

TRANSNASJONAL OPPVEKST

**OM LENGRE UTENLANDSOPPHOLD BLANT
BARN OG UNGE MED INNVANDRERBAKGRUNN**

Hilde Lidén, Anja Bredal og Liza Reisel

Institutt for samfunnsforskning
Rapport 2014:5

Transnasjonal oppvekst

Om lengre utenlandsopphold blant barn og unge med innvandrerbakgrunn

Hilde Lidén, Anja Bredal og Liza Reisel

© Institutt for samfunnsforskning 2014
Rapport 2014:5

Institutt for samfunnsforskning

Munthes gate 31
PO Box 3233 Elisenberg
NO-0208 Oslo, Norway

ISBN (trykk): 978-82-7763-433-3
ISBN (pdf): 978-82-7763-434-0
ISSN: 0333-3671

www.samfunnsforskning.no

Innhold

	Forord	5
	Sammendrag	7
1	Innledning	10
	Oppdraget og problemstillinger	10
	Bakgrunn og teoretisk tilnærming	12
	Metodisk tilnærming	13
	Forskningsetiske hensyn og personvern	18
	Rapportens oppbygging	19
2	Norske barn i utlandet. Framvekst av offentlige problemfelt	21
	Misjonærbarna	21
	Spania-barna	24
	Etterlatte barn	28
	Barn på skole i foreldrenes opprinnelsesland	32
	Tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og ufrivillige utenlandsopphold	33
	Barnebortføring	34
	Oppsummering	35
3	Omfang og endring over tid	39
	Bakgrunn	39
	Analyser av innvandrerskilt per 1.1.2012	43
	Supplerende analyser av barnetrygddata	55
	Analyser av tidsvarierende data 2004-2012	58
	Oppsummering av hovedfunn	71

4	Utenlandsopphold – barn og familier med somalisk bakgrunn	73
	Somalia og diaspora	73
	Motivasjon for utenlandsopphold	75
	Betingelser for oppholdet	84
	Hverdagsliv	95
	Skolegang	103
	På skole i Kenya, Puntland og Somaliland	110
	Oppholdet vurdert i etterkant	125
	Oppsummering	133
5	Utenlandsopphold – barn og familier med pakistansk bakgrunn	137
	Norsk-pakistanerne	137
	Pakistanske skoler	138
	Beslutning og motivasjon	139
	Livet i Pakistan	160
	Retur til Norge	170
	Utvikling over tid	182
	Oppsummering	186
6	Skolenes erfaringer og tilnærminger	190
	Opplæringsloven	190
	Skolene	198
	Bekymringer	204
	Oppsummering	208
7	Ufrivillig opphold og norske myndigheters ansvar	209
	Barnevernet og barnevernloven	212
	Norsk tiltredelse Haag-konvensjonen av 1996	223
	Utenrikstjenestens ansvar og muligheter	229
	Politiet og straffeloven	235
	Oppsummering	239
8	Oppsummerende drøfting og anbefalinger	241
	Anbefalinger	251
	Litteratur	256
	Institutt for samfunnsforskning	261

Forord

Denne rapporten er resultat av et forskningsoppdrag der formålet har vært å få mer kunnskap om barn og unge med innvandrerbakgrunn som har lengre utenlandsopphold i løpet av grunnopplæringen. Institutt for samfunnsforskning (ISF) har gjennomført prosjektet på oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). Prosjektet har pågått i perioden 1. oktober 2012 til 15. januar 2014.

Prosjektet har hatt tre medarbeidere ved ISF og fire vitenskapelige assistenter. Hilde Lidén (prosjektleder) og Anja Bredal har samarbeidet om å tilrettelegge for innsamling og analyse av de kvalitative dataene. Liza Reisel har hatt ansvar for analysen av registerdata i kapittel 3. De vitenskapelige assistentene Faiza Kassim, Sundus Osman, og Mishell Akhtar har bistått med å rekruttere og intervju informanter i Norge. Osman har dessuten foretatt feltstudie til Somaliland og Puntland, og gjort intervjuer i disse provinsene. Rabia Waqar har rekruttert og foretatt intervjuer i Pakistan og besøkt aktuelle skoler der. En virkelig takk til deres innsats, gode intervjuer og refleksjoner over datamaterialet. I Kenya har Lidén foretatt intervjuer med barn, foreldre og skoleledere. Her var Ubah Mohamed tolk. Stor takk til hennes bistand og tolking. En takk også til Ingeborg Vardøen som har hjulpet oss med gode kontakter i Somaliland.

Rapporten er skrevet i fellesskap av Lidén, Bredal og Reisel, selv om vi har hatt hovedansvar for ulike tematiske deler.

Vi vil rette en stor takk til vår kontaktperson i IMDi, Inger Axelsen, for godt samarbeid. Vi vil også takke for innspill og synspunkter som framkom i møter vi har hatt med IMDis integreringsrådgivere og representanter i Kompetanseteamet. En særlig takk til integreringsrådgiverne i Pakistan og Kenya, Tove Aas Bechmann og Skjoldvor Fjeldvær, som har bidratt med innsikt og problemstillinger, og bistått i datainnsamlingen. Likeledes har Ubah Abduqadir, minoritetsrådgiver, IMDi, kommet med viktige innspill ut fra hennes erfaringer i Norge.

Prosjektet har hatt en referansegruppe som har bestått av følgende personer: Olav Befring, Utdanningsetaten, Oslo kommune, Farrah Ghazanfar, Kompetanseteamet IMDi, Sidsel Rønning, tidligere integreringsrådgiver i Kenya, nå regional koordinator IMDi Øst, Birgit Thronæs, rektor Stalsberg ungdomsskole, Skedsmo kommune, Sissel

Østberg, Høgskolen i Oslo og Akershus. I tillegg til et møte har disse blitt kontaktet i forbindelse med datainnsamlingen. Takk for god hjelp og tilbakemeldinger. Vi vil også rette en stor takk til forskningsleder Mari Teigen for kommentarer til utkast av rapporten.

Fremfor alt takker vi alle våre informanter som velvillig har stilt sin tid til rådighet for oss, og gitt oss innblikk i sine erfaringer og refleksjoner.

Oslo, 14. februar 2014

Hilde Lidén, Anja Bredal og Liza Reisel

Sammendrag

Den foreliggende studien belyser omfang, årsaker til og konsekvenser av lengre utenlandsopphold for barn med innvandrerbakgrunn. Arbeidet er gjort på oppdrag av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), som etterspør kunnskap om hvordan barn og ungdommer med utenlandsopphold lykkes i skolegang, utdanning og yrkeskarriere, og hvordan de mestrer tilværelsen etter retur til Norge. Den kvalitative studien omfatter intervjuer av barn og foreldre, utført både i Norge, Pakistan, Kenya og Somalia. Videre er skoler og skolemyndigheter i Norge og de aktuelle landene intervjuet. En dokumentstudie har tatt for seg den offentlige debatten om lengre utenlandsopphold for barn, samt aktuelt regelverk.

Omfangsstudien

Omfangsstudien har undersøkt utflyttinger og retur for de 15 landene med flest bosatte barn per 1.1.2012. Denne viser at det er høyest antall utvandrede/ikke-returnerte barn med bakgrunn fra Somalia, Kosovo og Pakistan. Disse landgruppene har også høyest barnebefolkning. Hvis vi ser på andel av barnebefolkningen som har utvandret, skiller Somalia seg ut med 13 prosent utvandrede/ ikke-returnerte barn, mens 6 prosent av barn med bakgrunn fra Pakistan er utvandret og ikke-returnerte. For Iraks del utgjør denne kategorien 5 prosent. Når det gjelder retur til Norge hadde omlag 40 prosent av alle barn som utvandret i 2004 og 2006 returnert pr 1.1 2012. For barn med bakgrunn fra Pakistan og Irak lå andelen på ca 50 prosent, mens for barn med bakgrunn fra Somalia lå den på ca 25 prosent.

Registreringen av utflyttinger i Folkeregisteret er ikke komplett, og vi har derfor gjort en supplerende analyse av barnetrygddata. Denne viser at en del barn i skolealder er registrert som bosatte, men hvor de ikke lenger får utbetalt barnetrygd. I denne kategorien vil det inngå barn som oppholder seg i utlandet mer enn 6 måneder, men som av ulike grunner ikke er registrert som utflyttet. Barn med bakgrunn fra Somalia har et relativt høyt antall i denne registreringen.

Andelen barn som flytter til Pakistan er gått noe ned siden 2004. Utflytting av barn med bakgrunn fra Somalia har økt, selv om færre

flytter til Somalia nå enn i 2004. De ulike mønstrene kan både skyldes ulik botid i Norge og endringer i holdninger til utenlandsopphold.

I tillegg til opprinnelseslandene flytter en relativt stor andel barn til Storbritannia og andre skandinaviske land. Blant barn med bakgrunn fra Somalia er det mest vanlig å flytte til Storbritannia, deretter Kenya, Somalia og Egypt. Blant barn med bakgrunn fra Pakistan er det mest vanlig å flytte til Pakistan, dernest til Storbritannia.

Det er generelt flest barn med norsk statsborgerskap som flytter ut, bortsett fra blant de aller yngste. Det er også en litt høyere andel barn under 9 år som flytter ut enn barn som er litt eldre. Det er generelt små kjønnsforskjeller blant utvandrede barn.

Mange barn er registrert utflyttet uten foreldrene sine. I 2010 utgjorde dette 59 prosent for barn med somalisk bakgrunn og 51 prosent av de med pakistansk bakgrunn. Vi kan ikke ut fra det slutte om de reelt bor alene i utlandet eller ikke, fordi foreldre kan ha flyttet ut før eller etter barnets utflytting.

Erfaringer med utenlandsopphold

Den kvalitative studien kan vise til sammensatte erfaringer med utenlandsopphold. Delstudiene med barn og foreldre med bakgrunn fra Pakistan og Somalia viser at familiens motivasjon for utenlandsopphold kan deles inn i fire kategorier: Familieanliggender, skolegang, styrke kulturell og religiøs forankring, disiplinering. Ofte er det flere årsaker til at et barn eller familien har et utenlandsopphold.

Erfaringene med utenlandsopphold er sammensatte. Mange mener oppholdet har hatt positiv betydning for dem selv, men anbefaler ikke dette for andre. De peker særlig på omkostningene med å tilpasse seg nytt undervisningsspråk, skolesystem og kulturelle koder. De mener barn ikke må tvinges til et utenlandsopphold mot eget ønske og ikke bo alene uten familien. Kvalitet i skoletilbudet er også helt avgjørende for barnets utbytte på sikt. Informantene med pakistansk bakgrunn er mest kritiske, men også de med somalisk bakgrunn har klare motforestillinger til utenlandsopphold. Likevel mener flere av disse at de har fått sterkere motivasjon for å ta utdanning, også de som var skolesvake elever da de reiste ut. Utenlandsoppholdet har gitt en sterkere identitet som norsk-somalier og de verdsetter enda mer sikkerhet, velferd og gratis utdanningsmuligheter i Norge ved retur.

Også informanter med pakistansk bakgrunn framhever positive aspekter knyttet til identitet og tilhørighet, men en del synes det har vært krevende å kombinere en oppvekst og skolegang i de to landene. Flyttingen åpner også muligheter, særlig for de som mestrer skolen. Flere sier at de selv har klart seg bra, fordi de er skoleflinke og flittige, men forteller også om søsken og søskenbarn som har hatt det vanskelig,

der summen går i minus. Når de returnerer til Norge er manglende norskkunnskaper en hovedutfordring. Dette funnet er i tråd med Høyskolen i Oslos studie fra 2006

I Pakistan går barna i all hovedsak på private skoler, både engelsk- og urduspråklige. Også en del barn som oppholder seg i Kenya går på privatskoler, enkelte av disse familiene benytter seg av internatskoler. Familier med barn i Somalia som prioriterer skolegang, sender barna på privatskoler, de fleste av disse er engelskspråklige. Andre lar barna gå på lokale skoler, disse skolene kjennetegnes bl.a. av lav materiell standard. Både i Kenya og Somalia går en del barn enten bare på koranskole eller de har lite eller ingen skolegang under oppholdet. Privatlærer ser ut til å være avgjørende for at barna innfrir familiens skoleambisjoner.

Studien bekrefter at en del foreldre bruker utenlandsopphold som en måte å få mer kontroll over egne barn, som en løsning på familiekonflikter eller på atferdsproblemer. Slike opphold er gjerne ufrivillige, men ikke alltid. Denne praksisen er stigmatisert både i pakistansk og somalisk sammenheng, og de aktuelle landenes skoler og skolemyndigheter fraråder slike strategier. Særlig i Somalia opplever ungdom som oppholder seg alene hos slektninger at de har et dårlig omdømme.

Myndighetenes erfaringer og ansvar

Norske *rektorer* er særlig bekymret for de kortere oppholdene som til sammen kan gi mye fravær. Inntrykket er at foreldrene er bedre informert om regelverket, og at de søker om permisjon, men en del blir borte lenger enn innvilget. Også lengre utenlandsopphold er kjent i norske skoler. Skolelederne kan ha forståelse for foreldres ønske om å styrke barnas tilknytning til opprinnelseslandet, men jevnt over er de skeptiske og mener barna taper både læringsmessig og psykososialt. De er særlig opptatt av språkutviklingen.

Norske myndigheters ansvar og muligheter for å bistå barn og unge som oppholder seg ufrivillig i utlandet blir drøftet i rapporten. Dette tema berører flere rettslige og institusjonelle utfordringer og gråsoner. Det gjelder særlig når barnet befinner seg i land som ikke har barnevern og der barns rettigheter generelt står svakt. Opplæringslovens og barnevernlovens geografiske virkeområde og tilknytningsprinsipp drøftes. Studien anbefaler en utredning av norske myndigheters forpliktelser overfor sårbare barn og unge som tvinges å flytte til utlandet.

1 Innledning

Denne rapporten er resultat av et forskningsoppdrag for Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). Hovedformålet har vært å få mer kunnskap om barn og unge med innvandrerbakgrunn som har lengre utenlandsopphold i løpet av grunnsopplæringen. Norske barns utenlandsopphold i denne forstand har vært gjenstand for offentlig oppmerksomhet i flere sammenhenger, ofte med et bekymringsblikk. Andre har tatt til orde for at barn og familiers geografiske mobilitet og tilknytning til flere nasjonalstater er et naturlig og sågar berikende aspekt ved globalisering. Denne studien skulle favne begge perspektivene – at utenlandsopphold kan representere både muligheter og begrensninger i barn og unges liv.

Studien har både sett på utenlandsopphold som praksis, og som offentlig anliggende. I det følgende går vi i dybden på erfaringene til barn og foreldre med somalisk og pakistansk bakgrunn, og vi analyserer omfanget av minoritetsbarns utenlandsopphold mer generelt. Videre belyser vi norske og utenlandske skolars og øvrige instansers perspektiver. Endelig vil vi redegjøre for vesentlige trekk ved de diskursive, institusjonelle og rettslige rammene som ligger til grunn for norske myndigheters håndtering av minoritetsbarns utenlandsopphold. Dermed settes studiens tema inn i en bredere sammenheng som vi har kalt *norske barn i utlandet*.

Oppdraget og problemstillinger

Studiens tema er altså barn og unge med innvandrerbakgrunn som har, eller har hatt, lengre opphold i eller utenfor skole i utlandet i løpet av grunnsopplæringen i Norge (grunnskole og videregående skole). Problemstillingen var nærmere avgrenset til barn av foreldre født i ikke-vestlige land, og oppdragsgiver ønsket et særskilt fokus på barn med pakistansk og somalisk bakgrunn. Prosjektet er delvis å anse som en oppfølging av rapporten *Skolegang i Pakistan* (Østberg m.fl. 2006) som undersøkte erfaringene til familier med pakistansk bakgrunn.¹ Rammene for vår studie har ikke tillatt en tilsvarende omfattende

1. Se neste kapittel for en nærmere presentasjon

kartlegging, men vi har lagt vekt på å undersøke kontinuitet og endring i forhold til Østbergs funn. Til gjengjeld har vi prioritert å gå bredt ut i innhenting av data om den somaliske gruppens erfaringer, som ikke er undersøkt tidligere.

Prosjektet skulle belyse omfang, årsaker til og konsekvenser av utenlandsopphold, samt foreslå tiltak. Eventuelle integrerings- og utdanningsmessige konsekvenser for barna og konsekvenser for norsk skole og foreldre-hjem samarbeid skulle vektlegges. Mer spesifikt etterspør IMDi kunnskap om hvordan barn og ungdommer med utenlandsopphold lykkes i skolegang, utdanning og yrkeskarriere, og hvordan de mestrer tilværelsen i Norge etter lengre opphold i utlandet.

Vi skulle også se på hvordan regelverk og rutiner knyttet til oppfølging av disse barna er utformet og fungerer i praksis. Denne delen av prosjektet gjelder særlig vanskeligstilte barn og barn som er på ufrivillige utenlandsopphold. Hvilke rettigheter har de, og hvilke forpliktelser har Norge vil dermed være ett av de temaene som rapporten drøfter. Våre studier avdekket tidlig to karakteristiske og beslektede forhold. For det første at det hersket betydelig uklarhet og usikkerhet i forvaltningen omkring de institusjonelle og rettslige rammene når barn bor (midlertidig) i utlandet. For det andre, at utenlandsopphold blant barn med innvandrerbakgrunn langt på vei var konstruert som et eget problemfelt frikoblet fra andre norske familier der arbeid og utdanning innebærer lengre opphold utenfor Norge. Framveksten av disse offentlige problemfeltene ble dermed en egen forskningsinteresse i prosjektet. Problemstillingene som IMDi har ønsket å få svar på omfatter således flere tilnærminger og kan inndeles i følgende perspektiver:

- Familieperspektiv: Hvorfor sender foreldre barna sine på lengre utenlandsopphold? Er motivasjonen ulik for ulike foreldregrupper ut fra sosial og økonomisk posisjon og migrasjonsbakgrunn?
- Læringsperspektiv: Hvilke typer skoler går barna på, og hva slags opplæring får de? Hvilke faktorer påvirker foreldrenes valg av skole?
- Barneperspektiv: Hva slags omsorgssituasjon og boforhold har barna? I hvilken grad var barnet innforstått med å reise? Hvordan opplever/opplevde barn/unge oppholdet? Hvilke faktorer er avgjørende for om oppholdet fungerer positivt for barnet?
- Utdanningsperspektiv: Hvordan håndterer den norske skolen elever med transnasjonale utdanningsløp? Hvordan håndterer skolen/skoleeier i utlandet elevene fra Norge? Hvordan er dialogen mellom foreldre og barn og mellom foreldre skole,

myndigheter og foreldre i forkant, under og etter lengre utenlandsopphold blant barn og unge?

- Integreringsperspektiv: Hva har utenlandsopphold å si for identitetsdanning og integreringsprosess? Hva har det å si for skoleprestasjoner og valg av utdanning senere?
- Rettslig-institusjonelt og diskursivt perspektiv: Hvordan forstås minoritetsbarns utenlandsopphold? Og hvilke legale og institusjonelle dilemma reiser denne familiepraksisen?

Bakgrunn og teoretisk tilnærming

Lengre utenlandsopphold blant barn og unge med innvandrerbakgrunn har vært diskutert i flere sammenhenger det siste tiåret. Praksisen, eller aspekter ved den, har vært gjenstand for ulike former for bekymring fra myndigheter og i den offentlige debatten. Lengre utenlandsopphold har blitt koblet til bekymringer for tvangsekteskap og at barn etterlates mot egen vilje. Praksisene har blant annet blitt knyttet til foreldrenes kontrollbehov overfor både døtre og sønner, der utenlandsopphold kan være én av strategiene (Bredal 2007, 2011). Utenlandsopphold anses også å virke negativt på barn, familier og samfunnets integrasjon. Enten fordi oppholdet i seg selv er skadelig, ved at barnet utsettes for utilbørlige sosialisering- og disiplineringpraksiser i hjemmet og/eller skolen, eller ved at oppholdet diskvalifiserer og skaper problemer ved retur til Norge. Endelig har det vært mye fokus på manglende oversikt og kontroll med hvor barn befinner seg, de tomme pultene.

I den senere tid har blikket også blitt rettet mot foreldre med minoritetsbakgrunn som flytter barna til utlandet for å unngå barnevernet. I minoritetssammenheng forbindes dette særlig med den somaliske gruppen, men fenomenet er også kjent fra etnisk norske barn i Spania.

Lidén (2013) har med utgangspunkt i en del eksempler på barns ufrivillige utenlandsopphold drøftet hvordan nasjonalt regelverk utfordres ved transnasjonale familiepraksiser. Det disse sakene som er oppfanget av hjelpeapparatet viser, er at utenlandsopphold kan være en konsekvens av familiens vedlikehold av sosiale forpliktelser, men også en direkte reaksjon på barn og unges mistilpasning, opprør og ignoranse og brukes som forebygging eller sanksjonsmiddel.

Disse bekymringsblikkene konsentrerer seg bare om visse aspekter ved barns utenlandsopphold. Disse baserer seg på normative forståelser av barndom slik disse har utviklet i norsk kontekst. Holloway og Valentine (2000) påpeker at diskursive konstruksjoner av barndom er gjennomsyret av ideologi som skaper vår forståelse av forskjellige barndomsbetingelser. I vår sammenheng vil forståelsen av hvordan barn er knyttet til foreldre vs. oppvekst hos slektninger, forståelse av

frivillighet, foreldrerett og barnerettigheter, så vel som hva som er viktig i barns liv på kort og lengre sikt forme hva slags forskningsspørsmål vi stiller, så vel hva som er foreldres og myndigheters anliggender og tolkninger. Et viktig spørsmål er da i hvilken grad det er konvergens i dette mellom ulike aktører i dette feltet vi studerer. Relevant for vår studie er hvordan barndomsforståelser formes i nye betingelser som transnasjonale (familie)praksiser i stor grad representerer for de nevnte aktørene. Hva slags ideer, verdier og erfaringer vektlegges i hvilke sammenhenger, hva revideres, endres eller videreføres?

I de senere år har migrasjon forstått som en kontinuerlig praksis, fått større oppmerksomhet (se f.eks. Lewitt og Walters 2006, Vertovec 2010). Geografisk mobilitet kan forstås som del av familiers transnasjonale tilpasning, der forflytninger mellom ulike land sikrer familier sosial mobilitet og en bedre framtid. I studier av transnasjonal migrasjon har oppmerksomheten i liten grad vært rettet mot barns erfaringer og forståelser av de forflytninger migrasjonen innebærer. Selv om barns og unges delaktighet, innsats og refleksjoner over migrasjon forekommer i nyere forskning (se f.eks. White 2011, Gardner 2012), er barns deltakelse og erfaringer fortsatt lite beskrevet eller reflektert inn både i teori- og politikktutforming. Lengre utenlandsopphold for barn i grunnutdanningen er et slikt utforsket område. Det finnes begrenset forskning når det gjelder innvandrerbarns utenlandsopphold (HiO 2006, Bledsoe og Sow 2011.). Temaet er imidlertid berørt i noen nyere norske og nordiske studier (f.eks. Nielsen 2004, Johnsdotter 2007, Aarset et al 2008, Admed 2011, Bredal 2011, Lidén 2012, Van Heelsum 2011, Tiilikainen 2011). Vi har relativt liten kunnskap om opphold i andre land enn foreldrenes opprinnelsesland.

Metodisk tilnærming

Under arbeidet har vi brukt flere metodiske tilnæringsmåter for å skaffe til veie datamaterialet. I tillegg til dokumentstudie av regelverk, veiledere, høringsnotater, uttalelser, medieoppslag og andre relevante dokumenter består studien av tre deler; en *kartleggingsstudie* av omfang basert på registerdata, *to delstudier* bestående av intervju- og feltstudie angående erfaringer med utenlandsopphold hos foreldre og barn med bakgrunn fra Pakistan og Somalia, og en studie av *skolers og skolelæters erfaringer* med elevers utenlandsopphold.

Omfangsstudien

Kartleggingen av omfang gir en oversikt over hvor mange barn med innvandrerbakgrunn som flytter til utlandet i løpet av grunnopplæringen, og utflyttinger over tid i perioden 2004 til 2012. SSB har tidligere kartlagt norske barns lengre utenlandsopphold ved hjelp av Folkeregisterets bosettings- og utvandringstall. Vi har tatt utgangspunkt i denne rapporten (Dzamarija 2004). Utvalget består i personer som selv har innvandret, eller som har to utenlandskfødte foreldre, med bakgrunn utenfor EØS-området. Innenfor denne befolkningen fokuserer vi i vår studie på de 15 landene med flest bosatte barn per 1.1.2012.

Datagrunnlaget for den kvantitative analysen er Det Sentrale Folkeregisteret (DSF) og Forløpsdatabasen Trygd (FD-Trygd). Vi har benyttet to typer filer med informasjon om bosetting og utvandring. For det første tar vi i bruk fil med status for alle bosatte eller tidligere bosatte per 1.1.2012. For det andre benytter vi en fil med registrering av endring over tid, der alle innflyttinger og utflyttinger i perioden 2004-2012 er registrert, i tillegg til informasjon om bosatte i perioden. I tillegg har vi benyttet informasjon om endring i mottak av barnetrygd i perioden 2004-2012. En ytterligere presentasjon av materialet gjøres i kapittel 3.

To case: Intervjuer og feltstudie

For å få mer inngående kunnskap om motivasjon for utenlandsopphold og hva slags erfaringer og vurderinger barn, unge og foreldre gjør i etterkant av slike opphold har vi intervjuet personer med bakgrunn fra Pakistan og Somalia om deres erfaringer. Intervjuer er både foretatt i Norge, Pakistan, Kenya og Somalia. Intervjuene i utlandet har gitt innsikt i lokale forhold som informantene beskriver om.

Somalia

I denne delstudien inngår intervjuer med unge voksne og foreldre med erfaringen både under og i etterkant av utenlandsopphold i Kenya og Somalia. De unge vi har intervjuet var i alderen 15-30. Vi har intervjuet i alt ti unge voksne i Norge (4 jenter og 6 gutter), der disse hadde hatt utenlandsoppholdet fra ett til 15 år tidligere. Alle unntatt en var selv innvandret til Norge. De reflekterte over egen, søskens og andre bekjentes erfaringer. I tillegg har vi intervjuet seks foreldre i Norge (tre fedre og tre mødre) som vurderer utenlandsopphold for sine barn. Utvalget dekker dermed erfaringer til begge kjønn, og med utenlandsopphold fra relativt tidlig alder, og de som reiser i ungdomsskolealder/tenårene. I forhold til barn og familier med

somalisk bakgrunn er det flere land som er aktuelle for utenlandsopphold; bl.a. Storbritannia, Egypt og Kenya, i tillegg til Somalia (se kapittel 3 og 4). Basert på data fra intervjuene i Norge har vi konsentrert oss om å hente inn kunnskap fra de somaliske provinsene Somaliland og Puntland, samt Kenya.

I Kenya har erfaringer og kontaktnett til IMDis nåværende og tidligere integreringsrådgivere vært sentrale for utvalget. Rekrutteringen gikk hovedsakelig gjennom en forespørsel til familier og barn som har henvendt seg til ambassaden for å fornye pass, be om bistand eller hadde kontakt med integreringsrådgiveren av andre grunner. Familier fikk et skriv på enten norsk, engelsk eller somali som informerte om prosjektet, og de som samtykket til å delta ble kontaktet under forskerens feltopphold. Seks mødre og fem barn (en gutt og fire jenter) ble intervjuet. Noen av mødrene bodde i andre større byer i Kenya og intervjuet foregikk da som telefonintervju. Det ble brukt tolk i fem av intervjuene.

På grunn av den vanskelige sikkerhetssituasjonen for vestlige borgere i Somaliland og Puntland, som også forverret seg under prosjektperioden, ble feltoppholdet for Lidén avlyst, og i stedet utført av vår vitenskapelige assistent i forbindelse med et besøk hun hadde hos slektninger sommeren 2013. Gjennom lokale kontaktpersoner, skoler og ressursperson i organisasjoner² har hun rekruttert informanter og gjennomført intervjuer i Galkayo, Gorowe og Hargeisa. I alt ble åtte gutter og en jente intervjuet, samt seks fedre og fem mødre. Sju av informantene har statsborgerskap fra et annet land enn Norge hvorav fem av disse ikke hadde en tilknytning til Norge (USA, Canada, Storbritannia, Tyskland, Sverige og Danmark). Disse informantene er inkludert fordi barn fra Norge i stor grad omgås andre barn og unge fra den vestlige diasporaen, og vi har grunn til å anta at det er mange fellestrekk mht erfaringer. Vi mener det også har kommet fram noen viktige forskjeller angående erfaring fra norsk skolesystem vs de med erfaringer med skoler i Canada, USA og Storbritannia.

Det somaliske «utenlandsmaterialet» består dermed av intervjuer med til sammen 14 barn/unge og 17 foreldre. Utvalget har ivaretatt ulike aldersgrupper, begge kjønn og ulike skoletyper. I datamaterialet for hele den somaliske delstudien inngår 24 barn/unge og 23 foreldre.

Kunnskap om skoletilbudet i Somalia har vi fått både gjennom intervjuer med skoleledere og sentrale personer i utdanningsministeriet:

2. Vi har bl.a. hatt kontakt med Hawa Aden som er *Executive Director* i organisasjonen *Galkayo Education Center for Peace and Development* (GECPD), Puntland

Mohamed Hassan, direktør for General Basic Education, Somaliland og Amina Osman, Ministry of Education, Puntland. I Kenya er kunnskapen hovedsakelig basert på gjennomgang av dokumenter om utdanningssystemet og ulike skolars presentasjon på internett gjennom egne websider. Vi har kartlagt de ulike typene skoler som informanter og deres nettverk benytter. I tillegg er skoleledere som representerer ulike skoletyper kontaktet.

I kartleggingen av skoler og i intervjuer med ressurspersoner og familier har vi spurt om disse har kunnskap om barn i familier som ikke benytter seg av skolegang under lengre utenlandsopphold. Mange av våre informanter sier de har kjennskap til at dette forekommer. I det somaliske materialet inngår det dessuten fire intervjuer med barn med ufrivillig opphold og hvor de har minimal (koranskole) eller ingen form for skoletilbud. Disse forteller også om ufrivillige opphold og konfliktfulle erfaringer som aktualiserer de legale og menneskelige utfordringene som følger av at barn plasseres i vanskelige livssituasjoner. Vi mener derfor at datamaterialet til sammen representerer en bredde i erfaringer og belyser ulike aspekter ved livsbetingelser og skolegang i utlandet.

Pakistan

I Norge har vi intervjuet til sammen 16 unge, hvorav åtte unge kvinner og åtte unge menn. Flertallet var i alderen 17-30 år, mens en var noe eldre. Videre har vi intervjuet sju foreldre, tre mødre og fire fedre (hvorav to også er bestefedre til barn med utenlandsopphold). I tillegg har vi fått verdifulle data fra samtaler med flere ressurspersoner, hvorav fem kan regnes som regelrette intervjuer.

Intensjonen var å foreta et begrenset feltarbeid i Pakistan der vi både ville intervjuer foreldre og barn som oppholder seg der, og besøke og intervjuer skoler. Planen var å identifisere skoler gjennom intervjuene med foreldre og barn i Norge, og gjennom ulike ressurspersoner og nettverk. Som Østerberg m.fl. ville vi så hovedsakelig rekruttere foreldre og barn i Pakistan via skolene, men også ved hjelp personer bosatt i Norge. Vi møtte på to store utfordringer. For det første fikk prosjektmedarbeider ikke visum som ga tillatelse til å utføre feltarbeid og egen forskning. Begrunnelsen var hensynet til utenlandske borgeres sikkerhet gitt de labile forholdene i landet. Løsningen ble at vi engasjerte en vitenskapelig assistent i Pakistan.³ Hun hadde begrenset tid, men tok permisjon fra sin ordinære

3. Rabia Waqar er Senior Programme Officer for Kirkens Nødhjelp i Islamabad med ansvar for prosjekter om tvangsekteskap og kjønnsbasert vold i Pakistan.

jobb for å hjelpe oss med datainnsamlingen. For det andre viste det seg utfordrende å rekruttere informanter. Vi lyktes å identifisere skoler gjennom informanter i Norge og kontakter på Facebook, og 16 skoler ble kontaktet. Åtte av disse viste seg å være interessante for oss, enten fordi de hadde eller har hadde hatt pakistansk-norske elever. Ved to skoler lyktes vi ikke å få tillatelse til å intervju. Ved seks skoler ble rektor og andre sentrale personer intervjuet om skolenes pedagogiske profil og deres erfaringer med skoleopphold for norske/europeiske barn, og intervjuene har gitt svært nyttige data.

Når det gjelder informanter blant barn, unge og foreldre fikk vi større problemer. Flertallet av skolene avsto å formidle kontakt til foreldre/barn. Enkelte gikk med på å forsøke, uten at det kom noe ut av det. Ambassaden la ut en oppfordring om å delta i undersøkelsen i sin resepsjon, men kun tre personer meldte seg, hvorav ett intervju lot seg gjennomføre. Det viste seg også at personer med pakistansk bakgrunn i Norge var motvillige til å formidle kontakt til personer i Pakistan. Dette ble dels begrunnet med at temaet var sensitivt, dels med at det ikke lenger er så mange norsk-pakistanske barn på utenlandsopphold. Alt i alt har rekrutteringsarbeidet i Pakistan tatt mye tid, men gitt begrenset uttelling når det gjelder barn og foreldre. Vi valgte derfor å intervju en del personer som hadde mer indirekte kunnskap. Til sammen har vi intervjuet 16 personer i Pakistan, hvorav en forelder og to unge med bakgrunn fra utenlandsopphold.

Rekrutteringsproblemen henger åpenbart sammen med tids- og ressursrammen for prosjektet. Det er imidlertid ingen tvil om at det er helt spesifikke årsaker til at vi har møtt på betydelig skepsis i (norsk-) pakistanske miljøer og pakistanske skoler. Dette er noe vi kommer tilbake til, men en forklaring hører også hjemme her.

Vårt bestemte inntrykk er at denne skepsisen kan føres direkte tilbake til den opphetede offentlige debatten i 2004-2005, i kjølvannet av Human Rights Services rapport. Mange norsk-pakistanere i Norge opplevde dette som en belastende, negativ og lite informert debatt, der de fikk for mye urettmessig kritikk som gruppe. Men også i Pakistan er denne debatten kjent, og vi har hørt flere utsagn som etter all sannsynlighet refererer til den interessen som norske myndigheter viste for norsk-pakistanske barns skolegang i Pakistan (se kapittel 5). Blant annet har vi hørt henvisninger til at det stadig kom representanter for norske myndigheter, ambassaden og forskere for å lete etter barn på skole i Gujrat-området. Antakelig er dette også ryktebasert, men som vi skal se i neste kapittel, var det flere delegasjoner til Pakistan med blant annet dette formålet i 2005. Ved ett tilfelle i vår kontakt med skoler ble det eksplisitt vist til en tidligere negativ erfaring, som sannsynligvis er identisk med en episode som nevnes i Østberg m.fl. Her skal barna ha

blitt stilt spørsmål på norsk, som lærerne ikke kunne kontrollere, noe som skapte reaksjoner i foreldregruppa (Østberg m.fl 2006).

Intervju med skoler og andre instanser

Skolen står i en særstilling i dette prosjektet, både som kunnskapskilde om konsekvenser for barnas læring og integrering, og som etat med ansvar for å «håndtere» barns utenlandsopphold. Prosjektet har derfor hatt en egen modul med datainnsamling fra norske skoler.

Vi har vært i kontakt med til sammen 25 grunnskoler i Oslo, Bergen og Stavanger, hvorav ni barneskoler, seks ungdomsskoler, ni kombinerte (1.-10. trinn) og én kombinert ungdoms- og videregående skole. Skolene ble i hovedsak valgt på grunn av høy andel minoritetsspråklige. I de aller fleste tilfeller ønsket rektor å gjøre intervjuet selv, mens andre delegerte oppgaven til assisterende rektor eller rådgiver/sosiallærer. I noen få tilfeller snakket vi både med rektor og rådgiver. Ni av intervjuene ble foretatt ved oppmøte; resten på telefon. I tillegg har vi gjort intervju med kommunale skoleetater og Utdanningsdirektoratet. Når det gjelder forvaltningen og hjelpeapparatet for øvrig har vi vært i kontakt med og intervjuet personer i blant annet Barne- ungdoms og familiedirektoratet, barnevernkontor, politiet, Kompetanseteamet, og integreringsrådgivere.

Forskningsetiske hensyn og personvern

Prosjektet er meldt inn og godkjent av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Det er flere forskningsetiske hensyn å ivareta i denne typen prosjekt. For det første har vi intervjuet familier om erfaringer fra en praksis som har vært kritisert i mediene. Det var derfor viktig å informere om at studiens tema dekket både positive og negative sider ved utenlandsoppholdene. Tilsvarende har det vært viktig å formidle bredde, kompleksitet og nyanser i informantenes forståelser og begrunnelser i rapporten. Vi har derfor bevisst valgt en utstrakt bruk av sitater for å få fram informantenes egne og ulike formuleringer og refleksjoner. For det andre har vi spurt om familiers valg med hensyn til oppdragelse av egne barn, og refleksjoner over dette. Temaet omfatter privatlivet, og både av etiske og metodiske hensyn har vi vært forsiktig med å introdusere sensitive temaer, som for eksempel barnevern og kjønnslemlestelse. Vi vurderte at særlig det siste ville svekke muligheten for å få gode data for øvrig, og kjønnslemlestelse var ikke et sentralt tema i denne studien. Det inngår imidlertid i vår drøfting av hjelpeapparatets erfaringer.

Rapportens oppbygging

I neste kapittel gjennomgår vi bakgrunnen for den oppmerksomhet barns utenlandsopphold har fått politisk og i mediene, idet vi identifiserer ulike, beslektede problemfelt. Dernext følger et kapittel (3) om omfang av registrerte utvandring og bortfall av barnetrygd blant barn fra de største innvandrergroppene. Det fjerde og femte kapitlet tar for seg de to delstudiene med informanter med bakgrunn fra Somalia og Pakistan, basert på kvalitative intervjudata i Norge og utlandet. Som allerede nevnt, er kapitlet om somaliere mer omfattende enn det som handler om de med pakistansk bakgrunn. Kapittel 6 handler om opplæringsloven og de norske skolenes håndtering av minoritets- og innvandrerbarns utenlandsopphold. Kapittel 7 tar for seg aktuelt regelverk og handlingsrom når det gjelder å bistå barn med ufrivillig utenlandsopphold. Siste og åttende kapittel er en oppsummerende drøfting der vi løfter fram noen overordnede funn og konklusjoner, samt presenterer våre anbefalinger.

Vi gjør oppmerksom på at vi av praktiske årsaker har valgt å skrive ut de to delstudiene som separate kapitler. Dette innebærer på den ene side at de kan leses hver for seg, for eksempel om man primært er interessert i norsk-somaliske erfaringer. På den andre side kan det bety en del gjentakelser. Dette skyldes imidlertid at det er vesentlige felles trekk i de to materialene, noe som er et viktig funn i studien.

2 Norske barn i utlandet. Framvekst av offentlige problemfelt

Vårt prosjekt plasserer seg inn i en bredere tematikk som vi kan kalle «norske barn i utlandet». Det handler om barn med tilknytning til Norge som oppholder seg i utlandet i kortere eller lengre perioder og som noen ganger kommer i vanskelige situasjoner. Dette er ikke et nytt fenomen, men økende global mobilitet fører til at stadig flere barn og familier beveger seg over landegrensene og har tilknytning til flere land, både identitets- og familiemessig og rettslig. Migrasjon er en del av denne mobiliteten, der vedlikehold av transnasjonale kontakter og familienettverk er en vesentlig del av migrasjonsprosessen.

Norske barn i utlandet har også i økende grad blitt tematisert i offentligheten og i offentlig politikk. I dette kapitlet ser vi på framveksten av noen slike tematiseringer, eller problemfelt som vi velger å kalle det. For det er problematiske aspekter og bekymringer som først og fremst står i fokus i offentlighetens tematisering av barn i utlandet. Kapitlet gir en kronologisk skisse av framveksten av ulike problemfelt som aktualiserer myndighetenes ansvar. Vi fokuserer på *misjonærbarn*, *etterlatte barn* og *barn på skole i utlandet*; *tvangsekteskap*; samt *bortførte barn*. Hovedvekten vil ligge på de barna som vårt prosjekt handler om, men det er et vesentlig poeng å peke på paralleller, overlapp og manglende sammenheng med andre grupper av norske barn i utlandet. Kapitlet bygger på en gjennomgang av offentlige rapporter, rundskriv, retningslinjer og veiledere (se referanselisten), egen tidligere forskning, samt intervjuer med ulike ressurspersoner. I tillegg har vi gjort begrensede søk i nyhetsarkivet A-tekst/Retriever.

Misjonærbarna

På slutten av 1980-tallet sto tidligere misjonærbarn fram i offentligheten og fortalte om problematiske aspekter ved sin oppvekst i utlandet. Etter hvert ble temaet utvidet til å gjelde barn av norske foreldre som gjennom sitt yrke var stasjonert utenlands. Særlig misjonens barn, men også andre, hadde tilbrakt mesteparten av sin oppvekst utenfor Norge. utfordringer ved «hjemkomst», og identitetsspørsmål rundt hva som var «hjemme», var en del av

problematikken. Den offentlige bekymringen handlet imidlertid særlig om hvordan barna hadde det i utlandet, med vekt på de som gikk på internatskoler og var lenge borte fra familien. Rapporter om seksuelle overgrep bidro til å forsterke bekymringen. Det var personer med egen erfaring som satte temaet på dagsordenen, med hjelp fra media.

Medieoppmerksomheten bidro til opprettelsen av *IBAN, Interesseorganisasjonen for barn av nordmenn i utlandet* i 1990⁴, seinere NORUT, *Organisasjon for nordmenn med utenlandsoppekst*.⁵ Medlemmene har tradisjonelt vært barn av misjonærer, bistandsarbeidere og diplomater.⁶ Både IBAN og enkeltpersoner ble pådrivere for at myndighetene skulle engasjere seg i disse barnas situasjon. Blant annet var de opptatt av at barnevernloven ikke gjelder for norske barn i utlandet.⁷

Resultatet av disse ulike initiativene var en interdepartemental kartlegging initiert av Barne- og familiedepartementet (BFD). Til bladet *Bistandsaktuelt* uttalte daværende informasjonsrådgiver i departementet: «Vi vet ikke hvorvidt det finnes spesielle regler som regulerer forholdene for norske barn i utlandet.» Kartleggingen skulle bøyte på dette. Vi velger å gjengi departementets egen beskrivelse av denne prosessen, fra et brev til Stortingskomitéen noen år senere (25. februar 2004):

På bakgrunn av en henvendelse til daværende barne- og familieminister Valgerd Svarstad Haugland om mange misjonærbarns vanskelige oppvekstforhold i utlandet, besluttet departementet i 2001 å se nærmere på forholdene for alle grupper norske barn som av ulike grunner oppholder seg i utlandet som følge av foreldrenes arbeide/bosetting/engasjement utenfor Norge.

Vi henvendte oss til Arbeids- og administrasjonsdepartementet (AAD), daværende Sosial- og helsedepartementet (SHD), Forsvarsdepartementet (FD), Utenriksdepartementet (UD) og daværende Kirke- og undervisningsdepartementet (KUF) og bad dem opplyse om de ulike grunnlag som foreldrene kan oppholde seg

4. Organisasjonen het først IBAM – barn av misjonærbarn, men endret raskt navn.

5. Navneskiftet ble foretatt i 2002.

6. Organisasjonen ble nedlagt i 2012, blant annet på grunn av manglende økonomisk støtte.

7. Se «Ille å vokse opp utenlands?» Av Camilla Solheim i *Bistandsaktuelt* 8/2000.

<http://www.nlm.no/oppvekst-i-utlandet/infoartikler/oppvekst-og-skolegang-i-utlandet> <http://www.akademikaforlag.no/node/1348#book-right>

i utlandet på, omfanget av et slikt opphold, hvilke problemer barna kan stå overfor, om det er noen organisert oppfølging av barna fra norske myndigheters side og om lovgrunnlaget for en slik eventuell oppfølging. Vi bad også om forslag til hvordan man best kan sikre barnas rettigheter. I tillegg hadde vi et møte med IBAN (Interesseorganisasjon for barn av nordmenn bosatt i utlandet) for å få deres synspunkter.

Vi har ikke ytterligere data om denne kartleggingen, men det er verdt å merke seg at departementet på dette tidspunktet ønsket et helhetlig perspektiv på «alle grupper norske barn som av ulike grunner oppholder seg i utlandet som følge av foreldrenes arbeide/bosetting/engasjement utenfor Norge». Som vi skal se av de neste avsnittene var det da også fokus på andre grupper av barn i utlandet omtrent parallelt i disse årene.

For øvrig har misjonsorganisasjonene selv drevet fram kunnskapsproduksjon og kompetanseutvikling. På begynnelsen av 2000-tallet ble det foretatt kartlegginger av norske misjonærbarns situasjon i regi av Norsk Luthersk Misjonssamband og Det Norske Misjonsselskap.⁸ Etter hvert har barn og familiers situasjon kommet på dagsordenen i Utenriksdepartementet, bistandsorganisasjoner, Eksportrådet etc. Psykologer og andre fagpersoner med bakgrunn fra IBAN-nettverket har bidratt med kompetanse. Utover 2000-tallet var det en generell tendens til å redusere antall utstasjonert personell, og misjonen bruker internatskoler i mindre grad enn før.

I misjonskretser og blant andre med ute-bakgrunn har det vært betydelig ambivalens rundt fokus på overgrep og andre negative aspekter ved utenlandsoppvekst. En del mener at det negative fokuset har blitt for sterkt og bidratt til uheldig stigmatisering. Folk i IBAN/NORUT-miljøet var inspirert av tenkningen rundt begrepet Third Culture Kids (TCKs), som betegner barn med tilhørighet i flere land (Pollock and Van Reken 2009, Salole 2013)⁹ Flere var opptatt av fellestrekk mellom barn oppvokst i utlandet med norske foreldre og barn oppvokst i Norge med innvandrede foreldre. «Krysskulturelle barn» har blitt et samlebegrep på barn med oppvekst i flere land der de er del av internasjonale barndomsinstitusjoner og miljøer (Salole

8. Sluttrapport – barn og unge med flerkulturell oppvekst, www.nms.no/getfile.php/NMS/34%20NMS%20dokumenter%20og%20div%20skjema/Personalavdelingen/SLUTTRAPPORT%20flerkulturell%20oppvekst%20aller%20siste%20versjon.pdf Lesedato 10. januar 2014.

9. <http://www.tckworld.com/useem/>

2013).¹⁰ Det er klare paralleller til kunnskapsfeltet transnasjonale migrantfamilier, men i Norge er det gjort få koblinger.¹¹

Spania-barna

Parallelt med debatten om misjonærbarna, rettet mediene fokus mot andre barn i utlandet. Det gjaldt både barn som ble vanskjøttet eller glemte av foreldre på Sydentur, barn av nordmenn bosatt i Spania og barn med innvandrerbakgrunn som ble etterlatt i foreldrenes opprinnelsesland. Som nevnt hadde barne- og familiedepartementet en ambisjon om å se disse gruppene i sammenheng, noe som til dels reflekteres i et rundskriv fra 2002, *Retningslinjer for håndtering av saker med etterlatte barn i utlandet*.¹² Her nevnes både etnisk norske barn på ferie og innvandrerbarn som sendes til foreldrenes hjemland. Et hovedbudskap i rundskrivet er at myndighetene har begrensede muligheter for å hjelpe barn dersom foreldrene ikke samtykker, og at barnevernloven ikke gjelder for barn som oppholder seg i utlandet. Disse retningslinjene gjelder den dag i dag. Vi skal se nærmere på dem når vi diskuterer barnevernloven i kapittel 7.

Her skal vi først konsentrere oss om bekymringen for de såkalte Spania-barna som blant andre barneombudet gikk i bresjen for. 4. desember 2002 skrev barneombud Trond Waage et brev til Barne- og familiedepartementet.¹³ Han viste til henvendelser om norske barn i Spania som ble utsatt for omsorgssvikt, og noen ganger overgrep, ofte i forbindelse med foreldrenes rusproblemer.¹⁴ Noen av disse familiene

-
10. <http://www.flexid.no/flexid.php?p=1153> Disse barnas representanter var opptatt av utfordringer knyttet til det som for innvandreres del kalles integrering, flerkulturell identitet etc. Integreringsmyndighetene engasjerte seg ikke i situasjonen for norske barn med oppvekst i utlandet.
 11. Et viktig unntak er kursopplegget Flexid som er utviklet av fagfolk med tilknytning til IBAN/NORUT-miljøet. <http://www.flexid.no/index.php>. Se også Salole, 2013.
 12. Barne- og familiedepartementet 2002, Retningslinjer for håndtering av saker med etterlatte barn i utlandet. Rundskriv Q-1038 B, 18.6.2002 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/rundskriv/2002/q-1038-b-retningslinjer-for-handtering-a.html?id=109059>
 13. Brev til Barne- og familiedepartementet fra Barneombudet «Norske barn i utlandet» av 4. desember 2002, gjengitt i HRS 2004.
 14. Flere av disse barna tilhørte familier uten oppholdstillatelse, og de hadde dermed ikke krav på hjelp fra spanske myndigheter.

hadde flyttet fra Norge for å unngå barnevernet.¹⁵ I mediene fikk Waage støtte fra blant andre rektor ved den norske skolen på Costa Blanca. Herfra ble det hevdet at spansk barnevern hadde mindre ressurser og høyere terskel enn det norske.

Waage ba BFD etablere en «velferdstjeneste» for barn i utlandet, presisert til «en tjeneste med forebyggende barnevern for norske barn i utlandet», og foreslo forankring hos Fylkesmannen i Oslo og Akershus som allerede hadde ansvar for den pedagogisk-psykologiske tjenesten overfor norske privatskoler i utlandet med statsstøtte (PPT Utland).¹⁶ Han trakk for øvrig paralleller til andre former for tjenesteyting og støtte til nordmenn utenfor Norges grenser, som den norske velferdstjenesten for norske sjømenn i utlandet. Videre viste han til de rettslige rammene:

Barn har rett til særskilt omsorg og hjelp, heter det i FNs verdenserklæring om menneskerettighetene. Selv om norsk barnevernlovgivning i utgangspunktet bare gjelder for barn som oppholder seg her i landet, er det etter folkeretten ingen ting i veien for at barn utenfor Norges grenser får tilbud om frivillige hjelpetiltak.

Myndighetenes tilsvaer var i første runde å vise til den interdepartementale kartleggingen og retningslinjene som er nevnt over.¹⁷ Der var det et sentralt poeng at norsk barnevernlov ikke gjelder for barn som oppholder seg i utlandet, og at internasjonale forpliktelser tilsier at det spanske barnevernet har ansvar for norske barn i Spania.

Flere tiltak og initiativ ble imidlertid satt i verk. Blant annet fikk PPT Utland (Fylkesmannen i Oslo og Akershus) i oppdrag å utrede hva norske myndigheter kunne foreta seg. Resultatet formidles i notatet *Forslag til tiltak mot problemer knyttet til emosjonelle og sosiale vansker hos barn og unge i utlandet 2003*.¹⁸ Diakonhjemmets høgskole gjennomførte et forprosjekt som resulterte i rapporten *Velferd for norske barn i Spania: hva vet vi, hvem har ansvaret, hvilke planer foreligger?* (Halhjem 2004) Høgskolen lyktes ikke å skaffe finansiering

15. Krever ombud for norske Spania-barn, av Kristin Hauge, VG 8. 12. 2002. Norske utflytter-barn lider i Spania, av Line Kaspersen, VG 29.8.2002

16. «Krever ombud for norske Spania-barn» av Kristin Hauge, VG 8.12. 2002.

17. «Nye regler for 'glemte' barn» av Høyen i Avis1 Aften 5.10. 2001, «Fulle foreldre på sydenferie: Glemmer å ta vare på barna» av Ole Bjørner Loe Welde, Dagbladet 16.10. 2001

18. Rapporten ble utarbeidet av skolepsykolog Rune Dahl. Ligger ikke lenger på nett.

til videre forskning. Så kom NRK Brennpunkt med dokumentaren "Skal vi hjem snart, mamma?" 24. februar 2004. Her ble det hevdet at vel 150 norske barn trengte hjelp i Spania. Myndighetene ble kritisert for sendretighet etter at problemene første gang ble tatt opp. Det framgikk at dette blant annet skyldtes uenighet mellom BFD og Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD) om hvem som hadde ansvaret. BFD mente deres ansvar var begrenset siden Barnevernloven ikke gjaldt i utlandet og at UFD måtte ta føringen på grunn av sitt ansvar for støtten til de norske privatskolene og PPT Utland. Utdanningsdepartementet uttrykte sterk uenighet i dette, og det synes som om denne uenigheten vedvarte.¹⁹ Norske skoler i Spania opplyste at de sendte bekymringsmelding til det spanske barnevernet, men opplevde at muligheten for reell oppfølging var små. BFD, UFD og Fylkesmannen i Oslo og Akershus hadde en delegasjonsreise til Spania april 2004. Regjeringen bevilget penger til en diakonstilling i Torrevieja for å hjelpe vanskeligstilte norske barn og styrke koblingen til spansk barnevern.

I mars 2004 la en rekke stortingsrepresentanter fra SV fram et såkalt dokument 8 forslag²⁰ der de for det første ba om at barnevernloven og andre relevante lover ble endret til å inkludere barn med norsk statsborgerskap som oppholder seg i utlandet. For det andre ville de ha en internasjonal avdeling i barnevernet.²¹ Flertallet i familie,

-
19. NRKs kilde er et brev fra BFD til UFD i mai 2002. Vi har ikke lest brevet; kun sitater gjengitt i «Har ikke bevilget penger» av Aud Jøran Kalfoss, Kristin Rosenløw Eeg og Marianne Schei Aagdal, nrk.no Publisert 24.02.2004. <http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/3552054.html> Brevet og kontroversen er også gjengitt i Halhjem 2004. Halhjem mener det er vesentlig å avklare samarbeidsforholdet mellom de to departementene. Se også Spørsmål til skriftlig besvarelse nr. 435 – Norske barns omsorgssvikt i Spania, 5.3. 2004 til Stortinget fra Laila Dævøy, gjengitt i Human Rights Service 2004.
20. Dokument 8-forslag, eller representantforslag, betegner stortingsrepresentantenes rett til å fremme private saker i Stortinget. Forslagene behandles i stortingskomiteen som har fagansvar for saken. Etter innstilling fra komiteen behandles forslaget i plenum i Stortinget.
21. Dokument nr. 8:40 (2003-2004). Forslag fra stortingsrepresentantene May Hansen, Heikki Holmås, Inga Marte Thorkildsen og Ingvild Vaggen Malvik om å endre lov om barnevernstjenester og andre relevante lover slik at loven gjelder for barn som er norske statsborgere og som oppholder seg i utlandet, 02.03.2004. Se også Innst. S. nr. 17 (2004-2005), Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene May Hansen, Heikki Holmås, Inga Marte Thorkildsen og Ingvild Vaggen Malvik om å endre lov om barnevernstjenester og andre relevante lover slik at loven gjelder for barn som er norske statsborgere og som oppholder seg i utlandet. <http://www.stortinget.no/no/Saker-og->

kultur- og administrasjonskomiteen komitéen avviste begge forslag, med henvisning til en vurdering fra Justisdepartementet (i brev fra barne- og familieministeren av 2. april 2004). Kort sagt var argumentet at folkeretten hindret at barnevernloven kunne omfatte barn som oppholder seg i utlandet. Vi kommer tilbake til dette forslaget i kapittel 7 i denne rapporten

Barneombudet relanserte sitt forslag om velferdstjeneste i 2005.²² Dette året kom også veilederen: *Norske familier som flytter med barn til utlandet* (Barne- og familiedepartementet og Utdannings- og forskningsdepartementet). Foruten generelle opplysninger om meldeplikt etc ved flytting har veilederen to hovedkapitler; ett om opplæring i utlandet (norske privatskoler, PPT utland, kompletterende undervisning) og ett om barnevern i utlandet. I sistnevnte slås det fast at FNs Barnekonvensjon «tar utgangspunkt i at det er den stat der barnet oppholder seg, som har den generelle plikten til å beskytte barnet». Spania løftes frem flere steder, noe som begrunnes med omfang og medieoppmerksomhet. Det henvises til BFDs retningslinjer fra 2002.

Sjømannskirken har vært en sentral aktør i forhold til «Spaniabarnas» situasjon. De opprettet en krisetelefon 2005 og har drevet flere prosjektet siden.²³ I juni 2012 melder kirken at arbeidet med å ta hånd om norske barn i Spania må reduseres på grunn av utilstrekkelig finansiering:

Det er politisk uansvarlig at norske myndigheter legger til rette for norske familiers bosetting i utlandet gjennom tilskudd til skoledrift uten at man samtidig sikrer at de mest grunnleggende behov blir ivarettatt for de svakeste, sier generalsekretær Audun Myhre.²⁴

Høsten 2012 arrangerte Sjømannskirken seminaret «Mellom avmakt og ansvar – oppvekstvilkår for norske barn og ungdommer i Spania». I invitasjonen heter det at det er «mange uavklarte prinsipielle politiske og praktiske spørsmål knyttet til hvordan man skal forholde seg til

publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2004-2005/inns-200405-017/?lvl=0

22. «Vil styrke hjelpen til Spania-barn», av Bjørn Egil Halvorsen, Dagsavisen 28.6.2005
23. «Krisehjelp til norske barn i Spania. Porsgrunn Dablad, Jon Martin Larsen, 07.01.2005
24. «Hjelp til norske barn i Spania reduseres»
<http://www.sjomannskirken.no/aktuelt/nyheter/2012/06/hjelp-til-norske-barn-i-spania-reduseres>, 20.6.2012, lesedato 10.7.2013

norske barn i nød.» De senere år har Sjømannskirken også engasjert seg i forhold til barn av nordmenn i Thailand. I 2007 sendte sjømannspresten i Pattaya en bekymringsmelding til BLD, og Barneombudet har også engasjert seg.²⁵ Departementet svarte med å lage en brosjyre.²⁶ I 2012 bevilget Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 700.000 til en medarbeider som skal jobbe med norske barn i Thailand som er utsatt for omsorgssvikt, inkludert å kartlegge omfanget av problemet.²⁷ Rapporten *Thai-norske barn i fokus* (Mydland 2013) argumenterer for at norske myndigheter bør gjennomgå lovverk for å tilpasse situasjonen til en verden med økende mobilitet og tokulturelle parforhold.²⁸

Etterlatte barn

Den offentlige bekymringen for «etterlatte barn» har vært sammensatt. Barn med innvandrerbakgrunn som ble «etterlatt» eller «sendt til» i foreldrene opprinnelsesland ble tidlig tematisert i forbindelse med *tvangsekteskap*, som er et tema vi kjenner fra siste halvdel av 1990-tallet (Bredal 2006). Denne koblingen skyldes dels at tvangsekteskap ofte foregår i utlandet, og dels at de som jobbet med tvangsekteskap ble kontaktet av barn og unge som var etterlatt, også i tilfeller der tvangsekteskap ikke var relevant.²⁹ Videre handlet det om foreldre som sendte barna «hjem» fordi de fryktet «fornorsking» eller ungdomsproblemer. For det andre ble det meldt om at barna ble sendt til skoler av lav kvalitet og med fysisk avstraffelse eller på Koranskoler der de ble religiøst indoktrinert og radikaliseret. For det tredje var det en bekymring for at barna mistet norskkunnskapene sine og mer generelt gikk glipp av norsk skolegang, med dårligere forutsetninger for integrering ved retur til Norge som resultat (se f.eks. Human Rights Service 2004).

25. <http://www.sjomannskirken.no/aktuelt/nyheter/2011/04/vil-hjelpe-thai-norske-barn>. <http://www.barneombudet.no/brev/2011/barnithailand/>

26. Den norske ambassaden i Bangkok: «Thai-norske barn»

27. <http://www.sjomannskirken.no/aktuelt/nyheter/2012/01/skal-kartlegge-omsorgssvikt> <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7846966>

28. Thai-norske barn i fokus. En rapport om barnas situasjon i Thailand. Av Astrid Veum Mydland, Sjømannskirken, 08.10.2013
<http://www.pattaya-smart.com/PDF/Thai-norske%20barn%20rapportf11.pdf>

29. Dette gjaldt også voksne kvinner/koner som ble etterlatt «dumpet» i hjemlandet uten pass. Nyankomne koner som ble etterlatt mot sin vilje før de fikk selvstendig oppholdstillatelse, med eller uten barn, var særlig sårbare.

Høsten 2003 la Oslo kommune fram tall på hvor mange barn som ikke møtte til skolestart. I 128 tilfeller ble foreldrene politianmeldt fordi kommunen mente at de holdt barna urettmessig borte fra skolen. Noen av anmeldelsene ble senere frafalt fordi det ble bekreftet flyttemelding på de aktuelle elevene eller fordi barna kom på skolen, mens 85 anmeldelser ble opprettholdt. Sakene ble henlagt av politiet, men statsadvokaten ba politiet omgjøre henleggelsene og foreta nærmere undersøkelser.³⁰ Som første kommune i landet lagde Oslo egne retningslinjer for hvordan skolene skulle forholde seg til elever som ble borte fra undervisningen uten at skolen ble informert (2005).³¹ Vi kommer nærmere tilbake til dette i kapittel 6.

Bakgrunnen for medieoppmerksomheten på begynnelsen av 2000-tallet var særlig et engasjement fra tenketanken Human Rights Service. I 2004 kom organisasjonen med rapporten *Ute av syne, ute av sinn* (Human Rights Service, HRS, 2004). Her heter det blant annet at:

Det er god grunn til å anta at det til enhver tid befinner seg flere tusen barn med norsk statsborgerskap eller med fast bosettingstillatelse i Norge i foreldrenes opprinnelsesland. Hvilke forhold de lever under eller hvilke skolegang de eventuelt får, er ukjent for norske myndigheter.(...)

Det foreligger i dag en rekke lovverk og retningslinjer som har relevans for regulering av praksisen. Både barneloven, barnevernsloven, opplæringsloven, straffeloven, utlendingsloven og eksempelvis loven om sosiale ytelser, kan komme til anvendelse. Det synes imidlertid klart at det allerede foreliggende lovverket i liten grad benyttes, da fordi bevisstheten rundt praksisen er urovekkende lav. (s. 4)

HRS' fokus var særlig på barn i Pakistan, som de sammenlignet med Spania-barna og etterlyste Barneombudets engasjement.³² Organisasjonen fremhevet at innvandrerbarn også er norske barn.

30. Mange av disse sakene gjaldt rom-barn.

31. «110 skolebarn holdes hjemme - ingen har løst problemet» av Kjetil Olsen og Hanne W. Lier, *Aften Aften* 21.11. 2003. Oslo kommune, Utdanningsetaten: «Ugyldig fravær/barn som blir borte fra grunnskolen – oversikt over utdanningsetatens behandling av saken.» Sist oppdatert: 01.07.2010

32. Vi har ikke undersøkt dette nøye, men et enkelt google-søk med stikkord «barneombudet etterlatt» tyder på at det er hold i HRS' kritikk. Søket gir treff på saker om etterlatte barn etter død og selvmord, men ikke om barn etterlatt i

Mediene slo dette stort opp og myndighetene ble utsatt for sterkt press.³³ Det var mye fokus på hvor mange barn det dreide seg om, og Kommunal- og regionaldepartementet ba Statistisk sentralbyrå (SSB) om å gi et nærmere anslag. Oppdraget resulterte i rapporten *Norske barn i utlandet* (Dzamarija 2004) med fokus på barn i Pakistan, Marokko, Tyrkia - og Spania. SSB brukte Folkeregisterets flyttestatistikk og konkluderte som følger: «Ut fra de registrerte flyttingene får vi ikke frem tall som viser at sending av barn og unge til foreldrenes opprinnelsesland er et særlig utbredt fenomen».³⁴ Samtidig påpeker de at datagrunnlaget er svært begrenset. De fant også at foreldrenes opprinnelsesland ikke var det eneste flyttevalget for barna som utvandret fra Norge. Denne rapporten kommer vi tilbake til i kapittel 3, i forbindelse med vår egen omfangsanalyse.

Oppmerksomheten var stor, og flere aktører engasjerte seg. Vi skal bare nevne noen eksempler: Kontaktutvalget mellom innvandrere og myndighetene arrangerte en høring om minoritetsbarn som går på skole i utlandet september 2004. Kommunalkomiteén på Stortinget var på reise i Pakistan september 2004 der de blant annet besøkte norsk-pakistanske barn på skole. Det samme gjorde en gruppe statssekretærer måneden etter. Advokatfullmektig og samfunnsdebattant Abid Raja ble i juni 2004 intervjuet om en plan hans far hadde om å søke statsstøtte for å etablere en norsk privatskole i Pakistan. «– Vi kan ikke forby folk å flytte. Noen velger å reise til Spania, andre til Pakistan. Da må en sørge for å gi barna et slikt tilbud at de kan fungere i det norske samfunnet når de kommer tilbake, sier Raja til VG».³⁵ Forslaget fikk massiv motbør.

Tematikken berøres i *St.meld. nr. 49 (2003-2004) Mangfold gjennom inkludering og deltakelse*. «På skole i familiens opprinnelsesland» presenteres som ett av flere dagsaktuelle eksempler på utfordringer og dilemmaer som kan oppstå i familier med

foreldrenes opprinnelsesland. «Utland» som tillagt søkeord gir heller ikke relevante resultater. Tilsvarende i Retriever/A-tekst.

33. Norges ambassade i Islamabad anslo at «det til enhver tid oppholder seg mellom 3000 og 4000 norske statsborgere i Pakistan. De fleste av dem er under 16 år. Det vil si at det til enhver tid kan oppholde seg et par tusen barn med norsk statsborgerskap i Pakistan på permanent basis, får Aftenposten opplyst fra ambassaden.» Kilde: «Sendes fra Norge for å gå på skole i Pakistan» av Halvor Tjønn, Aftenposten 28.mars 2004
34. SSB finner at 8 prosent av alle barn i den pakistanske innvandrergruppen og henholdsvis 6 og 8 prosent fra den norsk tyrkiske og norsk marokkanske barn var utvandret.
35. «Krever norsk skole i Pakistan», av Kadafi Zaman, VG 15.6. 2004. Raja har opplyst til oss at forslaget møtte så stor motstand at det ble skrinlagt umiddelbart.

innvandrerbakgrunn. Skolegang i utlandet omtales som en lovlig, men problematisk praksis i forhold til integrering. Her varsles forslag om innføring av meldeplikt for skoler til trygdekontoret når elever har fravær som kan skyldes utenlandsopphold, etter modell fra Oslo, samt lavere terskel for bortfall av barnetrygd. Forslagene ble sendt på høring i februar 2005 (Barne- og familiedepartementet) og reglene trådte i kraft i 2007 (se kapittel 3)

I april 2005 kom rapporten *Barn på skole i utlandet* fra Kommunal- og regionaldepartementet (KRD 2005). Her svarte departementet på HRS' kritikk, oppsummerte myndighetenes vurdering og tiltak, samt presenterte videre planer. I tillegg til meldeplikt og innstramning i barnetrygd sies det at man vil «innkalle barn til en selvstendig forklaring når reisedokumenter er bortkommet eller misbrukt», ved å innføre oppmøteplikt ved fornyelse/utlevering av reisedokumenter, også for barn.³⁶

KRD utlyste et forskningsoppdrag for å få mer kunnskap, og Høgskolen i Oslo (HiO) la i 2006 fram rapporten *Skolegang i Pakistan – barn med innvandrerbakgrunn som går på skole i foreldrenes opprinnelsesland* (Østberg m.fl. 2006). Rapporten viser at årsakene til at barn sendes på skole i utlandet er sammensatte, og det samme gjelder foreldrenes og barnas opplevelse. Utenlandsoppholdet kan styrke barnets identitet og tilhørighet, men barna møter også utfordringer. Særlig gjelder dette i forhold til språk, og forskerne konkluderer med at foreldrene undervurderer konsekvensene for et videre utdannings- og karriereløp i Norge. Flere av barna sliter med overgangene, både ved skolestart i Pakistan og ved retur til Norge. Det er tydelig at forskerne har lagt vekt på å imøtegå det ensidig negative bildet som var skapt av norsk-pakistanske barns situasjon, særlig fra HRS' side, assosiert med begrepene «etterlatt» og «dumpet». Forskerne nyanserte bildet og viste en mer mangfoldig praksis enn det den negative stemplingen av minoritetsforeldre hadde gjort. De argumenterer for at opphold og skolegang i utlandet er en naturlig og legitim del av et transnasjonalt familieliv, som norske skoler i større grad burde tilpasse seg, for å ivareta disse elevenes spesifikke behov og ressurser. Det nøytrale «barn på skole i utlandet» blir således å regne som et alternativ til det mer negative «etterlatte barn». Rapporten berører i liten grad de ufrivillige oppholdene.

36. UDIs rundskriv 02-123 angående fornyelse/utstedelse av reisedokumenter er endret siden 2005, der det nå kreves oppmøte av barn. Barn under 18 år skal fylle ut egen søknad om reisedokumenter og underskrive (Se også Lidén et al 2008).

Barn på skole i foreldrenes opprinnelsesland

I motsetning til bekymringen for misjonsbarna og Spania-barna var det ingen kobling til Utdanningsdepartementet via statsstøtte til norske privatskoler og tilhørende ordninger når det gjaldt innvandrerbarns utenlandsopphold.³⁷ Det fins ingen norske privatskoler i Pakistan eller andre aktuelle land, og barn av innvandrere har ikke benyttet ordningen med kompletterende undervisning i norsk og samfunnsfag, noe som i seg selv er interessant (se kapittel 6). Men norske skoler var berørt fordi barna gikk der før og etter utenlandsoppholdet.

På bakgrunn av HiOs rapport (Østberg m.fl. 2006) utga Utdanningsdirektoratet i 2007 en veileder om skolegang i utlandet: *Minoritetsspråklige barn og ungdom på skole i foreldrenes opprinnelsesland* (UDir 2007). Veilederen ble utarbeidet av Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO, Høyskolen i Oslo), på oppdrag fra direktoratet. Den skulle

fungere som et utgangspunkt for samtale mellom foreldre/foresatte og skole/barnehage om hvordan skole/barnehage og hjem kan samarbeide i forkant av, under og etter utenlandsoppholdet. (s. 2)

Veilederen er i tråd med HiOs rapport ute etter å nyansere og oppveie for det ensidig negative problemperspektivet som rådet i offentligheten på det tidspunktet. Dette er i tråd med NAFOs ressursperspektiv for øvrig. Veilederen anlegger et ambisiøst nivå på skolenes dialog med foreldrene og oppmuntrer til aktiv involvering, også under barnets opphold i utlandet. Når det gjelder temaer som skolen anbefales å ta opp med foreldrene i forkant av et utenlandsopphold nevnes ikke problemorienterte tema som frivillighet og bruk av fysisk straff i utenlandske skoler. Foreldrenes undervurdering av konsekvensene for bortfall av norskkunnskaper, som var et sentralt funn i HiOs rapport, er heller ikke et sentralt tema.

Siden har Utdanningsmyndighetene først og fremst fokusert på skolenes håndtering av uteblitte elever og ugyldig fravær, inkludert meldeplikt til trykdeetaten. Direktoratet har i økende grad lagt vekt på å tydeliggjøre at Opplæringslovens virkeområde er begrenset til barn som oppholder seg i Norge, ganske parallelt til Barne- og familiedepartementets tolkning av Barnevernloven. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 6.

37. I denne sammenheng er det verdt å trekke fram Abid Rajas initiativ om å starte norsk privatskole i Pakistan. Hadde de fått støtte ville det utløst rettigheter og ansvar.

Som nevnt lagde Oslo kommune egne retningslinjer for skolenes håndtering av uteblitte elever så tidlig som 2005. Stavanger fulgte samme år. Andre kommuner fulgte på, mens Utdanningsdirektoratets veileder *Barn som ikke møter på skolen* kom i 2011 og var i stor grad basert på Oslos retningslinjer. De siste årene har det vært mer eller mindre obligatorisk mediestoff hver høst om hvor mange barn som ikke møter ved skolestart, gjerne referert til som «de tomme pultene». En egen kategori for ugyldig fravær ble innført i Grunnskolens informasjonssystem (GSI) fra og med skoleåret 2011/12.

Human Rights Service kom med en ny rapport i 2009, *De glemte barna - om barn og unge som ikke er i den norske grunnskolen*. Her gjentok de sine forslag fra forrige rapport: en nasjonal individbasert elevdatabase, en tredje kategori - ”midlertidig utflyttet” - i folkeregisteret, og en plikt om forhåndsgodkjenning av skolegang for barn utenfor EU-området og Oseania.

Tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og ufrivillige utenlandsopphold

Som vi allerede har vært inne på, har etterlatte barn vært tett assosiert med tvangsekteskap. Dels fordi tvangsekteskap ofte skjer i utlandet, dels fordi de samme instansene som hjelper unge utsatt for tvangsekteskap får henvendelser fra unge som er tvunget til å bo i utlandet.

I tråd med en stigende erkjennelse av at tvangsekteskap kun er én del av et større problemkompleks, ser vi stadig flere referanser til etterlatte barn og ufrivillige utenlandsopphold i dokumenter om tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresrelatert vold. Dette gjelder blant annet Bufdirs veileder for barnevernet fra 2012, som har et eget kapittel om barn i utlandet og bistand til barn og unge som oppholder seg i utlandet mot sin vilje. I IMDis rapport fra integreringsrådgivernes arbeid ved norske ambassader i utlandet (2013) fremgår det at så mye som halvparten av sakene i perioden 2008-12 var saker om «etterlatte barn» (39 %) eller «frykt for etterlatt» (10 %). Også de siste to handlingsplanene (for 2012 og 2013-2017) har formuleringer som kan forstås som at etterlatte barn er en egen problematikk, som i tiltak 15 i den nye planen og tiltak 4 i Handlingsplaner mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (Barne- og likestillingsdepartementet 2012)³⁸:

38. <http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Tvangsekteskap/handlingsplan.pdf>

Ordningen med integreringsrådgivere på utenriksstasjoner skal videreføres. De skal bidra til styrket innsats mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, *herunder arbeidet med saker som omhandler personer som er etterlatt i utlandet*. Arbeidet skal sees i sammenheng med Utenriksdepartementets innsats for likestilling og menneskerettigheter. (s. 15, vår utheving)

IMDi statistikk og formuleringene over aktualiserer et sentralt spørsmål: I hvilken grad skal saker som gjelder påtvungne og ufrivillige utenlandsopphold være noe det tverrsektorielle Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse³⁹ skal befatte seg med, hvis dette ikke er relatert til tvangsekteskap, eller til det som betegnes som æresrelatert vold? Et konkret eksempel gjelder refusjonsordningen for finansiering av hjemreise. I 2007 kom en egen refusjonsordning som først ble forvaltet av BFD, så overført til Kompetanseteamet /IMDi fra 2010. Ordningen var begrenset til tvangsekteskap og ble siden utvidet til kjønnslemlestelse.

Dette temaet forlater vi imidlertid her, men vi plukker opp igjen tråden i kapittel 7, der vi ser nærmere på noen av utfordringene i dagens håndtering av saker om barns ufrivillige opphold i utlandet. Dette kapitlet avsluttes med en kort visitt til et annet problemfelt der norske barn krysser landegrenser, nemlig internasjonal barnebortføring.

Barnebortføring

Utover 2000-tallet var det økende fokus på barn som blir bortført av den ene forelderen, i tilfeller der foreldrene er uenige om omsorg- og bostedsforhold.⁴⁰ Selv om dette er den vanligste forståelsen av barnebortføring, omfatter begrepet også saker der foreldrene bortfører barn som barnevernet har tatt omsorgen for. I rettslig forstand betyr barnebortføring at en forelder tar med seg eller beholder barnet i strid med avtaler eller rettslige beslutninger om omsorgsansvar.

Det er særlig foreldre i Norge som har fått sine barn bortført som har satt temaet på dagsordenen, og enkelte medieprofilerte saker har bidratt spesielt – som den såkalte Skah-saken fra 2007-2009.⁴¹ Foreldre med bortførte barn har organisert seg i Bortført-nettverket og etablert

39. Se <http://www.imdi.no/Tvangsekteskap/Kompetanseteam-mot-tvangsekteskap/>

40. Det er altså her snakk om internasjonal barnebortføring, men vi bruker barnebortføring for enkelthetsskyld.

41. <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3495678.ece>

Bortført-fondet.⁴² Både medieoppmerksomhet og interessekamp har resultert i betydelig press på norske myndigheter, som gradvis har utviklet barnebortføring som et eget policy- og tiltaksområde.

Tiltak i forbindelse med barnebortføring er blant annet en egen nettside under Justisdepartementet (barnebortføring.no) og innføring av en registreringsordning for barnebortføringssaker. I 2009 startet Justisdepartementet en prøveordning med liste over advokater med særlig kompetanse på barnebortføring. Ordningen er gjort permanent fra 2013. Advokatene er rekruttert og skolert av departementet for å kunne gi råd og veiledning til foreldre. I 2012 oppnevnte Justisdepartementet en arbeidsgruppe som skal gjennomgå regelverket og håndteringen av internasjonale barnebortføringssaker.⁴³

Barnebortføring fremstår som et tydelig avgrenset problemfelt der arbeidsdelingen mellom noen få sentrale aktører er klart definert og underlagt bestemte prosedyrer. Justis- og Utenriksdepartementer er hovedaktører, ut fra en klar ansvarsdefinisjon. Vi oppfatter at det per i dag er avklart at myndighetene har et ansvar, hva dette ansvaret består i, og hvem som skal gjøre hva. Inntrykket er at dette både handler om politisk prioritering og problemfeltets rettsliggjorte karakter. For det første er temaet regulert av egne konvensjoner som Haagkonvensjonen av 1980 og Europakonvensjonen av 1980. For det andre har regulering av konflikter rundt barn ved samlivsbrudd, inkludert bosted, generelt vært prioritert i Barneloven. I tillegg er barnebortføring straffbart gjennom egen lov, og strafferammen har blitt skjerpet de siste årene.⁴⁴ Utfordringen ligger først og fremst i at de konkrete sakene er svært kompliserte og ressurskrevende, og at mange saker gjelder opphold i land som ikke har underskrevet Haagkonvensjonen.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi gjort rede for hvordan bekymringer for omsorgssvikt og rettighetsbrudd mot barn som oppholder seg i utlandet har blitt tematisert utover 2000-tallet, i media og offentlig debatt, samt i offentlig politikk. Til tross for tilløp til helhetlig perspektiv, er hovedinntrykket at ulike grupper av barn har blitt diskutert i parallelle,

42. Se nettsiden bortført.no

43. Justis- og beredskapsdepartementet, 8.11.2012. Mandat for arbeidsgruppe som skal gjennomgå regelverket og håndteringen av internasjonale barnebortføringssaker <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dep/styre-rad-og-utvalg/tidsbegrensede-styrer-rad-og-utvalg/handtering-av-barnebortforingsaker---in/mandat-for-arbeidsgruppe-som-skal-gjenno.html?id=707526>

44. «Skjerper lovverket for barnebortføring» av Morten Hopperstad VG 29.07.08

separate debatter. Det er også vesentlige forskjeller i hvordan problemfeltene har blitt konstruert. Ett skille går mellom etnisk norske barn og barn med annen etnisk bakgrunn. Vi ser en tendens til at bekymringen for etnisk norske barn i utlandet avgrenses til individuelle tilfeller, mens minoritetsbarns utenlandsopphold i større grad har blitt sett som problematiske per se, altså en generalisert bekymring. Denne har i neste omgang blitt møtt med kritikk og forsøk på å normalisere – noen ganger i retning av bagatellisering. Vi vil imidlertid framheve at spørsmålet om uberettiget generalisering og overdrevent problemfokus også var tema når det gjaldt misjonærbarna, og vi ser det helt nylig i reaksjonene på bekymringen for Thailand-barna.

Et annet skille vi vil trekke fram, går mellom barnebortføring og de øvrige problemfeltene. Barnebortføring utmerker seg ved å være et avgrenset, institusjonalisert og prioritert politikkområde. Forklaringen ligger nok mye i koblingen til internasjonale rettslige instrumenter, men det er også et vesentlig moment at temaet er «voksendrevet» og relatert til foreldretvister, et tema som generelt har stor oppmerksomhet, også innen barnerettsfeltet. I de temaene vi har reist kan interessekonflikter gå mellom foreldre og barn, der foreldreretten vs. ivaretagelse av barnets rettigheter i privatsfæren og i offentlig saksbehandling utfordres.

Tvangsekteskap er et annet, stadig mer institusjonalisert problemområde der barn og unges etterlatte barn er en relatert tematikk. Vi har lagt vekt på å vise at ufrivillige utenlandsopphold har en ambivalent status som dels assosiert, dels separat problemområde i forhold til tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresrelatert vold. Dette vil vi utdype ytterligere i kapittel 7.

Vårt poeng er ikke at ulike kategorier av utenlandsopphold blant barn alltid må ses i sammenheng og håndteres samlet, eller at det ikke er vesentlige forskjeller mellom barn som eksempelvis bortføres til utlandet av mor mot fars vilje, som etterlates hos slektninger av foreldre som returnerer til Norge, eller som lever med alkoholiserede foreldre i Spania. Tvert imot. Når vi vil anbefale et mer helhetlig perspektiv, er det ikke bare for å få fram fellestrekkene i barna situasjon og utfordringer. Vi mener også en helhetlig tenkning vil få fram det spesifikke ved ulike kategorier av utenlandsopphold for barn, og de utfordringer dette stiller myndighetene overfor, rettslig og praktisk. For eksempel når det gjelder om barnet bor alene eller sammen med foreldrene i utlandet.

Vårt hovedpoeng er at stadig flere norske barn er knyttet til andre land enn Norge gjennom livsløpet. Slike tilknytninger representerer både en berikelse og utfordringer. Kort sagt blir barndommen mer globalisert og transnasjonal, og dermed også barns problemer og utsatthet. Dette er en utfordring som norske myndigheter bør bli bedre

rustet til å håndtere, både ved å se fellestrekk og særtrekk i barnas situasjon.

3 Omfang og endring over tid

I dette kapittelet skal vi gi en oversikt over hvor mange barn med innvandrerbakgrunn som flytter til utlandet i løpet av grunnopplæringen, og utflyttinger over tid i perioden 2004 til 2012. Analysene inkluderer sammenlikninger av gutter og jenter og ulike aldersgrupper, samt barn som reiser med eller uten sine foreldre. I tillegg vil vi si noe om statsborgerskap blant de som flytter ut og om hvor mange som kommer tilbake i løpet av perioden.

Bakgrunn

SSB har tidligere gjort et forsøk på å kartlegge norske barns lengre utenlandsopphold ved hjelp av Folkeregisterets bosettings- og utvandringstall. Vi har tatt utgangspunkt i rapporten «Norske barn i utlandet – Utvalgte land: Pakistan, Marokko, Tyrkia og Spania» (Dzamarija 2004). Rapporten er basert på data fram til 1.1.2004. I dette kapittelet skal vi for det første replisere en del av analysene som ble presentert i Dzamarija (2004) på nyere data. For det andre utvider vi analysene til å gjelde innvandrere eller barn av innvandrere med bakgrunn fra 15 ulike land utenfor EØS-området.

Både Dzamarija (2004) og en nylig utgitt rapport fra SSB «Utvandring fra Norge 1971-2011» (Pettersen 2013), diskuterer kvaliteten på data over utflyttinger fra Norge. Som hovedregel er utvandring som er registrert i Folkeregisteret nokså pålitelige. Unntaket er personer som tidligere har hatt lovlig opphold og som senere oppholder seg i Norge ulovlig. Personer som trenger oppholdstillatelse regnes ikke som bosatt før det kan fremlegges tillatelse gjeldende for minimum seks måneder (Forskrift om folkeregistrering § 4-2). Det er ellers sjelden at personer som er bosatt i Norge står oppført som utvandret. Det største problemet med registrering av utvandring i Folkeregisteret, er at mange ikke melder fra til Folkeregisteret når de flytter til utlandet. Det vil si at de tallene som rapporteres for flytting til utlandet er for lave (jfr. Pettersen 2013, s. 14). Som hovedregel skal flytting til utlandet meldes til skattekontoret for opphold av minst seks måneders varighet. Unntaket gjelder flytting til andre nordiske land. Dersom utflytting ikke er meldt kan en likevel bli registrert som utflyttet. Dette kalles gjerne «administrativ

utvandring» (Dzamarija 2004, Pettersen 2013). Slike registreringer forekommer når Folkeregisteret mottar og bearbeider informasjon fra andre instanser om at en person ikke lenger oppholder seg i Norge. Utenlandske statsborgere uten adgang til å oppholde seg i Norge, eller personer som ikke har hatt kjent bopel i Norge de siste to år, skal regnes som utflyttet (Forskrift om folkeregistrering §4-7). I slike tilfeller vil tidspunkt for utflytting ikke sammenfalle med faktisk flyttedato. I tillegg vil det som regel mangle informasjon om tilflyttingsland. I følge Pettersen (2013, s. 14) vil så godt som alle med uoppgitt tilflyttingsland være administrativt utvandret. Det vil også forekomme tilfeller hvor Folkeregisteret velger å ikke godta en flyttemelding, med den konsekvens at personen(e) reiser ut, men forblir registrert som bosatte, oftest av skattemessige årsaker. Vi har ikke tall på omfanget av denne typen flytting.

Etter endringen av folketrygdloven i 2007 kan skoler i følge § 21-1 pålegges å melde fra til NAV lokalt når elever har fravær som kan skyldes utenlandsopphold. Denne meldeplikten gjelder grunnskoler og det er den enkelte kommune (eller annen skoleeier for friskoler mv.) som har det overordnede ansvaret for at plikten overholdes. En slik melding gir NAV lokalt anledning til å undersøke saken nærmere, men vil ikke føre til at barnetrygd eller andre ytelser opphører uten videre. Målet er å redusere feilutbetalinger i de tilfeller rett til barnetrygd eller andre ytelser er falt bort på grunn av utenlandsopphold i minst seks måneder. Som nevnt blir tilflyttingsland sjelden oppført når det forekommer en administrativ registrering av utvandring. Denne typen registrering bør altså være noe hyppigere etter 2007, særlig for utvandrede barn i grunnskolealder. Lovendringen innebar også at lengden på utenlandsopphold som skal registreres ble redusert fra 12 måneder til 6 måneder. Det kan også ha ført til en noe hyppigere registrering av utvandring etter 2007.

SSBs undersøkelse om levekår blant unge med innvandrerbakgrunn

Siden vår studie har fokus på skolegang vil data fra tilleggsundersøkelsen til SSBs levekårsundersøkelse fra 2008 gi oss noen bakgrunnsdata som utfyller bildet som framgår av vår undersøkelse. SSBs levekårsundersøkelse, som omfattet de tre landgruppene av innvandrerbefolkningen med lengst botid i Norge: de med bakgrunn fra Pakistan, Vietnam og Tyrkia kan vise til viktige forskjeller angående skoleopphold for disse landbakgrunnene⁴⁵. I dette

45. http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/rapp_200814/rapp_200814.pdf

materialet (fra 2006) peker de med pakistansk bakgrunn seg ut som en gruppe der mange unge har gått på skole i opprinnelseslandet. Mens bare 2 prosent av unge med vietnamesisk bakgrunn og 6 prosent blant unge med tyrkisk bakgrunn har hatt minst ett opphold på ett år eller mer i opprinnelseslandet, gjelder dette 27 prosent av unge med pakistansk bakgrunn (Tabell 11.7 i Løwe 2008). For unge med pakistansk bakgrunn ble skolegang nevnt som minst ett av formålene med reisen i langt de fleste av disse tilfellene (59 prosent).

Undersøkelsen finner at det er liten eller ingen forskjell når det gjelder besøk i opprinnelseslandet mellom dem som er født i Norge og dem som har innvandret (før 6 år). Til sammen har en av ti unge med innvandrerbakgrunn fullført grunnskole (5 prosent) eller videregående skole (4 prosent) eller høyere utdanning (1 prosent) i et annet land enn Norge. Blant unge med pakistansk bakgrunn er andelen 29 prosent, hvorav halvparten (15 prosent) har fullført grunnskole (Løwe 2008:88).

Som vi skal se av vår undersøkelse er andelen utvandrede barn fra Tyrkia og Vietnam relativt lav. Men andelen som har utvandret blant barn med pakistansk bakgrunn er heller ikke spesielt høy, og her ser det ut som om noen endringer har skjedd siden Dzamarijas og Løwes undersøkelser (2004 og 2008).

Vårt datagrunnlag og variabler

Datagrunnlaget for dette kapittelet er Det Sentrale Folkeregisteret (DSF) og Forløpsdatabasen Trygd (FD-Trygd). Vi har benyttet to typer filer med informasjon om bosetting og utvandring. For det første tar vi i bruk fil med status for alle bosatte eller tidligere bosatte per 1.1.2012. For det andre benytter vi en fil med registrering av endring over tid, der alle innflyttinger og utflyttinger i perioden 2004-2012 er registrert, i tillegg til informasjon om bosatte i perioden. Videre har vi benyttet informasjon om endring i mottak av barnetrygd i perioden 2004-2012.

Utvalget i dette kapittelet er personer som selv har innvandret, eller som har to utenlandskfødte foreldre, med bakgrunn utenfor EØS-området. Innenfor denne befolkningen fokuserer vi på de 15 landene med flest bosatte barn per 1.1.2012.

Forklaring av variablene

Registreringsstatus gir oss informasjon om personen er registrert som bosatt, utvandret, død, eller annet. «Annet» dekker blant annet situasjoner der personen er forsvunnet (formodet død), uregistrert, fødselsregistrert, eller tilgang er annullert. I analysene av status per 1.1.2012 betyr utvandret at personen er flyttet ut og ikke returnert per

1.1.2012. Hvis personen har vært utflyttet men senere returnert er hun registrert som bosatt i disse dataene. Når vi ser på utflytting over tid bruker vi som nevnt et annet datasett, som følger flyttinger fra år til år. I disse dataene ser vi hvor mange som flytter ut hvert år uavhengig av om de eventuelt har returnert på et senere tidspunkt.

De relevante innvandrerkategoriene for våre analyser basert variabelen *innvandrerkategori*, er utenlandskfødte uten norsk bakgrunn (kategori B), og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (kategori C).

Landbakgrunn er en tresifret kode basert på fødeland for utenlandskfødte uten norsk bakgrunn, og foreldres fødeland (primært mor) for norskfødte med to utenlandskfødte foreldre. Vår analyse er basert på personer med landbakgrunn fra de 15 landene utenfor EØS med flest bosatte barn per 1.1.2012. Vi har valgt å utelukke EØS-land fordi flytting både til og fra disse landene er dårligere registrert enn andre flyttinger, særlig etter EU-direktiv 2004/38/EF trådte i kraft i 2009. Denne regelendringen innebar at EØS-borgere ikke lenger trenger tillatelse for å oppholde seg i Norge (se Pettersen 2013, s. 16).

Utflyttingsdato er basert på faktisk oppgitt utflyttingsdato ved meldte utflyttinger. Ved administrative utflyttinger basert på oppholdstillatelsens utløp, blir datoen for denne oppgitt. For andre administrative utvandring er utflyttingsdato satt til vedtaksdatoen (Dzamarija 2004, s. 11).

Tilflyttingsland representerer det landet som oppgis som tilflyttingsland av personer som melder flytting til Folkeregisteret. For administrative utvandring blir som regel tilflyttingsland stående som uoppgitt. Noen land har ikke eksistert som selvstendige stater i hele perioden. For eksempel ble Kosovo kun et mulig tilflyttingsland etter opprettelsen av staten i 2008.

Analysene gjelder hovedsakelig barn, med noen unntak. Vi bruker to utregninger av alder i analysen. Den første er *alder per 1.1.2012*. I analysene anser vi barn som personer mellom 0 og 17 år. For analysen av status per 1.1.2012 tar vi utgangspunkt i populasjonen som var mellom 0 og 17 år per 1.1.2012. I motsetning til Dzamarija (2004), benytter vi innenfor denne befolkningen likevel *alder ved utflytting* i analysene. Fordelen med denne fremgangsmåten er at vi fanger opp de som er unge nå. Samtidig får vi informasjon om alderen de var i da de (sist) flyttet ut. Ulempen med denne avgrensingen er at presentasjonen av de ulike aldersgruppene blir noe skjev. Hvis vi kun ser på alder ved utflytting og ikke begrenser populasjonen til de som er barn nå, fanger vi opp mange flere, særlig eldre barn, ettersom de kan ha flyttet når som helst fra 1960 til i dag. Samtidig er disse barna ikke nødvendigvis sammenliknbare med de som er barn i dag.

Analyser av innvandrerfila per 1.1.2012

Tabell 3.1 viser *andelen* barn med bakgrunn fra hvert land. Somalia peker seg ut med en særlig høy andel barn (42 prosent), etterfulgt av Irak og Afghanistan (35 prosent), alle tre landbakgrunnene kjennetegnes av relativt nyankomne flyktninger. Mer etablerte innvandrergupper som de med bakgrunn fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam har en lavere barneandel (24-25 prosent). Lavest andel finner vi blant personer med bakgrunn fra Thailand og India, Bosnia-Hercegovina og Iran (17-19 prosent). Til sammenlikning var andelen barn i den norske befolkningen totalt på 22 prosent per 1.1.2012.

Ser vi på *antallet* barn med forskjellig landbakgrunn skiller Somalia, Irak og Pakistan seg ut med særlig mange barn. Mange barn med bakgrunn fra Somalia og Irak har selv innvandret og har som regel kortere botid i Norge sammenlignet med barn med bakgrunn fra Pakistan, der mange er født i Norge.

Tabell 3.1. Antall og andel barn og voksne. Innvandrerbefolkningen med bakgrunn fra 15 land utenfor EØS med flest bosatte barn i Norge per 1.1.2012.

Land	Voksne	Barn 0-17 år	Total
Somalia	20 246	14 789	35 035
	58 %	42 %	100 %
Irak	21 187	11 429	32 616
	65 %	35 %	100 %
Pakistan	28 848	10 114	38 962
	74 %	26 %	100 %
Vietnam	17 655	5 785	23 440
	75 %	25 %	100 %
Sri Lanka	13 029	5 596	18 625
	70 %	30 %	100 %
Tyrkia	15 925	5 158	21 083
	76 %	24 %	100 %
Afghanistan	8 954	4 870	13 824
	65 %	35 %	100 %
Kosovo	15 234	5 855	21 089
	72 %	28 %	100 %
Russland	16 567	4 868	21 435
	77 %	23 %	100 %
Iran	17 293	4 008	21 301
	81 %	19 %	100 %
Bosnia-Hercegovina	16 566	3 685	20 251
	82 %	18 %	100 %
Eritrea	7 264	2 953	10 217

	71 %	29 %	100 %
Thailand	13 617	2 859	16 476
	83 %	17 %	100 %
Marokko	7 411	3 027	10 438
	71 %	29 %	100 %
India	13 697	2 799	16 496
	83 %	17 %	100 %
Total	233 493	87 795	321 288
	73 %	27 %	100 %

Tabell 3.2 repeterer Dzamarijas (2004) analyse av innvandrerbefolkningens registreringsstatus for et større utvalg land, med data per 1.1.2012. Hvis vi sammenlikner tallene Dzamarija presenterer for personer med bakgrunn fra Pakistan, Marokko og Tyrkia med tallene presentert her, ser vi blant annet at det er færre barn med pakistansk bakgrunn per 1.1.2012 enn det var per 1.1.2004 (se Dzamarija 2004, tabell 6.1.). Det tyder på at barnekullene er blitt noe mindre blant de som ble født i 1994-2011 enn blant de som ble født i perioden 1986-2003 i denne befolkningsgruppen. Det samme er ikke tilfelle for personer med bakgrunn fra Marokko eller Tyrkia. I begge disse befolkningsgruppene har antall bosatte barn økt noe, mens antall utvandrede barn har holdt seg omtrent på samme nivå.

Tallene i tabell 3.2. er kumulative, det vil si at alle som noen gang har vært bosatte i Norge telles med (f.o.m. folkeregistreringen startet på 1960-tallet). En person som er registrert utvandret kan ha utvandret i hele perioden, det vil si helt tilbake til 1964. For å være registrert som utvandret har personen ikke returnert innen 1.1.2012. En del av de som er registrert som utvandret per 1.1.2012 vil komme til å returnere på et senere tidspunkt. Blant barn som var i alderen 0-17 ved inngangen til 2012, vil den potensielle perioden for utvandring være begrenset til deres levetid, altså kun tilbake til 1994, for de aller eldste. Det vil si at fordelingen mellom voksne og barn vil være noe skjev, ettersom voksenbefolkningen ikke observeres i en like avgrenset tidsperiode.

Tabell 3.2. Innvandrerbefolkningen per 1.1.2012 fra 15 land utenfor EØS med flest bosatte barn

	Somalia		Irak		Pakistan		Vietnam	
Registreringsstatus	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17
I alt	35 035	14 789	32 616	11 429	38962	10 114	23 440	5 785
Bosatte	29 337	12 458	28 922	10 589	32726	9 037	20 862	5 592
Utvandrede	4 948	1 843	3 059	504	4 664	611	2 028	107
Døde	272	84	241	54	901	104	436	19
Andre ⁴⁶	478	404	394	282	671	362	114	67

	Sri Lanka		Tyrkia		Afghanistan		Kosovo	
Registreringsstatus	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17
I alt	18 625	5 596	21 083	5 158	13 824	4 870	21 089	5 855
Bosatte	14 289	5 005	16 739	4 654	13 213	4 653	13 694	4 630
Utvandrede	3 918	412	3 710	268	400	80	6 958	1 035
Døde	222	41	277	30	77	20	178	24
Andre	196	138	357	206	134	117	259	166

46. «Annet» dekker blant annet situasjoner der personen er forsvunnet (formodet død), uregistret, fødselsregistret, eller tilgang er annullert. Se for øvrig forklaringene av variabler.

	Russland		Iran		Bosnia- Hercegovina		Eritrea	
Registrerings- status	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17
I alt	21 435	4 868	21 301	4 008	20 251	3 685	10 217	2 953
Bosatte	16 822	4 206	17 909	3 681	16 332	3 416	9 544	2 794
Utvandrede	3 630	230	2 932	167	3 037	125	467	32
Døde	458	11	265	13	720	10	67	12
Andre	525	421	195	147	162	134	139	115

	Thailand		Marokko		India	
Registrerings- status	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17	Alle	Barn 0-17
I alt	16 476	2 859	10 438	3 027	16 496	2 799
Bosatte	14 390	2 673	8 587	2 624	10 826	2 377
Utvandrede	1 904	128	1 409	181	5 332	376
Døde	106	...	157	22	269	13
Andre	76	54	285	200	69	33

Note: Alder er regnet per 1.1.2012, ikke ved utreise.

Hvis vi sammenligner andelen utvandrede/ikke-returnerte barn med bakgrunn fra Somalia, Irak og Pakistan, ser vi at Somalia skiller seg ut med 13 prosent utvandrede/ ikke-returnerte barn, mens 6 prosent av barn med bakgrunn fra Pakistan er utvandret og ikke-returnerte, mens for Iraks del utgjør denne kategorien 5 prosent.⁴⁷

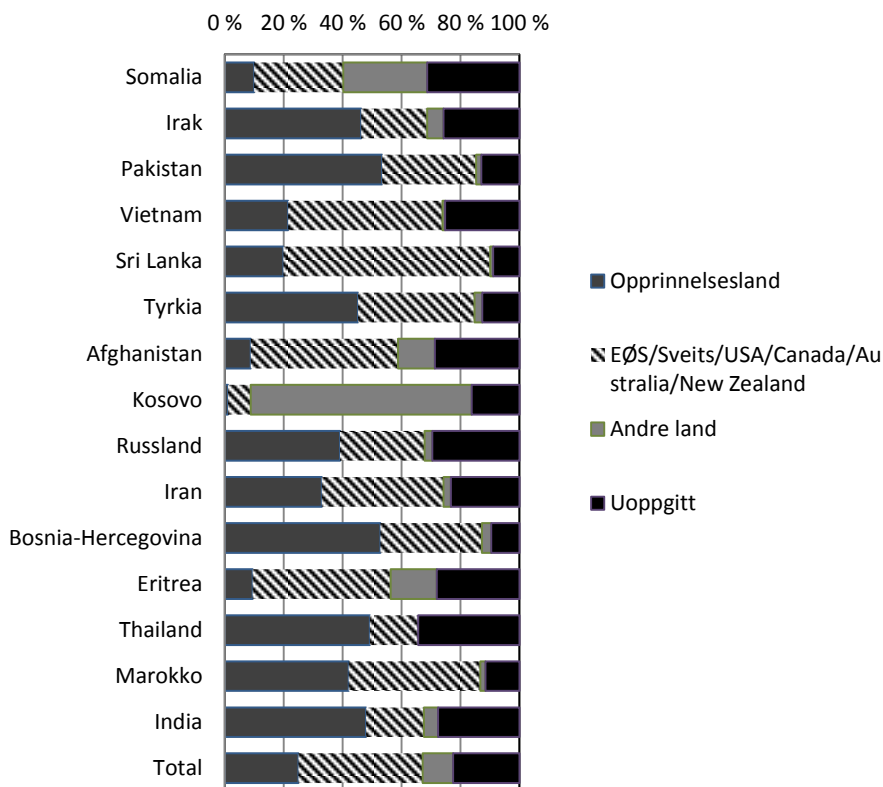
Videre skal vi se på tilflyttingsland blant barn i alderen 0-17 år. Blant de utflyttede barna er det registrert tilflyttingsland for en god del. For å begrense tallmaterialet noe har vi valgt å gruppere tilflyttingsland i følgende fire kategorier: 1. Opprinnelsesland (eget eller foreldres), 2. EØS/Sveits, USA, Canada, Australia og New Zealand, 3. Andre land, 4. Ikke oppgitt tilflyttingsland.

Figur 3.1. viser at blant utflyttede (ikke returnerte) barn, har høyest andel barn med bakgrunn fra Pakistan, Bosnia-Hercegovina og Thailand flyttet til opprinnelseslandet, etterfulgt av India, Tyrkia og Marokko. Det er tydelig at barn med bakgrunn fra krigsherjede områder, som Somalia, Afghanistan og Eritrea i minst grad flytter til opprinnelseslandet. Det er verdt å merke seg den store andelen av barn fra innvandrerbefolkningen som flytter fra Norge og til et annet EØS eller vestlig land. Totalt er denne andelen langt større enn de som vi vet flytter til sine opprinnelsesland. Somalia, Eritrea og Afghanistan har størst andel som flytter til andre land utenfor EØS/vestlige land. I tillegg kommer en nesten like stor andel vi ikke vet hvor flytter, som den vi vet flytter til opprinnelseslandet – og der vi vil anta en del også er flyttet til opprinnelseslandet. Det er barn med bakgrunn fra Thailand og Somalia som vi i større grad enn andre barn mangler informasjon om tilflyttingsland til, noe som antyder at de sannsynligvis er «administrativt utvandret». I motsatt ende av skalaen finner vi at barn med bakgrunn fra Sri Lanka og Bosnia-Hercegovina har lavest andel uoppgitt tilflyttingsland.

Tallene fra Kosovo er påvirket av at det er en nokså ung selvstendig stat. De aller fleste med bakgrunn fra Kosovo er registrert som flyttet til Serbia/Serbia-Montenegro, som Kosovo var en del av før 2008.

47. Her ser vi bort fra barn som er registrert som døde eller «andre».

Figur 3.1. Tilflyttingsland blant barn etter land. Utflyttet og ikke returnert per 1.1.2012

I tabell 3.3 ser vi litt mer detaljert på tilflyttingsland blant barna fra de fem landene med flest utflyttede barn. Tabellen viser de fem største tilflyttingslandene blant barn i alderen 0-17 år. I tillegg til opprinnelseslandene er det tydelig at Storbritannia trekker mange. De andre skandinaviske landene er også gjengangere. Blant barn med bakgrunn fra Somalia er det mest vanlig å flytte til Storbritannia eller Kenya. Dobbelt så mange utvandrer til Storbritannia som til Kenya, mens andelen til Somalia er om lag en tredjedel sammenlignet med de som reiser til Storbritannia. Her kan man også merke seg at andelen som flytter til Egypt er relativt høy.

Tabell 3.3. Fem største tilflyttingsland for de fem landene med flest utflyttede barn

	Land	Antall utflyttede 0-17 år
Somalia	Storbritannia	477
	Kenya	220
	Somalia	184
	Egypt	104
	Syria	68
Kosovo	Serbia (og Montenegro)	763
	Sverige	168
	Tyskland	17
	Kosovo	11
	Bosnia-Hercegovina	6
Pakistan	Pakistan	326
	Storbritannia	143
	Danmark	15
	Canada	11
	Sverige	7
Irak	Irak	233
	Sverige	52
	Storbritannia	47
	De Forente Arabiske Emirater	7
Sri Lanka	Tyskland	6
	Storbritannia	246
	Sri Lanka	82
	Danmark	11
	Australia	11
	Canada	9

Blant barn med bakgrunn fra Pakistan er det mest vanlig å flytte til opprinnelseslandet, deretter til Storbritannia. Sammenligner vi tallene Dzamarija presenterer for personer med bakgrunn fra Pakistan (Dzamarija 2004 tabell 6.3) med våre tall finner vi at en større andel har utvandret til Storbritannia i perioden vi dekker (1994-2011) enn det hun fant (som dekker perioden 1986-2003).

For barn med bakgrunn fra Sri Lanka er Storbritannia det absolutt mest vanlige landet å flytte til. For barn med bakgrunn fra Kosovo er derimot Sverige høyere opp på listen enn Storbritannia. Blant barn med bakgrunn fra Irak er det mest vanlig å flytte til Irak, etterfulgt av Sverige og Storbritannia.

Alder og kjønn

Et viktig spørsmål vi vil diskutere på basis av det kvalitative materialet er hva alder ved utflytting betyr for oppholdet og for utdanning og integrering på sikt. Migrantbarns utenlandsopphold har dessuten gjerne vært knyttet til antatt kjønnete konfliktlinjer i familien. Tabell 3.4 viser antall utvandrede barn fordelt på aldersgrupper og kjønn. Aldersgruppene er delt i tre: før skolealder (0-5 år), barneskolealder (6-13 år) og eldre (14-17 år). Etersom antall barn naturlig nok vil være større i de aldersgruppene som spenner over flere år, kan ikke aldersgruppene sammenliknes direkte. Det er derfor mer hensiktsmessig her å sammenlikne gutter og jenter i de ulike aldersgruppene.

Tabell 3.4. Utvandrede, ikke returnerte barn etter alder og kjønn. Alder ved utvandring blant barn per 1.1.2012

Land	14-17 år		6-13 år		0-5 år	
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter
Somalia	62	65	560	530	344	282
Irak	21	26	144	125	91	97
Pakistan	19	11	157	163	126	135
Vietnam	25	28	29	20
Sri Lanka	6	7	97	91	97	114
Tyrkia	5	9	56	53	64	81
Afghanistan	5	7	15	13	15	25
Kosovo	5	..	111	120	416	380
Russland	8	10	45	26	67	74
Iran	5	2	41	32	44	43
Bosnia- Hercegovina	25	15	38	42
Eritrea	8	5	9	9
Thailand	12	15	33	38	10	20
Marokko	53	39	43	41
India	55	63	127	125
Sum	161	164	1425	1341	1520	1488

Note: Antall under fem personer vises ikke av personvern hensyn.

I den eldste gruppen er det generelt få utvandrede barn, og kjønnsfordelingen er relativt jevn. Unntaket er muligens barn med bakgrunn fra Pakistan, der det ser ut til å være en liten overvekt av gutter som utvandret i den eldste gruppen. Kjønnsforskjellene er ikke store i skolealder for de med bakgrunn fra Somalia. Forskjellene er

større i den yngste aldersgruppen. Som vi skal se i figur 3.10 viser kjønnsfordelingen en noe større overvekt av utflyttede gutter med bakgrunn fra Somalia, men ingen klare kjønnsforskjell blant utflyttede barn med bakgrunn fra Irak og Pakistan (figur 3.11 og 3.12).

Det lave antallet barn i den eldste gruppen henger blant annet sammen med at vi måler alder ved flytting blant de som var mellom 0 og 17 år ved inngangen til 2012. Blant de eldste i gruppen barn per 1.1.2012 vil det være mange som utvandret da de var yngre, og som derfor faller i en av de andre alderskategoriene, selv om de var over 13 år ved inngangen til 2012.

Blant barna som utvandret i barneskolealder ser vi en noe høyere andel gutter enn jenter blant barn med bakgrunn fra Irak, Russland, Bosnia-Hercegovina og Marokko. I de andre landgruppene er forskjellene såpass små at de i større grad nok er uttrykk for tilfeldig variasjon. I denne aldersgruppen er det ingen opprinnelsesland som er registrert med en særlig høy andel utvandrede, ikke returnerte jenter. I den yngste aldersgruppen er det kun Somalia og Vietnam som peker seg ut med en relativt høyere andel utvandrede gutter enn jenter. Det ser også ut til å være en liten overvekt av utvandrede, ikke-returnerte jenter relativt til gutter blant de yngste barna med bakgrunn fra Tyrkia, Russland og Thailand.

Tabell 3.5. Utvandrede, ikke returnerte barn etter alder og statsborgerskap. Alder ved utvandring blant barn per 1.1.2012.

Land	14-17 år		6-13 år		0-5 år	
	Utenlandske statsborgere	Norske statsborgere	Utenlandske statsborgere	Norske statsborgere	Utenlandske statsborgere	Norske statsborgere
Somalia	19	108	181	909	208	418
Irak	10	37	91	178	92	96
Pakistan	5	25	55	265	87	174
Vietnam	27	26	33	16
Sri Lanka	..	9	14	174	65	146
Tyrkia	6	8	33	76	71	74
Afghanistan	..	11	7	21	17	23
Kosovo	..	7	195	36	764	32
Russland	17	..	65	6	129	12
Iran	..	6	29	44	46	41
Bosnia-Hercegovina	..	5	10	30	56	24
Eritrea	6	7	9	9
Thailand	26	..	67	..	27	..
Marokko	..	5	5	87	16	68
India	5	..	88	30	223	29
Sum	98	227	873	1893	1843	1165

Note: Antall under fem personer vises ikke av personvern hensyn. Statsborgerskap er registrert per 1.1.2012

Tabell 3.5 viser andelen barn med norsk og utenlandsk statsborgerskap i de ulike aldersgruppene, blant utvandrede barn som ikke var returnert

per 1.1.2012. I de to eldste aldersgruppene er det generelt flest norske statsborgere som flytter til utlandet. I den yngste gruppen er det omvendt, særlig for de gruppene med kortest innvandringshistorie. Dette mønsteret henger nok sammen med at det er en større andel av de yngste barna som ikke oppfyller kriteriene for norsk statsborgerskap. Generelt skal barn av utenlandske statsborgere ha bodd i Norge i minst syv år for å søke om norsk statsborgerskap. Vi vil drøfte dette funnet opp mot den innsikten vi har fått gjennom det kvalitative materialet. Som vi skal se er i utgangspunktet et vestlig pass vesentlig for familienes motivasjon for utenlandsopphold, fordi dette sikrer dem reelle muligheter for å returnere.

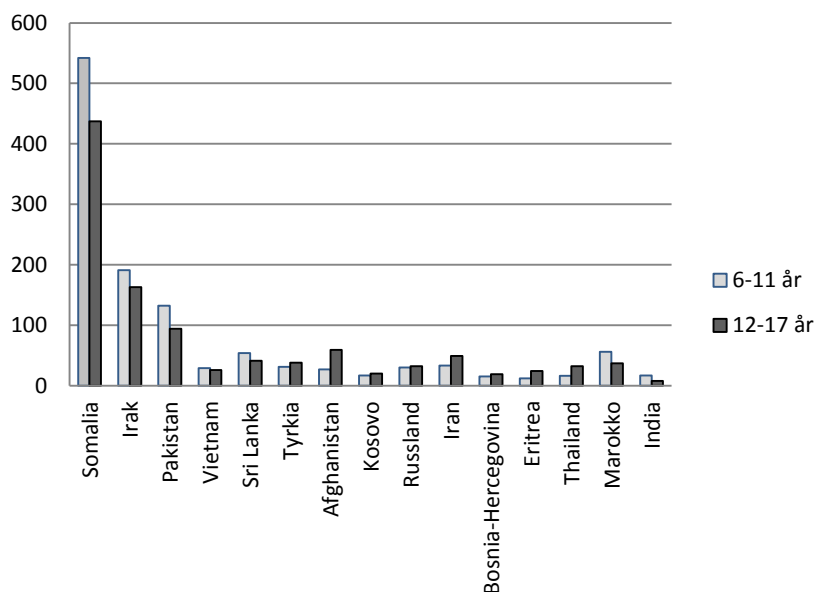
Supplerende analyser av barnetrygddata

Som nevnt innledningsvis er registreringen av utflyttinger i Folkeregisteret ikke komplett. Det skyldes særlig at en del reiser ut uten å melde fra til myndighetene. I følge reglene for utbetaling av barnetrygd blir barnet som hovedregel ikke lenger regnet som bosatt i Norge dersom det skal oppholde seg i utlandet i mer enn seks måneder (<https://www.nav.no/familie/barnetrygd>). Det er unntak for barn med opphold i EØS-land, hvis én av foreldrene arbeider i Norge. Dette unntaket er av mindre relevans for våre analyser her, ettersom vi utelater innvandrere fra EØS-land.

Da SSB-rapporten om norske barn i utlandet (Dzamarija 2004) ble publisert var reglene for bortfall av barnetrygd noe annerledes. Før lovendringen i 2007 skulle barnet oppholde seg 12 måneder i utlandet før det ikke lenger var regnet som bosatt. Etter 2007 har også skolene fått meldeplikt til de lokale skattemyndighetene om fravær som kan skyldes utenlandsopphold, som et ledd i innsatsen for å redusere feilutbetalinger for barn som ikke lenger oppfyller kriteriene for mottak av barnetrygd. I følge Dzamarija (2004, s. 25) var det i alt 332 barn i skolealder (6-17 år) med pakistansk bakgrunn som var registrert som bosatte i Folkeregisteret ved utgangen av 2003, men som ikke fikk utbetalt barnetrygd i desember 2003.⁴⁸ Tilsvarende tall for barn med tyrkisk og marokkansk bakgrunn var henholdsvis 80 og 41.

48. Det er foreldrene (oftest mor) som mottar barnetrygd. I det følgende omtaler vi for enkelthets skyld barna som mottakere når foreldrene mottar barnetrygd på vegne av barna.

Figur 3.2. Bortfall av barnetrygd blant skolebarn som er registrert som bosatt, etter alder.

Vi har gjort tilsvarende analyser i våre data, blant bosatte barn per 1.1.2012. Figur 3.2 viser antall barn i skolealder som er registrert som bosatte per 1.1.2012, men som ikke lenger får utbetalt barnetrygd i de ulike landgruppene, fordelt på alder. De to alderskategoriene inneholder like mange alderstrinn, så de er direkte sammenliknbare i størrelse. Tallene i figuren er basert på alder per 1.1.2012, ikke barnets alder da de sluttet å motta barnetrygd.⁴⁹

Én viktig grunn til bortfall av barnetrygd vil være utenlandsopphold i minst seks måneder. At de likevel er registrert som bosatte kan skyldes at de ikke har meldt om flytting, eller at foreldre/hovedforsørger fortsatt er bosatt i Norge, og dermed skatter til Norge. Da kan Folkeregisteret skjønnsmessig vedta at barnet fortsatt skal stå registrert som bosatt, selv de har levert flyttemelding (se også kapittel 2).

Det kan også være andre grunner til at de er registrert som bosatte, men ikke mottar barnetrygd. Blant annet så er det i visse tilfeller slik at foreldrene må søke spesielt om å motta barnetrygd. For eksempel

49. Barn som sluttet å motta barnetrygd før januar 2004 og ikke har mottatt barnetrygd siden er ikke med i analysene.

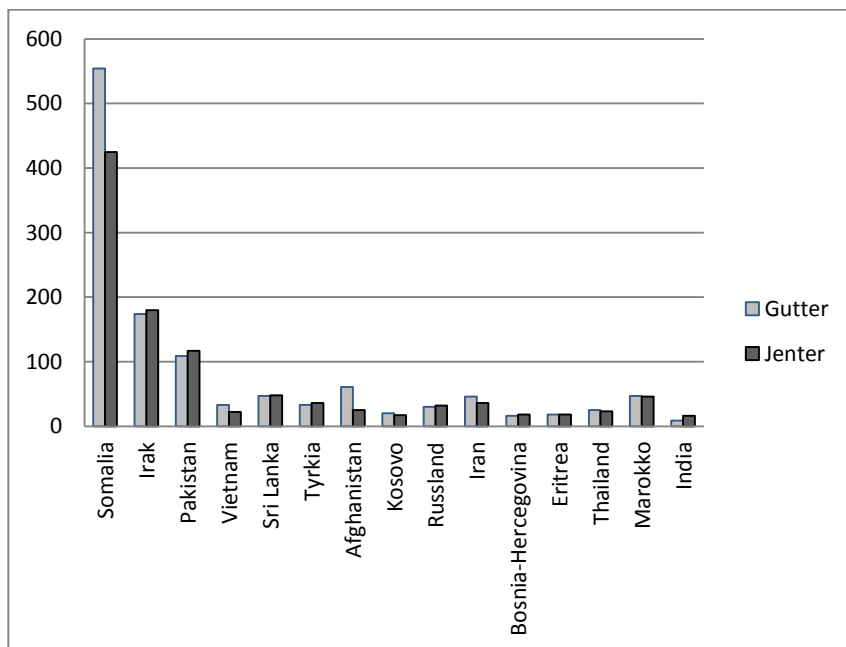
gjelder det hvis mor bor i utlandet, eller hvis barnet er eldre enn seks måneder når retten til barnetrygd inntreffer. I disse tilfellene kan det være foreldrene av ulike grunner lar være å søke. I våre analyser er det likevel slik at barna allerede må ha mottatt barnetrygd for å registreres med «bortfall». Det er derfor lite sannsynlig at det dreier seg om nyankomne innvandrere som kvalifiserer, men som ikke (ennå) har søkt om barnetrygd.

Vi vet således ikke helt sikkert hva disse tallene viser til, og kan ikke legge til grunn at alle gjelder barn som oppholder seg utenlands i mer enn seks måneder uten at foreldrene har meldt fra om dette, men at skolen eller andre instanser, i følge det de er lovpålagt, har meldt dette til NAV.

Til sammenlikning med tallene fra Dzamarija (2004) var det i alt 226 barn i skolealder (279 barn i alt) med pakistansk bakgrunn som var registrert som bosatte 1.1.2012, men som ikke mottok barnetrygd i desember 2011. Tilsvarende tall for tyrkiske og marokkanske barn var 69 og 93. Mens tallene for barn med pakistansk og tyrkisk bakgrunn har gått noe ned, har tallene for barn med marokkansk bakgrunn mer enn doblet seg i perioden. Det er relativt mange barn med somalisk bakgrunn som er registrert som bosatte, men som ikke mottar barnetrygd: 979 barn i skolealder og 1253 barn i alt. Dette peker mot en stor gruppe barn som enten foreldrene ikke selv har meldt flytting for, eller som har hovedforsørger eller begge foreldrene i Norge mens barna er bosatt i utlandet. I tillegg til en relativt høy andel barn som er registrert som utvandret (1843 barn pr 1.1.2012), peker dermed barn med bakgrunn fra Somalia seg ut som den landgruppen med flest barn med et utenlandsopphold, der også en del av disse vil kunne returnere. Til forskjell er antall barn med bakgrunn fra Pakistan som er utvandret eller registrert bosatt men ikke mottar barnetrygd en relativt mindre gruppe (611 barn utvandret pr 1.1.2012 pluss de 279 barn som er registrert bosatt, men som ikke mottar barnetrygd). Her må vi også ta høyde for at antallet barn med bakgrunn fra Somalia er høyere enn barn med bakgrunn fra Pakistan.

I figur 3.2. ser vi at det er noen flere barn i den yngste aldersgruppen blant barn med somalisk bakgrunn som er registrert med bortfall av barnetrygd. Dette gjelder også for Pakistan, Sri Lanka og Marokko, men forskjellene er relativt små. For barn med bakgrunn fra Afghanistan, Iran, Eritrea og Thailand er det den eldre aldersgruppen som er noe overrepresentert.

Figur 3.3. Bortfall av barnetrygd blant skolebarn som er registrert som bosatt, etter kjønn.

Figur 3.3 viser bortfall av barnetrygd for samme gruppen barn, fordelt etter kjønn istedenfor alder. Vi ser at det særlig blant barn med bakgrunn fra Somalia, Vietnam, Afghanistan og Iran er flest gutter som er registrert som bosatte samtidig som de ikke mottar barnetrygd. En mer detaljert analyse (ikke vist her) viser at det blant barn med bakgrunn fra Afghanistan særlig er de eldre guttene som øker gutteandelen blant de med bortfall av barnetrygd mens aldersfordelingen blant gutter i de andre landene er noe jevnere.

Analysen av tidsvarierende data 2004-2012

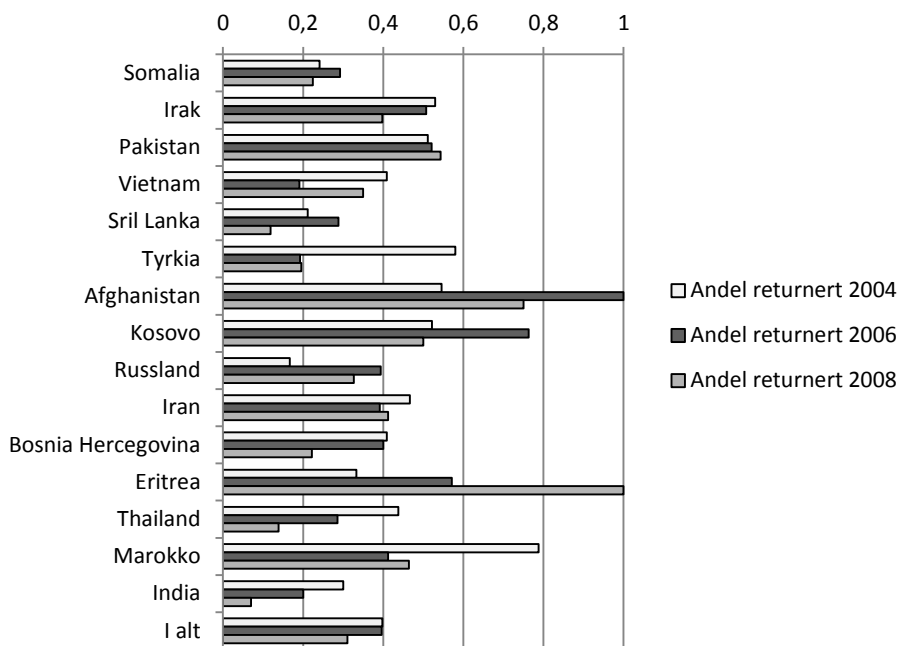
Til nå har ikke dataene gitt oss informasjon om det er snakk om permanent utvandring eller om det er et utenlandsopphold der den registrerte utvandrede har vendt tilbake. Vi har heller ikke kunnet observere tidligere utvandringserfaring blant de som har returnert. I de følgende analysene tar vi utgangspunkt i personer i vår avgrensede befolkning (innvanderbefolkning fra 15 land) som var bosatt på ett eller flere tidspunkt i perioden 2004-2012. Utflyttinger er målt årlig i samme periode. Ettersom vi måler utflyttinger hvert år, og ikke kumulativt, blir de årlige tallene i de svakest representerte

landgruppene (med færrest barn som flytter) relativt små. I noen av analysene av endring over tid vil vi derfor fokusere på de tre landene med flest utvandrede barn i perioden: Somalia, Irak og Pakistan.

Utvandret og returnert

I 2004 ble i alt 834 barn med bakgrunn fra våre 15 land registrert som utvandret. Av disse barna var *40 prosent registrert som bosatte igjen* per 1.1.2012 (syv år senere). Figur 3.4 viser andelen returnerte barn per 1.1.2012 blant barna som flyttet ut i 2004, 2006 og 2008. Høyest andel returnerte barn finner vi blant de med bakgrunn fra Pakistan, Afghanistan, Kosovo, Eritrea og Marokko. Lavest andel returnerte finner vi blant barn med bakgrunn fra India og Sri Lanka, etterfulgt av Somalia. På grunn av gruppenes generelle størrelse er det likevel flest barn som returnerer med bakgrunn fra Somalia, Irak og Pakistan. Blant barna som flyttet ut i 2004 var 69 barn med bakgrunn fra Somalia, 45 barn med bakgrunn fra Irak og 93 barn med bakgrunn fra Pakistan returnert per 1.1.2012. Som vi skal se i figur 3.5 har antall registrerte utflyttinger av barn med bakgrunn fra Somalia økt i denne perioden og særlig siden 2008. En del av disse vil vi anta fortsatt er i utlandet, men vil returnere, og bidra til at antall returnerte vil øke tilsvarende.

Figur 3.4. Andel returnerte barn per 1.1.2012, blant de som ble registrert utflyttet i 2004, 2006 og 2008.

Flyttet alene eller med foreldre

Videre har vi sett på i hvor stor grad barna flytter til utlandet sammen med en av, eller begge, foreldrene sine. Denne analysen tar utgangspunkt i utflyttinger i 2010, som er det siste året vi har pålitelig informasjon om foreldrenes utflyttinger i dataene vi fikk utlevert fra Statistisk sentralbyrå. I alt 488 barn i de 15 landgruppene ser ut til å ha flyttet alene. Dette utgjør 48 prosent av alle utflyttede barn i disse landgruppene i alderen 0-17 år i 2010. Dersom mor eller far allerede var flyttet ut året før eller tidligere, eller flytter året etter eller senere, fanges det ikke opp i denne oversikten. Barn som flytter alene kan dermed eventuelt bo sammen med foreldre i utlandet, selv om de registreres som utflyttet alene. Uansett utgjør de som flytter ut av landet alene en stor andel, og aktualiserer drøftingene om barn som oppholder seg uten foreldre i utlandet, selv om vi ikke kan angi størrelsen på de som reelt bor alene i utlandet. Det er særlig noen grupper som peker seg ut ved at en stor andel av barna flytter alene. Dette gjelder særlig

Tabell 3.6. Antall barn som flyttet sammen med mor og/eller far i 2010.

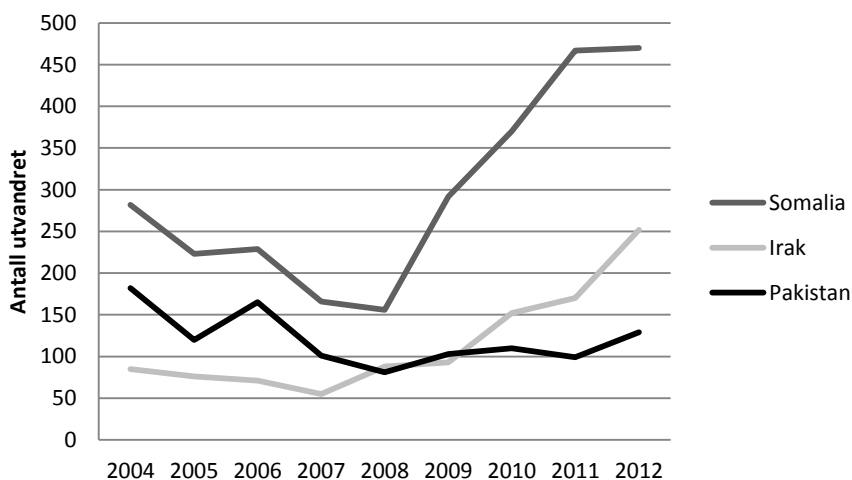
	Antall utflyttede barn 0-17 år 2010	Samme år og samme land som mor	Samme år og samme land som far	Far reiste ut samme år som mor og barn	Ingen registrert foreldre	Antall barn antatt å ha flyttet alene
Somalia	370	137	35	22	..	220
Irak	152	70	36	23	..	69
Pakistan	110	43	22	11	..	56
Vietnam	15	7	5	7
Sri Lanka	38	18	10	6	..	16
Tyrkia	31	20	8	7	..	10
Afghanistan	26	14	11
Kosovo	23	11	10	6	..	8
Russland	43	19	12	6	..	18
Iran	32	17	11	9	..	13
Bosnia- Hercegovina	18	11	6
Eritrea	7	6
Thailand	33	9	23
Marokko	36	17	12	5	..	12
India	92	65	53	39	..	13
Sum	1026	459	224	145	11	488

Note: Antall under fem personer vises ikke av personvern hensyn. Samme år betyr ikke nødvendigvis akkurat samme dato. Blant barna som har flyttet alene, kan det være at en av eller begge foreldrene bodde i utlandet på flyttetidspunktet.

Somalia, Pakistan, Eritrea og Thailand. Lavest andel som flytter alene finner vi blant barn med bakgrunn fra India. Barn med bakgrunn fra Kosovo, Bosnia-Hercegovina, Tyrkia og Marokko flytter også noe oftere med en eller begge foreldrene sine, enn barn med bakgrunn fra andre land. Andelen barn med bakgrunn fra Pakistan og Somalia som flytter til utlandet alene, er respektive 51 og 59 prosent av de utflyttede barna i 2010. Som vi påpekte over kan en eller begge foreldre ha flyttet til utlandet året før eller tidligere eller flytter året etter eller senere, slik at dette tallet ikke kan si hvor stor andel som reelt oppholder seg i utlandet alene.

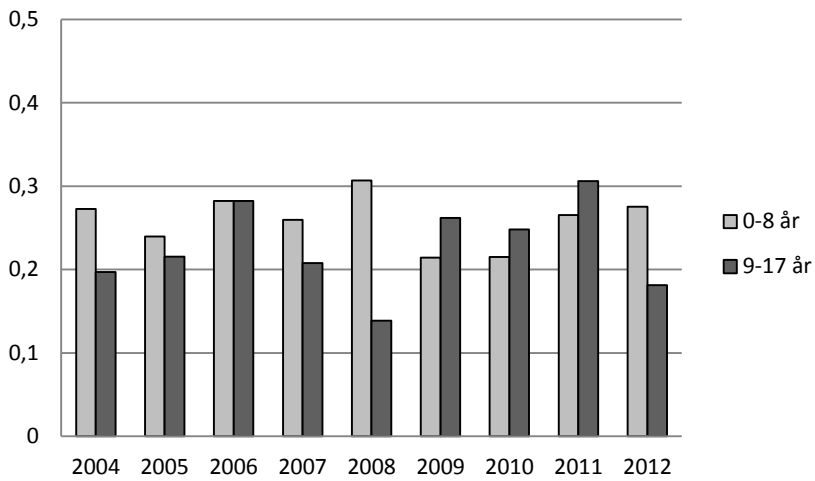
I de følgende analysene av flytting over tid vil vi fokusere på de tre landene med flest utvandrede barn i perioden: Somalia, Irak og Pakistan. Blant barn i alderen 0-17 med bakgrunn fra Somalia og Irak har antallet registrerte utvandring økt relativt kraftig fra 2004 til 2012. Blant barn med bakgrunn fra Somalia gikk antallet ned i perioden 2004 til 2008 for så å øke svært kraftig fram til 2011. Blant barn med bakgrunn fra Pakistan har antallet gått noe ned og holdt seg relativt stabilt siden 2007. Disse endringene over tid er ikke helt lette å tolke. For det første skjedde lovendringen i 2007, som kan ha medført noe bedre og hyppigere registrering av utvandring. For det andre var det en generell nedgang i utflyttinger frem mot finanskrisen i 2008 blant innvandrere fra Irak og Somalia, slik at oppgangen i årene etter 2008 også innebærer en normalisering (Pettersen 2013, figur 7.33). At antall utvandrede barn med bakgrunn fra Pakistan ser ut til å ha ligget såpass stabilt i perioden kan skyldes en generell nedgang i utflyttinger, samtidig med bedre registrering av de som flytter. Dette er også forhold vi vil drøfte i senere kapitler.

Figur 3.5. Antall utvandrede barn over tid i de tre landgruppene med flest utvandrede barn i 2004-2012, uavhengig av tilflyttingsland

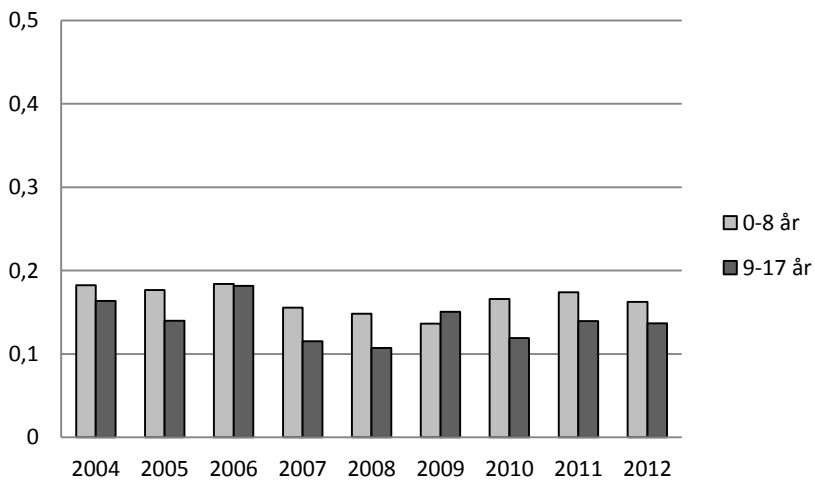

Dzamarija (2004), fant at andelen yngre pakistanske barn som flytter til Pakistan økte drastisk i perioden 1995-2003, mens andelen eldre barn gikk ned. Vi har gjentatt denne analysen med data fra 2004 til 2012 (Figur 3.6). I tillegg til barn med bakgrunn fra Pakistan, inkluderer vi videre barn med bakgrunn fra Somalia og Irak i denne analysen. Først viser vi en figur med andel barn i de ulike aldersgruppene som utvandret til Pakistan i perioden, jfr. Dzamarijas analyse. Deretter viser vi tall for utvandring generelt i de tre nevnte landgruppene, uavhengig av tilflyttingsland. I motsetning til Dzamarija (2004, s. 17) finner vi ingen trend i andelen barn fra ulike aldersgrupper som flytter til Pakistan over tid. I de senere årene er det til og med en noe høyere andel barn i den eldste gruppen, selv om det i 2012 igjen er høyest andel i den yngste aldersgruppen.

Figur 3.6. Andel barn utvandret til Pakistan i ulike aldersgrupper blant barn med bakgrunn fra Pakistan.

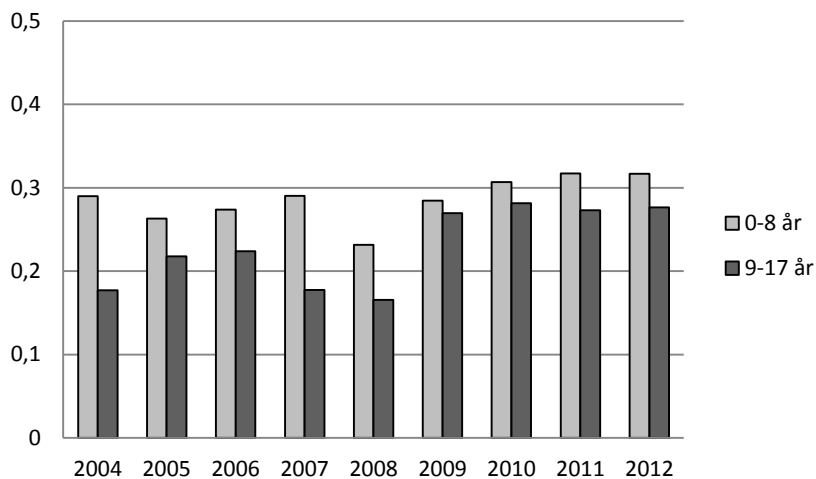
Figur 3.7. Andel barn i ulike aldersgrupper av alle utvandrede personer med bakgrunn fra Pakistan

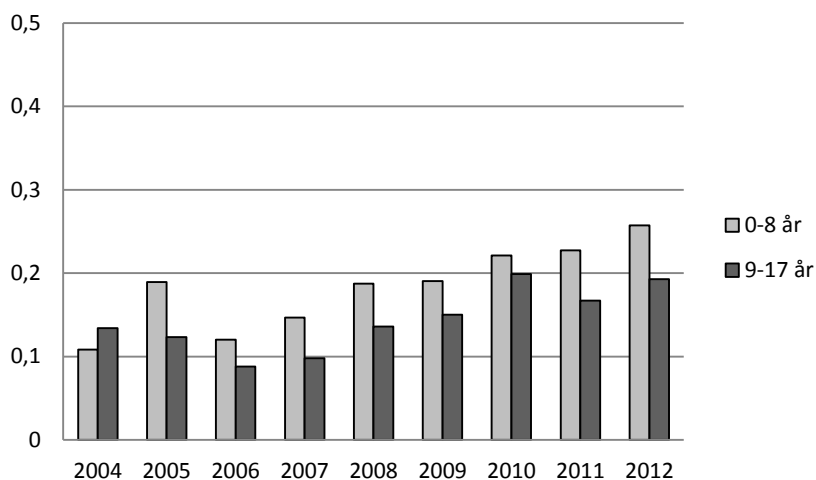
Hvis vi så ser bort fra tilflyttingsland og ser på aldersfordelingen blant de som flytter ut generelt, ser vi heller ingen trend i dataene over tid. Andelen barn blant utvandrede personer med bakgrunn fra Pakistan er gått noe ned i perioden, og i de fleste årene er det en noe høyere andel yngre barn enn eldre barn som flytter ut.

Blant personer med bakgrunn fra Somalia er det en noe høyere andel barn som flytter ut over tid, særlig blant de eldre barna (Figur 3.8). Det ser også ut til å ha vært en økning i andel utflyttede barn blant personer med bakgrunn fra Irak i perioden. Blant de med bakgrunn fra Irak har andelen barn i begge alderskategoriene gått opp over tid (Figur 3.9). Generelt ser det ut til å være en noe høyere andel barn under 9 år som reiser ut enn andelen eldre barn i alle tre land i hele perioden. Det kan henge sammen med alderssammensetningen i befolkningen for øvrig.

Figur 3.8. Andel barn i ulike aldersgrupper av alle utvandrede personer med bakgrunn fra Somalia

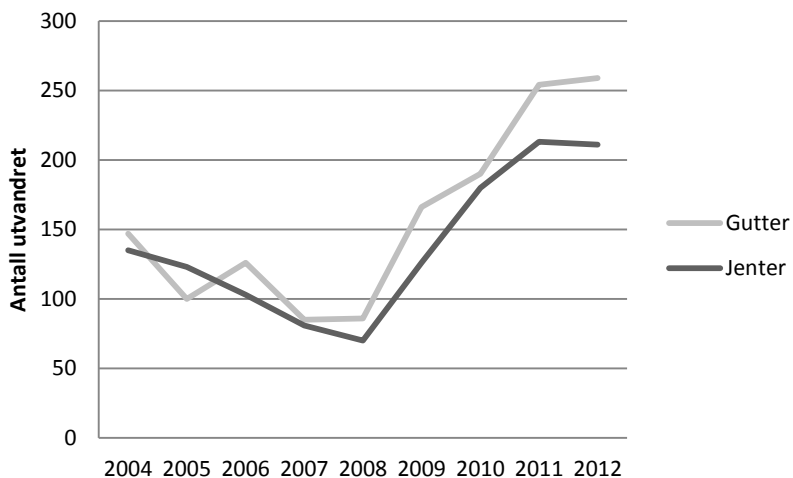

Figur 3.9. Andel barn i ulike aldersgrupper av alle utvandrede personer med bakgrunn fra Irak

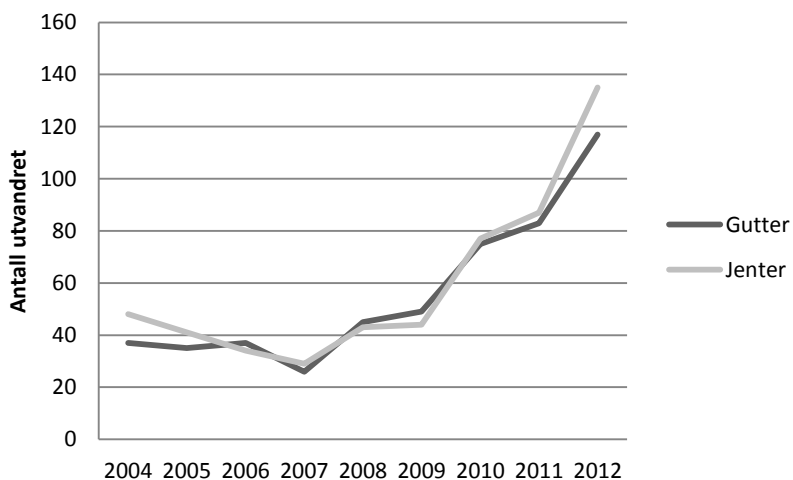

Ser vi på kjønnsfordelingen blant utvandrede barn i de tre landene over tid, finner vi at det er utvandret noe flere gutter enn jenter med bakgrunn fra Somalia i hele perioden, med unntak av årene 2005 og 2007. Kjønnsforskjellene ser ut til å ha økt noe over tid, ved at gapet mellom gutter og jenter er blitt noe større (Figur 3.10). Blant barn med bakgrunn fra Irak og Pakistan er det derimot lite kjønnsforskjell i antall utvandring.

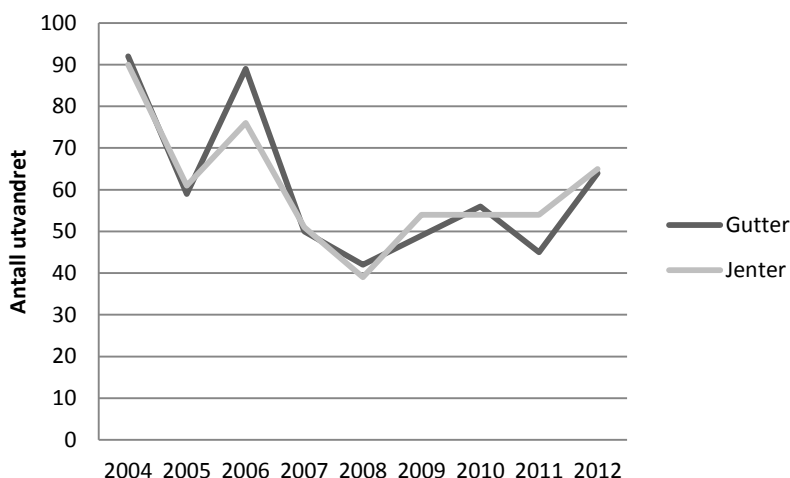
Figur 3.10. Utflyttinger blant barn (0-17 år) med bakgrunn fra Somalia, etter kjønn

Figur 3.11. Utflytting blant barn (0-17 år) med bakgrunn fra Irak, etter kjønn

Figur 3.12. Utflyttinger blant barn (0-17 år) med bakgrunn fra Pakistan, etter kjønn

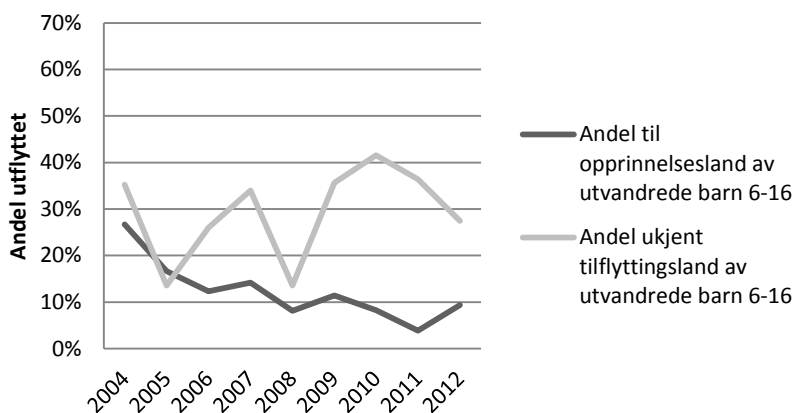

Effekt av skolenes meldeplikt

For å undersøke om vi finner noen effekt av skolenes meldeplikt og endring i reglene for bortfall av barnetrygd i 2007 har vi gjort noen analyser hvor vi særlig ser på barn i grunnskolealder og registrering av deres utvandring over tid. Den innledende antakelsen var at vi særlig vil se en økning av «administrative utvandring» i perioden etter 2007, fordi kravet til skolene da ble klarere om at de har denne meldeplikten. Samtidig kan oppmerksomheten om meldeplikten bidra til at familiene selv melder utflytting og at tilflyttingsland dermed er kjent. Rapporteringskravet kan dermed tolkes ut fra begge disse effektene. I tillegg gikk lengden på utenlandsopphold som skal meldes ned fra 12 til 6 måneder. Det kan også ha ført til registrering av flere utflyttinger etter 2007. Det er dermed uklart om vi vil kunne plukke opp effekten av skolenes meldeplikt med de dataene vi har tilgjengelig.

I disse analysene fokuserer vi også på de landene med flest utvandrede barn, nemlig Somalia, Irak og Pakistan. De tre figurene viser andel barn i grunnskolealder som er registrert med opprinnelseslandet som tilflyttingsland og andelen i samme aldersgruppe som er registrert med ukjent tilflyttingsland. Utover å si noe om registrering av administrative utvandring over tid, får figurene fram litt ulike trender i perioden mellom de tre landene når det gjelder andel utvandrede barn som flytter til opprinnelsesland (se også tabell 3.3).

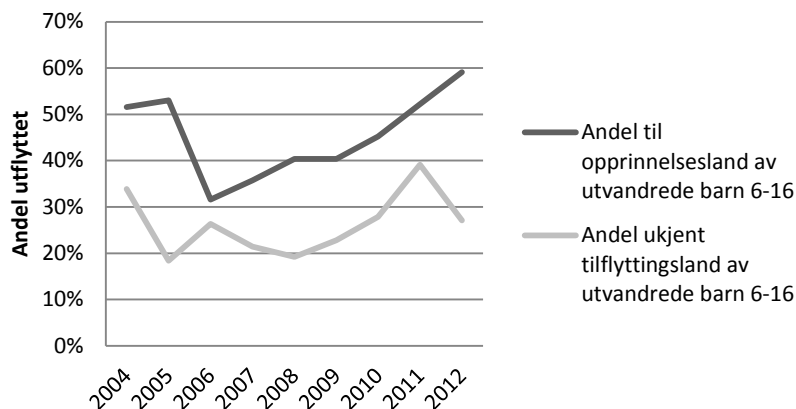
Figur 3.13. Utvandrede barn i grunnskolealder med bakgrunn fra Somalia.

Blant barn i grunnskolealder med bakgrunn fra Somalia ser vi at andelen som har flyttet til Somalia har gått ned i perioden 2004-2012. Ved første øyekast kan det se ut som andelen som er registrert med ukjent tilflyttingsland har gått opp fra 2008 i tråd med våre antakelser om skolenes iverksettelse av meldeplikten. Samtidig ser vi at andelen som er registrert med ukjent tilflyttingsland i denne gruppen har vært ujevn over tid. Dette skyldes nok blant annet at andelen foreldre som melder fra om flytting har variert over tid.

Når det gjelder barn i grunnskolealder med bakgrunn fra Irak ser vi en økende trend med hensyn til ukjent tilflyttingsland etter 2008, men også her er endringene noe ujevne over tid. Derimot ser vi en nokså klart økende andel barn som flytter til Irak fra 2006 og fremover.

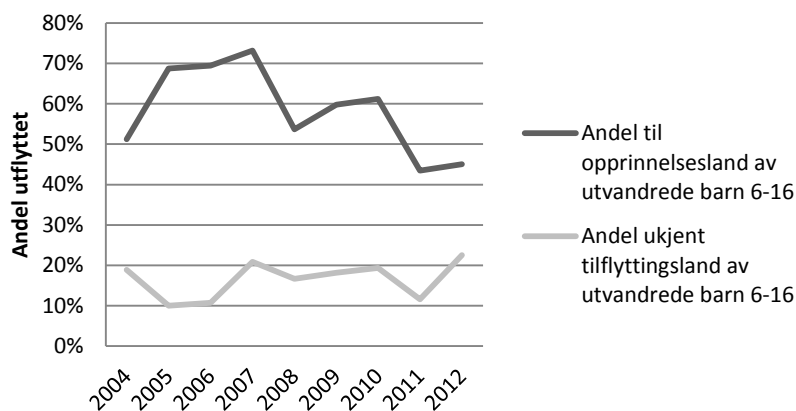
Figur 3.14. Utvandrede barn i grunnskolealder med bakgrunn fra Irak.

Blant barn i grunnskolealder med bakgrunn fra Pakistan er trenden motsatt, det vil si andelen barn i barneskolealder som flytter til Pakistan er gått noe ned i perioden, særlig etter 2007. Heller ikke blant barn med pakistansk bakgrunn ser vi en klar trend med hensyn til ukjent tilflyttingsland. Vi har også gjort supplerende analyser av dato for bortfall av barnetrygd blant de som var registrert bosatt uten barnetrygd i 2012, for å se om årene etter 2007 skiller seg ut fra de foregående årene (ikke vist her). I disse analysene finner vi heller ikke noen spesiell økning fra 2007-2008.⁵⁰

50. Det kan være at en del av de som eventuelt har mistet barnetrygden i forbindelse med utenlandsopphold har kommet tilbake før 2012 og i den forbindelse også fått tilbake barnetrygden. I så fall vil de falle utenfor våre analyser, ettersom vi kun ser på siste bortfallsdato uten noen påfølgende oppstart.

Figur 3.15. Utvandrede barn i grunnskolealder med bakgrunn fra Pakistan.

Oppsummering av hovedfunn

Vi har særlig fokusert på barn med bakgrunn fra 15 land utenfor EØS-området. Landene er valgt ut etter størrelsen på den bosatte befolkningen mellom 0 og 17 år ved inngangen til 2012.

Relevante kategorier for analysene har vært tilflyttingsland, statsborgerskap, alder, kjønn, og om barna flyttet alene eller sammen med foreldrene. I tillegg til opprinnelseslandene flytter en relativt stor andel barn til Storbritannia og andre skandinaviske land. Blant barn med bakgrunn fra Somalia er det mest vanlig å flytte til Storbritannia, deretter Kenya, Somalia og Egypt. Blant barn med bakgrunn fra Pakistan er det mest vanlig å flytte til Pakistan, og deretter til Storbritannia.

Det er høyest antall utvandrede/ikke-returnerte barn med bakgrunn fra Somalia, Kosovo og Pakistan. Hvis vi ser på andel av barnebefolkningen som har utvandret skiller Somalia seg ut med 13 prosent utvandrede/ ikke-returnerte barn, mens 6 prosent av barn med bakgrunn fra Pakistan er utvandret og ikke-returnerte. For Iraks del utgjør denne kategorien 5 prosent. Når det gjelder retur til Norge hadde omlag 40 prosent av alle barn som utvandret i 2004 og 2006 returnert pr 1.1 2012. For barn med bakgrunn fra Pakistan og Irak lå andelen på ca 50 prosent, mens for barn med bakgrunn fra Somalia lå den på ca 25 prosent. Antall utvandrede barn med bakgrunn fra Somalia har gått opp siden 2008, mens antall barn med bakgrunn fra Pakistan har gått noe ned siden 2004.

Det er generelt en litt høyere andel barn under 9 år som flytter ut relativt til barn som er litt eldre (med bakgrunn fra Somalia, Irak eller Pakistan). Men det er ingen tydelige utviklinger i denne andelen over tid. Vi har sett på ulike fordelinger etter alder og finner ikke noen klare mønstre der noen aldersgrupper peker seg ut som særlig sårbare. Vi finner heller ingen påfallende endring av alderssammensetningen av utflyttede barn over tid.

Det er generelt små kjønnsforskjeller blant utvandrede barn. I den grad vi ser forskjeller er det flere gutter enn jenter som flytter til utlandet i alderen 0 til 17 år. Kjønnsforskjellen er større blant barn med bakgrunn fra Somalia enn blant barn med bakgrunn fra Pakistan eller Irak, og har økt noe over tid.

Mange barn ser ut til å flytte ut uten foreldrene sine, det vil si at foreldrene ikke flytter til samme land som barna innenfor det samme kalenderåret. Noen barn vil allerede ha en av foreldrene i utlandet, og dermed vil flytting «alene» ikke være det samme for alle barn. Samtidig indikerer flytting «alene» at det ikke dreier seg om familieflytting, der hele familien flytter til et annet land sammen, for eksempel tilbake til foreldrenes opprinnelsesland. Vi ser at særlig barn med bakgrunn fra India flytter sammen med foreldrene sine, og at en større andel barn fra Tyrkia, Marokko og Bosnia-Hercegovina også flytter sammen med sine foreldre (omtrent to tredjedeler). De som i minst grad flytter sammen med foreldrene sine er barn med bakgrunn fra Somalia, Eritrea og Thailand.

Det er generelt flest barn med norsk statsborgerskap som flytter ut, bortsett fra blant de aller yngste. Dette henger i stor grad sammen med fordelingen av statsborgerskap i befolkningen generelt. I og med at mange barn av innvandrere har norsk statsborgerskap vil det naturlig også være mange av disse blant de utflyttede. Blant de yngste barna er det sannsynligvis en del som ikke ennå kvalifiserer til norsk statsborgerskap. Vi har gjort noen supplerende analyser som viser at blant barna med bakgrunn fra Somalia som flyttet ut i 2011, var det hele 87 prosent som hadde norsk statsborgerskap. Dette er en mye høyere andel enn blant bosatte somaliske barn (69 prosent). Informantene i den kvalitative delstudien vektlegger også betydningen av å ha norsk pass. Dette gir dem større bevegelighet, ikke minst sikkerhet med hensyn til å returnere til Norge og vesten om de ønsker det. Blant barn med bakgrunn fra Pakistan var mønsteret omvendt, det vil si at blant barna som reiste ut, var det en noe lavere andel med norsk statsborgerskap. 90 prosent av barna i alderen 0-17 år med bakgrunn fra Pakistan som var bosatte i Norge ved utgangen av 2011 hadde norsk statsborgerskap. Blant de barna med pakistansk bakgrunn som flyttet ut i 2011 var det 81 prosent som hadde norsk statsborgerskap.

4 Utenlandsopphold – barn og familier med somalisk bakgrunn

I dette kapitlet skal vi drøfte barn, unge og foreldres erfaringer fra slike utenlandsopphold. I den første delen drøfter vi motivasjoner for utenlandsopphold blant unge og familier med bakgrunn fra Somalia. Den andre delen belyser hvilke utdanningssystem de har erfaringer fra i de tre geografiske områdene vi har valgt å fokusere på i denne delstudien: Kenya, Puntland og Somaliland. Vi spør også etter hvilke vurderinger de gjør av skolegang. I den tredje delen vil vi diskutere hvordan informantene vurderer opphold og skolegang i ettertid og hvilke råd de vil gi til andre.

Somalia og diaspora

Somalia har siden 1991 vært et land i konflikt og krig, og derfor er en stor andel somaliere midlertidig bosatt i flyktningleirer og naboland eller de er migrert til Midtøsten, USA, Canada og Europa. Somaliland, Puntland og andre deler av det nordlige Somalia har de siste årene vært relativt rolige områder, men voldelige konflikter forekommer fortsatt, særlig i sørlige Somalia og Mogadishu. Oppbygging av et politisk styre i Somalia med støtte fra det internasjonale samfunn er påbegynt. Samfunnet er likevel preget av årene med krig og interne konflikter, og arbeidet med å gjenoppbygge samfunnsinstitusjoner er krevende. Utdanningsinstitusjoner har i liten grad vært operative i den langvarige konflikten, og flere generasjoner somaliere har vokst opp med svært begrenset skolegang. FN-rapporten *Somalia Human Development Report 2012* (UNDP 2013) peker særlig på utfordringene med å inkludere unge i oppbyggingen av landet og å skape et grunnlag for deltakelse i politikk og arbeidsliv for en generasjon som har mistet utdanning og fungerende rammer om oppveksten.

Etter de mange årene med krig og interne konflikter befinner en stor andel somaliere seg utenfor Somalia. Mange har slått seg ned i naboland som Etiopia, Yemen og Kenya. For mange av de omlag 500 000 fordrevne som oppholder seg i flyktningleirene på grensen mellom Kenya og Somalia, har oppholdet utenfor Somalia blitt

langvarig. I tillegg finnes en stor andel somaliere i andre deler av Kenya. Oppholdstillatelsen deres er knyttet til å bo i flyktningleirene, og de anses derfor som illegale flyktninger med få eller ingen rettigheter når de befinner seg i andre deler av Kenya. Kenyas flyktningpolitikk baserer seg på frivillig retur og ikke på bosetting og integrering i Kenya. Bydelen Eastleigh i Nairobi har somalisk dominerte nabolag med estimerte 60 000 urbane flyktninger der bare en liten andel har kenyanske borgerrettigheter (Lindley 2007, Lambo 2012).

I tillegg til flyktninger som befinner seg i ulike land på det Afrikanske Horn og Midtøsten finnes det en vesentlig migrantbefolkning i vestlige land. Storbritannia har den største somaliske diaspora i Europa, men også Nederland og landene i Skandinavia har store flyktninggrupper fra Somalia. Som vi så av forrige kapittel utgjør innvandrere med bakgrunn fra Somalia i Norge i dag ca 35 000 personer. To tredjedeler har bodd i Norge under 10 år. Andelen som er under 18 år er 43 prosent, og mange har kommet til landet i skolepliktig alder.

Somalia er fortsatt et utrygt land som er preget av sosiale og voldelige konflikter, og dette har betydning for familier og slektingers transnasjonale tilpasninger. Studier av migrasjon viser hvordan migranter og deres familier kombinerer ulike nasjonale og transnasjonale betingelser i sine tilpasninger for å sikre en bedre framtid for familie og slektinger (se f.eks. Olwig 2007, 2012, Carling 2005). I tillegg til nasjonale betingelser som lovverk (særlig angående innvandring og statsborgerskap), arbeidsmarked, utdanningssystem, religionsutøvelse, vil sosial støtte og trygghet på kort og lengre sikt være vesentlig.

Studier av somaliske flyktninger viser til deres innsats for å bistå familie og slektinger med å reetablere seg i land og forhold som gir bedre framtidsutsikter (Horst 2006, 2006b, Fangen 2008, van Heelsum 2011). Cindy Horst (2006) har bl.a. beskrevet begrepet *buufis* som brukes om den sterke kraften i drømmene som mange i somaliske flyktningleirer har, om å kunne bosette seg et sted der de kan dra nytte av vestlig levestandard, og hvordan slektinger bidrar til å realisere drømmene. Likeledes har forskere vist til familienes sikkerhetsnett gjennom å satse sine ressurser på ”flere hester” (se Lewis 1994, Horst 2006a og b, Engebriksen 2007). Å plassere barn hos slektinger inngår i en slik logikk (Johnsdottir 2007, Engebriksen 2010). Midlertidig utenlandsopphold er en familiepraksis som kan forstås ut fra et slikt bakteppe.

Kort oversikt

De historiene om utenlandsopphold som vi har fått tilgang til via unge voksne, foreldre og andre informanter med kunnskap om feltet, gjelder barn med bakgrunn fra Somalia som har kommet til Norge før eller etter skolestart. Helt unntaksvis er de født i Norge. De fleste flyttet til Kenya eller Somalia etter noen år på barneskolen eller under eller etter ungdomskolen i Norge. Mange har imidlertid hatt yngre søsken som også har flyttet med dem, og erfaringene omfatter derfor også barn i yngre aldersgrupper. Oppholdet har ofte vart fra to til fire år. Noen har vært på kortere opphold, inntil ett år, og noen lenger. Noen opphold ligger noe bak i tid på intervjutidspunktet, fra rundt eller etter årtusenskiftet, mens de fleste opphold er fra de seneste år eller pågår ennå.

Informantene kan deles i to grupper; de som har vært i utlandet sammen med foreldre, enten med mor mens far arbeider i Norge, eller med begge foreldre, og de som har vært hos slektninger uten foreldre, enten frivillig eller mot sin vilje. Den siste gruppen er minst i vårt materiale, men belyser noen erfaringer som også de andre informantene reflekterer over.

Motivasjon for utenlandsopphold

I flere studier fra Nord-Europa beskrives det som et gjenkjennende trekk ved den somaliske diasporaen at en del somaliere flytter til et nytt land, *second movement*, etter å ha fått innvilget statsborgerskap og dermed pass fra det første vestlige landet de har slått seg ned i (se f.eks. Nielsen 2004, van Heelsum 2011, Osman 2012). Slektsnettverk, utdanningstilbud og oppdragelse i muslimsk dominerte nabolag er blant de faktorer som motiverer flytting. Denne empirien viser også til uforutsigbare forhold ved reetableringen, som dårligere boligstandard, færre rettigheter til velferdsgoder mm som gjør at reetablering revideres. Vårt empiriske materiale viser flere flyttemønstre og praksiser som familiene har når det gjelder å reise midlertidig eller mer permanent. For å forstå disse ulike strategiene, hvor utdanning inngår som en av flere motivasjoner for å utprøve mulighetene et nytt sted, vil vi innledningsvis vise til en undersøkelse som belyser norsk-somaliske barn og familiers ulike livsbetingelser, motivasjoner og tilpasninger i forbindelse med slik *second movement*, eller reetablering..

I sin studie av norsk-somaliske barns skoleopphold i Leicester i England og Damaskus i Syria, understreker Awil Ahmed at foreldrenes motiver ofte er sammensatte, men høye ambisjoner for barnas utdanning er en sentral begrunnelse hos de fleste (Ahmed 2011). Studien understreker hvor viktig sosial mobilitet er for migrantforeldre.

De ønsker at barna får et annet utgangspunkt for å få arbeid og posisjon i samfunnet enn det de selv har opplevd som innvandrere.

Intervjuene Ahmed har med foreldrene til barn som går på skole en periode i Damaskus beskriver mange felles trekk i motivasjon for oppholdet som det som kommer fram i intervjuene fra særlig Kenya i vår studie: Foreldrene ønsket å sikre at barna får en mer vellykket skolegang enn det skolegangen i Norge hadde gitt, og de ønsket større valgfrihet i skoletilbud. De vektla også at barna skulle vokse opp i omgivelser der deres islamske identitet ble verdsatt. I tillegg vektla de muligheten til å bo sammen med slektninger. For flere betydde dette at familie og slekt fra andre vestlige land eller land i Afrika slo seg ned i Damaskus og levde sammen med dem for en periode. Et viktig moment var lavere levekostnader, som også ga dem mulighet til å betale lærer for å gi barna ekstraundervisning slik at de greide seg bedre på skolen.

Etter endrede politiske forhold er ikke Damaskus lenger et egnet sted for familie- og skoleopphold. Tilsvarende miljøer finnes imidlertid for eksempel i utkanten av Kairo.⁵¹ Opphold i de landene vi har gjort intervjuer inngår dermed i et større mønster for somaliere i diasporaen. Opphold over kortere eller lengre tid på steder der de kan sikre seg bedre levekår enn på første ankomststed, anses som en egnet og fornuftig tilpasning. Statsborgerskap og pass fra et vestlig land sikrer muligheten til slike forflytninger, med visshet om at de igjen kan returnere til Norge eller reise videre til et annet land om situasjonen skulle tilsi det.

Foreldrene i Ahmeds studie mener at valget om å flytte fra Norge er riktig for barna og deres framtid, men ikke alle ser det på samme måte i ettertid. De forteller at de ikke var forberedt på de vanskelighetene som barna møtte med å tilpasse seg nytt skolesystem og språk, men at det var for seint å gjøre noe med dette når barna allerede hadde startet i ny skole. Også for mødrene var språkkompetanse en utfordring. I Damaskus var det nødvendig å beherske arabisk, og de mødrene og barna som ikke kunne dette, fikk en vanskelig tilvenningsperiode. De erfarte også at de levde i en mannsdominert verden. I familier der fedrene var i Norge og arbeidet i lange perioder var det vanskelig for kvinnene å mestre hverdagsoppgaver.

51. Utenom Al-Sharmanis studie (2006, 2007) er vestlige somalieres opphold i Kairo lite beskrevet i forskning. Den danske Weekendavisen (19-24 april 2013) hadde imidlertid et større oppslag om danske somaliere bosatt i et bedre nabolag i Kairo der motivasjonen for barn og mødres opphold der var utdanning og muslimsk oppdragelse. At faren arbeidet i Danmark for å finansiere familiens tilpasning var vanlig.

Det vil således være forskjellige utfordringer familiene møter i de land og lokalsamfunn de eller barnet flytter til. I vårt materiale har vi intervjuet familier og barn i Kenya, både i og utenfor Nairobi, i Hargeisa og Puntland. Hvilket land og nabolag de bor i har betydning for blant annet hverdagspråk, skoletilbud og sikkerhetssituasjon. Valg av bosted henger sammen med familiens tidligere opphold, hvor slekt og familie bor, men også hva de vurderer som gunstig situasjon for dem selv og barna på kort og lang sikt. Dette henger sammen med motivasjonen for utenlandsoppholdet. I vårt materiale kan vi skille mellom flere grunner for oppholdet; familiens økonomisk tilpasning og sosiale forpliktelser, ønske om å sikre barna god skolegang, ønske om å styrke barns kulturell og religiøs oppdragelse, og kontroll og disiplinering ved konflikter og uønsket tilpasning til livet i Norge. Ofte er det flere grunner som fører til utenlandsoppholdet. For noen er det tilfeldig at et besøk hos slektninger blir forlenget. Vi vil diskutere erfaringene med oppholdet med utgangspunkt i fire motivasjonskategorier, hvor disse også kan være overlappende i den enkelte familie; Familieanliggender, skolegang, styrke kulturell og religiøs identitet, disiplinering.

Familieanliggender

Besøk hos slektninger er en viktig del av hvordan utvandret familier opprettholder forventet kontakt og forpliktelser. Norsk-somalier som besøker slektninger i Somalia har gjerne slektninger som lever i relativt rolige områder i landet, som Puntland og andre nordlige områder. Mange har også tilknytning til Somaliland, enten fordi slekten opprinnelig kom fra denne provinsen eller fordi slektninger har slått seg ned der siden det har vært et relativt rolig område over tid. Mange norsk-somalier har dessuten tilknytning til Kenya, noen har vokst opp der eller bodd der i mange tiår. Andre har familie som relativt nylig har flyttet fra flyktningleirer til Nairobi eller andre byer, eller de selv har gjort dette. I Kenya har mange flyktninger tilknytning til Eastleigh bydel i Nairobi, eller til byer som Nakuru, Garissa, Mombasa, som alle har en betydelig somalisk befolkning. Andre har slekt og familie som er blitt boende i Dadaab eller i andre flyktningleirene på grensen til Somalia.

Flere familier vi intervjuet både i Kenya og Somalia hadde vært på besøk hos slektninger og tok beslutningen om å bli fortsatt værende ut over planlagt ferie underveis mens de var der. Oppholdet var derfor lite planlagt. Et viktig premiss for å utvide oppholdet var muligheten de visste de hadde til å forlate stedet og landet om sikkerhetssituasjonen, sykdom eller andre hensyn tilsa det. Norsk statsborgerskap ga dem denne privilegerte muligheten som ikke slektningene deres hadde.

Mødre, som hovedsakelig bor alene med barna i Kenya, Somaliland eller Puntland flytter gjerne inn hos egen familie eller i nærheten av slektninger. En mor til to barn i småskolealder forteller at de har et stort familienettverk i den bydelen i Nairobi de har flyttet til, og barna er mye sammen med kusiner og tanter. Dette nettverket er større enn det de har i Oslo, og de føler seg mer verdsatt når de er sammen med den store familien. Vi har også intervjuet familier som har etablert seg i eget hus i nabolag som innebærer sosial mobilitet i forhold til andre slektninger.

Når vi har spurt om motivasjonen for utenlandsoppholdet har familiens boforhold og livsstandard blitt trukket fram i tillegg til det sosiale. En del, men langt fra alle, har bosatt seg i velrennomerte bydeler. En far beskriver betydningen av å eie eget hus som en selvstendig motivasjon for oppholdet:

Å bo i et hus som er ditt og som du ikke trenger å leie. Somalier i diaspora leier, de eier ikke. Det er derfor befriende å komme til et sted hvor du føler eierskap og tilhørighet. Levestandarden er bedre der (i Norge), men her føler jeg meg hjemme.

En hverdag som innebærer mindre tidspress er også et moment foreldrene nevner. Flere mener de har fått bedre levekår ved at mor og barn bor i et lavkostnadsland sammenlignet med Norge, mens fedrene fortsatt arbeider i Norge. En mor til sju barn under tolv år i Kenya, forteller:

Vi får ikke hjelp i Norge etter barna er over tre år. Her i Nairobi har vi mulighet til å betale hjemmehjelp og leksehjelp. En lærer kommer hjem til oss hver dag etter skoletid, og hjelper barna med leksene. Mannen min arbeider i Oslo, mens vi bodde i en annen del av landet. Nå bor vi liksom godt her. Her har vi fått et bra hus, vi bor ikke med andre familiemedlemmer. Planen er å flytte tilbake til Norge om tre år, når barna har blitt større.

Moren vektlegger behovet for avlastningen som hun får med barnepass og husarbeid. Hun opplever også å få mer anerkjennelse når familien ikke skiller seg ut sosialt slik de gjorde på et mindre sted i Norge. Når hun både kan språket og har god kjennskap til samfunnet oppfatter hun seg mer kompetent til å klare forventningene i hverdagen enn det hun gjorde i Norge.

Som vi ser av sitatet over ville situasjonen i Norge uansett være at faren pendlet til Oslo for å arbeide, mens resten av familien bodde på et lite sted som de hadde blitt plassert av myndighetene etter at de fikk

oppholdstillatelse. Dette var et sted de ønsket å flytte fra, og relokaliseringen ble Kenya framfor Oslo.

En far understreker at valget om å ha familien utenlands krever innsats av mennene:

De som har valgt å sende familien, kone og barna, og at mennene er igjen og jobber, de jobber veldig hardt. Hvorfor sliter de? De gjør det for å hjelpe barna. Jeg har valt dette. Jeg kunne se de muligheter som det kunne gi oss som familie, og vi tok den avgjørelsen. Det gav meg muligheten til å jobbe hardt og de kunne ha det bra der borte.

Dette bildet av mødrenes midlertidige opphold sammen med barna mens faren sikrer inntekt i Norge, samsvarer med det Ahmed beskriver i sin undersøkelse fra familier med opphold i Storbritannia og Damaskus (Ahmed 2011).

I noen familier blir faren boende i lengre perioder med familien eller barn(a), men vanligst er at fedrene pendler mellom arbeid i Norge og kortere opphold med familien. En del somaliere i vesten er engasjert i gjenoppbyggingen av Somalia, gjennom ulike organisasjoner eller prosjekter de er involvert i mens de bor i vestlige land. Flere av våre informanter i Puntland eller Hargeisa hadde et slikt engasjement, hvor de bidro for en periode i enten en organisasjon, med handel, i helsevesenet eller i utdanningssystemet.⁵² Også for familier i Kenya kan oppholdet være en del av jobb eller kvalifiseringsløp.

Den hyppige kontakten som ny informasjonsteknologi kan være en spore til å bli fristet til å flytte fordi de hører om andres erfaringer. Som en mor forteller:

Vi ville flytte til et land som har tilsvarende vår kultur. På grunn av globalisering så holder man kontakt gjennom internett og facebook. Det var i en facebook-gruppe en person sa til meg «Hva gjør du i Norge, kom hit.»

Som flyktning kan en sterk lengsel til hjemlandet opprettholdes gjennom visuelle beretninger, noe både foreldre og ungdommene forteller om i intervjuene. Dette motiverer også de unge til å skulle oppleve stedet for det gode liv som foreldrene forteller om. I sitatet over er vedlikehold av kontakter over internett på tvers av land og

52. Som beskrevet i metodekapitlet intervjuet vi også foreldre i Puntland og Hargeisa med fast bosted i Canada, USA og Storbritannia.

innvandrer miljøer med på å holde ved like identifiseringen med Somalia og formidler informasjon om mulighetene til å besøke landet.

Enkelte informanter viser til andre grunner for å bosette seg midlertidig utenlands. I de siste årenes debatt om barnevernet og deres behandling av den norsk-somaliske befolkningen vises det til eksempler på at familier har reist utenlands for å unngå at barnevernet i Norge griper inn i familieanliggender. Ingen av våre informanter har forklart at dette er intensjonen med eget opphold. Intervjuet vi har gjort med *Enhet for barn og unge* ved Tawfiq Islamic Center i Oslo bekrefter imidlertid at en oppgang i henvendelser fra foreldre om at barnevernet har innkalt dem og viser til konkrete eksempler som har ført til at familier reiser ut eller planlegger dette. Men det kan være andre grunner: En mor forteller at hennes praktisering av islam som innebærer å bære niqab, diskvalifiserte henne fra utdannings- og arbeidslivet i Norge. Fordi hun ønsker å være yrkesaktiv, anså hun og mannen det som en bedre løsning at hun bosatte seg med barna i Nairobi for en periode.

Kvaliteter ved livsformen i et varmere, mer uformelt og et lavkostnadsland trekkes fram når de skal beskrive oppholdet for oss:

Livet her er bedre enn den i Norge, her opplever man *happiness*, livsglede. Det er mindre stress og mer motivasjon sammenlignet med Norge.

Mange av kvinnene vi intervjuet hadde ikke arbeidstilknytning i Norge, og mulighetene til å bruke eget språk og ferdigheter, ha hjelp i huset og oppleve fellesskap og samvær med nære slektninger var vanlige argumenter for et midlertidig opphold. Ikke alle opplevde at forventningene de hadde ble innfridd, og ønsket derfor å returnere når anledningen bød seg.

Skolegang

Å forbedre barnas skoleprestasjoner kommer opp som en viktig motivasjon i mange av intervjuene, særlig fra informantene med opphold i Kenya. En mor som har bodd i Kenya i tre år forteller:

Vi kom som turister, til familien til mannen min. Her møtte vi barna i familien på samme alder og så hvor flinke de var. Derfor bestemte jeg meg for å bli boende. Vi har bodd her i snart tre år, jeg bor sammen med barna, mens mannen min bor i Norge og han forsørger oss. Jeg bor her sammen med mor, og to damer, de er hjemmehjelpere som bor sammen med meg. Vi har også en lærer

som kommer til meg og gir leksehjelp, særlig i matte trenger de hjelp.

Skole og utdanning er tema som familie og slektninger diskuterer seg imellom, slik sitatet over viser. Også andre forteller om at slektingers suksesshistorier inspirer dem til å prøve tilsvarende skolegang for egne barn. Et skolesystem som de gjenkjenner og tror passer bedre for barna enn det norske er del av motivasjon for å reise ut eller grunnen til at de har blitt værende utover planlagt tid, slik moren over forteller. Flere forteller at de hadde fått tilbakemeldinger fra skolen i Norge at barna var faglig svake, og var bekymret for det. Skolesystemet i Kenya oppfatter de mer strukturert og strengt. Sammen med muligheten de har for å betale leksehjelp om ettermiddagen, mener de barna vil klare seg bedre i et slikt utdanningsforløp på sikt. For andre er muligheten for å ha barna på privatskole noe de mener sikrer barna en god utdanning.

En mor vi intervjuet i Somalia vurderer det norske skolesystemet på denne måten og syns derfor skolegang i Somalia hovedgrunnen for utenlandsoppholdet.

De likte seg på skolen, men jeg følte at utdanningen og skolene i Norge ikke var god nok. For å sammenligne; når jeg gikk på barneskole lærte vi å lese og skrive tidlig, vi begynte også med matematikk ganske tidlig. Vi hadde også hjemmelekser. Jeg følte at de brukte mye tid på lek og aktiviteter, det var lite faglig fokus. Jeg var ikke fornøyd. Det faktumet at de ikke lærte nok på skolen førte til at jeg brukte mye tid på å gi dem hjemmeundervisning. Jeg følte at mye av det de gjorde på skolen var tidsfordriv, jeg ønsket at barna mine skulle bli skoleflinke og intellektuelle, man må begynne fra tidlig alder hvis man ønsker å utvikle dem mot den retningen. Og så ikke denne utvikling da skolen brukte mye tid på lek og moro. Disse aspektene er hovedgrunnen for utenlandsoppholdet.

At opphold enten er motivert ut fra et fordelaktig skoletilbud eller at dette gjør oppholdet til en god erfaring nevnes av de fleste norsk-somaliske informantene. Dette er ikke like tydelig for informantene vi har intervjuet i Somalia med kanadisk, amerikansk og britisk statsborgerskap. Disse viste alle til at skolesystemet i hjemlandene var langt bedre enn det de opplevde somalisk skolesystem var.

Skolesystemet i de aktuelle landene og hva slags typer skoler de deltar i vil bli mer utførlig drøftet senere i kapitlet. Når de snakker om utdanning som motivasjonsgrunn trekker flere fram betydningen av å lære seg mange språk. I en familie, som bor i Kenya, snakker barna engelsk, norsk, somali og litt arabisk. De har lært seg både lese og

skrive på somali. Somali brukes i liten grad utenfor hjemmet eller med andre enn slektninger, men moren opplever likevel at det er lettere å kommunisere med barna på somali nå enn tidligere.

Opphold i Somalia fordrer at man raskt lærer seg somali, mens undervisningsspråket kan både være arabisk, engelsk og somali. Flere av de unge med erfaring fra denne undervisningen sier at deres begrensede engelskkunnskap gjorde overgangen til den nye skolen vanskeligere. Dette er en større utfordring her enn der engelsk også er hverdagspråket utenfor skolen, som er situasjonen i Kenya.

Styrke kulturell og religiøs identitet

Den tredje typen motivasjon som foreldrene forteller om er deres sterke ønske om å styrke barnas kulturelle og religiøse identitet. En gutt forteller om morens motivasjon for dette:

Bakgrunnen for utlandsoppholdet var mest på grunn av mamma. Vi hører ofte at somaliske foreldre ikke er utdannet, at de ikke har god relasjon til norsk skole og at de ikke møter opp i foreldremøter. Dette opplevde ikke jeg, min mor er religiøs og utdannet. Min mor likte Norge fordi det er et utviklet land, men hun likte ikke kulden og været. Hun mente at vi hadde hatt godt av å være borte en stund. I tillegg merket hun at jeg ikke hadde somaliske venner og nettverk, vi gikk ikke på *dugsi* (koranskole), vi snakket bare norsk. Alt dette var fremmed for henne og hun taklet ikke denne annerledesheten. Hun ville at vi skulle bli kjent med somalisk kultur, våre slektninger og vår bakgrunn. Planen var å reise til Nairobi. Vi ble ikke fortalt når vi skulle komme tilbake til Norge. Vi var borte i fire år.

Oppholdet i Kenya skal i dette tilfellet bidra til å styrke deres somaliske identitet. Den kulturelle dimensjonen kan deles inn i flere aspekter. For det første handler det om å *tilegne seg kunnskap*, både det somaliske språket og om islam. Flere nevner at i en travel norsk hverdag lærer ikke barna tilstrekkelig somali til at de kan kommunisere skikkelig på dette språket med foreldrene. De ønsker også at de behersker språket slik at de kan opprettholde kontakt med slektninger. Foreldre er også opptatt av at barna får en grundig religiøs oppdragelse.

Det andre aspektet er å *få kjennskap til livsformen og de kulturelle tradisjonene* foreldrene har vokst opp med selv og savner. En far forklarer bakgrunnen for barnas opphold slik:

Vi ønsket at barna skulle bli kjent med somalisk kultur, samt å lære språket. Vi ville at de skulle oppleve det Somalia har å by på, vår plan var å lære om dette, når vi reiste ble vi ikke enig om hvor lenge vi skulle være i Somalia.

For det tredje, som konsekvens av de to andre, handler det om å *styrke identitet og tilhørighet* til sin somaliske bakgrunn.

En av de største fordelene, også for meg, er at når barn returnerer til Somalia får de en mye dypere forståelse av tilhørighet, noe de ikke får om de bare bor i et land som de ikke opprinnelig kommer fra. Der er du alltid en fremmed eller en minoritet. Når de er her i Somalia utgjør denne tilhørigheten en forskjell!

Foreldrene opplever at barn kommer i en identitetskrise i Norge, og at et utenlandsopphold hjelper på dette. Dette er også en tydelig tilbakemelding fra de unge om hva oppholdet har bidratt til. Et opphold gir en egenefart forståelse som er noe annet enn det foreldre kan formidle. Likeledes gir det erfaringer av ikke å være minoritet, tvert imot at familien er del av felles tradisjoner, språk og religion.

Den kulturelle dimensjonen er sammensatt. For noen handler det først og fremst om forskjeller i måte å oppdra barn på. En far forteller om livssituasjonen til den yngste sønnen som førte til at han og sønnen flyttet til Somalia for en periode. Foreldrene reagerte på hvordan barn blir oppdratt i Norge, sønnen gjorde det ikke så godt på skolen, og de ønsket at barna fikk mer forståelse av Somalia og den bakgrunnen de selv kom fra:

Den yngste sønnen min var ikke flink på skolen og syntes en del fag var vanskelig. Han syntes også at skolen var kjedelig og brukte mye tid på lek og moro; henge med kompiser, se på tv og spille mye tv-spill. Han fikk dårlige karakterer i alle fag, han var lite motivert, og gjorde ikke lekser.

Forskjellen mellom norsk og somalisk oppdragelse er at nordmenn er strenge og setter tydelige grenser fra barnet er liten, somalier derimot blir strenge etter hvert, ofte når barnet er i ungdomsårene, men da er det ofte for seint å sette grenser. Jeg oppdro han på en somalisk måte og lot han bestemme, han fikk en dårlig holdning til skole, når ting begynte å gå « galt» oppdaget jeg at jeg burde ha vært strengere.

Jeg tok han med til Somalia da han gikk i niende klasse, her var vi i fire måneder. Jeg tok han tilbake til Norge slik at han kunne fullføre ungdomsskolen, og deretter flyttet jeg og han til Somalia. Vi flyttet tilbake til Norge etter videregående skole. Nå studerer han medisin.

Videre ville jeg at han skulle lære somalisk kultur, han var veldig norsk, ikke at jeg har noe imot norskhet, men vi (jeg og min kone) følte at han var identitetsforvirret, han manglet å lære om sin andre bakgrunn.

Faren trekker fram flere grunner til at de opplever at det har vært vanskelig å gi sønnen en god nok oppvekst i Norge. I tillegg til skoleutfordringer og manglende forankring i somalisk kultur finner de at barn oppdras forskjellig fra det de selv er vant til. Deres måte å oppdra sønnen på gjorde ham mindre tilpasningsdyktig i en norsk hverdag. Også andre norsk-somaliske unge og foreldre påpeker at å delta i norsk barnehage og skole innebærer en type vedvarende innarbeidelse av rutiner og kontroll som ikke samsvarer med måten de selv praktiserer barneoppdragelse på (Open Society 2013).

Disiplinering

Den siste grunnen til utenlandsopphold er foreldres løsning på konflikter og problematferd. Barn kan mistriives på skolen, delta i kriminalitet eller inngå i vennegjenger som foreldrene ikke liker. Det kan også være reaksjon på at en datter får kjæreste eller bryter med normene for hvordan en somalisk jente skal oppføre seg. Dette kan føre til at jenta og familien får dårlig rykte, og det kan forsterke konflikter mellom foreldre og barn. Flere av informantene som vi har snakket med forteller at de har vært i en slik situasjon, og at også barnevernet har vært inne i bildet. Familiekonflikter i forbindelse med at foreldre får nye partnere eller etter at barn har kommet på familiegjengenforening, kan føre til at barn returneres eller ”sendes” til utlandet. Vi skiller derfor problematferd og familiekonflikter ut som en egen forutsetning for oppholdet.

Betingelser for oppholdet

Det er særlig to forutsetninger som bestemmer hvordan de midlertidige utenlandsoppholdene erfares. Vi vil presentere disse hver for seg, og deretter gå tettere inn på situasjonen for de som opplever ufrivillig opphold der de også kan utsettes for lokal stigmatisering.

Med foreldre eller alene hos slektninger

Avgjørende betingelser for oppholdet er for det første om barnet bor sammen med foreldre eller hos slektninger, og for det andre om oppholdet er noe barnet er innforstått med og selv motivert for eller om det oppfattes som tvang. Av våre informanter har et lite flertall bodd sammen med en eller begge foreldrene under oppholdet. En far reflekterer over grunnene for at mange velger å flytte til Somalia, noe også han gjorde sammen med sønnen som han mente trengte denne forandringen:

Han bodde sammen med meg i et hus vi leide, jeg fikk meg jobb her. Jeg har møtt mange foreldre med diaspora bakgrunn, jeg har også møtt ungdommer som bor alene uten at foreldrene er sammen med dem under oppholdet. Det er ofte mødre som blir igjen med barna, mens fedrene reiser tilbake for å jobbe. Jeg har møtt forskjellige mennesker, noen har positive opplevelser, andre klarer ikke å tilpasse seg og flytter tilbake etter en kort stund, det er forskjellig fra person til person. Jeg vil råde foreldre å flytte ned med barna og ikke sende dem ned alene, begge må være med eller en av dem, helst faren.

Denne faren anbefaler at hele familien flytter sammen, og som en annen far understreket, når familien er der samlet, blir det de er vant med hjemme fra videreført, selv om de også må tilpasse seg mye nytt.

I kapittel 3 viser omfangsstudien at det er en stor andel barn og unge med bakgrunn fra Somalia som flytter til utlandet alene. Vi vet ikke hvilken utstrekning de som er registrert som utvandret alene flytter til foreldre som allerede oppholder seg i utlandet (se tabell 3.6). Det vi vet er at flest flytter til Storbritannia, deretter til Kenya og Somalia. Antallet utvandrede norsk-somaliske barn har økt siden 2008. Andelen av utvandrede barn som flytter til Somalia har i disse årene vært på ca ti prosent av dem vi kjenner tilflytningsland på (figur 3.13). Om det er flere som flytter alene til Somalia enn de andre landene har vi ikke tilstrekkelig informasjon om i omfangsstudien. Det er imidlertid mange av våre informanter som forteller at barn og særlig ungdom sendes til Somalia alene. Dette gjelder ikke bare norsk-somaliere, men er et kjent fenomen for særlig ungdom fra den vestlige diasporaen. Ungdommene forbindes med problematferd og det antas at de blir sendt fordi de trenger et opphold hos slektninger for å komme på rett kjøp. Vi har intervjuet flere som hadde denne erfaringen (se under). Det kan imidlertid være flere grunner til at et barn bor hos slektninger. Ei jente

som vokser opp med faren og etter hvert en stemor i Norge forteller at hun var ni år da faren tok henne med til slektninger i Somalia.

Jeg gikk på barneskolen og reiste som ni år gammel og det gjorde jeg fordi pappa ville at jeg skulle ha kvinnekontakt. Jeg bodde i Miiga⁵³ i ni måneder. Jeg kunne ikke somalisk før jeg kom dit så det var litt tøft i begynnelsen på grunn av det men det ble bedre etterhvert når jeg lærte meg somaliske. Jeg gikk på en engelsk skole og bodde med min bestemor og tanter og onkler. Jeg kjente til at jeg skulle reise og jeg hadde tett kontakt med min pappa hele tiden under mitt opphold.

Jenta forteller om en vanskelig tilpasning, men at hun også hadde stort utbytte av å være der.

Flere informanter forteller at å plassere barn i et annet hushold innen familien for kortere eller lengre periode er en velkjent familiepraksis blant somaliere. Slike fosterbarnordninger er også beskrevet i forskning, ikke bare fra Somalia eller den somaliske diasporaen, men også fra andre samfunn i Afrika, Latin Amerika og Oseania. Slike tradisjoner er basert på forståelsen av at ikke bare foreldrene, men familie og slekt har rettigheter i barn, og at foreldre vanskelig kan nekte nære slektingers ønske om å ha et barn hos seg (se f. Goody 1982). Lewis som er en av de forskerne som har beskrevet pastoral tilpasning i Somalia (Lewis 1984, 2002) knytter fordeling av barn mellom slektninger for ulike formål til et pastoralt levesett. Barn har tradisjonelt blitt overført til familier som har behov for hjelp til å utføre husholds- eller gjeteroppgaver og som selv ikke hadde barn i passende alder, eller til slektninger for å gi dem formell skolegang. Forflytninger av barn mellom hushold er også beskrevet i forskning fra Norden. Sarah Johnsdotter (2007) skriver kritisk om forståelsen av at svensksomaliske barn ”dumpes” hos slektninger, og viser til etablert familiepraksiser som får ny form innen transnasjonal migrasjon. I følge Johnsdotter er det å oppfostre et barn et prosjekt for hele familien, og flytting av barn mellom flere hushold er en vanlig måte å sikre barnas framtid og familiens livssituasjon på sikt. Dette er også velkjent som motivasjon for migrasjon, inklusive enslige mindreårige barnemigranter til Norge og Norden (se f.eks. IRIN rapporten 2003). I vårt materiale er det to av informantene som har kommet på familiegjenforening til en tante i Norge og vokst opp der. En forteller at mistrivsel og senere konflikt med tanten var årsak til at tanten tok ham med tilbake til Somalia for et opphold der. Selv om området var preget av krigen og

53. Miiga defineres som “countryside- dwellers, meaning: pastoral-nomads”

konflikter mellom foreldrenes klaner, noe som han opplevde var skremmende, var han likevel glad for å bo sammen med foreldrene og søsken igjen. Han returnerte senere til Norge og bodde hos tanten for å slutføre den videregående skolen.

Vi vil anta at betingelsene for den uformelle fosterbarnordningen er annerledes og mer krevende ved transnasjonal migrasjon enn ved forflytninger mellom nære lokalsamfunn. Barns beskrivelser av tilpasningen til helt ukjente forhold vitner om dette.

For de fleste som bor uten foreldre er det snakk om et opphold hos familie og slektninger i Kenya eller Somalia som de ikke har hatt nær kontakt med tidligere. Her er frivillighet et vesentlig moment. En 17 år gammel jente med oppvekst først i Sverige og senere i England fortalte hvordan hun selv hadde bestemt seg for å være hos en tante i Eastleigh i to år for å ta utdanning der. Hun hadde da tett kontakt med kusiner fra tidligere besøk, og disse gikk på den samme privatskole som henne. Hun trivdes, under forutsetningen av at hun skulle vende tilbake til London og ta en universitetsutdannelse der. I tillegg til alder og opplevelsen av selv å ha kontroll over tilværelsen, vil også levekår og skoletilbud ha en vesentlig betydning for hvordan barn opplever oppholdet alene hos slektninger.

Å velge selv eller bli bestemt over

Jenta over understreket at det var hun som hadde tatt valget om å være i Nairobi. Andre opplever at de ikke har noen valg og at de er lite forberedt på å skulle bli boende i utlandet. Bakgrunnen for oppholdet og hvordan de ble involvert i avgjørelsen er dermed vesentlig. En jente syntes det var vanskelig at avgjørelsen ble tatt av foreldrene uten at hun hadde noen innflytelse.

Grunnen var at foreldrene mine bestemte at vi skulle flytte tilbake til Somalia, de fortalte oss ikke at vi skulle reise tilbake, de bare sa at vi skulle på en ferie, og det var først da vi var i Somalia de fortalte at vi ikke skulle reise tilbake til Norge. Vi ble veldig oppbrakt fordi vi ikke hadde noe valg fordi det var de som bestemte at vi skulle bli værende. Det var veldig vanskelig for meg fordi jeg var jo en ungdom og ønsket å være sammen med vennene mine i Norge.

Denne jenta ville foretrekke å flytte tilbake til Norge, men siden foreldrene ønsker å bo i Somalia, har hun ingen mulighet for dette. Andre informanter sier at de ikke hadde innflytelse på avgjørelsen, men at de var enige med foreldrene da de fortalte om at de skulle bo utenlands, eller at oppholdet skulle bli lengre enn de var forespeilet da

de dro på ferie. For å ta et valg vil kunnskap og forventninger de har til landet spille inn. En jente forteller at hun hadde hørt om den utrygge situasjonen i Somalia med krig og konflikter og at dette farget hennes forventninger.

Mine foreldre bestemte seg for at et utenlandsopphold skulle være bra for oss. Vi, de tre eldste altså. Det var mest for å lære oss somalisk kultur og språk. Det var egentlig mamma og pappa som ble enig, men ingen av oss protesterte. Hele familien reiste. Jeg var den eneste i søskenflokket som hadde vært i Somalia før vi flyttet dit, jeg reiste dit da jeg var jeg seks år og bodde der i 11 måneder. Vi søsken var ganske skeptiske til å flytte dit, vi hadde hørt gode ting om Somalia av våre foreldre, vi pleide også å prate med bestemor og andre familiemedlemmer. Men vi var skeptiske på grunn av det media viste oss; krig og sultne unger.

Foreldrenes fortellinger om Somalia og livet der kan på den annen side motivere barna for å dra dit selv. En gutt forteller om hvordan søsken har blitt fortalt historier om et land de så for seg i drømme:

Pappa pleide å fortelle masse eventyr om Somalia, hvor fint det er der, kulturen og dyrelivet. Vi elsket det. Spesielt lillesøster (et år yngre enn meg) som forelsket seg i eventyrene pappa fortalte og det romantiserende bildet han tegnet. Dette skapte etter hvert at vi vurderte å dra dit, spesielt lillesøsteren min. Hun maste og maste om at vi skulle reise, slik startet det. I 2003 da jeg var tretten år dro hele familien på ferie og var der hele sommerferien. Det var helt fantastisk!

Han forteller også hvordan forlengelsen av oppholdet var lite planlagt. De hadde ikke diskutert muligheten for å bli, men han støttet denne avgjørelsen.

Planen til mamma og pappa var at vi skulle komme tilbake etter sommerferien. På den tiden var det ikke mange familier som tok barnet deres til hjemlandet, så vi hadde ikke diskutert og fått råd om dette fra andre somaliske familier. Det var rett og slett en slags ferie, vi skulle se landet, forstå kulturen og lære somalisk. Vi hadde ikke diskutert et videre opphold.

Jeg følte meg hjemme, og fikk innsikt i noe som var en del av meg. Jeg lærte en ny side av meg selv, en identitet. Så når vi var der i tre måneder, sommerferien, bestemte vi oss etter dette å være der ett år til. Vi ble veldig glad når vi (søsken) fikk lov til dette fra mamma og pappa.

Forventningene til oppholdet var store, motivert gjennom fortellingene, særlig gjaldt dette søsteren. Møtet med Somalia kan oppleves som en vanskelig kontrast til det de er blitt fortalt. Gutten i sitatet over ble involvert i avgjørelsen om å forlenge oppholdet. Han hadde da bedre forutsetninger for å vite hva de var med på å bestemme, ved å ta avgjørelsen mens de var der.

Andre har ikke hatt denne forutsetningen til å ta avgjørelsen om et opphold. En far reflekterer over dette forholdet:

Vi diskuterte utenlandsoppholdet med han, han hadde ikke noe imot å flytte. Jeg tror han følte seg trygg med dette fordi vi hadde vært der tidligere, livet i Somalia og livet i Norge er ubeskrivelig forskjellig, mange barn opplever kulturkræsje hvis de plutselig flytter ned uten å ha sett landet tidligere. Vi pleide å ta med barna på sommerferie i Somalia.

En mor reflekterer over at datteren må være med på avgjørelsen om å flytte og at bestemmelsen kan endres hvis de ikke greier å tilpasse seg:

Vi har reist mye fram og tilbake, på ferier til familie, så det var ikke første gangen vi var i Nairobi. Hun var kjent med familien min og hvordan det er der. Jeg er veldig opptatt av at barn er med på å ta avgjørelser, at det ikke bare gjøres. Og hun sa at kan vi ikke prøve det. Og vi har en avtale om at hvis det ikke går så bare drar vi tilbake. Nå er det slutten av oppholdet her, så når hun er ferdig med skoleåret så reiser vi tilbake.

Men man må ha en plan, man kan ikke bare komme ned. Barna trenger klare rammer, ikke bare her. Hvis du ser på noen av de som kommer her uten plan, og ser på deres liv i Norge, så har de heller ikke en klar plan. Barna er opptatt av disse planene.

Moren viser til de mange forberedelsene som må gjøres for at slike opphold skal fungere godt for barnet. Det gjelder også å forstå hva oppholdet betyr for barnet underveis.

Når utenlandsopphold er en reaksjon på konflikter, mistilpasning og bråk kan utreisen skje uten at den unge blir fortalt grunnen til reisen og hvor lenge de skal være borte. Men dette er ikke alltid et problem. Den unge kan også være innforstått med at det er verdt å prøve, selv om tiltaket er under et visst press. Dette gjelder en jente som dro etter ungdomsskolen. Hun skulle bo hos sin bestemor en sommer, men ble lenger.

De ville at jeg skulle reise til Somalia for å roe meg ned. Jeg var litt bråkete så mine foreldre syntes at opphold i Somalia skulle hjelpe meg til å ta ting i Norge seriøst, spesielt når det gjelder skolen. Det som skjedde i mitt siste år på ungdomsskolen og det der med spesialklassen ødela meg skikkelig. Jeg ble veldig umotivert og det kunne mine foreldre se. Jeg ville være ute lenge på hverdagen og gikk med venner som også gjorde det. De ville at jeg skulle slutte med det og fokusere på å gå på skolen og prestere. De ville meg vel.

Planen var at det skulle være en sommerferie, men jeg ønsket å være igjen. Jeg ville lære meg nye ting og jeg likte meg der.

Jenta opplevde konflikter både på skolen og med foreldrene og deres forventninger, en situasjon hun ikke var glad for. Oppholdet ble en sterk kontrast til tilværelsen hun hadde hatt hjemme, og dette kan ha åpnet for å se alternative løsninger på konflikten hun sto i. Hun forteller om hvordan forholdene i Somalia fikk fram refleksjoner over hennes tidligere liv, og at dette ble en anledning til å komme ut av et spor hun, og foreldrene, ikke var fornøyd med. Hun hadde samtidig et ambivalent forhold til å være i denne byen, men vektlegger det meningsfulle i ettertid.

En del har hatt liten mulighet for å påvirke beslutningene. Vi vil kort presentere eksempler på hvordan barn og unge er etterlatt mot deres vilje. I flere tilfeller har barn kommet på familiegjenforening til en far i Norge, som har etablert seg med ny familie. For eksempel forteller ei jente om hvordan hun tilpasset seg raskt skole og vennemiljø, men det utviklet seg konflikter hjemme. Blant annet forventet stemoren og -søsknene at hun skulle utføre alt husarbeid, og hun måtte innordne seg farens strenge regime. Jenta savner moren. Etter tre år lover faren at de skulle reise og besøke moren i sommerferien. De møter moren, faren beholder passene og reiser umiddelbart tilbake uten å ta jenta med.

De pleide å slå meg hver dag. De sa at jeg hadde gjort det og det. Det gikk ikke så bra på skolen, fordi jeg gråt hele natten, fordi jeg savnet

moren min, og fordi jeg ble slått. Og så var jeg så trøtt på dagen. Pappa sa at vi skulle dra for å møte mamma. Men da vi kom fram til mamma forsvinner han. En mann på hotellet sa at han hadde dratt til Norge. Og han tok passene våre og jeg gråt så mye. Jeg kunne ikke snakke engang.

Jenta ønsker sterkt å fortsette utdanningen i Norge og fortviler over at de nye framtidsutsiktene er lukket. Flere tilsvarende episoder er kjent. Konfiskering av reisedokumenter er en effektiv kontrollmulighet for foreldre, også i tilfeller der den ene forelderen er på den unges side. Begge foreldrene må underskrive utstedelse av nye pass, noe som begrenser handlingsmulighetene.

«Dhaqan celis» - kulturell rehabilitering

Mange somaliske foreldre returnerer eller sender sine barn for at de skal gjennomgå *dhaqan celis* (oversatt: kulturell rehabilitering); De forventer at Somalia skal ordne alle deres problemer; disiplinproblemer eller hva det enn måtte være. Det er den forventningen de har når de bringer sine barn til Somalia.

Uttalelsen kommer fra en representant fra utdanningsministeriet i Somaliland. I følge mange av våre informanter blir en betydelig andel ungdom sendt på det som kalles *dhaqan celis*. De bor da ofte, i motsetning til jenta over, alene hos slektninger. Flere forteller at de reiser med foreldre eller sendes med slektninger og etterlates hos slektninger på noe de selv forsto var en ferietur. Også her er det noen som forteller at de er blitt fratatt passet slik at de ikke selv eller med hjelp av andre kan organisere en retur til Norge. Oppholdet kan være motivert ut fra konflikter i Norge, men også slektninger kan ønske å beholde barnet. Dette kan ha en økonomisk dimensjon, at foreldrene sender økonomiske bidrag til familien som barnet bor hos. Yngre barn etterlatt hos slektninger oppfatter gjerne ikke rekkevidden av opphold og eventuelt mistriivsel på forhånd og kan lite gjøre med situasjonen. En finsk studie beskriver også unge fra vesten med psykiske problemer eller som er funksjonshemmede som blir plassert hos slektninger (Tiilikainen 2011). Noen holdes i institusjoner drevet av healere som gir dem en kombinasjon av religiøs skoling og urtebehandling. Andre er uten behandling, og møter negative holdninger til deres mentale sykdom. Unge kan dessuten oppleve traumatiserende situasjoner som gjør dem syke av oppholdet. Dette finner vi eksempel på i vårt utvalg av informanter. En av ungdommene som er intervjuet har blitt etterlatt

hos slektninger mot sin vilje og fratatt passet sitt. Etter flere år i Somalia har han mistet den norske oppholdstillatelsen. Han opplever situasjonen svært vanskelig og hans psykiske problemer har forsterket seg av denne livssituasjonen.

At ungdommer har tatt kontakt med ambassaden i Etiopia eller Kenya for å få hjelp til å returnere er kjent av informantene våre. Tvangsgifte mens de har oppholdt seg hos slektninger nevnes av flere og er også erfaringen til en av våre informanter.

I intervjuene vi har gjort understreker både voksne og barn viktigheten av at foreldre er åpne om hensikten med utenlandsoppholdet, at de er redelige og at barna blir tatt med på råd. At de kjenner til en del barn og ungdommer der disse forutsetningene ikke ligger til grunn, er kanskje årsaken til at dette premisset trekkes fram av så mange.

Dhaqan celis oversettes på engelsk til "the rehabilitation community", på norsk brukes begrepet kultur-rehabilitering. Som vi allerede har sett er det også flere av våre informanter som forteller at utenlandsoppholdet var motivert ut fra at de skulle komme seg vekk fra et dårlig sosialt miljø, at de var mistilpassede på skolen og foreldrene var bekymret for dem. Foreldrene ønsket at oppholdet skulle endre innstilling de hadde til seg selv, familien, egen identitet og egen framtid. En jente forteller:

De bestemte seg for det (utenlandsoppholdet) etter at de hadde prøvd på alt. Barnevernet var også inne i bildet, men det hjalp ikke i det hele tatt. Min mor syntes at opphold i Somaliland kunne hjelpe meg. Jeg gikk ikke på skolen på slutten, og jeg skulle i alle fall ikke gå glipp av noe på skolen, fordi jeg var jo aldri der. Mine foreldre tenkte at jeg kunne komme tilbake fra Somaliland og slutte med det jeg drev med og bli mer fokusert og gjøre ting som var bra for meg. De ville meg vel.

Jeg tenkte at det kunne være en lang ferie for meg. De kunne ikke tvinge meg. Jeg var jo 15 år da. Så ja, jeg var enig med dem.

En gutt forteller om en lignende situasjon i Norge da han var i samme alder:

Mine foreldre hadde tenkt på det lenge, men de ville gi barnevern og skolen en sjanse. Når det ikke skjedde noe, og det ble jo verre, så tenkte de at det beste skulle vært om jeg dro til hjemlandet. Jeg forstår at de gjorde det, og det var jo bra for meg at det ble sånn. Jeg ble eldre i hode av å dra dit. Min mor bestemte det, min far var enig i

det også. Planen var at jeg skulle dit så lenge det trenges. Jeg trivdes der, så for meg spilte det ikke noen rolle. Livet der var avslappet. Det var ikke noe stress. Jeg nøt livet. Hvis jeg ville dra tilbake så kunne jeg gjøre det, men jeg ville være der.

At unge blir definert som *dhaqan celis* forekommer innen alle de somaliske områdene, også i bydeler og miljøer i Kenya. Lokalt er det en oppfatning at det er flere gutter enn jenter på et disiplineringsopphold hos slektninger. En gutt beskriver hvordan han selv defineres som *dhaqan celis* selv om han ikke er det, men er der for å gå på skole og bo sammen med slektninger.

Det var mange ungdommer som var der alene, som ikke var sammen med foreldrene sine. Er du en ungdom fra utlandet så blir du kategorisert som en *dhaqan celis*, selv om du ikke har behov for «kultur-rehabilitering». Jeg kjente ingen som var *dhaqan celis*, vi ble kalt det fordi vi var annerledes.

En jente som bor i Hargeisa forteller det samme:

Det som var bra var familien og det som var problematisk var at folk kalte meg for *dhaqan celis*. Gatebarn kastet små steiner på meg. Man kan ikke gå alene. Voksne kaller også en for *dhaqan celis*. Men i de siste årene har det endret seg.

De forstår at du er fra utlandet på måten du går på og prater på. Det er sånn de merker det. Alle, ellers behandler de deg på en måte bra. Ikke misforstå meg; jeg trivdes med å være i Somalia.

Å tilegne seg språket og lokale koder for god oppførsel er måter å unngå å bli for synlige og assosiert i alle situasjoner som vestlig returnert med behov for moralsk oppdragelse. Som en sier: "Hvis jeg ikke kunne somalisk ville jeg bli kalt *dhaqan celis*." Han gikk derfor inn for å lære seg somali raskt. Å lære seg språket er viktig også for å gli inn i det sosiale fellesskapet i familien og for å greie seg i skolesystemet.

Å bli utpekt som *dhaqan celis* og utsatt for negativ atferd og spekulasjoner over hvorfor de er blitt sendt erfares av mange ungdommer som oppholder seg alene hos slektninger. Som vi har sett kan bakgrunnen for oppholdet være forskjellig, og de som defineres som *dhaqan celis* er en sammensatt gruppe.

Skolegang kan forebygge negative holdninger. Men elevenes holdning til skolen er vesentlig for om de tilpasser seg. En rektor forteller at noen av guttene blir vanskelige å ha på skolen:

Vi har opplevd at noen av de eldste guttene lager bråk og problemer slik at foreldrene kan sende dem tilbake til hjemlandet, de vil for eksempel ikke gjøre lekser, de kommer for seint, respekterer ikke lærere, kommer i slåsskamp. De presser både foreldrene og skolen og søker mye oppmerksomhet.

Studien den finske forskeren Marja Tiilikainen har gjort av unge vestlige somaliere i Hargeisa beskriver hvordan fellesskap med andre i samme situasjon kombinert med lediggang og tygging av khat gjør oppholdet lite konstruktivt for de som ikke gis skolegang eller greier å følge opp skolen. En TV dokumentar *Somali rehab* som er laget av Channel Four⁵⁴ tar opp holdninger til unge fra Europa og Amerika som er på et opphold i Somaliland fordi foreldrene er bekymret for dem. De har reist dit etter press fra foreldrene, men også med en viss åpenhet for at oppholdet kan gi dem en ny og spennende erfaring og hjelpe dem på sikt. Filmen får fram det ambivalente i de unges situasjon, både i holdningene de blir møtt med lokalt og deres egne reaksjoner på tilværelsen rundt seg og på eget opphold. Visuelt beskriver filmen hvordan ungdommene skiller seg ut gjennom sin privilegerte livsstil og dermed blir synlige i gate- og bybildet. Det gjelder ikke bare klesdrakt, men også i måten de beveger seg på og oppfører seg, i deres forhold til tid og interesser, og ved å være i besittelse av attraktive ting som mobiltelefoner, øretelefoner ol. Deres synlighet møtes med både misunnelse og stigma, ved at de bryter sosiale koder for blant annet alders- og kjønnshierarki. Mange blir mobbet fordi de ikke kan språket, og fordi de skiller seg ut med å ha en annen klesstil og væremåte. De forbindes med moralsk forfall, og blir sett ned på fordi de antas å ha blitt plassert hos slektninger for kulturell og religiøs opplæring på grunn av brudd på moral og ærbare leveregler. Dette gjør dem utsatte, blant annet for å bli verbalt trakassert og utsatt for vold og ran fordi de antas å ha mobil, penger og verdier. IRIN rapporten *A Gap in their Hearts. The experiences of separated Somali children* (2003) beskriver situasjonen både fra Hargeysa og Mogadishu, hvor de blir utsatt for

54. Channel Four. Special report. 2012 <http://www.channel4.com/news/british-somalis-going-back-for-a-future>

kriminelle ungdomsgjenger og barneranere eller prøvd rekruttert til kriminelle miljøer som ”gun schools” (se også Fangen 2008).

Holdningen slektninger har til deg som *dhaqan celis* kan være avgjørende for hvordan oppholdet utvikler seg. I intervjuene vi har gjort formidler informantene hvordan familie og slektninger inntar rollen som omsorgspersoner forskjellig. Noen underbygger en negativ holdning hos andre til at den unge er utenfor og annerledes. Det fortelles også om at de økonomiske fordelene ved å ha et barn av slektninger i vesten boende kan være vesentlig motivasjon for å ha barnet der, men at de ikke nødvendigvis gir barnet omsorg og støtte. Unge jenter kan få store husholdningsoppgaver, og streng sosial kontroll fører til at de erfarer lite utenom dette. Også inngåelse av ekteskap kan være del av dette bildet. I vårt intervjumateriale blir dette hovedsakelig beskrevet som situasjoner som andre unge fra vesten er utsatt for. Vi har i midlertidig også intervjuet jenter som selv har vært i en slik situasjon.

Hverdagsliv

For barns tidsopplevelse kan en periode i utlandet på flere måneder og år utgjøre en vesentlig del av barndommen. En oppvekst i Norge med skiftende årstider og et hverdagsliv i barnehage og skole, konsum- og fritidsinteresser og en medieverden har preget dem i sinn og kropp, og de vil bære med seg disse erfaringene i møtet med en ny tilværelse. Flere kan ha vært på ferie i landet tidligere og dermed være forberedt på hva slags samfunn de møter. Som tidligere sitater beskriver, kan foreldrenes fortellinger og eventyr knyttet til sin egen barndom skape bilder og forventninger. Flere forteller likevel om det overveldende møtet med afrikansk hverdag, klimaet, levekår og samfunnsliv. De forteller også om opplevelsen av å være somalier i en hverdag der de ikke skiller seg ut som annerledes, men er verdsatt. De forteller også om den ambivalente statusen som tilskrives dem som vestlige somaliske ungdommer med kallenavnet *dhaqan celis*, og at de møtes både med bifall, misunnelse, mistro, hat og vold. Opplevelsen av å være annerledes er også knyttet til det å ha en høy status som vestlig barn og ungdom. Forventningene til dem er sammensatte. En gutt forteller om sitt første møte med Somalia:

En haug med mennesker ventet på oss på flyplassen, cirka 100 familiemedlemmer, da snakker jeg ikke om klanmedlemmer og fjerne familiemedlemmer, men nær familie fra både mamma og pappa sin side. Jeg følte meg som en president, eller en viktig person.

Som vi skal se vil deres status som vestlige prege oppholdet deres på flere måter, ikke bare kan det gjøre dem privilegerte, men også sårbare. En gutt som da han var 14 år og bodde sammen med slektninger i fire år, forteller om det å bli boende alene i en ny tilværelse.

Da jeg flyttet til Kenya så husker jeg at jeg var litt redd for å bo der uten min far og mor. Men det gikk bort etter hvert. Jeg bodde sammen med min store familie, det var bestemor, tanter, onkler, kusiner og fettere. Familien eide en stor, hva skal man si, en generasjonsbolig. Jeg husker at jeg tilpasset meg ganske kjapt og fikk mange venner. Jeg hadde en fetter som var like gammel som meg og vi var mye sammen, og det gjorde ting lettere for meg i starten. I Norge hadde jeg ikke like mange rundt meg, altså familie. Det var rart etterpå å komme tilbake til vår lille familie, men det gikk greit. Jeg fikk venner relativ fort igjennom fotballaget i Norge.

Overgangen kan oppleves stor, ikke minst gjelder dette for de som blir boende alene sammen med slektninger på landsbygda i Somalia. En gutt som bodde to år fra da han var 14 beskriver overgangen slik:

Jeg bodde med slekten. Besteforeldre (fra mor sin side), tanter, onkler, flere fetter og kusiner. Det var chill der. Jeg gikk ikke på skole. Jeg var mye med familien. Jeg gikk litt på koranskole, men ikke mer enn det.

I begynnelsen var det mye jeg måtte bli vant til. Det var ikke likt Norge i hele tatt. Jeg bodde i (sted). Det var en nomadisk landsby. Det var ikke vanlige leiligheter der, isteden var det sånne *aqil somali* (tradisjonell nomadisk hytte). Du vet. Jeg begynte å like å bo der. Det var deilig å sove i dem. Jeg tok det rolig og jeg gjorde det jeg hadde lyst til å gjøre. Man spiste det man fikk fra naturen, men jeg var også i (den litt større byen) en del. Jeg har familie der også. Jeg var litt her og der. Jeg syns ikke det var noe vanskelig. Det var bare å bli vant til livet der. Jeg kunne ikke mye somali da jeg kom, men jeg lærte meg veldig fort.

For meg så var det bedre å være i hjemlandet. Jeg likte det der. Jeg verdsatte familien mye. Familien er alt der. Det er ikke som her, man bor veldig nær hverandre. Der så trenger man ikke andre enn sin familie. Det er ikke folk som plager en. Som i Norge: Skolen,

barnevern og mange andre. Det var mye stress her. Jeg trengte å komme bort fra det.

Denne gutten, som hadde mistrivdes på skolen, vært i mange konflikter, der også barnevernet ble involvert, opplevde tiden hos slektningene og den nye tilværelsen som et fristed. Han tilpasset seg de enklere forholdene på en måte som ga han handlingsrom og nye erfaringer. Som ung gutt fikk han også mulighet for å bruke denne friheten.

Flere forteller at det var en stor overgang å skulle sove i nomadehyttene uten senger som de var vant til. For noen går det raskt å tilvenne seg de enkle forholdene, mens andre forteller at dette var en viktig grunn til at de ikke trivdes og ville reise tilbake. Også maten var en utfordring for noen.

Jeg savnet maten i Norge. Det var vanskelig å tilpasse meg til maten der. Jeg var pirkete som liten. Mens jeg bodde i Somalia gikk jeg ned i vekt. Jeg forsøkte å spise det jeg kunne av maten deres. Selv om jeg spiste mye hvit ris og pasta mens de hadde saus på, fikk jeg alltid tunfisk til maten, noe jeg er vant med fra Norge. Jeg tenkte ikke over det først og prøvde så godt jeg kunne, men merket at jeg ikke likte maten og sa ifra til pappa. Han ga dem tips om mat som jeg liker og de prøvde. Jeg prøvde å forstå kulturen og alt, noe jeg den dagen i dag ikke forstår helt. Men oppholdet har forandret meg positivt så det er ikke noe spesielt jeg prøvde å forbedre enn maten.

Undertonen her er at det var utfordrende å tilpasse seg forholdene, det krevde innsats. Holdningen til dette er betinget av hvor innstilt de var på å være der og hvordan de blir møtt. Opplevelsen av å bli forstått og lyttet til, slik jenta i sitatet oppfatter at faren prøver, ved å be om at hun får mat hun er vant til, og at familien imøtekommer det, er hendelser som kan bidra til å komme over hjemlengsel. Statusen de får som vestlig besøkende kan også hjelpe. Samtidig kan savnet etter en annen tilværelse også påvirke hvor mye de prøver på å tilpasse seg. En gutt som bor hos slektninger fra han var 14 beskriver dette slik:

I starten var jeg veldig glad, siden jeg er fra diaspora hadde jeg høy status der. Jeg møtte mange slektninger som jeg ikke kjente. På den andre siden, var det vanskelig å tilpasse seg, vi ble lei etter noen måneder, etter vi innså at vi kom til å være her lenge. Jeg savnet frihet, jeg sier ikke at det ikke var frihet der, men den var annerledes enn den friheten jeg kjente i Norge.

Han forklarer forskjell i frihet med at det var flere regler han måtte forholde seg til i Somalia enn det han var vant til i Norge. En jente forteller om hvordan møtet med den somaliske hverdagen og levemåten var noe helt annet enn den måten hun selv hadde ivaretatt sin somaliske identitet og tradisjoner på i Norge.

Det var som å komme til en annen verden med folk som ikke har samme kultur som deg når du er norsk-somalier. Jeg var kanskje litt som der og som her, men når jeg var i Somalia kunne jeg ikke være det, jeg måtte bare komme i gang med å være ren somalier og det likte jeg kjempegodt og liker det fortsatt.

Selv om de ikke forteller det i klartekst har overgangen når det gjelder oppførsel vært stor. En jente forteller:

Jeg var en frekk jente før jeg reiste dit, men jeg merket ikke det før jeg var der nede. Og folk fikk sjokk noen ganger av måten jeg pratet på, men etter hvert gikk det helt greit. Jeg ble bedre på det.

Hvordan de reagerte på hennes væremåte og hvordan hun tilpasset seg andre normer for å være jente, blir ikke formidlet, men dette kan ha omfattet noen smertefulle erfaringer på veien. Opplevelsen av andres vurderinger og en strengere sosial kontroll, særlig ved at jenters oppførsel følges med kritiske blikk blir formidlet indirekte. Dette kommer også fram i den nevnte TV dokumentaren *Somali Rehab* der de viser en scene fra en utflukt til en langstrakt sandstrand for flere vestlige ungdommer med somalisk bakgrunn. Guttene kaster seg ut i bølgene, mens jentene må bli sittende i bilen, godt tildekket. Leyla, en tidligere rebell fra London, forteller at som vestlig jente blir de fulgt med argusøyne: om de bryter normer for hvordan en jente kler og oppfører seg får de raskt et dårlig rykte som det er vanskelig å leve med. Hun forteller likevel hvordan hun tidligere bare opplevde seg som ”*I was only half of myself.*” Oppholdet har gjort henne mer bevisst på hvem hun er, selv om hun også opplever at hun under oppholdet har mistet mye av friheten hun hadde.

Flere av våre informanter forteller om hvordan de store kontrastene til norsk hverdag har gitt dem en forsterket selvfølelse og ny retning i livet sitt. De ser hvor privilegerte de har det i forhold til levestandard og utdanningssystem, og ønsker å bruke de mulighetene de har, også for å kunne bidra til oppbyggingen av Somalia på sikt. En beskriver det større ansvaret som har fulgt med oppholdet i Kenya:

Jeg fikk en stor ansvarsfølelse, spesielt fordi pappa reiste tilbake til Norge for å forsørge oss. Jeg måtte hjelpe mamma mye, og brødrene mine med lekser.

Våre informanter formidler at foreldrene ikke alltid forstår hvor tøft og utfordrende oppholdet, særlig om de er der alene, kan være for barna, og hva som kan være konsekvensene av oppholdet på sikt. De forteller at de har observert andre som trekkes inn i negative miljøer, det er eksempler på at de rekrutteres til å selge narkotika, helt nede i tolv års alderen. Som en gutt erfarer: ”Det er mye kriminalitet i Kenya og mange dårlige miljøer, jeg ville ikke anbefalt foreldre å sende ungdommer ned alene.” Det fortelles at det er mye narkotika i en del nabolag, som f.eks. Eastleigh. Rekruttering til ytterliggående radikale miljøer er også en aktuell mulighet.

Vennskap – innen og utenfor familien

Fra annen forskning om flytting og tilpasninger i nye miljøer understrekes betydningen av jevnaldrende for å finne seg til rette og få kunnskap om de nye forholdene og lokale væremåter. En av guttene i vår studie forteller, som i mange andre, om hvordan ballspill er en aktivitet som er lett å bli inkludert i. Når vi spør om overgangen til de nye forholdene svarer han:

Jeg synes at det gikk fort. Det tror jeg var på grunn av at jeg spilte mye fotball ute og ble kjent med jevnaldrende gutter i nærmiljøet. Fotball er et universalspråk og siden jeg var god til å spille fotball så var jeg godt likt av guttene på banen. Det gjorde at de ønsket å være sammen med meg og jeg lærte meg språket relativt fort.

Andre gutter hadde tilsvarende erfaring. Søsknebarn var også døråpnere til sosiale miljøer. Dessuten er skolen stedet de ble kjent med jevnaldrende. Erfaringen til mange er likevel at vennskap ofte var avgrenset til skoletiden. De hadde en omfattende slekt, og samværet innen storfamilien gjorde at det ble mindre tid og behov for å vedlikeholde vennskap utenfor denne kretsen. De opplevde seg også “annerledes”, med andre interesser og referanser enn klassekamerater. Mange forteller at de var sammen med litt eldre barn eller andre ungdommer fra utlandet på skolen, men, som for denne jenta var tiden hun hadde sammen med familien det viktigste.

Jeg var ikke så sosial på skolen. Det var folk fra utlandet (5 elever) som jeg ble kjent med. Ellers ble jeg kjent med ei nabo jente og

familien. Jeg hadde stor nok familie sånn at jeg hadde ikke behov for å lære og kjenne andre. Jeg hang veldig mye med de eldre jentene på skolen som var 6 – 8 år eldre enn meg, noe jeg bare gjorde under skoletiden. Ellers hadde jeg ikke noe behov for å bli kjent med folk med tanken på det nettverket jeg hadde i nabolaget med andre ungdommer. Jeg hadde også familievenner og familie som jeg brukte mye tid med, som ikke hadde sett meg siden jeg var liten.

Vennfellesskap bygger ofte på å dele felles forståelser og interesser (se f.eks. Lidén 2005). Særlig foreldre og barn/unge med opphold i Somalia forteller at de hadde kontakt med jevnaldrende fra den vestlige diasporaen som er i samme situasjon som dem. Dette er ikke like gjennomgående for de med opphold i Kenya, selv om mange av disse også forteller at de enten er sammen med andre vestlige eller slektninger. En jente understreker opplevelsen av ikke å dele de kulturelle kodene som binder jenter i samme alder sammen.

Jeg ble venner med noen fra klassen på skolen, men vi var veldig forskjellige fra hverandre. I begynnelsen forsto jeg ikke vitsene deres og hvordan de oppførte seg. Så det beste med å være i Somalia var at jeg ble mer fokusert på utdanningen min enn det jeg var i Norge, og at jeg så verdien i utdanning.

Andre begrunner denne tendensen med at de blir mistenkeliggjort som vestlig barn med opphold i Somalia. For de som går på skole med lange skoledager og privatundervisning om kveldene, blir tid til fritidsaktiviteter og samvær med venner uansett begrenset. Betydningen av utdanning opplever mange også får en ny dimensjon i et samfunn der utdanning og posisjon ut fra vestlig oppvekst forbindes med sosial mobilitet. De sosiale kontrastene og hierarkiene er så mye større og synligere enn det de er vant til i Norge. En ytterligere orientering mot familie og utdanning kan være knyttet til den ambivalente posisjonen ungdommer fra den vestlige diasporaen har. De får status ut fra sin økonomiske og materielle stilling som bedrestilt, men som beskrevet over møtes de samtidig med et moralsk blikk og mistro.

Vedlikehold av vennskap og språk

En gutt forteller at i tillegg til å savne vinteren og temperaturskiftene, savner han vennene sine fra da han bodde i Norge. Det er mer et unntak at vennskap vedlikeholdes mens de er borte fra Norge. De fleste unge sier at de ikke opprettholdt kontakt med andre enn familien, eventuelt bare med en eller noen få venner. Dette kan ha flere grunner. En jente

manglet et tett sosialt nettverk i Norge; ”De ungdommene på skolen var skolevenner som jeg var med under skoletiden bare, og av og til etter skolen.” Hun har dermed ikke nære venner det er naturlig å opprettholde kontakt med. Søsken kan holde dem oppdatert om vennenes liv i Norge. ”Jeg holdt ikke kontakt med mine venner i Norge. Jeg pratet mye med min familie, og mine søsken fortalte meg om hvordan det var på skolen og sånt.” Her blir søsken bindeleddet til det sosiale miljøet de hadde vært del av før de reiste. En annen mistet kontakten, og fant ikke tilbake til vennene igjen da hun returnerte.

I begynnelsen holdt jeg kontakt med en venn fra Norge, min bestevenn, men vi mistet kontakt etter en stund. Jeg prøvde å komme i kontakt med mine norske venner når jeg returnerte, men jeg fant dem ikke.

En jente peker på hvor enkelt det er via Internet å holde kontakt med et større sosialt nettverk i dag. Dette er en av de største endringene, opplever hun, fra hun dro fra Norge til hun flyttet hjem igjen:

Jeg holdt ikke kontakt med noen andre enn familien i Norge. Fordi jeg ikke hadde det sosiale nettverket som vi har i dag med sosiale medier. Jeg visste ikke hva internett var, noe jeg merket alle visste om den tiden jeg kom hjem igjen.

De følger ikke med på trender og hendelser, og mister dermed viktige referanserammer som er vesentlige for tidligere klassevenner. Flere understreker at det å snakke norsk med venner og familie i Norge er det eneste som bidrar til å vedlikeholde språket.

Jeg glemte en hel del norsk, men jeg lærte en del andre ting som jeg trengte. Jeg snakket norsk med mine venner og familie fra Norge og det var på den måten jeg fikk beholde norsken min.

For enkelte er kontakt med andre fra Norge og Norden en måte de kan opprettholde språket på. En gutt som bodde i Kenya forteller:

Jeg ble kjent med noen ungdommer fra Norge, men de gikk på en annen skole og bodde i et annet nabolag. Vi pleide å møtes, og snakke norsk sammen for å ikke glemme det. Men vi mistet kontakt etter hvert. Jeg glemte norsken og Norge.

Også han opplever at kontaktene i Norge og norsk språk erstattes av nye relasjoner og interesser, og dermed vedlikeholdes ikke dette språket, men erstattes av nye, i hans tilfelle engelsk, swahili og somali. Dette er også situasjonen for en annen gutt. Selv om søsknene snakket norsk hjemme, tok engelsk og de andre språkene de snakket med slekt og venner over:

Jeg glemte språket nesten, men etter at jeg kom tilbake så kom det fort, da husket jeg det. Jeg og mine søsken pratet norsk. Men jeg var mye ute og lekte og spilte fotball. Sånn var jeg. Jeg har alltid vært mye ute som liten. Både i Norge og i Kenya. Jeg var med min fetter og venner fra skolen.

Dette var også situasjonen for de som har bodd i Somalia og Somaliland. Å lære seg somali var gjerne en del av formålet med oppholdet, slik at de bedre kunne snakke med slekt og foreldre, for de som hadde gjort norsk til sitt hverdags- og opplæringspråk i Norge. Selv om norsk språk ikke vedlikeholdes over tid, ser det ut som at for en del familier har vedlikehold av språket vært et tema. De hadde imidlertid ikke spesielle redskaper til å vedlikeholde språket:

Norsken. Den forsvant. Vi snakket norsk hjemme i begynnelsen, men den forsvant etter cirka ett år da hadde vi lært oss mer somalisk og så begynte vi å snakke på somalisk. Nei, vi gjorde ikke noe for å vedlikeholde norsk. Vi hadde ikke tatt med oss bøker å lese.

Tidsaspektet virker inn på vedlikehold av norsk språk. Jo lenger de er der, jo mer glemmer de. Selv om de i utgangspunktet hadde bestemt seg for å snakke norsk med søsken, ble dette etter hvert unaturlig. I Somalia kan somali bli det nye felles språket også for venner med utenlandsk bakgrunn, selv om de andre har engelsk som fellesspråk og dette er undervisningsspråket:

I byen deg jeg bodde, møte jeg en del andre som kom fra USA, England og andre steder. Vi snakket mye somalisk, fordi jeg ikke kunne så mye engelsk da.

En grunn kan, som nevnt, være at de anser det viktig å snakke somali sammen for ikke å markere deres utenlandske bakgrunn for mye.

Skolegang

Som en relativt ung flyktningbefolkning kan elever med bakgrunn fra Somalia møte særlige utfordringer i møtet med det norske utdanningssystemet. Det er en del barn som kommer til Norge i løpet av utdanningsforløpet og må tilpasse seg et nytt språk og skolesystem. Som asylsøkere vil familien ha levd med uavklart livssituasjon og status i perioder og kan ha flyttet flere ganger innen de bosatte seg i en kommune i Norge. Skolebakgrunnen barna har fått før de kommer til Norge kan være liten og fragmentarisk. Det gjelder også en stor andel av foreldrene, som ikke fikk skolegang og utdanning etter krigen brøt ut i Somalia. Dette gjelder særlig nyere flyktninger, bare 14 prosent av innvandrerguppen med somalisk bakgrunn har høyere utdanning (Henriksen 2010). Det dokumenteres også sosio-økonomiske forskjeller mellom flyktninger som kom før og etter 2000 tallet. Det finnes en liten, men voksende gruppe barn med lengre botid i Norge, og mange av disse synes å gjøre det godt på videregående og tar høyere utdanning, slik andre elever med innvandrerbakgrunn kan vise til (Open Society 2013). Det finnes også en del som dropper ut av videregående skole. Som kjent er en stor andel av de som hopper av utdanningsforløpet, og av dem er flertallet gutter, innvandrere fra ikke-vestlige land (Støren 2010). Også andelen av de som gjennomfører en fagutdanning er lav (ibid). Forskning og utredning peker også på andre utfordringer hos bl.a. norsk-somaliske familier som kan bidra til at barn har lavere utdanningsprestasjon; at familien har dårlige bo- og levekår og det er store søskenflokker der søsken kan ha ulik bakgrunn og oppveksterfaring. Det er mange aleneforsørgere og mange barn har ikke gått i barnehage før de starter skolen (Siyad et al 2006, Fekjær 2007, Bakken 2003, 2007, 2010). Studier av forskjeller i utdanningsprestasjoner mellom majoritets- og minoritetselever, viser til forskjeller i sosial bakgrunn, dvs foreldrenes utdanningsnivå, deltakelse i yrkeslivet så vel som botid i landet. Bakken (2010) har delt inn minoritetselever i tre like store kategorier, de med svak skoleprestasjon, de som gjorde det gjennomsnittlig og de som har gode skolerestultater. Funnene viser at foreldrenes utdanningsnivå og botid slår vesentlig ut, og at en stor andel av norsk-somaliske elever befant seg i kategorien med lavest prestasjon. Men denne elevgruppen er ikke homogen.

Erfaringer som særlig målbæres av unge norsk-somaliere er skolens begrensede ressursituasjon når det gjelder å følge opp elever som kommer underveis i utdanningsforløpet, og at det kan være negative forventninger til innsatsen deres og til foreldres oppfølging, samt begrenset kompetanse hos ledelse og rådgivere for å gi råd som foreldre og elever er enig i. Alt dette mener de bidrar til lav skolemotivasjon og prestasjoner (Open Society 2013).

Ahmed (2011) drøfter i sin masteroppgave norsk-somaliske foreldres vurdering av den norske skolen. Han finner at foreldrene ønsker mer innflytelse på barnas utdanning, noe det norske skolesystemet i liten grad åpner for. Foreldrenes ønsker mer innflytelse over barnas sosialisering, men skolen gir begrenset forhandlingsmuligheter når det gjelder innhold eller deltakelse i fag, f.eks. gym. De savner også en undervisningsform som er mer basert på disiplin og innlæringsformer som gir økt kontroll, ro og oppfølging.

Familienes erfaringer fra skolegang i Norge

Foreldrenes oppfatning av det norske skolesystemet er, slik tidligere nevnt, en av motivasjonene for utenlandsopphold. Begrunnelsene de gir er kjent fra annen forskning som belyser norsk-somalieres skoleerfaringer (Holm 2011, Engvoldsen 2010, Open Society 2013). Enkelte foreldres misnøye med skolesystemet er et mer generelt uttrykk for en kritikk av hvordan barn oppdras i Norge. En far uttrykker dette slik:

Ingen av barna mine har hatt det vanskelig på den norske skolen, verken faglig eller sosialt, bortsett fra en som syntes at matematikk var vanskelig. De er alle velutdannet nå. Men jeg likte ikke systemet, altså det norske skolesystemet; utfordringen er at elever styrer, det handler ikke om medvirkning, men om frihet. De har alt for mye frihet, dette påvirker undervisningen og læringen. Skoler generelt bør være lærerstyrt da det er et sted barn kommer for å lære og søke kunnskap fra eldre utdannede mennesker. Jeg er ikke fornøyd med metodene i den norske skolen.

Denne holdningen kommer også fram hos foreldrene i andre studier (Ahmed 2011, Holm 2011). De mener at norsk utdanningssystem i for liten grad vektlegger disiplin, og dette virker inn på elevenes resultater. Manglende autoritet begrenser innlæringen. De savner også tydeligere tilbakemeldinger fra lærere om hvordan barna står faglig. Flere foreldre har ikke oppfattet at barna har faglige problemer før de kommer på ungdomstrinnet, hvor de får beskjed om at eleven er faglig svak. Da er "løpet kjørt", barna greier ikke å ta igjen det forsømte, og de vil dermed ikke nå målet om å ta høyere utdanning. Ungdommen blir i stedet oppfordret til å ta yrkesfaglig utdanning, noe foreldre og elever oppfatter som et nederlag i forhold til ambisjonene deres (se også Horst et al 2013 som diskuterer dette eksplisitt). De vil derfor ønske tydeligere tilbakemeldinger om barnets faglig nivå, slik at de tidsnok kan sette inn ekstra tiltak.

En far påpeker at utfordringene både ligger i skolesystemet og hos foreldrene, fordi skolen baserer seg på foreldrenes oppfølging.

Grunnen til at mange unge somalier gjør det dårlig på norsk skole skyldes mangel på oppfølging, på skolen og hjemme. Foreldrene snakker dårlig norsk og kan ikke hjelpe barna med lekser og skolen bruker lite tid på undervisning. Hvis myndighetene vil hjelpe, bør de utvide leksehjelptilbudet.

Når foreldrene ikke kan innfri forventningene fra skolen mener han det må satses enda mer på skolens oppfølging ved å utvide leksehjelptilbudet.

Informantene tegner ikke et entydig negativt bilde av egen skolesituasjon eller av norske skolen. Dette gjelder særlig de som har fulgt skoleløpet fra begynnelsen av. Mange av de unge informantene sier de trivdes godt og hadde ikke noen problemer, som denne gutten:

Jeg gikk på skole fra første til fjerde før vi flyttet til Somalia i 2004, da var jeg 10 år. Jeg hadde flinke lærere og klassekamerater som jeg kjente godt.

De kan like skolen, selv om de nok har vært utfordrende elever selv. Gutten over forteller at han var ukonsentrert og faglig svak.

Jeg var elendig på skolen, hadde lite konsentrasjon, var rastløs og klarte ikke å forholde meg til noe. Læreren måtte hjelpe meg å holde på konsentrasjonen.

Jeg har vært veldig heldig med både skolen og lærere. Jeg hadde flinke lærere på skolen, lærere som brydde seg veldig om oss og som ønsket fremgang hos enhver elev. Hvis jeg skal plassere dem på en skala fra en til ti, hadde jeg plassert dem på en nier. Jeg er veldig fornøyd.

De som forteller om problemer med skolen peker hovedsakelig på tre erfaringer: at de har hatt språklige og faglige problemer fordi de starter sent i utdanningsforløpet, de møter negative forventninger til seg som elev med somalisk bakgrunn, og at de har problemer også utenfor skolen som smitter over på skolemotivasjon, atferd og forholdet til skolens lærere.

En vesentlig begrensning for å greie utdanningsforløpet er å starte underveis i skoleforløpet. De må da lære seg språk og samtidig komme

opp på et faglig nivå som tilsvarer klassetrinnet slik at de kan følge klassens progresjon. Kommuner har ulike ordninger for innføringsklasser og overgang til ordinær klasse (se f.eks. Valenta 2008, KD 2010, Sletten og Engebrigtsen 2011, Lidén 2010). At mange sliter faglig er beskrevet i flere undersøkelser (se f.eks. Holm 201, Østberg 2006). I tillegg kommer den sosial tilpasningen.

Jeg fikk språkopplæringen på en skole og tok de andre fagene på en annen skole her vi bor. Jeg likte den første skolen siden det var mange som var ganske lik meg, mange med utenlandsk bakgrunn. Det var vanskelig å gå på den andre lokale skolen, jeg måtte bli kjent med etnisk norske elever, måtte integrerer meg og gjøre det de gjorde. Det var litt tøft i begynnelsen. Jeg ble «for» integrert, mamma mente at jeg kom til å glemme mye om min bakgrunn og kultur. Hun ville at vi skulle tilbake.

Erfaringer fra ikke å forstå lærerens instruksjoner, ikke selv å mestre oppgaver eller bidra i den muntlige dialogen i klassen kan virke demotiverende. En jente som kom til landet i ungdomsskolealder forteller:

Jeg begynte på skolen 2007 og reiste tilbake til Somalia år 2010. Jeg hadde ikke bra karakterer på skolen før jeg reiste til Somalia. Jeg likte ikke skolen på grunn av at de pleide å gi meg dårlige karakterer. Det var vanskelig på skolen. Det var dårlig miljø på skolen også og lærerne var også det. Min tante gikk på alle møtene der, men jeg viste ikke frem mine karakterer til henne. Det var fordi det var viktig for henne at jeg gjorde det bra og jeg ville ikke svike henne.

Dårlige resultater sammen med det hun opplever som dårlig skolemiljø gjør at hun ikke trives, og hun klarer ikke å oppfylle de forventningene hun har fra familien om at hun skal få seg en god utdanning.

Et annet moment er forventningene de blir møtt med fra skolens og lærernes side. Flere av informantene, både ungdommer og foreldre beskriver lave forventninger. Med et skolesystem basert på tilpasset opplæring kan dette føre til at antatt svake elever stadig sakker akterut i forhold til det som kreves for å gjøre det godt i utdanningsforløpet. I tillegg vil et system basert på ansvar for egen læring være ekstra utfordrende om de henger etter i tilegnelsen av basiskunnskap. Dette virker inn på holdningen til skolen. Også de som har vokst opp i landet, har gått på barnehage og snakker flytende norsk kan møte antagelser om at de trenger særskilt opplæring eller avviker fra majoritetseleven. En mor erfarte at skolen der det var mange elever med foreldre fra ulike

land, plasserte datteren i en egen gruppe med elever med annet morsmål, uten at dette var blitt diskutert med henne. Moren, som har høyere utdanning og er godt integrert i samfunnslivet har gitt datteren en oppvekst som tilsvarer majoritetsbarna i klassen.

Det jeg ba dem følge opp på, ble oversett, det var frustrerende. Datteren min ble definert som fremmedspråklig elev. En dag kom hun hjem og sa at ”Mamma, jeg går på bruneklassen på skolen”. Jeg ble så sjokkert. Det hadde pågått i tre måneder. De hadde vikar som hadde 15-20 barn og det ble kaos. De flinkeste barna måtte hjelpe til. Datteren min var blitt ”lærer” til en gutt som ikke kunne språket, og hun hjalp ham med lekser. Hun sa: ”Mamma, nå har jeg forstått at jeg er brun. For når du er brun skal du gå i en egen klasse.” Det var veldig, veldig trist.

Jeg tok det opp med utdanningsetaten, og det ble innkalt til krisemøte. Foreldrene *må* godkjenne at barn blir utskilt og satt i egen gruppe før de blir plassert. Det var en hel gjeng som var utsatt for dette, så jeg måtte gå rundt til foreldrene og fortelle dem om hva de måtte gjøre. Noen sa at det er kanskje bra de går der, men jeg fortalte hva en slik gruppe var til, og spurte om de trengte det språklig eller faglig. Og hvordan barnet opplevde det: Har du spurt om hva barnet ditt tenker når det går til denne klassen? På det krisemøtet var det bare jeg og en annen mor som deltok. Vi fikk en skriftlig beklagelse fra skolen.

Nå har de endret rutiner. I første klasse, det kan gjøre stort inntrykk på et barn hva som skjer da, deres identitet, forholdet til skolen, interesse for skolen. Så hvis de bruker å ta alle barn som er annerledes og putter dem i en annen klasse, det er andre måter å gjøre ting på. De hadde sett på etternavn og laget gruppe ut fra det. Det var også noen fra et europeisk land som var født og oppvokst i Norge som ble sendt i den klassen.

At de utvikler et negativt forhold til skolen har vært en direkte årsak til at foreldrene bestemmer at de skal ta et utenlandsopphold. En jente ble plassert i spesialklasse uten at hun selv eller faren var klar over hva slags tilbud dette var. Dette fikk en ytterligere negativ innvirkning på jentas skolemotivasjon.

Jeg hadde litt problemer på ungdomsskolen. De var ikke helt rettferdige. Min lærer kalte inn min pappa på en foreldresamtale og sa til han at jeg trengte mer støtte som ikke læreren hadde mulighet for å gi meg. Da sa læreren til pappa at det finnes en klasse på skolen der jeg kan få mer hjelp og støtte til det jeg trenger. Min pappa syntes at det var bra for meg og at jeg kunne da få mulighet å få bedre karakterer. Det førte til at de plasserte meg i en spesialklasse (siste året). Det var en liten klasse, som læreren sa, men de som gikk der var ikke som meg. De var faglig veldig svake. De lærte seg andre ting i klassen og vi gjorde ikke det min klasse gjorde. Jeg syntes ikke at det hjalp meg. Isteden gjorde det at jeg mistet mye, og var ikke på samme nivå som mine gamle klassekamerater. Jeg ble umotivert, og når jeg fortalte dette til mine foreldre, om hva som hadde skjedd så ble spesielt min pappa sint. Han følte at læreren som overtalte ham til byttet, lurte han. Jeg mistet mye og vi følte oss ikke lyttet til.

I denne familien var skoleproblemer, og skolens løsning på disse, vesentlig for datterens misstilpasning. Dette bidro til at hun fikk interesser og vennemiljøer som foreldrene mislikte. En annen gutt opplever at situasjonen på skolen forsterket opprøret han følte overfor forventningene til seg, han hadde interesser og venner som var opptatt av andre ting enn skolen. I dette tilfellet var også barnevernet koblet inn, noe som ikke gjorde forholdene enklere verken hjemme eller på skolen.

Skolen var veldig viktig for mine foreldre. Alle mine søsken, det gikk bra med dem. Det var bare jeg som ikke likte skolen. De prøvde alt for å hjelpe meg, men jeg hørte ikke på dem. Det var ikke så enkelt for meg. Jeg var jo opptatt med andre ting som jeg da syntes var morsommere. Jeg var veldig mye borte fra skolen og egentlig var det ikke vits å gå på skolen i hele tatt da. Jeg var ikke fokusert på skolen. Jeg drev med andre ting. Jeg var veldig rebelsk. Jeg gikk på forskjellige skoler. De flyttet meg til en spesialskole fordi de trodde det skulle være bedre for meg.

I ettertid ser han på oppholdet i utlandet som en oppvåkning som gav ham perspektiv på eget liv og utdanning.

Skole-hjem samarbeid

Mulighet til å følge opp skolearbeid og skole-hjemsamarbeid har bl.a. sammenheng med botid og foreldres utdanning. Foreldre med kort botid kjenner ikke til norsk utdanningssystem og forventningene skolen setter til foreldrene for å følge opp barna, ikke bare med lekser, men for å være godt forberedte skolebarn (se f.eks. Ericsson og Larsen 2000). Mange har heller ikke tilstrekkelig grunnutdanning og språkkompetanse til å følge opp barna. I andre familier har ikke dette vært et problem. Uansett bakgrunn er interessen for utdanning stor, og mange av våre unge informanter sier foreldrene deltok på foreldremøter:

Mine foreldre syntes alt det som jeg lærte meg på skolen var bra. Skolen var viktig for dem.

Mens noen forteller det var moren som hadde ivaretatt kontakten med skolen, var det flere som understreket at faren hadde fulgt opp skolen og vektlagt utdanning.

Mamma er ikke så punktlig på det, det er pappa. Pappa var veldig skoleopptatt, han stilte alltid opp til foreldremøter, dugnader, frivillig arbeid, skoleprosjekter osv. Jeg vil si at mine foreldre hadde god forhold til skolen. Mamma var mer opptatt av religion og at vi skulle lære oss koranen

En viser til sin erfaring med skolens begrensede forventning til foreldrene.

Når man ser meg, så ser det ikke ut som om jeg er en person som har utdanning. Så de starter å snakke engelsk til meg, veldig tydelig. Så da ble datteren min sjokkert, og spør: ”kan ikke du snakke norsk mamma?” Så siden jeg ikke hadde lyst å ta en slik opplevelse opp med henne, men ta det opp i voksenfora, så sa jeg at av og til er det hyggelig å bli snakket til på engelsk. Men jeg måtte forklare for dem, at jeg har utdanning. Man må selv ta ansvar, være aktiv, vise at man er ansvarlig. Jeg kunne ikke bare si det var urettferdig. Jeg måtte finne ut hva som var urettferdig og hva jeg kunne gjøre. På en hyggelig måte. Så noen lærere kan ikke bedre, hvis de møter ti som ikke kan norsk og så en som kan, så setter de alle i bås. Du kan ikke blame dem.

Som denne moren understreker ligger utfordringene i skole-hjem samarbeid hos begge parter. Når det gjelder spørsmålet om å informere skolen om et utenlandsopphold fortalte en at foreldrene var blitt innkalt til møte på skolen flere ganger før de reiste. Om foreldrene informerte skolen er litt forskjellig ut fra hva som var omstendighetene rundt oppholdet, om det var godt planlagt eller mer spontant, hvor informert barnet var om oppholdet og om tilliten og relasjonen de hadde til skolen. Mange av de unge vi har intervjuet mener foreldrene fortalte skolen om at de skulle reise.

På skole i Kenya, Puntland og Somaliland

Som vi så av kapittel 3 er det mange unge med bakgrunn fra Somalia som flytter til Storbritannia. Dernest er Kenya og Somalia de største tilflyttingslandene. Vi har valgt å belyse erfaringene fra de to siste. Vi vil først presentere hovedtrekk ved skolesystemene i Kenya og de to nordlige provinsene i Somalia: Puntland og Somaliland. Somaliland har vært et relativt rolig område under hele borgerkrigen og har bygget opp egne institusjoner, deriblant et utdanningssystem. Puntland er det bare de siste årene at de har kunnet begynne oppbyggingen av utdanningssystemet.

Kenyanske skolesystem

Skolesystemet i Kenya bygger på et system med 8 års *primary*, 4 år lavere *secondary*, og 4 år høyere *secondary*. Skolestart er 6 eller 7 år. Det kan være ulik alder i samme klasse, avhengig av skolestart og faglig nivå. Undervisningen foregår på engelsk, men elevene lærer også kiswahili. En ny lovgivning fra 2013 gir foreldre bøter om de ikke sender barn på skolen. I større byer er det en stor andel barn i skolepliktig alder som går på skolen. Skoleuniform er vanlig, både i de offentlige og private skolene.

Den kenyanske skolen omfatter både statlige og regionalt drevne skoler og private skoler. Det er ikke lenger skolepenger i offentlig skole, men de betaler for ekstra aktiviteter. Religiøse skoler kan enten være private skoler som gir ordinær undervisning eller det er koranskoler. Også koranskolenes tilbud er ulik, med mer eller mindre grunnleggende lese- og skriveopplæring i tillegg til koranlesing.

Flere private skoler har engelsk system som gir tilbud om IB (International Baccalaureate). Det finnes både nasjonale og utenlandske drevne privatskoler og skolekjeder, og mange av disse har både et tilbud som internatskole og dagskole. Blant disse skolene er det også anerkjente islamske privatskoler, som f.eks. Light Academy og Aga Khan, begge drevet av internasjonale skolekjeder. Dette er

prestisjeskoler der også norsk-somaliske elever går. I Narudu finnes en egen somalisk bording skole. I tillegg finnes det internasjonale skoler og landspesifikke skoler som rekrutterer elever fra familier med arbeidsopphold i landet. I Nairobi er det f.eks. både en norsk og en svensk skole. Begge skolene rekrutterer enkelte elever fra den norsk-somaliske og andre afrikanske diaspora. Den norske skolen ligger på området til Norsk luthersk misjonssamband i Karen, Nairobi.

I Kenya er det innført et felles prøvesystem, KCSE, som rangerer skolene. Karakterene ved avsluttende eksamen etter *primary*, lavere og høyere *secondary* har betydning for hvilken skoletype elevene kan gå videre på. En elev kan gå et klassetrinn om igjen om denne ikke greier avsluttende prøver. Tilgang til universitet og visse typer høyere utdanning er avhengig av karakterene i de åtte viktigste fagene.

Skolene som våre informanter benytter er både privatskoler som Don Basco School, Mary Happy School (britisk læreplan), Rabbani High School, Nyali Integrated Academy som alle krever skolepenger,⁵⁵ lokale offentlige skoler, den norske skolen i Karen og koranskoler. Gitt den store variasjonen i skoletilbud kan et undervisningsopphold i Kenya gi svært forskjellig utbytte. Fra intervjuene vi har gjort beskrives undervisningen først og fremst ved at den baserer seg på klasseroms- og tavleundervisning, å trene på grunnleggende ferdigheter, repetere og lære utenatt. Matematikk, kjemi og biologi har sentral plass i fagkretsen. Disiplinen er streng og dette gir arbeidsro. Lærerne krever innsats av elevene og det brukes ulike former for konkurranse og straff, også fysisk avstraffelse ved dårlig innsats eller brudd på reglene. Elevene rangeres i forhold til resultater. Flere nevner at å betale for privatskoler sporer barna til innsats.

Skolesystemet i Puntland og Somaliland

Skolesystemet i Somalia var velfungerende før krigen brøt ut i 1990. Under borgerkrigen har den offentlige infrastrukturen brutt sammen og dette gjelder også skoler og undervisningstilbud. Både i Puntland og Somaliland arbeides det nå med å bygge opp og videreutvikle et bedre skolesystem. Det er utnevnt egne ministerier for utdanning. Det økonomiske grunnlaget for å bygge opp skolesystemet er imidlertid begrenset, dette gjelder både for å utvikle og å drive de offentlige skolene. Bygninger, skolemateriell og undervisningsformer preges av dette. I tillegg er det et problem at lærerne er dårlig lønnet. Dette gir

55. En mor med tre barn på privatskole betaler 1400 dollar i året. Andre 400 dollar pr barn pr semester. Skolepenger på for eksempel Mary Happy School er xx dollar i mnd.

lavt utdannede lærere, en stor del har ikke høyere utdanning. Det gir også store skoleklasser. Undervisningsspråket i grunnskolen (åtte år) er somali, men elevene har to avsluttende eksamener der den ene er på engelsk. Undervisningsspråket i videregående opplæring foregår hovedsakelig på engelsk. Undervisningstilbudet omfatter islamske studier og arabisk i tillegg til at realfag vektlegges. I tillegg til de offentlige skolene finnes det en del private skoler. Det er ingen sertifisering av skolene. De som anses å være best av disse har britiske eller kenyanske læreplan og en del kenyanske lærere. I disse skolene er undervisningsspråket engelsk. Det finnes også en del skoler støttet og drevet av internasjonale NGO'ere.

Alle elevene tar samme nasjonale prøve. Offentlige skoler har lik skoleuniform, de private skolene har sine egne. Alderen på elevene på et klassetrinn er ikke nødvendigvis den samme, elevene begynner vanligvis på skolen i sju-åtteårsalderen. Gutter og jenter er i samme klasserom, men de sitter adskilt. Det finnes også førskoletilbud for yngre barn.

Intervju med utdanningsministeriet i Puntland og Somaliland oppsummerer noen av de utfordringene skolesystemet i disse provinsene står ovenfor. Mohamed Hassan, direktør for grunnutdanningen i Somaliland, beskriver skolesituasjonen i Somaliland slik:

Skolene er enten offentlige eller private, mest offentlige. De private har bedre kvalitet, drevet som oftest av en diasporagruppe, disse har i de siste årene blitt ganske businesspreget og kommersielle. Utenlandske elever går som oftest på disse skolene. De offentlige skolene er som oftest gratis, kvaliteten er dårlig, lærerne får for det meste 100 dollar i måneden.

Ministeriet i Somaliland har utarbeidet en første statistikk basert på selvrapportering fra skolene over hvor stor andel barn som går på skole og hvor lenge de går. Dette gjelder for skoleåret 2011-2012. Den viser at for grunnutdanning finnes det totalt 839 skoler med nesten 185 000 elever, 42 prosent av dem er jenter. Det ble registrert 5935 lærere der 16 prosent av lærerne var kvinner. Forholdet mellom lærere og elever er 31:1, men lærertettheten er forskjellig i ulike regioner. Vel halvparten av skolen befant seg i rurale strøk, og i disse skolene er klassene store og andelen jenter omlag 30 prosent (Ministry of Education and Higher Education 2012).

Hassan understreker at elevene har svake lese- og skriveferdigheter, både i somali og engelsk. Ministeriet står for to former for opplæring til lærere: *pre-service* til nye lærere og *in-service* til utdannede lærere (utdannet enten fra universitet eller ved at de tatt

kurs som gir dem diploma for undervisning). Likevel mener han at utdanningen de får ikke er tilstrekkelig, og kvaliteten på undervisningen avhenger av den enkelte lærer. Det gjør også disiplinmetodene de benytter seg av.

Amina Osman som er kvalitetssikrer i Minsitry of Education i Puntland trekker fram mangelen på standardisering av undervisningstilbudet i grunnskolen som et problem. Det finnes ikke noe enhetlig pensum før i *secondary education* (etter åtte år). Undervisningen på dette trinnet ble gitt et felles innhold av ministeriet i 2009. Fortsatt er utfordringen at elevene ikke har et felles undervisningsgrunnlag, de har ikke tilstrekkelig undervisningsmateriale, og på toppen av dette kommer språkpolitikken: undervisningsspråket i *secondary schools* i Puntland skal i utgangspunktet være engelsk, men elevene undervises på somali i de første åtte årene.

Også undervisningsmetoden er begrenset, mener Osman. Sammen med mangel på undervisningsmaterieell gir dette dårlige vilkår for læring:

De underviser elevene i komplekse begreper i *secondary school*, de introduserer avanserte fag som kjemi, biologi og fysikk. Dette gjøres på et fremmed språk. Så det eneste elevene i Puntland kan gjøre er å memorere store mengder informasjon. Og de har kapasitet til å gjøre det, fordi de er den innlæringsformen de kjenner fra *dugsi* (koranskole). Men denne læringsstrategien fungerer ikke i høyere utdanning. Det jeg prøver å si er at de nødvendige ferdighetene blir ikke lært i det hele tatt, slik som kritisk drøfting, forskning, analyser, vurderinger og videreutvikling av de ideene de har lært. De bare pugger, gjengir og resultater avhenger av hva som huskes. Dette er den store utfordringen og forklarer hvorfor elevene ikke passer inn i utdanningssystemer som vektlegger en mer drøftende og analytisk type ferdigheter og egenansvar for læring. Kanskje gis elevene i Norge ansvar for egen læring, men her er det bare vektlegging av å memorere og å gjengi.

Hun påpeker at elevene er gode i realfag. Dette er ofte fordi de har stor kapasitet for å pugge og huske informasjon. Deres evne til memorering er godt utviklet, nesten på et fotografisk nivå, dette har de utviklet gjennom skolesystemet, men også fordi de har lært Koranen utenat I noen tilfeller uten noen gang å ha lest Koranen; det er læreren som leser høyt og barn lærer den ved å memorere teksten.

Elevene lærer på et fremmed språk som de ikke forstår. Det er ikke så vanskelig å pugge formlene i biologi eller i kjemi. Å tilegne seg formuler når barn er vant med slike læringsformer er ikke så vanskelig. Det skaper imidlertid et annet problem; det blir fort kjedelig. Siden det ikke er selvstendig arbeid blir det fort kjedelig, og blir det *for* kjedelig slutter de på skolen, spesielt somaliske gutter.

Enkelte av våre informanter har erfaring fra høyere utdanning i Puntland og beskriver begrensningene også ved utdanningen som bl.a. lærerne bringer med seg til skolene. En mor med bakgrunn fra Canada beskriver sine erfaringer slik:

Av egne erfaringer ville jeg ikke anbefalt folk fra utlandet om å ta høyere utdanning her. Standarden er veldig lav sammenliknet med der jeg kommer fra og internasjonalt. Et eksempel: Studenter lærer ikke å skrive akademisk slik andre gjør på universitetsnivå, jeg har opplevd at folk kopierer fra nettet når de blir bedt om å levere et essay, universiteter i utlandet ville ha utvist studenter hvis de hadde gjort slikt.

Bildet av undervisningen som gis av representantene fra utdanningsministeriene i Somaliland og Puntland blir også bekreftet av flere foreldre vi har snakket med. En far med en del kunnskap om skolesystemet i Puntland beskriver dette slik:

Somalia er et land som har vært i krig i mange tiår, alle institusjoner som ble bygd da det var fred, er ødelagte. I de siste årene har regjeringen i Puntland prøvd å bygge opp utdanningssystemet ved å bruke det gamle systemet som grunnlag. Det finnes mange offentlige skoler, disse er ikke så veldig gode.

Samtidig finnes det mange private skoler som har egne læreplaner. Yumays International School er et godt eksempel: Lærerne i Yumays kommer fra Kenya, men også mange somaliske lærere jobber der. Læreplanen er kenyansk, men de bruker elementer av det gamle somaliske skolesystemet. Det systemet som de private skolene bruker og skolesystemet som regjeringen står for i offentlige skoler, er forskjellige. Private skoler slik som Yumays, en skole som finnes i mange byer i Puntland, er et eksempel på en god skole, sammenliknet med de offentlige skolene

Faren viser til at de fleste lærerne som jobber i de offentlige skolene ikke har utdanning, de er ofte ukvalifiserte og uten opplæring. De får sjeldent betalt i tide, heller ikke god nok betalt med tanke på det arbeidet de gjør. Han mener det er slike faktorer som gjør offentlige skoler dårlige, og at det er grunnen for at foreldre fra diaspora velger private skoler fremfor offentlige. De private skolene er på et høyere akademisk nivå, det er derfor diaspora-folk velger disse for barna sine. Skoler i landsbyer er de verste. Det finnes få skoler i landsbyene, barn som bor utenfor byen går enten ikke på skole eller går på dårlige skoler. Han rangerer barneskolene til å være de beste, ungdomskoler nest best, videregående skoler er ok og blir stadig bedre. Opplæringen de får på videregående skoler i Somalia er heller ikke like bra som den i Norge, det akademiske nivået er lavere: lærerne er ikke utdannet, læreplanen er dårlig, de har mangel på utstyr slik som IKT og laboratorium.

De får ikke opplæring i kritisk dannelses, samfunnsdeltakelse, argumentasjon, både skrive og muntlige ferdigheter blir ikke godt utviklet. Undervisningen er for det meste basert på tavleundervisning, elevene skriver ned det læreren sier. Det finnes mange elever som er ferdig med videregående skole som ikke engang kan skrive essay. Deres skriveferdigheter er svært svake, spesielt når det gjelder engelsk. De er flinke å undervise i matematikk, og realfag. De underviser nesten alle fag, men det er måten de underviser på som ikke gir økt læringsutbytte og utvikler elevene.

Vurderingene til denne faren adresserer mange av de utfordringene som også andre foreldre peker på i forhold til utdanningssystemet i Somalia. En annen far med erfaring fra utdanningssystemet i Puntland mener at språkpolitikken er særlig problematisk.

Det kan hende at barneskolen har et arabisk skolespråk, ungdomskolen underviser på somalisk og videregående er på engelsk. Det er veldig forvirrende for barna, og de lærer ikke språkene (engelsk, arabisk) godt nok. Det kan hende at de kan skrive engelsk, men ikke snakke. Jeg råder foreldre til å velge en vei for barna, hvis de begynner på en barneskole som har engelsk som skolespråk, så bør de fortsette med det.

Andre ting som mangler ved skolene er fagbøker, og undervisningsmaterialet. Klasserommene har dårlig standard, det kan

sitte fire elever i skolepulten som egentlig er ment for to elever. Klassen kan bestå av 50-60 elever for å sikre at læreren får nok lønn. Denne faren mener kontrollen med skolene er et problem: «Hvem som helst kan åpne skoler, det er ingen som kontrollerer dem.»

Foreldrenes valg av skole

Vi vil her reflektere over hvilke faktorer som påvirker foreldrenes valg av skole (økonomi, religiøse preferanser mv). Blant de som har et opphold finner vi stor variasjon mellom dem vi har intervjuet. Noen er bevisst sitt skolevalg og bruker mye av familiens midler på skole. Andre velger skoler hvor slektninger går. Hvis de betaler skolepenger understreker en at «Da må fedrene tjene veldig mye i Norge, ha dobbelt skift.» Diasporaelever i Somalia med foreldre som har utdanningsambisjoner, velger privatskoler. Andre barn, både i Kenya og Somalia, og særlig når de er hos slektninger, sender barn på lokal statlig skole, koranskole, eller det er tilfeldig om de får skolegang. Bare en familie i utvalget har valgt den norske skolen i Nairobi. De aller fleste har klart religiøse preferanser for skolevalg, dette gir dem imidlertid valg mellom ulike typer skoler. I Kenya finnes det både islamske eliteskoler, private skoler og koranskoler. I Somalia har både privat og de statlige skolene islamske studier, og mange har arabisk i fagkretsen. Foreldrene vurderer undervisningsspråket når de skal velge skoleslag; i Kenya er undervisningen hovedsakelig engelsk, noe de verdsetter, men dette gir barn en stor utfordring i starten. I Somalia er det flere valg, enten somali, arabisk eller engelsk på grunnskolenivået, eller engelsk på de høyere klassetrinnene.

Hvordan vurderes skoletilbudet

De kritiske vurderingene av skolesystemet som både representantene fra undervisningsministeriene, sitert over, gjenspeiles i noen, men ikke alle intervjuene med foreldre og elever. En far sammenligner undervisningsformen med skolen i Norge og understreker betydningen av elevenes selvstendige og kritiske tenkning:

Når vi bodde i Norge lærte skolen barna fra ung alder ting som utvikler deres tankegang slik som kritisk tenkning, også deltakelse, å ta del i samfunnet, og mange andre faktorer som er med på å danne individet. Disse aspektene mangler i læreplanen i Somaliland. Elever lærer mye teori og pugging, ikke selvstendig tenkning.

De fleste foreldrene mener at skolegangen i utlandet har hjulpet barna til å bli mer skolemotiverte, og at de har greid seg bedre i utdanningsforløpet enn om de hadde blitt værende i Norge. En mor med barn på privatskole i Kenya vurderer barnas situasjon slik:

I skolen i Norge, barna mine var ikke faglig sterke. Her i Kenya fokuseres det på fag, mine barn har blitt kjempeflinke. Norsk skole krever at barna gjør lekser med foreldrene. Problemet er at mor og far har ikke utdanning, de har mange barn og det er vanskelig å finne leksehjelp, særlig på mindre steder, slik vi bodde. I den delen av Norge finner du ikke somaliske barn på høyskole, de kommer ikke så langt. Og det vil jeg ikke skal hende mine. Vi hadde ikke problemer med norske skole, men problemet der er foreldre med lav utdanning som ikke kan hjelpe barna slik skolen forventer.

En av de unge informantene oppsummerer egen skolegang i Kenya på denne måten:

Hvis jeg skal sammenligne skolene i Norge og skolene i Kenya; Norge har et mer utviklet skolesystem, men jeg ville ha valgt Kenya fremfor Norge fordi jeg lærte mer der. Det er mye teori og faktalæring i Kenya, og lite praksis. Det er det negative ved undervisningen.

Mange oppfatter at barneskoletrinnet i Kenya og Somalia har raskere progresjon og et høyere faglig nivå enn i Norge. Dette inntrykket forsterkes av at barna scorer lavt på tester (på et nytt undervisningsspråk) i lesing, skriving og matte. De undervises også i flere realfag som de ikke har hatt i det norske skolesystemet. En rektor understreker at den faglige tilpasningen er et problem for mange diaspora barn:

Når de kommer hit så tester vi dem, 90 prosent av dem scorer lavt, de fleste begynner på et klassenivå lavere enn det nivået de egentlig skulle gått på. Vi prøver å opplære dem slik at de kan gå over i det ordinære løpet. Og råder foreldrene til å leie en lærer som kan gi dem hjemmeundervisning.

Mange foreldre uttrykker overraskelse over at barna i barneskolealder, særlig i Kenya, blir satt ned flere klassetrinn etter å ha blitt testet nivået de er på i ulike fag når de melder seg inn på en skole. Eleven har ikke

med seg et høyt nok faglig nivå fra Norge i særlig matematikk og engelsk, men også andre fag, for at de kan følge med på undervisningsnivået på deres eget alderstrinn. Dette opprører dem. Skolene anbefaler foreldrene å ansette privatlærere for å hjelpe barna til en rask progresjon og å holde tritt med undervisningen på skolen, noe mange følger opp.⁵⁶

Pugging av basisfag, streng disiplin, stadige tester, rangering og forventninger til mestring fører til at mange barn tar skolen mer alvorlig, og bruker mye av sin tid på skole og privatundervisning. Orden og disiplin gjør opplæringen mer effektiv, mener de. Flere sier at dette øker deres skolemotivasjon.

Vi hadde naturfag, engelsk, arabisk og mange andre fag på skolen. Det var nesten de samme fagene som jeg tok i Norge før jeg dro. Vi hadde store bøker og hadde alle fag hver dag. Det var tøft. Det var mye mer forventninger der enn i Norge. Alle på skolen var skolefokusert så det var annerledes. Lærerne var strenge der, men jeg følte at jeg lærte meg mye der enn det jeg lærte meg i Norge.

På høyere skoletrinn trekkes særlig realfag fram som et fortrinn framfor Norge. Dette gjelder også informanter med erfaringer fra privatskole i Somalia. En far med en sønn i en offentlig skole i Somalia vurderer forskjellen til norsk skole slik:

Hvis jeg skal sammenligne skolene, vil jeg uten tvil si at den i Somalia var bedre; norsk skole er teorifattig. I Somalia har læreren makt, de er akademisk strenge og forventer mye. Dette gjør undervisningen bedre og elevene lærer mer. Mange somalier fra diaspora vender tilbake til Somalia for at barna deres skal få mer ut av skolegangen. Undervisningen er lærerstyrt, elevene gjør det de skal gjøre. Jeg tror en lærersentrert undervisning og lærere som forventer resultater gir elevene større motivasjon enn en elevstyrt undervisning. Men det foregår ikke maktmisbruk selv om lærerne har mye makt, elevene har rettigheter som må respekteres.

Som vi ser trekker faren fram teorifag, og vektlegger særlig realfag.

56. Informanter oppgir at en privatlærer i Kenya koster dem rundt 100 dollar pr semester.

En elev forteller dette om hvordan det var å gå på statlig skole i Somaliland:

Skolemessig var det høyere nivå enn det vi er vant med i Norge, ganske mange nye fag; arabisk, somalisk, islamsk litteratur. Fag jeg hadde i Norge, men ikke i Somalia var musikk og kunst og håndverk.

En gutt fremhever at både undervisningsform og læringsmiljø var annerledes:

Skolen var annerledes enn den i Norge. For det første hadde vi skoleuniform, noe jeg ikke likte. Lærerne var mye strengere, de kunne av og til straffe deg ved å slå om du ikke oppførte deg ordentlig. Det var ingen tekst- eller lærebok, du måtte skrive ned alt fra tavla. Det var ingen laboratorier når du lærte kjemi og biologi. Ikke gym. Bare et basketball bane for guttene i friminutter. Det var alltid kamp om oppmerksomhetene fordi vi var så mye som 60 studenter i en klasse. Den store overgangen ved å starte skolegang i Kenya og Somalia gjelder ikke bare norske elever, men også diasporaelever fra andre vestlige land. F.eks. to gutter (15 og 16 år) med bakgrunn fra britisk skolesystem og med erfaringer fra to års skolegang i Puntland forteller at de er fornøyd med det kenyanske skolepensumet som skolen de går på har innført. De verdsetter også at skolen inkluderer islamske studier. Mindre fornøyd er de med lærernes beherskelse av engelsk, som de mener er dårlig og vanskelig å forstå. Undervisningen baserer seg på utenatlæring og tester med ulike svaralternativer, noe som bidro til at de etter hvert fikk gode karakterer.

The tests here are multi-optional, it was different at first, but I got used to it, and got high marks. However, the teaching methods in England are much better, because of access to facility and teaching materials.

Pugging, utenatlæring og det å knekke koden på svaralternativer for prøver kan ikke forklare all framgang. At skolen opptar store deler av tilværelsen til barn som satser på utdanning under oppholdet, og at de opplever de lykkes med innsatsen, bidrar også til videre utdanningsmotivasjon.

Både foreldre og elever har flere kritiske vurderinger av skoletilbudet. De viser til mangelen på undervisningsmateriale, lite egnede bygninger og nevner også dårlig skoleledelse. At de er mange elever i samme klasserom gjør også sitt til at læringsutbyttet begrenses.

En gutt forteller at han først ble plassert på en arabisk skole med jemenitisk læreplan, men der gikk han ikke lenge. Foreldrene sendte ham så til en privatskole der undervisningen foregikk på engelsk, noe som var mye bedre form ham. Vi har intervjuet en rektor ved en av privatskolene i Somalia, som understreker overgangsproblemer for diasporaelever:

En stor utfordring er språk, det finnes elever på denne skolen som har hatt engelsk som fag, men ikke som et undervisningsspråk på barneskolen. Det er veldig utfordrende for dem å skrive og lese engelsk. Vi har en spesialklasse for de svakeste, går her en stund før de kommer over på ordinær løp.

Skolen har erfaring med diasporaelever fra Europa (Skandinavia), USA, Midtøsten, og også andre afrikanske land. De prøver å dekke deres behov, de opplever at elevene kommer fra «en helt annen verden. De påpeker stadig at vi har ressursmangel.» Elever fra diasporaen med erfaringer fra et annet skolesystem kan også flere tilpassingsvansker:

For mange er det veldig utfordrende. Dette systemet er mye strengere, dette er de ikke vant til. Vi presser elevene til å lære å stå på, vi forventer mye av dem, at de skal gjøre lekser, delta i undervisningen, gjøre det bra på prøver, komme i tide, gjøre det læreren forteller, oppføre seg pent og pliktoppfyllende. Når de først kommer hit hjelper vi dem så mye som mulig slik at de skal bli kjent med systemet og våre metoder. Vi innkaller til foreldremøte, slik at foreldrene skal følge dem opp og kontakte oss dersom det er noe vi kan bidra med.

Noen få av dem vi har intervjuet som ble sendt til Somalia fordi de hadde problemer på skolen og i familien i Norge, forteller at de i liten grad gikk på skole under oppholdet. Andre forteller at oppholdet gjorde dem mer skolemotiverte. Dette er særlig når foreldrene blir boende sammen med dem at de greier overgangen og innsatsen som skal til. En far forteller:

Her gikk det veldig bra til forskjell fra Norge, han fikk gode karakterer i alle fag. Han pleide å ha hjemmeundervisning noen kvelder i uken, han pleide også lese sammen med en kollokviegruppe. Det var mye fokus på skole og læring. Playstation, mobil og tv fikk han kun bruke i helgene.

For at skole og tilpasning skal gå bra fordrer dette tett oppfølging både på skolen og at foreldrene prioriterer skole. Faren vektlegger skolefokus og struktur også hjemme. At lærere har høye forventninger til elevene, og også var mer konsekvente ovenfor elevene, blir trukket fram som positivt både av foreldrene og de unge, som vi så av sitatet med de to guttene med britisk bakgrunn. En mor med referanser til det kanadiske skolesystemet verdsetter måten lærerne involverer seg og vil barnets beste:

Jeg liker lærerne fordi de identifiserer seg med elevene, de kjenner deres kulturelle bakgrunn, som de selv deler. Jeg sier ikke at lærer i Canada ikke er bra, men de har ikke samme fortrolighet med barna, de oppfører seg ikke som en foreldre nr to. De somaliske lærerne har høyere forventninger til elevene, lærerne i vestlige land oppfatter at de ikke kan krysse visse grenser, de forblir mer formelle. Her blir de mer som en ekstra forelder, det liker jeg.

Informanter som selv har vært diasporaelever, viser til opplevelsen av å bli verdsatt forsterkes av posisjonen som privilegert vestlig ungdom, og samtidig at deres etniske og religiøse bakgrunn er verdsatt.

Bare koranskole

Et av motivene for utenlandsopphold er som vi har påpekt, bedre betingelser for å gi barn en religiøs oppdragelse. I Somalia er islamske studier og arabisk del av den statlige skolens pensum. Foreldre velger også å sende barnet utelukkende på koranskole, de tenker at barna ikke har fått en tilstrekkelig islamsk opplæring, og at de under oppholdet bruker anledningen til å lære koranen. Det er forskjell på koranskoler, men hovedoppgaven for alle er å lære å resitere koranen utenat på arabisk. Noen av våre informanter har hatt koranskole som eneste form for skolegang.

Jeg vet ikke hvordan det var å gå på skolen. På koranskolen gikk vi bare for å lære oss koran og det var ikke forskjellige aktiviteter der eller fag.

Koranskole blir oftere et alternativ for barn som bor alene hos slektninger, som ikke får oppfølging av foreldre i forhold til skolegang eller der de ikke vil betale skolepenger. Flere barn og ungdommer har gitt opp å gå på vanlig skole fordi de ikke greide overgangen til ny

skole, ikke kunne undervisningsspråket og fordi de var lite skolemotiverte.

- Det vanskeligst var at alt var på engelsk (skolen). Jeg gikk på skole i en uke, men alt gikk på engelsk og det var ikke noe gøy å høre språk du ikke kan eller lese, så mest av tiden gikk jeg på koranskole og jeg likte det bedre. Kunne ikke ønske noe annet enn det nå også.

- Jeg gikk på koranskole. Jeg gikk også på vanlig skole, men det var vanskelig på grunn av at alt var på engelsk. Jeg skulle velge mellom forskjellige koranskoler, men jeg valgte den som var uten skolepulter for å oppleve hvordan folk klarer å lære seg noe når de ikke sitter så godt, men jeg fant ut at du lærer mer av det. Jeg likte meg veldig godt der, men den vanlige skolen var lik den i Norge.

Det siste sitatet viser at denne jenta brukte oppholdet til å lære om det som de ikke fikk erfaringer med i en norsk tilværelse, og valgte en tradisjonell koranskole. En del koranskoler har svært streng disiplin og fysisk avstraffelse, som noen informanter forteller om. Enkelte informanter gikk på koranskolen av mangel på andre muligheter, og opplevde dette svært problematisk i forhold til egen skoleprogresjon, og ønsket om å komme tilbake til norsk skole og realisere sine planer så raskt som mulig. Koranskolen gir ikke diasporabarn et faglig grunnlag som de kan bygge videre på når de vender tilbake til Norge. Barn som bare har dette tilbudet stiller svært mye dårligere ved retur til Norge enn de med som returnerer med opplæring fra vanlig skolegang, og da særlig privatskoler, dette gjelder ikke minst om de har oppholdt seg i Somalia.

Disiplin

Lærerstyrt undervisning og god disiplin er som vi har sett, sider som vektlegges. Flere påpeker at disiplineringsmetodene mange lærere bruker er uakseptable. Flere foreldre sier at de har gitt skolen beskjed om at de ikke skal gi barna deres fysisk straff, de skal i stedet snakke med dem eller bruke andre reaksjonsformer. En gutt på skole i Kenya forteller:

Det var en veldig streng disiplin der. Vi måtte gå med uniform og slips. Dette måtte du gå med hver dag, du kunne ikke tygge på noe i timen og hvis slipset satt skjev så fikk du høre.

Også skolene i Somalia bruker strenge disiplineringsformer, som de prøvde å unngå å bli utsatt for. En gutt beskriver det slik:

Det ble brukt fysisk disiplin. Andre metoder var utvisning. Det var høye forventninger og lav terskel for dårlig oppførsel. Vi oppførte oss bra og fikk ikke så mye juling for å si det sånn. Foreldrene mine hadde god kontakt med skolen, rektor var pappas venn.

Noen beskriver metodene som ble brukt:

Ja, det hendte en sjelden gang at noen kom for seint eller ikke hadde vasket uniformen sin og sånn. Da ble de straffet i friminuttene foran hele skolen av rektor. Elevene ble stilt på en rekke og fikk noen slag med et liten stav. Husker at jeg tok med meg en kul t-skjorte en dag under min uniform som min mor hadde sendt til meg fra Norge. I klassetimen oppdaget klassestyrer det og det endte med at jeg og et par andre måtte stå foran skolen og få slag av rektoren på rumpa. Etter den hendelsen turte jeg ikke å bryte mot reglene.

Ei jente forteller:

Vi brukte uniform og jeg pleide å glemme iblant å gå med det til skolen fordi jeg ikke var van til det. Da fikk jeg straff. Straffen var å se på solen i ti minutter. Det var veldig slemt av dem. Du får ikke engang lov til å blunke. Det er en lærer som står ved siden av deg for å passe på deg. Disiplin var viktig i Somalia, det er ikke som her i Norge.

Overfor eldre elever brukes i større grad utvisning. Ei jente med erfaringer med familieproblemer både i Norge og under oppholdet i Somalia reflekterer over i hvor liten grad barnets rettigheter er reflektert inn i livene og også skolesystemet.

Det er stor forskjell mellom staten Somalia og Norge. De er ikke engang i nærheten av hverandre. Forskjellen er at du har barnrettigheter i Norge og det har du ikke i Somalia. Det finns ikke noe som heter det en gang, du har masse rettigheter i Norge som du ikke har i Somalia. I Norge for eksempel har du rett til å si dine meninger, det kan du ikke gjøre der nede. Det er ikke trygt hvis du gjør det.

Som tidligere nevnt kan den enkelte lærer selv bestemme disiplineringsformen for elever i klassen. En far mener det er behov for å utvikle et felles disiplineringsregime, og at dette er en oppgave som utdanningsministeriet må ta.

Lærerne i Somalia er forskjellige. De velutdannede vet hva som er riktig metode å bruke, mens de ikke så velutdannede bruker feile metoder, skriker for mye og slår av og til. Det hadde vært fint om regjeringen kurset lærerne i hvordan de skal disiplinere elevene, å bruke fysisk straff er lite nødvendig og effektiv. Det hadde vært flott med kursing og veiledning.

Noen er kritisk til disiplineringsmetodene og ser behov for mer samarbeid med foreldrene som et alternativ om noen forstyrrer.

Jeg liker ikke metodene deres, måten de disiplinere elevene på, de er ganske strenge, det er bra å være streng, men det finnes andre metoder som jeg synes er bedre. Som for eksempel mer kommunikasjon med foreldrene, bedre skole-hjem samarbeid. Foreldre må ta del i å løse eventuelle utfordringer.

Skole-hjem kontakt

Enkelte ser kommunikasjonen mellom skole og foreldrene som helt nødvendig for å lette diasporabarns tilpasning til en ny skole. Dette foregår gjennom uformell kontakt. Enkelte etterlyser mer formelt samarbeid. En annen far er imidlertid fornøyd med arbeidsdelingen mellom skole og hjem:

Det er lite kontakt mellom skolen og foreldre i Somalia, det er annerledes her sammenlignet med Norge. Tror det skyldes kulturen, foreldre har ansvar for barna når de er hjemme, skolen har ansvar for barna når de er på skolen. -Vi sender barna til skolen og får brev hjem hvis de har gjort noe galt eller hvis det har oppstått andre problemer. – Det er stort sett slik kontakt vi har med skolen.

En mor med utdanning fra Somalia og erfaring som mor til flere barn i Canada mener at økt involvering i barnas utdanning er vesentlig for å videreutvikle skolesystemet i Somalia.

Utdanningssystemet i Somalia var bra når det var fred. Jeg synes kommunikasjon og skole-hjem samarbeid er meget viktig, foreldre

må være involvert og ta ansvar. Slik er det i Canada, foreldrene i Somalia er veldig opptatt av om sine barns utdanning, men det er få familier som er involverte i de valgene som foretas på skolene.

Som på flere områder kan erfaringer fra hjem- skolesamarbeid være en av de erfaringene diasporafamilier bringer med seg til oppbyggingen av et krigsherjet land, hvor skolesystemet blir en viktig byggestein i samfunnsutviklingen.

Oppholdet vurdert i etterkant

Gjennomgående er informantene opptatt av at foreldrene må gjennomtenke grundig konsekvensene av et utenlandsopphold for barnet. En mor sier hun vil råde foreldre til å vurdere begge landene opp mot hverandre og på en slik måte finne hva som er best for barna. De må spørre seg hva de får ut av å være i utlandet, og hva får man ved å være her i Norge. Norge er best for barnet, konkluderer hun. Det kan være greit å være i Somalia en kort periode, men Norge er best på alle måter. ”Spesielt når det gjelder utdanning, det er viktig ikke å forstyrre barnas utdanning. Utdanning er nøkkelen til livet.”

Erfaringer med å returnere til norsk skole

De fleste av våre informanter returnerer til skolegang etter oppholdet, men ikke alle. Noen få forteller de måtte jobbe for å tjene penger da de returnerte, selv om de ønsket videre utdanning. Andre er lite motivert for skolegang og har heller ikke det grunnlaget fra tidligere skolegang før utenlandsoppholdet som skal til for å begynne på videregående. At det er vanskelig å få arbeid, og at flere blir gående arbeidsløs, er også situasjoner som enkelte har fått erfare.

For de som returnerer til skolen er erfaringene sammensatt. De opplever en utfordrende overgang til norsk skole, der de må venne seg til nytt undervisningsspråk og undervisning på nytt. En forteller:

Språket var vanskelig i begynnelsen og at det var uvant med å komme tilbake til en klasse med elever som bråkte. Det var ikke sånn i Kenya. Det jeg satt pris på var å møte lærere som så deg og som var kjempesnille. Men jeg sier ikke at de i Kenya var slemme, men de som var her var bare annerledes.

En av de som hadde hatt problemer i ungdomsskolen, og hvor dette var grunnen til at hun reiste ut, forteller at dette oppholdet hjalp henne med å realisere målet om å ta videre utdanning.

Jeg føler ikke at jeg har mistet noe av å være borte. Læringen har gått bra etter at jeg kom tilbake. Jeg tilpasset meg veldig fort fra at være i Somalia til at komme tilbake i Norge. Jeg var like god i norsk som før jeg reiste. Det som var annerledes var at jeg ble mer interessert i skolen og var motivert til å lære ting. Jeg hadde mistet det i mitt siste år i ungdomsskolen.

Oppholdet varte bare vel et år, så vedlikehold av språket, som hun behersket godt før utreise, opplevde hun derfor ikke var et så stort problem. Tidsaspektet for oppholdet synes å være vesentlig. Selv om flere har intensjon om å opprettholde norsk som søsken- eller familiespråk, er det vanskelig å ivareta dette over tid. En mener at ferdighetene ligger latent som et fundament og at det handler mest om vane:

Under kort tid kom alt tilbake. Det er som å sykle, det kan være lenge siden, men så fort du setter deg på sykkelen så husker du alt

For de fleste er imidlertid undervisningsspråket en utfordring. Hvor grunnleggende opplæring de trenger vil være avhengig av hva slags språkkompetanse de har fra før, og hvor lenge de har vært borte. For yngre barn med lite erfaring fra barnehage og skole i Norge vil tilpasningen bli mer krevende. Flere forteller at de har måttet tilegne seg norsk som undervisningsspråk mer grundig ved retur. Undervisningstilbudet de fikk ved hjemkomst var noe forskjellig, også ut fra alder. En jente, som reiste ut som niåring og kom tilbake på ungdomsskoletrinnet, forteller at hun fikk ekstra timer i norsk i en overgangsperiode, men fulgte vanlig klasse og fagprogresjon:

Læringen min i Norge gikk helt greit, det tok litt tid i starten å komme tilbake til det norske systemet. Men nettverket og den hjelpen jeg fikk gjorde det veldig enkelt. Jeg kunne snakke norsk, men kunne til tider glemme de enkleste ordene, derfor hadde jeg et par ekstra norsk timer, noe jeg virkelig setter pris på. Lærerne jeg hadde var veldig hjelpsomme slik at jeg kunne fortsette sammen med de på min alder.

Jenta hadde prøvd å vedlikeholde norsk under oppholdet ved å lese norske bøker og snakket med familie i Norge på norsk.

En som begynte i en minoritetsspråklig klasse da hun kom tilbake, mener dette ikke var en god måte å lære norsk på. De følte seg isolert

fra de andre (vanlige) klassene, det ble «vi» og «dem». ”Vi minoritetselever følte oss ekskludert, den type integreringsform sviktet vil jeg si. ”Noen opplevde at det å tilpasse seg og lære språket tok tid. Andre sier det gikk raskt. Det mange understreker var at den erfaringen de hadde med å arbeide iherdig med skolefag, være disiplinert og ønske å gjøre det godt på skolen hjalp dem også i overgangen. At de hadde hatt fag på et mer avansert nivå enn det de møtte i den norske skolen hjalp på motivasjon:

Jeg hadde tatt mange vanskelige fag der nede, og gjorde det bra faglig i Norge. Matematikk og biologi gikk for eksempel veldig bra.

For andre er det en skuffelse at de ikke mestrer forventninger i det norske skolesystemet, og faller igjennom etter at de har vært ansett som gode elever under utenlandsoppholdet. De kan da reagere med dalende motivasjon og uro. En informant anbefaler norske skolemyndigheter å tilrettelegge bedre for overgangen til elever som har hatt et utenlandsopphold, og kommer med flere forslag:

De kan anbefale lesepensum i forhold til barnets alder på utdanningsdirektoratets nettside for eksempel. Jeg vet at det er vanskelig for skolene å følge opp elever som er i utlandet, men Norge må bli flinkere til å verdsette kunnskapen som overføres i andre land, for det er jo ikke slik at det norsk skolesystem er best, vi har jo skåret lavt på internasjonale tester. Vi må derfor ikke tenke at vi er bedre enn andre land. Norsk skole må lage et bedre opplegg for norske barn som har gått på skole i utlandet, det er verken lønnsomt for skolen eller barnet å plassere dem i en minoritetsspråklig klasse hvis de har kompetanse som tilsvarer norske elever.

En familie møtte svært negativ holdning til utenlandsoppholdet fra skolens side.

Holdningen til enkelte lærere til at barna hadde komme tilbake fra Somalia var helt forferdelig. Det var forferdelig hvordan vi ble møtt på første møte med skolen, de snakket så nedlatende til min mor. Mamma stilte spørsmål angående fagene de ikke hadde hatt i Somalia, slik som heimkunnskap og om dette kom til å påvirke videre fag. Den ene læreren sa; ” den bekymringen der burde du hatt når du valgte å ta med dine barn til Somalia, du tok dem fra norsk skole, så vi får se hva som skjer”. Det var ikke noe respekt ved det første møte. Det ble mye bedre etter første halvår for da hadde

brødrene mine tatt noen prøver, vi hadde et nytt foreldremøte med denne læreren etter første halvår, hun hadde sett utviklingen deres og karakterene deres. Og da var hun mye mer behagelig å ha å gjøre med, hun opptrede mye mer respektfullt ovenfor mamma! Vi vet jo hva gutta våres er gode for, selv om den norske skolen ikke ville se på karakterene de fikk i Somalia viser det likevel ferdighetene deres.

At skolegangen de har gjennomført ikke teller i norsk skole opplevde flere var demotiverende. En gutt kom hjem som 17 åring forteller:

Jeg hadde med meg skoledokumenter fra Kenya, de ba meg likevel om å ta noen år om igjen. Jeg tok fag jeg hadde tatt tidligere også, det syntes jeg var veldig trist. Skolene og myndighetene bør godkjenne utenlandsk vitnemål/dokumenter. Jeg har ingenting imot å gå på språkopplæring, men å ta fag du har tatt tidligere om igjen slik som realfag er litt tragisk. Man blir demotivert og til tider deprimert.

De må ta opp igjen fag de har hatt tidligere, og det etterspørres et mer smidig opplegg. Samtidig har flere erfart at det var mye de ikke hadde lært som er vesentlig i den norske skolen: å være kreativ, kritisk tenkning, å analysere og drøfte.

Slike ting man lærer i samfunnsfag og i norsk. I Somalia lærer man å pugge fakta og fasit. Somalia og Kenya er utmerket på det som har å gjøre med realfag; matematikk, fysikk, biologi, kjemi osv.

Det beste syns de var å komme tilbake til et kjent land. De savnet samtidig det de oppfattet som et friere og mindre strukturert liv i årene utenlands. Dette kan også henge sammen med den statusen de hadde som vestlig somalier og ikke som minoritetsspråklig ”utlending” med manglende kunnskaper.

Det var rart i begynnelsen. Jeg var jo borte ganske lenge. Det er normalt å føle sånn, men det gikk fort å tilpasse meg. Men samtidig savnet jeg livet i Somalia. Jeg var fri der, jeg levde der som en konge. I Norge kom jeg tilbake til stress, hvilket Norge er. Hver dag skjedde det nye ting i Somalia, men her kom jeg tilbake til den vanlige rutinen. Dag inn og dag ut gjør man de samme tingene. Det eneste som jeg likte å komme tilbake til var min familie og venner.

Foreldrene hadde litt forskjellige formening om hvilken aldersperiode som passet best for et utenlandsopphold. Flere mente det var best i småskolen, og de da lærte seg å arbeide seriøst med skolearbeidet og fikk god basiskunnskap. Men da kunne overgangen til norsk undervisningsspråk bli større enn om de hadde gått lengre i norsk skole før de reiste ut. De var enig i at høyere utdanning i Norge har større verdi internasjonalt enn det de får ved å ta videregående eller høyere utdanning i Kenya/Somalia. Den er dessuten gratis. Flere hadde fått en smertelig erfaring av at vitnemål fra videregående skole ikke godkjennes i Norge. Dokumenter fra Somalia regnes i Norge generelt å ha lav etterprøvbarhet. Men heller ikke kenyansk videregående skole godkjennes, og flere har måttet ta denne om igjen. Mens en far forteller at sønnen hadde valget om å ta videregående skole om igjen i Norge eller å flytte til utlandet for å studere, så valgte sønnen det siste. Flere forteller at alternativet har vært å studere medisin i Ukraina og Polen eller å ta IT utdanning i India fordi de ikke fikk ta høyere utdanning i Norge. En sier at han kortet ned oppholdet og returnerte til Norge før han var ferdig med videregående for å sikre seg rett til videre utdanning i Norge.

Jeg tok min videregående utdanning her i Norge, vitnemålet i Somalia er ikke godkjent i Norge, noe som vil si at man ikke kan ta høyere utdanning i Norge med somalisk vitnemål. Hadde det vært godkjent så hadde jeg tatt hele utdanningen min der.

Foreldrene ønsker at skolemyndighetene gir råd både om hvordan man kan vedlikeholde norsk språk og gi informasjon om konsekvenser av et utenlandsopphold, for eksempel at vitnemål ikke blir godtatt hvis man har tatt videregående skole i Somalia eller Kenya.

Råd til andre unge og foreldre

Rådene som foreldre og barn gir til de som vurderer et utenlandsopphold er samstemte: Det går på medbestemmelse, at barna ikke bor der alene og at oppholdet må tilpasses livsformen de er vant til fra Norge. At barn får skolegang er dessuten avgjørende.

At rådene er samstemte, fra foreldre og fra de som selv har erfart opphold som barn, baserer seg både på egne gode og mer smertefulle erfaringer, men også fordi de kjenner til andres utenlandsopphold. De kjenner til barn og ungdom som bor hos slektninger, eventuelt mot sin vilje og en del får ikke skoletilbud i tiden de er der. Slike betingelser for opphold mener de er lite tilrådelig.

Ungdommene vi har intervjuet vektlegger *medbestemmelse*, de anbefaler et utenlandsopphold, men under betingelser av at barna er informert og kan påvirke lengden på oppholdet. En gutt ordlegger seg slik:

Jeg hadde anbefalt dem å reise ned dit, anbefaler det fordi det gav meg mange positive erfaringer. Hvis man skal gå for et opphold så er det viktig å diskutere det med barna, barna må ha lyst til å reise. Man bør ikke tvinge dem. La barna vite hvorfor de skal reise dit og når de skal komme tilbake, det må være med å bestemme. Noen av mine somaliske kompiser har blitt sendt ned dit uten å ville det selv, jeg ville ikke ha rådet foreldre å gjøre det på den måten. Alder har også mye å si, jo yngre man reiser ned dit jo lettere er det å tilpasse seg.

Barn må ha en reell mulighet til å påvirke oppholdet, også å avbryte det om de ikke trives.

Særlig når de oppholder seg i Somalia, mener foreldrene at de må *tilpasse oppholdet til barna* hvis det skal fungere godt.

Hvis jeg skulle gjøre det igjen og hvis jeg skulle anbefale andre familier å bo en tid i Somalia så ville jeg si at de skulle prøve det for et år først, og hvis barna synes det var okey, hvis de greie seg bra, så kunne de være der lenger. De skulle også gjøre alt som kunne bidra til at barn hadde det bra og følte seg vel (kjøpe tv til dem, PC osv). Det viktigste er å holde kontakt med sine venner i Norge og kanskje også dra tilbake på ferier.

Noen har opplevd helseproblemer og at helsetilbudet er langt dårligere i Somalia. De anbefaler ikke å ta med yngre barn. Flere har også avbrutt oppholdet på grunn av at barna ble syke.

En informant vektlegger at det er helt vesentlig at barnet vedlikeholder norsk språk under oppholdet:

Pass på språket, vedlikehold det for før eller siden så kommer barnet tilbake til Norge hvor det er viktig å kunne snakke norsk. Min lillebror, han som hadde begynt på ungdomsskolen hadde norsk som andrespråk ut videregående. Etter at han kom tilbake brukte han tre-fire uker før han gikk over til vanlig klasse. Det var fordi han kunne norsk, han tok noen norskprøver, dette avgjorde at lærerne vurderte at han kunne gå i vanlig klasse og ikke en minoritetsspråklig klasse.

Så språket er det viktigste for da er det lettere for deg å bevise at man kan noe, at den utdanningen du fikk i utlandet er adekvat i forhold til den norske.

For å kunne realisere ønsket om å ta videre utdanning må språkferdighetene holdes ved like. Representanten fra utdanningsministeriet i Somaliland mener at hvis det er god utdanning foreldrene søker ved et slikt opphold, så er Somalia ikke rette stedet. Han vil derfor råde dem til å fullføre utdanningen sin i Norge. Ferieopphold mener han vil være tilstrekkelig for å gi kulturforståelse og å lære somali. Om det er snakk om skolegang mener han at familien må undersøke nøye hva som er et riktig skolevalg.

Oppholdet i et integreringsperspektiv

Å finne jobb her i Norge er vanskelig. Så jeg har gått litt på NAV og fikk penger litt her og der av venner. Jeg har også reist tilbake til Somaliland et par ganger og tok det med ro. Jeg vet ikke hva jeg skal si. Jeg tror at livsstilen der har påvirket meg. Jeg tar livet dag for dag, og jeg trenger ikke mye, du vet.

Mange formidler at oppholdet har gitt en personlig oppvekker på mange plan. De har for det første fått erfaringer som gir dem en kulturell tyngde, men også et alvor og en refleksjon over egen privilegerte posisjon som borger av vestlig velferdssamfunn og dermed gode framtidsmuligheter.

Det som var bra var at jeg fikk erfaring og det som var problematisk var at jeg kunne se flere barn som ikke levde bra og jeg fikk se mange av dem. Det fikk meg til å tenke og forandre den jeg var. Den tiden (før reisen til Somalia) så tenkte jeg ikke på noe i det hele tatt, men når jeg så forskjellige barn som ikke hadde det bra, da var det på tide å våkne opp og si at drømmen er slutt.

Flere beskriver hvordan de har blitt mer ansvarsfulle. Ikke minst det at de som 15-16 år gamle gutter anses som voksne har gitt dem en mer seriøs innstilling. Ei jente beskriver at hun har blitt mer moden og målrettet, men at dette ikke har vært uten vanskelige erfaringer. I ettertid er hun likevel glad for hva oppholdet har resultert i.

Oppholdet har betydd mye for meg, det har gjort mye med meg. Med tanken på alderen min så ble jeg mye eldre i hodet enn det jeg kanskje var i alder. Jeg lærte ekstremt mye om disiplin og lærte en del andre ting. Faglig så følte jeg meg mye sterkere enn jeg var før oppholdet. Jeg har blitt mer bestemt i livet og tatt utdanning mer seriøst, det har mye med at mange av de jeg gikk i klasse med sliter der nede. Foreldrene kan ikke betale for skolegangen deres lengre enn ungdomsskolen. Mens jeg i dag går på Høyskolen og jobber med en utdanning. Jeg fikk en morsrolle i min bestemor, noe jeg virkelig trengte, så privat har jeg virkelig fått en god kontakt med min bestemor på grunn av oppholdet mitt i Somalia. Noe jeg virkelig setter pris på.

Også andre sier at oppholdet motiverte dem til å ta videre utdanning, og at de lærte at jobber du hardt, får du ting til. Jentas kommentar over om hvor vesentlig det var å få en relasjon til bestemoren, påminner oss om at mange av ungdommene forteller om komplekse familiesituasjoner som grunn for oppholdet. Et viktig gode ved oppholdet som flere trekker fram er et styrket familiefellesskap:

Vi søsken fikk en del erfaring, under oppholdet var det masse uro i landet, ikke alltid, men perioder. Det var ganske rolig i byen vi bodde i. Vi fikk en kulturopplevelse, fikk en sterk fellesskapsfølelse.

Dette gjelder ikke bare egen familie, men også storfamilie og slektninger. For andre med mer konfliktfulle relasjoner kan konfliktene bare øke ved et slikt opphold. Videre vektlegges språklig kompetanse. Ikke bare å lære seg et nytt undervisningsspråk som engelsk, men å kunne beherske det språket foreldrene bruker trekker flere fram som vesentlig for egen identitet.

Jeg ble flink til å prate somalisk, jeg likte det. Jeg kunne nesten ingenting før jeg kom dit. Jeg skjønnte hvor viktig det var å lære somalisk. Det er viktig for identiteten. Jeg vet nå hvem jeg er. Før snakket jeg bare norsk, men etter at jeg kom tilbake til Norge syntes alle at jeg ble ”for somalisk”. Man blir jo det etter to år. Jeg likte den måten å være på. Før visste jeg ingenting om hvor jeg kom fra og hvem jeg var. Jeg vimset bare rundt. Men etter hvert kom den norske delen frem igjen.

Et ytterligere aspekt som mange trekker fram er styrket identitet som norsk-somalier. De forteller om betydningen av å få dannet et

fundament som utgjør en trygg base for å kombinere ulike kulturelle orienteringer og interesser i et liv som minoritet i Norge. De har fått et annet og mer personlig forhold til sine foreldres kulturelle bakgrunn og egen religion. De vet hva de vil, og dette innebærer for de fleste å ta utdanning, og bruke de mulighetene de har i Norge.

- Somalia formet meg, jeg ble sterk og selvstendig, og siden jeg kom tilbake har jeg forsøkt å gjøre det beste for meg og min familie.

- Jeg er evig takknemlig for oppholdet mitt i Somalia. Jeg tror jeg hadde vært en annerledes person hvis jeg ikke hadde reist til Somalia; før jeg reiste var jeg opptatt av å spille spill og sitte hjemme, jeg var ikke særlig opptatt av skole og slike viktige ting. Så jeg må si «Somalia made me».

For flere inkluderer planen for framtiden også å kunne bidra til å bygge opp samfunnsstrukturen i Somalia.

Hva det har betydd for livet mitt på sikt? Oppholdet har også formet mine fremtidige mål, for eksempel når det gjelder hvilke studier jeg skal ta, jeg tenker å returnere tilbake en gang. Jeg vil være med å utvikle arbeidsmarkedet, skape arbeidsplasser. Målet mitt er å endre og utvikle Somalia til det bedre.

Oppsummering

Vi har i kapitlet beskrevet motivasjon, erfaringer og vurderinger av midlertidig utenlandsopphold i Kenya og Somalia for barn med bakgrunn fra Somalia. Datamaterialet identifiserer to hovedkategorier utenlandsopphold, samtykket og ufrivillig utenlandsopphold. Barn kan bo sammen med en eller begge foreldre deler eller hele oppholdet eller de sendes alene og bor hos slektninger. Ufrivillig opphold er ofte, men ikke alltid det siste. Vi har delt familiens motivasjon for utenlandsopphold inn i fire kategorier, der disse ofte overlapper i den enkelte familie: Familieanliggender, skolegang, forsterke kulturell og religiøs forankring, disiplinering:

Familieanliggender: Jevnlige besøk hos familie og slektninger vedlikeholder sosiale bånd og egen tilhørighet. Det kan også være forårsaket av forpliktelser til å pleie eldre og syke foreldre, egne helseproblemer, forbedre familiens levekår, eller som et resultat av økonomiske prosjekter og jobberelatert utenlandsopphold.

Skolegang: Utdanning er viktig verdi for foreldrene, og anses som viktigste tiltak for sosial mobilitet. Å forbedre barnas skoleprestasjoner gjennom å benytte et skolesystem som foreldrene mener passer barna bedre enn det norske er en viktig motivasjon for utenlandsopphold for mange. Svake skoleprestasjoner eller disiplinproblemer i skolen i Norge får foreldrene til å prøve alternativ skolegang. At familien har mulighet og råd til å ansette privatlærer som underviser barna individuelt om ettermiddagen er del av tiltaket

Styrke kulturell og religiøs identitet: Foreldrenes ønske om å styrke barnas kulturelle og religiøse identitet innebærer flere aspekter: For det første handler det om å tilegne seg kunnskap, både språket foreldrene snakker og om Islam. For det andre ønsker foreldre at barna får kjennskap til livsformen og de kulturelle tradisjonene som familie og slektninger opprettholder. Det tredje handler om at barnet selv styrke egen identitet, blant annet gjennom kunnskap og tilhørighet til familiens sosiale, kulturelle og religiøse bakgrunn.

Disiplinering: Den siste grunnen er foreldres forsøk på å forebygge eller håndtere pågående konflikter og problematferd. Foreldre ser et utenlandsopphold som en løsning på et problem eller for å avverge ytterligere negativ utvikling. De kan bli enige med den unge om at dette er en løsning eller oppholdet er ufrivillig. I Somalia og Kenya bruker de betegnelsen *dhaqan celis* på barn og unge som på grunn av uakseptabel oppførsel og levemåte i vesten sendes til slektninger på ”kulturrehabilitering”. Dette er en stigmatiserende betegnelse, og som gjør at vestlige diasporabarn og ungdommer utsettes for negative holdninger fra lokalbefolkningen. Samtidig misunnes deres vestlige tilknytning. Den utbredte bruk av *dhaqan celis* som forklaring på særlig unges opphold gjør disse barna sårbare, især om de under oppholdet bor alene hos slektninger. I Pakistan brukes ikke tilsvarende betegnelse, men det doble blikket på vestlig ungdoms opphold hos slektninger forefinnes også her.

Vi har beskrevet ulike utfordringer barn har med å tilpasse seg nye omgivelser, språk og skoletilbud. Noen foreldre nedlegger mye tid og ressurser i å finne gode skoletilbud. For andre er tilbudet lokalskole, koranskole eller ingen skole. Mange av våre informanter formidler utfordrende erfaringer ved å tilpasse seg en ny skole, men de fleste av våre informanter uttrykker at de i ettetid har blitt mer motivert og kommet styrket ut personlig og med språk og fagkunnskaper som de mener har hjulpet dem videre i norsk skole- og samfunnssystem. Dette kan også gjelde dem som defineres som svake elever i norsk skole. Men langt fra alle har en slik erfaring. Dårlige erfaringer oppstår om de ikke klarer skolepresset eller lykkes faglig, at de oppholder seg der mot sin vilje og oppfattes og stigmatiseres som *dhaqan celis* ungdommer, de opplever problemer og konflikter som de ikke får hjelp til å løse, eller de får ikke tilstrekkelig skolegang.

I Kenya finnes det et stort spekter av skoletilbud, fra privatskoler inklusive internasjonale skolekjeder som gir internasjonal IB tilbud, internasjonale skoler, norsk og andre landspesifikke skoler, offentlige skoler, private religiøse skoler med tilsvarende offentlig pensum og koranskoler. Informantene våre har benyttet seg av hele spekteret av tilbud. Det er derfor store forskjeller i hva et utdanningsopphold i Kenya vil innebære, alt ut fra hvor mye ressurser foreldrene legger i barnas skolegang.

Somalisk utdanningssystem er under oppbygging, ressursituasjonen og lærernes lønninger, og dermed kvalitet, er uansett begrenset. Dette gir et skoletilbud med store mangler. Representantene for utdanningsministeriene i Puntland og Somaliland understreker at utdanningstilbudet de kan gi er langt svakere enn det diasporabarn har i sine hjemland. De advarer foreldre mot å sende barn motivert av skolegang, og mener den kulturelle opplæringen kan ivaretas i ferier.

Noen få familier har lagt vekt på å vedlikeholde barnas norskkunnskaper under oppholdet. Intensjonen har vært der hos flere, ved å bringe med bøker og snakke norsk hjemme og med søsken, men norsk språk feides ut etter som tiden går og de nye omgivelsene dominerer hverdagen.

Anbefalingene informantene gir for å sikre et tilrådelig opphold er samstemte: at barn må informeres og gis innflytelse over oppholdet, at de ikke sendes alene og at oppholdet tilpasses barnet, slik at foreldre bruker ressurser på barnets skolegang og levekår. Informantene mener oppholdet kan bidra til god integrering på sikt: i tillegg til at flere antas å ha fått sterkere motivasjon for å ta utdanning, skolearbeidsrutiner og andre skoleerfaringer som gjør at de greie seg bedre i norsk skole etter hjemkomst, vektlegger de også som positivt for integreringen at de har fått et mer solid fundament som norsk-somalier i det norske samfunn. Flere forteller at de har fått et sterkere hjemlandsengasjement hvor de gjennom utdanning og på sikt vil bidra til å bygge opp dette samfunnet. For andre har oppholdet ført til en vanskelig overgang og mindre målrettet tilpassing ved retur.

5 Utenlandsopphold – barn og familier med pakistansk bakgrunn

Her skal vi se på erfaringene og refleksjonene til norsk-pakistanske unge og foreldre, samt pakistanske skoler. Først redegjør vi svært kort for sentrale trekk ved dagens norsk-pakistanske befolkning og den pakistanske skolekonteksten. Vi henviser til Høgskolen i Oslo sin rapport (Østberg m.fl. 2006) for en mer utførlig beskrivelse av det pakistanske utdanningssystemet.

Vi har i noen grad brukt samme struktur for dette kapitlet som for det forrige, for å lette sammenligning, men av prioriteringshensyn er presentasjonen av det norsk-pakistanske materialet mindre omfattende enn det somaliske. Av samme årsak har vi også valgt kun å fokusere på barn som oppholder seg i Pakistan.⁵⁷ Kapitlet er i utgangspunktet kronologisk strukturert, og vi starter med beslutningen om og motivasjonen for å reise. Deretter ser vi på hva informantene sier om livet og skolegangen i Pakistan, før vi tar for oss returen til Norge og vurderinger av oppholdet i etterkant, herunder hvilke råd informantene vil gi til andre. Til slutt diskuterer vi hvordan vi skal forstå endring over tid, ut fra en utbredt påstand om at det er blitt mindre vanlig med Pakistan-opphold for norsk-pakistanske barn og unge.

Norsk-pakistanerne

De første pakistanerne kom til Norge som arbeidsmigranter på 1960-70-tallet. Flertallet var menn som etter hvert ble fulgt av familieinnvandring gjennom allerede eksisterende og nye ekteskap med pakistanske kvinner. Den norsk-pakistanske befolkningen har i stor grad bakgrunn fra provinsen Punjab, nord i landet, nærmere bestemt Gujrat-området og særlig landsbyene rundt Kharian, Jhelum og Gujrat by. Første generasjon har vedlikeholdt forbindelser til hjemlandet gjennom reiser, ekteskap og økonomiske investeringer og overføringer

57. Som vi så i kapittel 3 flytter en del norsk-pakistanske barn til Storbritannia. Vi vet ikke hvor mange slike utflyttinger som er permanente, men det ville uansett være interessant å få belyst disse personenes erfaringer.

(remittances). Inntil nylig har både første generasjon og etterkommere i stor grad giftet seg med personer fra Pakistan, men siste års statistikk viser en betydelig nedgang i andelen slike transnasjonale ekteskap (Sandnes 2013). Blant norskfødte unge i alderen 18 år og eldre som giftet seg i perioden 2002-2007, hadde 71 prosent funnet ektefellen i utlandet, hovedsakelig Pakistan. Ser vi på ekteskap inngått i 2008-2012 har denne andelen sunket til 50 prosent (Sandnes 2013:40). Samtidig har giftealderen økt kraftig. I aldersgruppen 21-23 år var i underkant av åtte prosent av norskfødte med pakistanske foreldre gift ved inngangen til 2013, mot 28 prosent i 1998 (Sandnes 2013:39). De unge utsetter altså ekteskapene, noe som antakelig har sterk sammenheng med at mange søker seg til høyere utdanning. Som vi så i kapittel 3 består dagens norsk-pakistanske befolkning av knappe 40 000 personer, hvorav en fjerdedel er barn, mot rundt en tredjedel i 2004.

Pakistanske skoler

Pakistan har et offentlig skolesystem og en stor og sterkt økende privat skolesektor.⁵⁸ Foreldre som har råd vil som oftest foretrekke private skoler, og disse finnes i alle prisklasser. Flere av skolene som er aktuelle i vår studie drives av såkalte skolekjeder, som har skoler i mange deler av Pakistan, og noen også i andre land. Pakistanske privatskoler representerer et bredt spenn med hensyn til kvalitet og pedagogikk. Ett skille går mellom urdu- og engelskspråklige skoler, et annet gjelder hvorvidt de kun følger pakistansk læreplan og eksamenssystem (Matric/Matriculation), eller også – eventuelt utelukkende – tilbyr utdanning innen det britiske Cambridge/GCE-systemet med O levels og A levels eksamener (Ordinary etter ungdomsskolen og Advanced etter videregående). En egen kategori er de såkalte militærskolene (Garrison Schools) som er etablert særlig for å ivareta skolebehovet til barn av militært personell, men som også tilbyr skoleplasser til sivile familier. Slike skoler ligger gjerne i områder med begrenset adgang, såkalte *cantonments*, og omtales som en slags mellomform mellom offentlige og private. Vi har ikke hatt anledning til å gjøre noen inngående studie av de skolene våre informanter har gått på.

58. Se Østberg m.f. 2006 for nærmere beskrivelse at det pakistanske utdanningssystemet.

Kort oversikt

Jeg er født i Norge og bodde her i tre år før jeg flyttet til Pakistan. Vi flyttet sammen med moren min til Pakistan og prøvde å bo der. Jeg begynte på skole der da jeg var tre og et halvt år. Den eldste broren min var sju år da vi dro, og søsteren min fem. Faren vår ble ikke med, han måtte jo bo i Norge for å jobbe. Vi var ofte i Norge, på ferier og sånt. Faktisk, én gang begynte jeg i norsk førsteklasse, men gikk bare noen måneder, så dro vi tilbake. Jeg flyttet tilbake [til Norge] for godt da jeg var tolv år. Det var da jeg lærte norsk.

Slik beskriver en ung kvinne sitt opphold i Pakistan, som på mange måter er representativt for våre informanternes erfaring. Riktig nok var hun noe yngre enn flere av de øvrige, men ellers er det et typisk bilde av en mor som flytter til Pakistan sammen med barna, mens far blir igjen i Norge for å tjene penger. I likhet med flere andre familier har det vært en del reising fram og tilbake, inkludert tilløp til tilbakeflytting som ble avbrutt. Far kommer relativt ofte på besøk og ferie til Pakistan, og barna og mor drar noen ganger til Norge. Barna flytter tilbake til Norge i ungdomsskolealder, når de skal begynne på videregående, eller etter fullført tilsvarende i Pakistan. I noen familier har søsknene flyttet gradvis til Norge ettersom de når den aktuelle alderen. I en del tilfeller blir mor værende i Pakistan, eller hun deler året mellom de to landene.

De historiene om utenlandsopphold som vi har fått tilgang til enten via barnet selv som ung voksen, eller fra foreldre, besteforeldre eller enkelte andre informanter, gjelder barn som er født i Norge. De fleste flyttet til Pakistan tidlig i oppveksten, enten litt før eller ved skolestart eller noen år etter at de begynte på barneskolen i Norge, og oppholdet har i flere tilfeller vært relativt langt. Dataene kan deles i to grupper; de oppholdene som ligger relativt langt bak i tid på intervjuetidspunktet, og de som gjelder unge som ganske nylig har kommet tilbake.⁵⁹

Beslutning og motivasjon

Alt jeg vet, er at mamma og pappa satt og pratet, og mamma sa at hun ville flytte, og at pappa sa at «da er det bare å begynne å pakke».

59. Førstnevnte kan altså i noen grad tilhøre samme gruppe som Østberg m.fl. traff med sin studie.

Vi flyttet i januar, og jeg hadde avslutning på skolen. Hadde med en kake og alt mulig. Så det var veldig koselig. Læreren min skrev et brev eller et kort til meg, og så fikk jeg en pakke sendt i posten da jeg bodde i Pakistan, med brev fra alle i klassen. Jeg husker at hver eneste person i klassen hadde skrevet til meg. Det var veldig koselig og betydde veldig mye for meg. Så jeg fikk en veldig veldig fin avslutning.

I motsetning til denne jenta, sier de fleste av våre unge informanter at de ikke husker så mye fra den gang de skulle flytte. Inntrykket er også at de færreste hadde skoleavslutninger som jenta over. For de fleste var det heller slik at «det bare skjedde». Sannsynligvis skyldes dette både at de var ganske unge, og at de ikke ble involvert i foreldrenes beslutning den gangen. En av kvinnene var fem år da familien flyttet til Pakistan, men opplever likevel flyttingen som noe flere enn foreldrene var med på å avgjøre:

Det var faktisk en felles beslutning siden den eldre søsteren min alltid hadde hatt lyst til å dra og bo der. Og besteforeldrene mine begynte å bli eldre. Nå er de døde, alle sammen.

Også foreldre kan fortelle at avgjørelsen var litt tilfeldig, som i denne familien der fem av seks barn har bodd i Pakistan med mor i en lengre periode. Far forklarer hvordan det hadde seg at barna flyttet:

Da vi bestemte at de skulle være i Pakistan en periode så er det en blanding, at de skulle lære om kulturen og religionen, ja, men også en blanding, det var noe som plutselig skjedde. Den eldste begynte på skolen her, og nummer to begynte også. Så fikk den eldste noen hudproblemer som bare ble verre og verre. Vi fikk henne til hudlege som forsøkte forskjellige kremer, men ingenting hjalp. Og jenta begynte å mistrives på grunn av alle plagene. Så var vi tilfeldigvis på ferie i Pakistan, og hun ble plutselig bra. Det var sånn at ting hun ikke tålte å spise her var helt greit å spise der. Da vi kom tilbake til Norge ble hun verre igjen. Så vi tenkte at vi kunne prøve en periode, at hun bodde der. Vi fant en barneskole der, og hun bodde hos mine foreldre.

Datteren bodde alene først, for så å bli etterfulgt av flere søsken, og mor. Hvor og med hvem barna bor, er noe vi kommer tilbake til. En annen ung kvinne sier hun ønsket seg et friår etter første året på

videregående, og det passet med andre hendelser i familien som utløste flytting:

Mamma hadde vært sjuk og jeg greide ikke å gjøre noe på skolen i den tiden. Derfor ville jeg ta et friår. Pappa ville at mamma skulle bo i Pakistan for å bli bedre, hun var veldig deprimert, og han tenkte det var bedre for henne å være der. Han også flyttet ned. De spurte oss om hva vi syntes. Og lillebroren min flyttet ned med dem. Mamma ble bedre av å bo der. Pappa har bodd i Norge i 35 år før han flyttet tilbake. De kommer hit hver sommer.

Denne jenta tilhører dermed mindretallet i vårt materiale, med kort opphold i Pakistan. Hun kom tilbake til Norge etter to år og bor nå sammen med en søster og hennes familie, mens hun studerer. Kort opphold gjelder også for en ung mann, som i tillegg skiller seg ut ved at han bestemte seg for å flytte til Pakistan på egenhånd. Det var etter en ferie i tenårene at han valgte å bli igjen, og oppholdet varte omkring to år. Begrunnelsen er sammensatt, men forholdet til bestefar på morssiden står sentralt:

Jeg har alltid vært interessert i Pakistan. Mors slekt, jeg snakket med dem på telefonen, de sendte ting, klær og sånt. Ting er mer åpent der, annerledes miljø, og vi har stor familie som vi har god kontakt med. Fars familie er her, det er ikke det samme. Har ikke så mye med dem å gjøre. Det er på en måte en klasseforskjell mellom mors og fars familie, det er forskjellig tankegang. Hvilken kjærlighet jeg får. Jeg reiste en gang helt alene da jeg var ti år. Da bodde jeg en måned hos morfaren og mormoren min. Syntes det var veldig gøy å være der, fikk jo mye oppmerksomhet, var som et enebarn, fikk alt jeg ville ha. Hadde følelsen av å bli tatt vare på. (...) Seinere reiste jeg ned alene på sommeren. Da var jeg 14-15 år, var interessert i biler og sånt, ganske materialistisk. Og jeg kjedet meg i Oslo. Hos morfar og mormor hadde jeg det så gøy. Han forsto det nok, men sa ingenting. Sommeren gikk mot slutten, jeg skulle begynne i 8. klasse. Men jeg hadde ikke lyst til å dra tilbake. Vennene mine spurte – når kommer du tilbake – ingen forsto hvorfor jeg ikke kom. Tida gikk fort, jeg bare ble der. Så ble bestefar alvorlig syk. Mamma og pappa spurte hele tiden, når kommer du tilbake? Jeg svarte at bestefar er syk og sånt, at jeg er veldig glad i ham, vil støtte ham. Mamma forsto meg. Bestefar er veldig ulik min egen far. Etter seks måneder ble det

snakk om at jeg skulle begynne på skolen der. Det var jo aldri tanken at jeg skulle bli, så jeg hadde bare vært hjemme.

Enklere liv, omsorgsarbeid, barnas tilhørighet

Som sitatet fra far til jenta med hudproblemer antyder, er det i de fleste tilfeller ikke én, men flere årsaker til eller motivasjoner for flyttingen. Helseproblemer i familien i Norge er aktuelt i flere tilfeller. I det følgende sitatet ser mors helse ut til å ha vært utløsende faktor, men også en brekkstang i fars overtalelse. Denne kvinnen er oppvokst i Norge og gift med mann fra Pakistan. I hennes tilfelle flyttet hele familien til Pakistan for en periode. Hun og mannen bor der fortsatt sammen med yngste sønn, mens den eldste har flyttet tilbake til Norge. Slik forteller hun om bakgrunnen for at de bestemte seg for å dra:

Så begynte sønnen min på barneskolen, og da kom kristendom [KRL] inn i bildet. Da *jeg* gikk på skolen var jeg frittatt, men da sønnen vår begynte måtte man ta det. Mannen min og jeg hadde litt forskjellig syn på det. Jeg mente at sønnen min kunne ta det, for han vet jo hvilken religion han har. Men mannen min likte det ikke, så derfor flyttet vi ham til Steinerskolen. Der var det valgfritt. Han gikk der til fjerde klasse. Da ville mannen min at vi skulle flytte til Pakistan. Det var han som ville. Jeg hadde store helseplager etter fødselen, og han mente at jeg ville få et bedre liv i Pakistan. Familien hans gjorde det veldig bra der; de drev business som gikk veldig bra, så de hadde mye penger, stort hus, med hushjelper. Han tenkte at jeg ville få mer hjelp der, et lettere liv. Når jeg hadde så mye vondt i ryggen og sånt hendte det at jeg var ganske sur og sinna. Han mente jeg ville være mindre sinna i Pakistan. Der kunne jeg bare tenke på barna og overlate det andre til hushjelpene. Og så kunne barna lære litt mer om Pakistan og religionen. Den gangen, for ti år siden, hadde vi ikke moské eller Koranskole og sånn i [norsk by]. Men helse var hovedgrunnen til at vi reiste. Det var ikke for at ungene skulle bli pakistanske, sånn som mange andre tenker. Det var at jeg ville få det lettere, og bli mindre sinna.

Hva var planen den gangen, skulle dere flytte for godt eller...?

Jeg var usikker. Og han sa at hvis jeg ikke likte meg kunne vi flytte tilbake. Vi skulle bygge hus på den måten jeg ville ha det, og jeg kunne besøke familien i Norge når jeg ville. Jeg tenkte at hvis barna

liker det så blir vi. Barna er jo viktigst. Jeg var usikker på grunn av barna, og den friheten. Alt er jo annerledes der, for kvinner spesielt. Han sa at du får gjøre det som passer deg, og hvis det blir helt feil drar vi tilbake.

Kvinnens erfaring peker mot flere forhold som går igjen i intervjuene. Dels ønsket om og muligheten for et enklere og materielt sett bedre liv, med hushjelp og sjåfør, men også muligheten for å dele omsorgs- og husarbeid med flere i et storfamiliehus. Dels fedrenes involvering i og etablering av forretningsvirksomhet i Pakistan, ofte sammen med en bror eller annen slektning. I flere eksempler er opp- og nedgang i forretningsdriften med på å bestemme hvor familien ender opp. Noen ganger er behovet for farens delaktighet i virksomheten med på å trekke familien til Pakistan, mens andre ganger er det dårlige tider som driver faren tilbake til en jobb i Norge.

Framfor alt viser sitatet hvordan ulike begrunnelser og årsaker virker sammen, og flettes inn i hverandre, når flyttingen skal begrunnes i ettertid. Foreldrenes ønske om at barna skulle bli bedre kjent med landet, kulturen og religionen, men også egne slektninger, er gjengangere når informantene skal forklare foreldrenes motivasjon for oppholdet. Flere vektlegger, som i sitatet over, at det var begrensede muligheter for å gi barna en religiøs oppdragelse i Norge. Og de snakker om å sikre at barna får en forankring i den pakistanske kulturen, tradisjoner og tankemåte. I flere tilfeller er disse hensynene kombinert med helseproblemer og omsorgsbehov hos slektninger i Pakistan, som i dette sitatet fra en kvinne i tjuårene:

Foreldrene mine ville vi skulle gå på skole i Pakistan for å lære om vår religion og kultur. De ville vise oss kulturen, ville at den ikke skulle forsvinne. Jeg tror ikke det bare var på grunn av skolegangen; også fordi bestemor var gammel og syk og alene. Faren min tenkte nok at hvis ikke jeg kan bo der, så kan i hvert fall kona mi bo der sammen med henne. Jeg tror det var den viktigste grunnen. For vi gikk jo på Koranskole her før vi dro også. Det var ikke noen fare... vi var ganske kulturelle av oss. Jeg vet ikke, men jeg tror planen var å bosette oss i Pakistan og så bare feriere i Norge. De har ikke sagt så mye om det. Det bare var sånn.

Skolegang er opplagt et eget motiv, som både kobles til kultur og utdanningens kvalitet. Det siste kommer vi tilbake til. Her skal vi foreløpig nevne at intervjuer ved de pakistanske skolene støtter opp om disse forklaringene. Også her mener de at «kulturell oppdragelse» og omsorg for familie står sentralt i foreldrenes motivasjon:

Det er forskjellige årsaker. En er at man har en syk besteforelder og ingen kan ta hånd om ham. Så en forelder sender mor og barna for å være der en periode fordi en far, bestemor eller bestefar er syk og trenger omsorg. Mange foreldre kommer tilbake bare for kulturen også. Dette er folk som ikke er misfornøyd med situasjonen der [i Norge], men som ønsker at barna skal bli kjent med kulturen i Pakistan – bli kjent med foreldrene og besteforeldrene, hva Pakistan er, maten, livet her, religionen og så videre. Det kommer til et punkt, etter noen år, der de vil tenke at nå har barna fått med det seg grunnleggende av kultur og verdier, nå drar vi tilbake [til Norge]. (privat skole)

Om å legge en grunnmur

Det er viktig å opprettholde kultur og religion, men det kommer an på hvordan man oppdrar barna. Noen er usikre, og barna får altfor mye makt. Flere foreldre mener det er lettere å ta med barn til Pakistan i barneskolealder, sånn at de får en ballast, fotfeste og det er lettere å veilede dem videre. (norsk-pakistansk lærer)

Når informantene snakker om kultur, kan det bety flere ting. Kultur kan representere en kollektiv identitet og tilhørighet – til et land eller en gruppe; at foreldrene ønsker barna skal lære hva det innebærer «å være pakistaner». Det handler også om å forankre noen felles standarder og livsanskuelser i familien, som foreldrene føler det er vanskeligere å overføre i Norge. Blant annet er det normer for oppdragelse, familieliv, kjønns- og generasjonsrelasjoner, som foreldrene ønsker å sikre. Flere snakker i termer av å legge et fundament, en grunnmur, for barnas senere oppvekst og utvikling i Norge. Som om Pakistan-oppholdet skal fylle opp et kar til en kritisk mengde, slik at det «norske» påfyllet ikke tar for stor plass eller i for stor grad vanner ut det «pakistanske». Flere viser til at grunnleggende verdier og livsinnsstilling etableres tidlig i oppveksten, som i denne unge kvinnens framstilling:

Foreldrene mine valgte å flytte oss i barneskolealder. De mener at grunnlaget for personligheten dannes når barna er små. Når de har fått det grunnlaget er det ikke farlig å flytte til Norge i ungdomsskolealder.

At det norske kan oppleves som en trussel, blant noen foreldre, bekreftes av de pakistanske skolene. De snakker eksplisitt om foreldre

som ønsker å skjerme barna for norsk eller vestlig kulturell innflytelse, og som frykter det norske majoritetssamfunnets innblanding i forhold til deres barneoppdragelse:

Noen mennesker er redde for [den vestlige] kulturen der. De er ikke klar for å akseptere endringer som kommer, særlig når barn kommer i en viss alder, ti år eller eldre, og hvis de begynner å merke endringer i barnas atferd, så begynner de å tenke på å flytte. De føler at de kanskje kommer til å miste kontrollen på barna, at de ikke vil høre på dem lenger. I Pakistan er den grunnleggende kulturen at foreldre har autoritet, og barna hører på dem. Der [I Norge] har foreldrene en plass i barnas liv, men de har ingen autoritet, og barna har en viss selvstendighet og jeg tror det skremmer foreldrene. De føler at om det er sånn på dette stadiet, hva vil skje senere, når barna blir 16-18 år. Spesielt når det gjelder jenter, tenker foreldrene på å flytte tilbake [til Pakistan]. (privatskole)

De drar vanligvis etter O levels. Da er barna litt mer modne og i stand til å takle livet der. De lærer verdiene i Pakistan og de er gamle nok til å passe på seg selv uten å bli for distrauert. (privatskole)

Oppdragelse og disiplinering

Flere av skolene oppgir disiplinering som bakgrunn for foreldres valg av pakistansk skole og utenlandsopphold for barna. Disse informantene formidler både forståelse for foreldrenes dilemmaer og utfordringer ved å skulle oppdra barna sine i en fremmed, vestlig kontekst, og de understreker sin skepsis til noen foreldres strategier. I det følgende forklarer en rektor ved en privatskole på den ene side hvordan foreldrenes ønske om å gi barna en pakistansk oppdragelse kan stå i konflikt med vestlige normer. Resultatet kan bli at foreldrene føler seg mistenkeliggjort i norsk skole, og foretrekker å flytte oppdragelsen til en kontekst der den tilhører normen og anses som mindre problematisk. Samtidig er informanten kritisk til flytting som «quick fix» på disiplinære problemer. Som rektor ser hun det som sin oppgave å avdekke foreldrenes motiver for oppholdet, og rådgi dem dersom de har urealistiske og ufornuftige forventninger:

Noen kommer fordi de foretrekker den pakistanske foreldre-barn-modellen. Det handler om en tankegang. Hvis jeg drar dit som forelder og jeg har blitt oppdratt i et system der faren har mye å si i hjemmet og barnet må høre på ham siden han er autoriteten...

Foreldre føler at de møter spørsmål fra norske skoler og andre, de blir spurt om [blå]merker og ... kanskje er det en utrygghet der på at staten vil ta barna våre. Ingen foreldre har sagt noe sånt åpent, men ... I det første intervjuet med foreldrene og barnet insisterer jeg alltid på å spørre hvorfor de har kommet tilbake. Vi er avhengig av å vite hvorfor de har blitt tatt med tilbake for å kunne gi barnet best mulig hjelp. Hvis du har kommet for å disiplinere barnet ditt, da er ikke dette stedet for ham eller henne. Det pakistanske samfunnet har sine egne problemer. De kan være forskjellige fra de norske problemene, men de eksisterer.

Du kan ikke ta med et barn på tretten og tvinge ham til å gå på skolen – da vil han bare yte motstand. Han vil gå på skolen, men han vil ikke lære eller engasjere seg. Det er bedre at foreldrene veileder barnet. Barn er jo veldig smarte, de forstår hva foreldrene vil oppnå. Det er bedre å være åpen om hvorfor, og hvor lenge, de tenker at barnet skal være her - at vi vil at du skal dra dit for å bli kjent og lære; la oss dra og prøve det. Men så må du holde det du har sagt. Foreldre er mer ærlige med barna sine nå og snakker mer med dem. Det betyr ikke nødvendigvis at barna er så glade for å være her, men de aksepterer det siden de ikke kan gjøre noe med det. Tidligere ville foreldrene ta med barna på ferie og bare bli igjen. Det fungerte ikke fordi barna ikke fant seg til rette. Ærlighet fungerer bedre. Hvis ikke, får man det bare tilbake i form av disiplinproblemer når barna blir eldre, og hele poenget med å komme tilbake for å oppnå lydighet er borte. Problemet blir bare forsterket.

Som vi ser, mener denne rektoren at påtvungen skolegang og utenlandsopphold er lite hensiktsmessig, og ofte kontraproduktivt. Man risikerer at problemet bare blir verre. Hun står sånn sett for et syn på barneoppdragelse som skiller seg fra den autoritære oppdragelsen hun beskriver hos foreldrene. Selv om hun ikke argumenterer for at barna skal ta del i beslutningen, legger hun stor vekt på å involvere dem i prosessen. Hun mener det er nødvendig å være åpen overfor barna, forklare om hensikten med oppholdet, hvor lenge de har tenkt å være der osv. Vi merker oss også at hun hevder forholdene har endret seg merkbart i hennes karriere. Mens foreldrene tidligere tok beslutninger uten å informere barna og lot være å forberede dem, ved for eksempel bare å bli igjen etter en ferietur, hevder informanten at dagens foreldre i større grad har forstått at ærlighet fungerer bedre.

Denne aktive og kritiske rollen fra noen av de pakistanske skolens side er interessant i lys av foreldrenes erfaring med å møte skepsis i

norsk skole, som vi hørte et eksempel på i sitatet over. Foreldre kan altså også være på vakt mot de pakistanske skolenes interesse for barnas opphold. En representant for en annen av privatskolene forteller at hun alltid spør foreldrene om hvorfor de har bestemt at barnet skal flytte til Pakistan og gå på skole der, med mye av den samme begrunnelsen som rektor i forrige sitat. Reaksjonen hun får er også lik:

De blir mistenksomme i forhold til hvorfor jeg spør. Jeg forsøker å berolige dem og forklare at jeg gjør det for å hjelpe barnet, og jeg spør barnet om de er fornøyd med å være tilbake.

Sosialt stigma

Som nevnt ser det ut til at de fleste utenlandsoppholdene starter når barna er i barneskolealder. Og flere har vært inne på en argumentasjon som handler om å legge et grunnlag for oppdragelse og oppvekst som forhindrer problemer seinere. En utbredt påstand er at det ikke er så vanlig å flytte i ungdomsskolealder, og at det er spesielle grunner som ligger bak dersom foreldrene sender en ungdom til Pakistan. I hvert fall mener informantene at dette er en forståelse folk flest har, både i Pakistan og Norge. Den unge mannen som bodde alene hos bestefar og bestemor har fått erfare dette. Han forteller at både lærere og elever i Norge var nysgjerrige på hvorfor han var der: «De trodde jeg hadde gjort noe gærnt.» For å forklare bakgrunnen viser han til filmen *Izzat* fra 2005.⁶⁰

I starten der er det en gutt som ikke møter på skolen på tre uker. Han går på Koranskole i Pakistan. Jeg fikk spørsmål fra Norge om sånne ting var skjedd med meg. Jeg syntes bare det var morsomt, siden jeg var jo der av egen fri vilje. Da jeg kom tilbake til Norge fikk jeg mange spørsmål – hva er det du har gjort, hvorfor ble du sendt ned til Pakistan? De trodde ikke at jeg hadde reist av egen vilje. Jeg skjønner dem, jeg ville nok også tenkt sånn. Og om jeg hadde blitt sendt ned hadde jeg jo ikke sagt det.

Jeg tror de fleste på den alderen som går på skole i Pakistan er sendt ned av foreldrene fordi de har gjort noe foreldrene ikke liker, at de vil ha kontroll på dem. Jeg har ikke hørt om noen andre som drar frivillig på skole i den alderen, men jeg kjenner til to stykker som

60. *Izzat* er en norsk action- og kriminalfilm regissert av Ulrik Imtiaz Rølfsen.

blei sendt. Han ene ble tatt for å røyke hasj. Barnevernet var inne i saken og greier, og foreldrene sendte ham til Pakistan for å få ham på bedre tanker, men det var jo ikke sånn at det ikke fantes hasj der. Der fikk han jo bare tilgang til mye mer, ikke sant. Han andre ble sendt ned til Pakistan for å bli imam. Han ville ikke selv, men faren var veldig religiøs og ville at sønnen skulle bli imam. Han var der i ett år, fikk sendt penger av faren.

At utenlandsopphold i ungdomsskolealder brukes som en strategi for å korrigere uønsket atferd, oftest blant gutter, bekreftes av flere. En norsk-pakistansk lærer oppsummerer det slik:

Jeg tror flertallet av de som tar barna ut på barnetrinnet gjør det for at barna skal få mer kontakt med kulturen og familien. De som tar barna ut av ungdomsskolen, da handler det nok mer om kontroll, at barna er blitt «for norske». Mange er redd for «bygdesnakket», hva andre skal si om barna deres. Det blir nok oppfattet ganske forskjellig, om en sønn på femten, for eksempel, blir sendt avgårde alene, i forhold til om en mor reiser med barna sine. Hvis de flytter som familie blir det ikke oppfattet som noe problematisk. Hvis det er en enslig gutt tenker folk at de vil få ham bort fra noe.

Foreldre kan sende ungdommen til Pakistan for å unngå at hans eller hennes uakseptable atferd skader familiens og deres omdømme som foreldre. Men oppholdet i seg selv kan altså skape mistanke om at det nettopp er ulydighet og normbrudd som ligger bak. Til en viss grad kan vi si at det hefter et sosialt *stigma* ved slike opphold. Også denne informanten framhever at slike strategier ikke alltid lykkes; at rusmidler og andre fristelser også er tilgjengelige i Pakistan. Selv er han svært kritisk til foreldre som velger pakistansk skolegang for sine barn, av læringsmessige grunner. I likhet med andre trekker han også fram faren for å bli utsatt for kriminalitet generelt, og faren for kidnapping spesielt. Slike usikkerhetsfaktorer er noe de fleste er opptatt av, som vi skal se litt senere i kapitlet. Når det gjelder tilgang til rusmidler har vi hørt om dette fra enkelte litt eldre ungdommer som nylig har gått på boarding school i de større byene:

Da jeg begynte på college i Islamabad... der var det ganske mange som drikker, men siden det er ulovlig er det sånn underground, og folk begynner ikke å feste før de er 20. Her virker det som de er mye yngre når de begynner. Og det kan jo være en grunn til at foreldrene bekymrer seg. Da jeg var 19-20 begynte jeg å røyke. Foreldrene

mine vet det ikke, de bodde jo ikke sammen med meg. Da jeg kom til Norge begynte jeg med snus. (ung mann)

Skolegang

I flere av sitatene som allerede er gjengitt, går det fram at skolegang er en helt sentral dimensjon ved barnas utenlandsopphold. Skolen representerer både utdanning og oppdragelse. Både kan det være et mål i seg selv å søke seg bort fra den norske skolen til en utdanning som vurderes å være bedre, og valget kan være mer indirekte – når barna først er der av andre grunner vil foreldrene sikre dem en god utdanning. Et gjennomgående funn er at foreldrene og skolene mener det er bedre disiplin og høyere standard på undervisningen på pakistanske skoler. Med enkelte unntak gjelder dette også for de unge, men de har likevel en noe mer nyansert vurdering av hva dette innebærer for dem som barn og elever. Vi skal først høre fra en privatskole for gutter som har en særlig islamsk profil. Skolen presenterer sitt tilbud som en moderne utdanning i kombinasjon med islamkunnskap.⁶¹ Informantene her legger ikke overraskende vekt på religion når de blir spurt om foreldrenes motivasjon, men de er også opptatt av utdanningens kvalitet og nivå:

De tas med tilbake for et muslimsk miljø og oppdragelse. Når barnet kommer i skolealder, tar de dem med hit. Utdanningen har høyere akademisk nivå her i Pakistan, så det er lettere for dem å tilpasse seg når de forlater Pakistan og drar til Norge enn den motsatte veien.

Østberg m.fl. fant at norsk-pakistanske barn i all hovedsak gikk på private skoler, av noe ulik standard. Vårt materiale gjenspeiler det samme mønsteret. Ingen av våre informanter har gått på offentlig skole. Samtlige vi har snakket med, både i intervjuer og mer uformell kontakt, hevder at det ikke er aktuelt for norsk-pakistanske foreldre å sende barna sine på offentlige skoler. Til det er kvaliteten for dårlig, og det koster ikke nødvendigvis så mye å gå på privatskole, dersom man velger en nøktern standard. Til gjengjeld har de dyrere skolene høyere status. Også når vi snakker med skolene bekrefte statushierarkiene. Elevmassen omtales gjerne i termer av sosiale lag, som når én skole beskriver elevmassen som «upper-middle and middle class», og en annen: 20 prosent upper class, 40 prosent middle and 40 prosent lower class.

61. Det er blant annet mulig å bli hafiz; en person som kan Koranen utenat.

Informantene rangerer skolene etter både kvalitet og status. En far mener at de norsk-pakistanske foreldrene særlig tidligere orienterte seg i forhold til pakistanske statushierarkier. De har vokst opp med å se på private skoler som et statussymbol, men også som garanti for et godt skoletilbud. Mens vanlige folk gikk på offentlige skoler, sendte «fine familier» og den politiske og økonomiske eliten sine barn på privatskoler.⁶² Da de selv fikk barn og hadde økonomisk mulighet, ønsket de å gi dem et skoletilbud de har lært å beundre, som i den forstand er kjent og oppfattes som trygt og godt, men som de selv ikke ble forunt. I Norge går de aller fleste på vanlige, offentlige skoler, og foreldrene har ikke den samme mulighet til å vise statusdistinksjoner gjennom skolevalg i Norge. Et vesentlig trekk ved Pakistan sammenlignet med Norge, er at der har foreldre faktisk mulighet til å sende barna på privatskole, som i dag representerer et mer differensiert tilbud enn da foreldregenerasjonen vokste opp.

Her reflekterer den samme faren omkring valg av skole for barna i et land der alternativene er mange, for den som kan betale, og kvaliteten og statusen varierende:

I begynnelsen gikk barna på en ganske vanlig skole i nærheten av der vi bodde. Den var privat, men ikke sånn eliteskole. Det var en slags reaksjon fra min side, vi kom fra landsbygda og ville at barna skulle gå på vanlig skole. Selvfølgelig var vi opptatt av at det skulle være bra kvalitet, og offentlig skole var ikke aktuelt. Der er det for dårlig kvalitet, og det er blitt verre etter hvert som flere og flere får råd til å bruke privatskoler. Så vi sendte barna til en urduspråklig privatskole. Men etter hvert ... idealer er idealer, men de skal jo ta en utdanning og da må man sette idealer til side. Så når de ble eldre valgte jeg en skole sånn at de ikke får problemer seinere i livet. En engelskspråklig militær skole med høy standard. (far)

Det varierer om barna og de unge i vårt materiale har gått på engelsk- eller urduspråklige privatskoler, og om de har valgt britisk eller pakistansk læreplan og eksamenssystem. Flere har gått på skoler som tilhører velkjente private skolekjeder med English Medium utdanning. De kan likevel ha kjennskap til andre skoletilbud, også offentlige, idet de har pakistanske søskenbarn og andre bekjente som har gått på slike skoler, noe som gir dem sammenligningsgrunnlag og perspektiver på egen utdanning:

62. Som vi var inne på i starten av kapitlet har kvaliteten på det offentlige skoletilbudet sunket, mens privat sektor har hatt en eksplosiv vekst de siste årene.

De cambridgestudiene er jo litt lik studiene her [i Norge]. Men Punjab Board eller sånn Matriculation system er veldig annerledes. Der er det bare pugging. Jeg vet om det fordi jeg har mange fettere som studerer i det vanlige systemet.

En av informantene skiller seg ut ved at hun gikk på en skole for å lære om islam. Det er ikke snakk om en madrassa, men en skole som tilbyr ulike former for kurs og studier i islam for kvinner.

Jeg gikk på en skole hvor vi tolket Koranen. Vi gikk gjennom vers for vers og tolket de. Vi leste også ulike bøker om islam, om hvordan be, og ulik opplæring. Det var en ren jenteskole, med kvinnelige lærere. De jeg gikk sammen med var i forskjellig alder, én var så gammel som førti år. De fleste hadde akkurat tatt tiende klasse, altså var ferdig på skolen. Skolen startet klokka åtte og varte til klokka tre, om sommeren var det fra sju til to. Jeg syns det var gøy, og lærte mye om pakistanere. Jeg har jo bare bodd her ellers, og det var spennende å lære om en ny kultur, om min egen kultur. Det var veldig spesielt, en stor forskjell, de har en annen tankegang.

Jeg gikk først på en annen koranskole, men den var alt for streng. Vi måtte sitte på gulvet og pugge Koranen. Hvis vi ikke kunne leksen fikk vi kjeft. Det klarte jeg ikke. Det ble hele tiden påpekt at jeg ikke kunne urdu, jeg ble ikke mobbet, men ertet. Vi brukte tid på å finne en bedre skole, vi så på flere som jeg ikke ville gå på, en til slutt kom vi til [navnet på skolen]. Den var mer moderne, lærerne var annerledes. (...) skoledagen var strengere enn her. De andre elevene hjalp meg slik at jeg ble som dem, hva som var riktig å gjøre, men jeg ble behandlet annerledes enn dem. Jeg var utlending. For eksempel kunne jeg ikke skrive urdu eller snakke flytende. De var veldig overbærende med meg, jeg fikk lov å skrive på engelsk. Når det kom noen på besøk til skolen, så ble jeg kalt inn og presentert fordi jeg var en norsk jente, for å vise at til og med en norsk jente gikk der.

Skolenes erfaringer

Vi har som sagt snakket med representanter for seks skoler, hvorav alle unntatt én er private. En av de private skolene har en religiøs profil og betydelig lavere skoleavgift enn de øvrige. Det varierer hvorvidt skolene er kjønnsdelte, men som regel ikke på laveste alderstrinn.

Skolene har opptaksprøver, og elevene plasseres etter evne. Skolekjedene har egne lærebøker. Her forklarer en rektor på en av "kjedeskolene":

Den utdanningen vi tilbyr er at vi har O og A levels, som er godkjent i hele verden, og som gjør det lett å få adgang til IB [International Baccalaureate]. Bortsett fra det norske språket får de en god utdanning her. Vi passer godt på barna. Den mest grunnleggende svakheten hos barna er urdu, som vi kan skaffe ekstraundervisning i. Barnas muntlige urdu er grei, men vi ber lærerne, særlig i junior section, gi dem litt ekstra på det skriftlige.

Skolerepresentantene vektlegger at de i motsetning til de offentlige skolene ikke driver puggeskole, men stimulerer til refleksjon, motivasjon gjennom konkurranse og at pedagogikken gradvis har blitt mer aktivitetsbasert i form av prosjektarbeid, ekskursjoner etc. Dette gjelder også for den islamske skolen, som presenterer seg som en moderne skole med nye læremetoder:

Vi har jo selvsagt fokus på islamkunnskap, siden vi er et muslimsk land. Men forholdene har endret seg. Tidligere ga vi bare karakterer for muntlig resitasjon, at de lærte teksten utenat og resiterte den, men nå har vi også karakterer for oversettelse og forståelse av Koranvers. Det er viktig å forstå begrepene og hva det egentlig betyr.

Samtlige skoler vurderer at norske elever faglig sett presterer lavere enn pakistanske. I likhet med i Østbergs studie, trekkes matematikk fram som et fag der pakistanske skoler ligger foran norske, ifølge våre informanter:

Pakistanske elever har en høyere akademisk standard enn norsk-pakistanske, bade når det gjelder det begrepsmessige og disiplin. Og pakistanske elever har bedre håndskrift. Noen er veldig selvsikre, mens andre er veldig sjenerte. Britiske og amerikanske elever er selvsikre, sier hva de mener, direkte og arrogante også. De snakker en blanding av språk med stor selvsikkerhet. Norsk-pakistanske elever er ikke arrogante, de er litt sjenerte og ikke så direkte, litt høflige. Sammenlignet med pakistanske er ikke de norsk-pakistanske elevene like vennlige.

Vi har bedt dem beskrive sitt inntrykk av norsk skole gjennom erfaringen med elevene og sammenligne med eget opplegg. Et

gjennomgående svar er at pakistanske skoler ligger foran den norske faglig sett, og at det er mer disiplin og arbeidspress i Pakistan. Det er høye krav til arbeid utenom skoletid i form av lekser og ekstraundervisning, betalt av foreldrene. De oppfatter norsk skole som mer tilpasset den enkelte elev, i den forstand at framdriften bestemmes av elevens evner, mens deres eget opplegg driver alle fram i samme takt. Man tar hensyn til den enkelte ved å kreve mer arbeid, ikke ved å sakke farten. Elevenes framgang måles ved eksamener, og muligheten for ikke å bli flyttet opp et trinn er til stede. Hvis en elev sliter får hun ekstra oppfølging på skolen, men skolen vil også råde foreldrene til at han/hun får ekstraundervisning hjemme, for å holde tritt.

Rektor for en av skolene med mest erfaring med norsk-pakistanske elever beskriver forskjellen mellom norsk og pakistansk skole på denne måten, når hun skal forklare hva som ligger bak foreldrenes valg:

Det er en forskjell i utdanning. Foreldre føler, særlig de som selv er utdannet i Pakistan, at utdanningen her er mer krevende, vanskelig, barna bruker mer tid, og de får lekser. Der borte [i Norge] opplever foreldrene at barna ikke har noe å gjøre. De går på skolen og kommer tilbake uten lekser. Foreldrene føler at barna burde komme hjem og sitte med skolearbeid i noen timer. Foreldre føler at opplegget her er strengere – særlig når det gjelder ferdigheter, matematikk og naturfag. Våre barn ligger foran de norske barna i disse fagene. I Norge virker det som de lærer saktere, at de fokuserer mer på at barna skal utvikle seg i sin egen takt. Her har vi et bestemt pensum vi følger og noen ganger må man gjøre litt ekstra arbeid for å komme gjennom det.

Som nevnt i kapittel 1 har vi møtt betydelig skepsis blant norsk-pakistanere når vi har forsøkt å rekruttere informanter til prosjektet, og flere framhever det de oppfatter som fordommer og urimelig fordømmelse i norsk media og majoritetsbefolkningen generelt. Dette inntrykket av at norsk-pakistanske barns skolegang i Pakistan er omgitt av negative stereotyper i Norge bekreftes ved de mest sentrale skolene, som her fra en skole i Kharian:

Det virker som om det er skapt et inntrykk av at alle sammen går på madrassaer og blir terrorister. Det stemmer ikke. Mange foreldre som kommer derfra gir barna sine en veldig god utdanning. De bryr seg ikke om hva det koster, for de har jo råd til å betale, på grunn av vekslingskursen.

Faglig nivå, læringsmetoder og disiplin

Som sagt var en viktig motivasjon at foreldrene hadde større tro på pakistanske skoler. De unge støtter jevnt over opp om dette. Her beskriver noen av de unge informantene sine skoler og foreldrenes begrunnelser. Vi har valgt å gjengi flere sitater for å få fram de unges egne resonneringer. Høyt ambisjonsnivå og stort arbeidspress går igjen:

Der begynte jeg på Cambridge O level. Foreldrene mine tenkte at det var bra, hvis jeg kanskje skulle tilbake til Norge etterpå. Og jeg synes det er veldig bra, for det har hjulpet meg veldig mye. Men det var vanskelig, man lærer mer og på en annen måte enn det vanlige pakistanske pensumet. I det pakistanske systemet ... der har man en bok som man leser og pugger alt, bare skriver det man har pugget. Med O levels og A levels er det mer forståelsesbasert. Men også veldig stressende. Jeg liker ikke eksamensmåten deres, man har veldig lite tid og man blir veldig pressa. Tror ikke det er så ille i England en gang. Siste skolen jeg gikk på og tok A levels het City School i [by]. Der var det masse rike folk som gikk, de hadde en annerledes livsstil enn oss og jeg trivdes ikke så bra. (...)

Jeg gikk på en sånn English Medium skole, en sånn som følger det engelske systemet... Det var stort fokus på engelsk, og særlig var de opptatt av et fag som het «Spoken English». Vi hadde en lærer som hadde bodd i USA lenge, hun var veldig streng og var rektor på skolen også, hun var veldig opptatt av å fjerne den pakistanske aksenten vår. Og de var veldig opptatt av læring. Jeg husker da det var jordskjelv, da måtte vi lære hva Richters skala var og sånne ting. Jeg husker da jeg begynte. Da måtte jeg ta en prøve og de fant ut at matten min var på fjerdeklassenivå. Jeg kom fra norsk sjuende klasse da og skulle begynt i åttende i Norge, men jeg ble satt inn i sjetten klasse der. De sa «gjør det bra nå, så setter vi deg opp etter hvert». Klassen var veldig greie, det var snille lærere og bra oppfølging. Jeg kunne ikke urdu, bare snakke, ikke skrive. Jeg lærte å skrive urdu der, først med «roman letters» [latinske bokstaver]. Lærerne brukte mye tid på meg, jeg fikk ekstratimer. (ung mann)

Lærerne var veldig viktige for å skape oss som mennesker. Og jeg gikk lenge på den skolen, fra 7.-11. klasse, ferdig O levels, så jeg ble veldig glad i og knyttet til dem. Men noen var strenge og noen var veldig opptatt av islam, mer konservative. Jeg husker en jente som

kom fra Dubai, hun kom med jeans og skjorte og sånn. Og læreren sa veldig dårlige ting til henne foran klassen. Andre lærere var mer open-minded. (Ung kvinne)

Hovedspråket på skolen var engelsk, og så var det urdu, social science, science, og noe som heter islamiyat – det er historien om islam og sånt. Privatskolene er veldig opptatt av penger. For eksempel med uniformen.. hvis det bare var en liten ting, så sa de nå er det på tide å kjøpe ny. Og alt koster penger. For eksempel hadde de noe som het Sports Day, det kostet mange rupees. Og så fikk man sånne fines [bøter]for alt mulig. Det var mye konkurranse blant skolene også. (ung mann)

Det er vanlig å supplere skoleundervisningen med privatlærer etter skoletid, og mange går i tillegg på Koranundervisning. Flere forteller at de alltid har hatt ekstraundervisning (tuition) etter skolen, og mange har koranundervisning i tillegg. Som en kvinne sa det: «Det var først hjem for å spise, så Koranen, så lekser til tuition, så tuition og så lekser fra skolen. Så spiste jeg igjen og lekte litt før jeg la meg.» For noen brukes også ferier til studier, særlig på litt høyere trinn. Med andre ord lever disse barna et ganske organisert liv med høyt arbeidspress og begrenset fritid:

Jeg var en flink elev, men jeg følte meg aldri flink eller bra nok. Og det var hardt arbeid. Når vi sluttet skolen, cirka klokka to, gikk vi rett på sånn tuition. Det var en privatlærer på et Tuition Centre. Søsteren min og jeg gikk der for å klare å bestå. Det var masse lekser. Faren min betalte både skolepenger og privatlærer, pluss en Koranlærer som kom hjem til oss. (kvinne i tjuårene)

Disiplin og hardt arbeid oppfattes både som positivt og motiverende, og som krevende og vanskelig. En kvinne i trettiårene som dro til Pakistan som niåring, sier:

Jeg likte på en måte å bo i Norge, men jeg var jo ganske liten og skolen hadde ikke så stor betydning i den alderen. Men det jeg husker er hvordan motivasjonen endret seg med én gang jeg begynte på skolen i Pakistan. Lærerne der var så motiverende. For det første så var de mye strengere. Og jeg følte, at på den tiden som et barn, at det var veldig viktig at de var strenge. For det strammet oss opp. Det var mye mer konkurranse. Og det gjorde at jeg fikk mye mer lyst til

å lese. Jeg brukte mye tid på å lese. Altså, jeg forandret meg totalt. Det var ikke noe press eller noe ting. Det var bare det at... de var strenge og den konkurransetingen var bra. For den som var flink, ble utnevnt i klassen. Og jeg kan ikke tenke meg at de ville gjort noe sånt i Norge. For her skal alt og alle behandles likt. Men det motiverte meg til å bli bedre. For man er redd for å bli driti ut hvis man ikke gjorde det så bra.

Denne kvinnen har altså positive minner fra konkurranse og strenghet som «strammet henne opp». I den siste setningen antydes likevel en ambivalens som deles av flere. Risikoen for å mislykkes, ikke henge med, er noe av det som driver deg fram, men denne drivkraften sier også noe om kostnadene for de som ikke når opp.

I samtalene med de unge har vi hørt mye om strenge regler for skoleuniformer og utseende ellers. Videre legger mange vekt på oppstilling hver morgen og mer hierarkiske relasjoner mellom elev og lærer. Her er et eksempel:

Er det mer disiplin der?

Ja! For det første er det det med uniform. Jeg har hørt fra fetrene mine her i Norge at her tenker barna veldig mye på merkeklær og sånt. Der er det ikke lov å gå med andre klær på skolen – alle skal være like, akkurat samme uniform og ingenting annet. Og jeg husker da jeg begynte på o levels, da var det veldig in med langt hår blant gutter, men det var ikke lov på skolen. Og så er det assembly hver dag, at vi må stille opp ute. Og man må spørre om å gå på toalettet, og det er ikke lov å bruke lærerens navn, bare si «Sir» eller «Teacher». Her [Norge] er det sånn.. du bestemmer litt du óg, der bestemmer du ikke noe. (Ung mann)

Det var veldig annerledes miljø. De var veldig opptatt av disiplin, det var veldig strengt, opptatt av at uniformen skulle være helt perfekt, at håret var fint. De sjekket neglene hver eneste dag. Det var sånn allmøte hver morgen der de først leste noen Koranvers, noen vise ord liksom, så sang vi nasjonalsangen og så var det inspeksjon - neglene og alt mulig. Hvis de fant noe var det først advarsel og så måtte man betale bot neste gang. De benyttet en hver anledning til å dra inn penger. (Ung mann)

En kvinne forklarer de strenge reglene på denne måten:

Alt skulle være likt. Det skulle ikke være noe klasseforskjell på skolen. Om du har noe som ingen andre har, så skal du ikke ta det med på skolen. For det er veldig mye klasseforskjell i Pakistan, så det var for å ha en balanse.

Det er i det hele tatt slående hvor mye vekt de unge legger på reglene for utseende og påkledning, når de skal forklare forskjellen i forhold til den norske skolen. Dels handler det nok om at dette er tydelige og håndfaste forskjeller som lett lar seg formidle. I norsk skole er det ingen uniformer, fargeregler for hårpynt og oppstilling i skolegården hver dag. Dels reflekterer nok fokuset på skolens nitide sjekk av hårstrikker også et ønske om å formidle noe mer overordnet og generelt - at det fins regler for alt, som blir håndhevet med sanksjoner, at man vet hva som gjelder, at det er tydelige autoritetsforhold og rangordninger, at det er noe man bare ikke gjør og noe man bare gjør.

En ung kvinne som nylig har kommet til Norge skiller seg ut når hun mener det er bedre kvalitet på skolen her. Hun har, i likhet med enkelte andre, et mer differensiert perspektiv på pakistanske privatskoler. Hun påpeker at skoledrift ikke er regulert, og at «hvem som helst» kan starte skole. Ifølge hennes erfaring har noen av de private kjedeskolene tapt seg, som følge av hardere konkurranse mellom de private aktørene, noe som blant annet betyr at de tar inn flere elever per klasse. Hun har erfaringer fra flere skolekjeder og opplevde at det var dårlig disiplin og kontroll. Hun hevder det var vanlig at elevene skulket uten at skolene iverksatte sanksjoner og forklarer dette med skolens inntjeningsbehov: «Så lenge du betalte fikk du fortsette selv om du hadde mye fravær.» Denne jenta er 18 år og har nylig kommet tilbake til Norge etter tretten år i Pakistan:

[Skolekjede] pleide å være veldig populær, men jeg tror det går litt nedover med dem. Lærerne der har god utdanning, men vet ikke hvordan de skal undervise. I Norge er lærerne mer vennlige. Jeg føler meg ikke som en outsider. De hjelper, blir ikke frustrert, fortsetter å forklare, de går ikke lei.

Jeg kom til Norge fordi jeg kunne få en bedre utdanning her. Jeg bodde i Islamabad, men likevel er nivået på utdanningen og studentene her bedre. Lærerne der er godt utdannet og sånn, men undervisningsstilen og skolene er ikke så godt regulert. Det er mye bedre diskusjoner i klasserommet her, og lærerne er veldig støttende. Men det er åpenbart ulike kulturer, og noen foreldre liker ikke den norske måten.

Om fysisk straff

Han begynte i fjerde klasse der. Det var privatskole, den beste vi syntes. Jeg var rundt på alle skolene og spurte. Var veldig imot at lærerne skulle slå barna – der sa de at det gjør vi ikke, da får læreren sparken. Jeg prata med rektor og gikk rundt og så på skolen, på toalettene og ... at det var rent og fint. Det var en veldig bra skole. En gang kom han [sønnen] hjem og viste meg at en lærer hadde klappet sånn lett til ham i bakhodet. Det var ikke slag, bare et sånt klapp, men jeg likte det ikke. Da kontaktet jeg skolen og fortalte om det, og han fikk sparken, den læreren. (...) Mannen min har jo gått på vanlig skole der, og jeg har sett det på TV, det har vært mye snakk om det, at lærerne slår barna og sånt. Så jeg var veldig opptatt av det. (Mor)

Vi har spurt både unge, foreldre og skolene om disiplinerings- og straffemetoder i skolen. Alle er enige om at fysisk straff er vanlig i offentlige skoler, i enkelte private og i andre sammenhenger i det pakistanske samfunnet, men skolene som er representert i materialet omtales gjennomgående som fri for fysisk straff, med visse unntak. En av kvinnene har en noe eldre bror (nå i trettiårene) som ble slått på skolen, men dette ligger en del tilbake i tid. En annen kvinne forteller om en engangsopplevelse:

På den skolen jeg gikk på først, der var det fysisk avstraffelse. Jeg husker at jeg fikk et slag i ansiktet. Hun klappet til meg. Jeg hadde aldri blitt slått av noen, ikke av foreldrene mine engang. Og jeg fikk sjokk. Jeg kunne ikke tro og skjønne hvordan læreren min kunne gjøre noe sånt mot meg. For jeg hadde et veldig annerledes forhold til læreren min i Norge, så jeg skjønnte ingenting. Så da jeg kom hjem og fortalte mammaen min det, dro mamma og snakket med rektoren. Hun sa til dem at ingen får lov til å røre barna mine. Og dersom de gjør noe galt så får dere ta kontakt med meg.

De øvrige informantene har gått på skoler som er strengere enn norske, men som eksplisitt tar avstand fra fysisk disiplinering, noe også foreldrene framhever som viktig ved skolevalget – som moren i sitatet over. Samtlige skoler understreker at fysisk avstraffelse ikke er tillatt, og flere oppgir at dette er oppsigelsesgrunn for lærere. I stedet brukes andre avstraffelsesmetoder, som skriveoppgaver, tilbakeholdelse av goder eller ordninger som å stå oppreist ved pulten en tilmålt tid. Her forklarer en av skoleinformantene:

Fysisk avstraffelse er ikke tillatt i det hele tatt – det har hendt at vi har sagt opp personale på dagen, for syv-åtte år siden. Vi sier til lærerne at de ikke må miste besinnelsen. Hvis de tror de kommer til å miste kontrollen på seg selv eller må forsvare seg fysisk i forhold til elever, skal de bare forlate klassen og gå til koordinator. Han vil ordne opp, roe klassen og straffe dem ved å la dem stå oppreist i noen minutter eller legge fingeren på leppene, eller han vil bare kjefta på dem. Vi har sagt til lærerne at de ikke må sette seg selv i en posisjon som gjør at vi må si dem opp. Dette er en veldig streng policy hos oss. Den strengeste straffen ville kunne være å skrive et antall ganger «jeg vil ikke gjøre dette igjen». Lærerne har lært ikke å bruke fysisk makt lenger. Noen foreldre sier «vi tillater at du slår barnet vårt om det trengs», men vi sier at vårt hovedkontor ikke tillater det. Det er ikke mye kjefting heller – det fins andre måter. En straff som ungene ikke kan fordra er når de ikke får lov til å ha gym eller delta i spill og leker. De gjør hva som helst for å få gå ut og leke i pausene.

Og her er to unge informanter:

Det var en skole i nærheten som var veldig fiksert på islam – der slo de barna også. På min skole var det en gylden regel, aldri røre barna. Det hjelper ikke, så man må bruke andre straffemetoder som man lærer noe av. En gang måtte jeg skrive tre oppgaver 501 ganger! Men jeg fant en metode... jeg kjøpte meg en kopimaskin og så skrev jeg med litt forskjellig skrift og kopierte i farger. Lærerne sa ingenting. (Ung mann)

De fleste lærerne var veldig strenge og straffet elevene hvis de ikke hadde gjort leksene og sånt. Det var ikke tillatt å slå, heldigvis. Men for eksempel måtte man stå i et hjørne resten av timen, eller man ble sendt ut i varmen. Og noen ganger måtte man betale bot. (Ung kvinne)

Selv om bildet av pakistanske skoler som mer disiplinorienterte enn norske er tilnærmet unisont, tegner som nevnt, enkelte et mer nyansert bilde. Særlig gjelder det de som har gått på videregående (high school). Her forklarer en ung mann hvordan retur til Norge ble farens løsning på sønnens utsvevende liv:

Vi studerte ikke der... og vi bare hang rundt omkring... vi bare drev med «womanizing». Så pappa sa at vi måtte dra til Norge for å studere, og så kan vi få dra tilbake. Men så dro vi hit [til Norge] på sommeren, og så sa pappa at nå blir vi her. Så ringte jeg bestemor og sa at pappa sier vi skal bli her. Så bestemor ringte pappa og kjeftet på han, og da sa pappa at det var greit at vi dro tilbake. Så da prøvde vi å forbedre oss i ett år, men vi klarte ikke. For der er det sånn at... siden vi hadde de vanene og systemet vi hadde der, så klarte vi ikke.

Hva slags vaner og system var det dere hadde der?

Venner og sånt... alle var rike, så vi festet og sånn. Og da hadde jeg ikke lyst til å studere. Det var ikke det at vi festet så mye, men vi studerte bare ikke. Vi hadde det bare gøy med hverandre.

Livet i Pakistan

Boforhold

Som nevnt har de fleste norsk-pakistanere røtter i Gujrat, og særlig i landsbyene rundt byer som Kharian, Jhelum og Gujrat City. Dette er også kjente områder for de fleste av våre informanter, men i flere tilfeller har familien bosatt seg i noe mer sentrale og urbane strøk enn det foreldregenerasjonen kommer fra, gjerne i et hus de har bygd etter migrasjonen til Norge. Eventuelt bodde de først sammen med slektninger i den opprinnelige landsbyen/byen, men flyttet for seg selv eller sammen med andre slektninger når barna byttet skole. En av informantene sier det sånn: «Den gangen var det en trend – at man flyttet til storbyene for at barna skulle trives. Nå er det i landsbyene det er tryggest. Men det er ikke så lett å leve der når man er vant til bylivet.» En rektor beskriver Kharian slik:

Kharian er et sted der mange bor utenlands – de er gjerne statsborgere og bor i andre land, får en god utdanning her og så drar de tilbake. Noen norsk-pakistanere kommer fra området uten Cantt (kantonment), mens andre har investert i eiendom i Kharian Cantt tidligere og har bygd hus der. Dette er sivilister, ikke militærfamilier. De fleste norsk-pakistanske sivile familiene bor enten i Kharian eller landsbyene rundt. Noen flyter til Kharian Cantt for å gjøre

overgangen lettere for barna – enten ved å leie eller kjøpe boligeiendom her.

Også når det gjelder hvem barna, og eventuelt foreldrene, bor sammen med, finner vi ulike løsninger. Noen har bodd alene eller med søsken hos pakistanske slektninger, mens andre har bodd sammen med mor i storfamilie. I en del tilfeller er far med, eller kommer etter, og da hender det ikke sjelden at familien etablerer seg i eget hushold etter en stund, gjerne i forbindelse med at barna bytter til en mer anerkjent skole i mer urbane strøk. I en del tilfeller har barna gått på internatskole mens foreldrene var i Norge eller Pakistan. Den vanligste løsningen ser ut til å være at mor og barn bor sammen med slektninger, gjerne hos (omsorgstrengende) svigerforeldre. I andre tilfeller bor mor og barn sammen med mors søsken.

En ung kvinne forteller at hun og en eldre bror flyttet først, da hun var seks år, mens foreldrene kom etter noen år senere. I denne, som i flere andre historier, har familien også flyttet underveis i oppholdet:

Mamma og pappa skulle bo her [i Norge] og tjene penger, for å kjøpe hus der. Broren min og jeg bodde hos mormor. De ville vi skulle starte skolen der, ikke først her så der. Så vi bodde tre år uten mamma og pappa, først hos mormor, så onkel og tante. Det var litt vanskelig. Tante og onkel var litt strenge, de var nok litt bekymret for oss. Vi måtte lese hele dagen. Da moren og faren min kom, flyttet vi til [by]. Foreldrene mine, eller mest moren min, har alltid vært litt sånn at de ønsket avstand til slekta. Hun sier at der det er slekt er det alltid krangel. Hun ville bo for seg selv, så sånn sett er hun ikke så typisk pakistaner. Og hun hadde en eldstebror i [by], som faren min skulle starte business med, så vi flyttet dit og byttet skole.

En del av våre unge informanter framhever de materielle og praktiske godene når de skal beskrive livet i Pakistan. Dels handler det om en høyere materiell standard enn i Norge, og dels om sosialt hierarki. Pengene strekker lenger, og det er vanlig og legitimt å ansette hjelp i huset. Pakistan gir mulighet til å leve et liv som privilegert i samfunnet som står i kontrast til livet i Norge, der de både har dårligere råd og tilhører en minoritetsgruppe som har møtt negative stereotypier. Vi finner ulike holdninger og ambivalens hos den enkelte, i forhold til at landet er så lagdelt. For eksempel peker flere på korrupsjon som et stort problem. Men noen av de unge sier de savner dette aspektet ved livet i Pakistan; det de gjerne kaller luksusliv, og som også assosieres med sosiale nettverk:

Men jeg savner å være norsk i Pakistan. Det er helt annerledes – gøy. Du vet vi er høy klasse, vi har en annen livsstil. Vi lever mer i luksus. Jeg kunne shoppe alt jeg ville: Her sa pappa at vi ikke måtte kjøpe ting, ikke bruke så mye penger. (jente)

Jeg syns jo det var veldig deilig at folk jobbet for oss ... vi levde jo veldig luksus. I Norge så jobbet jo mamma, i butikk, og da var det jo mange ganger at jeg kom hjem og maten ikke var lagd. Det skjedde jo aldri i Pakistan. For mamma var hjemme, og vi hadde folk som lagde det vi ville. (...) Ja, jeg har masse venner der. Det var veldig kjedelig å komme til Norge. Det er kjedelig nå og. I Pakistan er det kongeliv, skjønner du. Når du våkner så er sjåføren der, og alle er der. I Pakistan, det var veldig bra. Sånn veldig, veldig bra. Familien min er i politikk, så alle respekterte oss, også følte vi oss veldig bra. Og når vi kommer her så er det sånn at vi alle er det samme. Alle kjenner oss i Pakistan, så vi er veldig stolt når vi går til Pakistan. Det var jo samma fester som i Norge- ja som i Europa. De andre studentene var sånn «vestkant» fra Islamabad. Sånn high society, ambassadører, en ministersønn, og ... (gutt)

Sosialt liv

Når det gjelder vennskap og sosialt nettverk mer generelt, får vi dels et bilde av en travel hverdag med lite plass til sosial omgang. Dels fortelles det om etablerte vennskap, men med begrensninger på hvem og hvordan man omgås. Det siste gjelder særlig jenter. I Pakistan er kjønnssegregering både mer vanlig og mer mulig enn i Norge:

Jeg fikk veldig fort venner. Jeg er veldig sosial. Veldig gode venner. Jeg har fortsatt kontakt med vennene mine i dag. Vi pleide å besøke hverandre hjemme, men i hovedsak så var det på skolen. Men seinere, på den andre skolen, det var det mer sosialt liv etter skolen. Der møtte vi hverandre mer, men det var kanskje fordi det var den alderen vi var i da. Og da fikk jeg faktisk lov til å møte venner etter skolen. (Ung kvinne)

Jeg husker at jeg ikke kunne gå ut og leke eller sykle. Det var mer frihet i Norge. Men jeg tror det gikk greit fordi jeg var så ung. Det hadde nok vært verre om jeg flyttet da jeg var eldre. Det var veldig vanskelig å ha guttevenner på den tiden. Vi hadde bare jentevenner, og guttevennene hadde vi bare på telefon skjult fra foreldrene. Vi

måtte være veldig forsiktige med hvem vi ble venner med og hvem vi var med, for det var veldig lett å få et dårlig rykte hvis vi gikk med feil folk. Men alle vennene mine var fra rike familier, alle hadde bra status, og bodde i de bra områdene. (Ung kvinne)

Det sosiale livet begrenser seg altså mer i Pakistan enn i Norge, ikke minst fordi skolen krever sitt. De siste årene har også sikkerhet blitt et hensyn som legger føringer på sosial omgang. På den andre side er det flere som har mye og god kontakt med søskenbarn og annen familie. Tette relasjoner mellom søskenbarn er også noe som trekkes fram av skolene, som ser at pakistanske fettere og kusiner hjelper sine norske slektninger med overgangen til livet i Pakistan. Familierelasjoner kan imidlertid også bli krevende, slik denne jenta har erfart:

Da vi bodde der fikk vi et annet inntrykk av familien og slektningene våre. Når vi var på ferie var de veldig hyggelig. Når vi bodde der over lengre tid var de helt annerledes. Helt kalde. Også kusinene og fetterne mine. Så jeg var lite sammen med dem. De ville ikke at vi skulle bo der. De var misunnelige. De ville sende oss tilbake. Det var nok en del familieproblemer som vi fikk innsyn i etter hvert. Sånn opplever mamma og pappa det også. Så vi bodde for oss selv.

En av de unge kvinnene tematiserer forskjellen som hun opplevde mellom seg og medstudentene, og som hun tror de også merket seg. Hun definerer det som selvstendighet og oppfatter at det var med på å bestemme hvem hun ble kjent med, og de andres holdning til henne:

Jeg hadde kontakt med en del fra klassen mens jeg bodde der. Og har det fortsatt med noen, gjennom Facebook. Det er nok de som var mest moderne innstilt. De ønsket nok å leve det livet som jeg gjorde. Jeg var mye mer selvstendig. For eksempel, først kjørte pappa meg til skolen, men så etter hvert kunne jeg kjøre selv. Det var det ingen andre som kunne. At jeg fikk lov til det, og fikk lov til å gjøre det jeg ville. Jeg sa at jeg bare var som jeg er, at det er sånn jeg er. Det var mange som kom rett fra tiende klasse, og de som ble gift mens vi gikk der sluttet, de kunne ikke både være gift og gå på skole. Det er annerledes enn slik vi tenker. Og at jeg får mulighet til det. Jeg fikk dårlig samvittighet for hvordan jeg kan leve mitt liv, så jeg ville ikke fortelle for mye om det. (Ung kvinne)

Denne jentas refleksjoner rundt selvstendighet har gjenklang i andre intervjuer, der frihet, individualitet og fellesskap presenteres på

nyanserte måter. For eksempel hos denne unge kvinnen som snakker varmt om Pakistan-oppholdet sitt, men som også tematiserer en dobbelthet:

Jeg savner veldig å være der! Mamma og pappa er viktig, selvsagt. Men jeg savner alt. Det var så åpent, så uformelt, det kom alltid noen på besøk, ikke som her at man må avtale og at man ikke ser så mange. Men jeg fikk lite privatliv. Det var negativt. Rommet mitt var alltid åpent for alle. I Norge pleide til og med mamma og pappa å banke på. I Pakistan likte jeg ikke at de forventet at jeg fortalte alt. For eksempel på skolen, jeg tok en gang en fridag – og de spurte hvorfor, hvorfor. De spør om alt mulig. Jeg var forventet å fortelle alt – Folk visste alt om hverandre. Jeg er ikke vant til det.

Språk

Det tok meg tre år, for jeg kunne ikke engelsk heller. Så for meg så måtte jeg lære to språk samtidig. Og jeg måtte kunne lære et av språkene såpass godt at jeg kunne studere på det. Og det ble engelsk. Men jeg måtte glemme norsk for å lære meg et nytt språk. Så jeg husket ikke noe norsk når jeg kom tilbake.

Språket har vært en utfordring for mange. I likhet med kvinnen bak sitatet over, var det mange som verken hadde gode urdu eller engelskkunnskaper da de kom. Fra en av de mest erfarne skolene får vi vite at språk vanligvis ikke er et problem, fordi barna kommer når de er såpass unge. Andre skoler vektlegger språk som en hovedutfordring for elever fra andre land, og særlig ikke-engelskspråklige som de norske:

De fleste av disse elevene har problemer med urdu, både muntlig og – særlig – skriftlig. Så vi tilbyr dem enkel urdu i starten, uansett klasse, avhengig av hva de kan. Hvis de ikke kan lese alfabetet, starter vi helt grunnleggende, og så tar vi dem gradvis oppover. (privatskole)

Hovedutfordringen de møter er språket – så de burde ha enten norsk her i Pakistan eller mer engelsk i Norge. Vi favoriserer engelsk framfor vårt nasjonale språk urdu, selv på offentlige skoler, rett og slett fordi det er et internasjonalt språk. Hvis et barn ikke kan

engelsk vil det få problemer i akademisk sammenheng, også når det gjelder å uttrykke sin kreativitet. (privatskole)

Språk kan altså være utfordrende på flere måter, og flere vektlegger at det blir lite tid til å vedlikeholde norsken. Noen få familier har lagt vekt på å vedlikeholde barnas norskkunnskaper. En av skolene fortalte om en familie der barna gikk på språkskole i Norge i ferien. En mor som selv er oppvokst i Norge forteller at hun har vært veldig bevisst på å hjelpe barna å bli flerspråklige, både før og etter flyttingen til Pakistan:

De var flinke i engelsk fra før. Da vi bodde i Norge prata vi engelsk, urdu og norsk. De fikk ikke lov å snakke norsk hjemme, der var det bare urdu, men på kvelden etter klokka seks og utover var det engelsk. Så fikk de norsk på skolen og med venner. Også reiste vi mye, til London. Da vi kom til Pakistan var barna flink til å snakke engelsk, men kunne ikke skrive og lese.

Tilpasning og overganger

Når foreldrene regelmessig tar dem med på besøk, i ferier, da tilpasser barna seg ganske greit siden de har søskenbarn her som de kjenner. Noen foreldre har tatt med barna til denne skolen siden de har søskenbarn her og da er det enklere for barnet å finne seg til rette. De kjenner allerede skolen, siden den har et godt omdømme, godt utdanningssystem. Og søskenbarna dine blir med deg så det er enklere å bli kjent og du har en venn her allerede. Han eller hun viser deg rundt i friminuttet, du har en som tar ansvar, og du vil føle deg trygg, følelsesmessig trygghet. Vi gir en eldre elev ansvar for en ny. Han er din nye venn, vis ham rundt, vis ham hvor alt er, hjelp ham med å skrive i dagboka, lekser og sånn.

For andre er kontrastene og overgangen mer problemfylt, og en rektor understreker at dette er et generelt problem for elever som kommer fra en mer urban bakgrunn, også internt i Pakistan:

Kjenner du til at noen av disse elevene har hatt tilpasningsproblemer?

Ja, det er tilfelle også for Karachi som flytter hit, siden dette stedet er som en landsby og vår campus er ikke så stor. Tilpasningsproblemer

som de møter kan være holdninger tilvenner, lærere, miljøet generelt. Hvis de kommer fra utlandet, miljøet der er veldig high tech. Vi har IT undervisning her også, men det er nok store forskjeller. Men etter en tid vil de tilpasse seg.

Som vi så tidligere i kapitlet mener noen av de pakistanske skolene at en del foreldre ikke håndterer barnets flytting på en god måte, ved for eksempel ikke å forberede barna på overgangen, eller rett og slett lure barnet med. En av informantene peker på overgangen fra et liv med mye sosiale aktiviteter og venner i Norge til et mer avgrenset liv i Pakistan. Hun mener dette særlig gjelder for gutter som er mer vant til fritidsaktiviteter enn jenter, men tror dette først og fremst var problem tidligere, og at foreldrene har lært:

De har problemer noen ganger, hvis foreldrene har lurt barnet. Da vil det være en mental motstand og det vil være problemer ved porten. Vanligvis protesterer gutter mer enn jenter. Jenter tilpasser seg lettere og de er lettere å overbevise – de får venner lettere, gjerne søskenbarn. Gutter har mer utendørsaktiviteter. Det er et annerledes liv der [i Norge], med fotball og ... En av de tingene som hjelper barn å tilpasse seg er sportsaktiviteter, særlig gutter. Men hvis et barn ikke ønsker å være her, da starter trøbbelet om morgenen ved porten. Hvis en forelder ber om hjelp vil vi være der for å hjelpe til. Vi vil få ham til å føle seg spesiell, gi ham spill, lærere vil hjelpe ham å finne seg til rette – hjelpe ham med å få venner. Først gir vi ansvar til en elev, senere kan han finne sine egne venner. Det er ikke så mange tilpassningsproblemer nå siden foreldrene har lært å overtale dem. I det minste sørge for at de er innstilt på at de skal bo i Pakistan.

Vi har også hørt om tilfeller der skolen ser at barnet mistrives og forsøker å forklare foreldrene at de må revurdere planene sine:

Det var en annen norsk jente som har begge foreldrene og broren i Norge. Hun kuttet seg selv, håndleddene. Jeg skypet til og med moren hennes i Norge og prøvde å forklare for henne at datteren burde være sammen med henne. Jenta dro til Norge på sommerferie, men de fulgte henne tilbake. Den familien har en konservativ landsbymentalitet.

Også en annen av skoleinformantene er noe kritisk når hun blir spurt om sin vurdering av forholdet mellom foreldre og barn med norsk-pakistansk bakgrunn:

Det virker som norsk-pakistanske barn ikke har like nært forhold til foreldrene sine som de pakistanske. Det er liksom en avstand. De deler ikke alt med foreldrene sine. Mine barn forteller meg til og med ting som lærerne sier til dem. Norsk-pakistanske foreldre og barn virker ikke så involvert med hverandre, jeg tror det er en kommunikasjonskløft der, at de ikke har så mye tid til hverandre. Kanskje handler det også om verdier, om en stresset hverdag ... Jeg husker en norsk-pakistansk elev som aldri viste skoledagboken sin til moren selv om jeg ba ham gjøre det. Hun var en utdannet kvinne. Vi ringte til henne og hun fortalte at han ikke delte ting med henne, og så kjeftet hun på ham. Det er ikke bra å kjefte i den alderen, det vil bare gjøre at barnet distanserer seg mer. Det var ubehagelig for oss. Vi sa til henne at hun ikke måtte gjøre sånt, siden han nok slet med eller annet, og vi ba henne ta ansvar for situasjonen i stedet for å la det gå ut over ham. Jeg tror at man må bestemme seg for hvilke verdier man ønsker å overføre til barna sine og være konsekvent, så vil man se de verdiene i barnet etter hvert, med Guds vilje.

En av privatskole-informantene mener mer generelt at elevene på hennes skole har lett for å tilpasse seg, dels fordi de tilhører ressurssterke familier, og dels fordi de har hatt en globalisert oppvekst:

Disse barna er fra høyere klasser og har flere fasiliteter enn de pleide å ha, som kokk, sjåfør, til og med noen som henter skolevesken for dem. Det gir dem virkelig et kultursjokk. Og disse barna er bereiste og har opplevd mye gjennom media, de kjenner godt til pakistansk mat, og musikk bringer jo verden sammen. Tenåringene er de samme over alt.

Andre skolerepresentanter tematiserer særlig overgangsproblemer for de som kommer i tenårene:

Det er avhengig av personligheten, hvordan de tilpasser seg – jo mer sosial og utadventt du er, jo lettere tilpasser du deg. Et annet aspekt er det pakistanske miljøet. Det er vanskeligere når foreldrene tar med tenåringene. Da kan de ikke tilpasse seg, for personligheten deres er utviklet på det tidspunktet. Vaner og lynne, ting man ikke kan endre. Det er mye lettere å ha å gjøre med barn som er yngre.

Hvis de ikke kan tilpasse seg, drar de tilbake til Norge, som igjen er vanskelig, og grunnvollen (their base) deres er berørt/påvirket, de har

komplekser. Barns liv blir veldig forstyrret på denne måten. Deres akademiske og yrkesmessige vekst er sterkt påvirket. De er verken her eller der. Foreldrene burde sette seg noen mål for livene sine og for barna og forsøke å ta barna med i yngre alder, og så se om de kan tilpasse seg eller ikke. Når tenårene kommer er psyken deres helt endret. Pakistan er et veldig annerledes samfunn.

Pending og transnasjonalt familieliv

Vi bodde der i eget hus. Til å begynne med bodde vi med besteforeldrene mine, men så fikk vi et eget hus hvor vi bodde med foreldrene mine når de kom. Pappa begynte etter hvert å reise frem og tilbake til Norge for å jobbe, mens vi var der hele tiden. Eller vi kom noen ganger i sommerferiene til Norge, men vi hadde glemt all norsken... så det var litt dumt. (Ung kvinne)

Det er ikke nødvendigvis snakk om ett, avgrenset utenlandsopphold. I flere familier er det mer flytende overganger, ved at hele familien flytter flere ganger, eller at noen familiemedlemmer beveger seg fram og tilbake mellom landene. En ung mann forteller for eksempel at han flyttet alene tilbake til Norge da han var ferdig med A levels. Her fikk han vite at han ikke hadde tilstrekkelig grunnlag fra Pakistan for å ta det studiet han ønsket, så han dro tilbake for å ta ytterligere ett år i pakistansk skole. I dag bor han sammen med en slektning i Oslo og studerer, mens foreldrene og den yngre søsteren bor i Pakistan. Det er ikke avgjort hva hun skal gjøre når hun snart er ferdig med sin A level. Moren er i Norge relativt ofte, for å besøke ham og andre slektninger, og for å slippe den varmeste perioden i Pakistan. Slik pending har hun felles med flere i vårt utvalg. Mens det tidligere var far som var alene, i Norge, og pendlet fram og tilbake, er det nå flere mødre som bor «alene», sammen med slektninger, i Pakistan – og pendler på besøk til Norge. Her forteller en ung mann om sin families variant:

Mamma sa vi kunne dra og prøve oss i Norge den første gangen pappa sa det. Men så dro mamma og jeg tilbake igjen til Pakistan etter fire måneder. Nå er det sånn at mamma kommer og går, mens søsknene mine og jeg er her. Og vi reiser også tilbake i feriene. Da vi var i Pakistan bodde faren min med oss i perioder. Det var sånn at han bodde i Pakistan i fire-fem måneder, og så dro han til Norge for et par måneder. Han har jo business begge steder. Så nå er det eldste onkelen min som tar seg av forretningene i Pakistan.

I en del storfamilier har de vekslet på å ta seg av de eldre. I ett eksempel forteller en ung kvinne at moren var i Pakistan for å ta vare på sin svigermor, og barna var med for å gå på skole. Da de flyttet tilbake til Norge, fikk svigermor hjelp av en datter i Pakistan (informantens tante), før neste familie kom flyttende fra Norge:

Og så, da broren til faren min fikk barn, da gjorde de det samme som oss – de flytta fra Norge for å bo med henne og gå på skole der. De kom tilbake da kusina mi, den eldste, var elleve år og de andre seks og åtte. De har gått på samme skole som oss i Pakistan. Og så er det søsteren til faren min ... den familien har vært mye fram og tilbake. Sønnen har gått på videregående der og kom tilbake til Norge da han var voksen.

I denne slekta er flytting og pendling altså en felles erfaring. Andre informanter kan fortelle om søsken i foreldregenerasjonen som har gjort ulike valg for sine barn, slik at søskenbarn kan sammenligne sine ulike erfaringer. En kvinne refererer for eksempel til sine fettere og kusiner når hun reflekterer rundt sitt Pakistan-opphold. De har bodd og gått på skole i Norge hele tiden, og hun mener de har hatt det utdanningsmessig enklere og profitert på det. Samtidig tenker hun at de har gått glipp av noe viktig når de i dag ikke kjenner Pakistan og slekta der så godt som henne.

En ung kvinne som er kommet tilbake til Norge forteller at moren fortsatt bor i Pakistan. Hun har helseproblemer, og de har mer kompetanse på den sykdommen der, så hun får bedre behandlingen enn hun ville fått i Norge. Faren ble med tilbake til Norge. Før utreisen hadde han en god stilling her, og karrieren hans fikk en knekk med Pakistan-oppholdet. Han trivdes ikke der, og da han vendte tilbake til Norge, var det ikke mulig å fortsette i den bransjen og på det nivået han forlot. Oppholdet har tydelig vært et omdiskutert tema i familien:

Vi andre mener det var en feil avgjørelse å flytte hjem [til Pakistan] igjen. Han hadde jo en bra karriere, og det er jo det vi jobber for. Det er ikke alt, men viktig. Moren min var ikke så enig den gangen, men det var faren vår som tok den avgjørelsen. Hun sa at de i hvert fall ikke måtte selge huset, i tilfelle det ikke gikk bra og vi skulle komme tilbake. Lånet var nedbetalt, så vi beholdt huset. Det var veldig bra etterpå da han måtte komme hit igjen.

Flere forteller om opphold som nok var planlagt som en mer permanent tilbakeflytting til Pakistan fra foreldrenes side, men som endte med

retur til Norge. I den grad dette forbindes med et nederlag vil det være sannsynlig at dette aspektet ved oppholdene underkommuniseres.

Retur til Norge

I denne delen av kapitlet skal vi først se på beslutningen om å returnere til Norge, og hvordan informantene opplevde å komme tilbake. Det vil særlig være de unges erfaringer som får oppmerksomhet. Siden de fleste av våre informanter har hatt flere års opphold i Pakistan begynner de på norskopplæring og/eller i mottaksklasse når de kommer tilbake. En kvinne forklarer hvordan det gikk til at hun flyttet tilbake til Norge for flere år siden:

Det var litt ironisk, for det var litt likt sånn som skjedde da jeg flyttet. Det bare skjedde plutselig. Vi bare satt der, og så skulle jeg bestemme hvor jeg skulle studere videre. Jeg hadde masse brosjyrer fra skoler i Pakistan. Men så plutselig så bestemte jeg meg for at jeg ikke ville studere i Pakistan, at jeg ville studere i utlandet. Så sa pappa «ja, du kan dra til England». Språket er jeg jo vant med, og vi har mye familie der, så jeg tenkte «hvorfor ikke». Hadde ikke tenkt å komme til Norge. Men jeg dro til England i 2007, og da så jeg at det ble ganske dyrt, mye dyrere enn jeg hadde tenkt meg. Så utforsket jeg mer om skoler i Norge, og så at jeg nesten ikke måtte betale noe der. Det jeg gjorde var at jeg ble igjen i England i tre måneder, så reiste jeg til Norge. Jeg flyttet hjem til tanta mi, som er mammas søster, og begynte på videregående skole, på IB-linja.

En relativt nyankommen jente understreker at hun ikke dro tilbake til Norge av utdanningsmessige årsaker. Hun gikk på en veldig god skole, men som familie har de «alltid hatt det der med at kanskje vi drar tilbake». Samtidig sier hun at det sosiale livet nesten ble for aktivt i Pakistan:

Og jeg var virkelig sosial i Pakistan, og det gikk utover studiene mine. Jeg kjente så mange folk... Så jeg ønsket forandring og snakket med foreldrene mine. De tvang oss ikke til å bli der. Så kom jeg hit og jeg likte det. For en stund siden besøkte jeg søsteren min der borte. Hun sier hun ikke kan leve det norske livet mer. Der har hun et luksusliv med sjåfør og... det er mer avslappet. Når jeg er ferdig med videregående flytter jeg kanskje til England og tar universitetet der.

For en annen jente, som kom tilbake tidlig i tenårene, var returen ikke selvvalgt. Hun har såre minner fra den første tida i Norge, men har fått andre perspektiver etter hvert:

Hvorfor flyttet dere tilbake til Norge igjen da?

Jeg vet ikke... Kanskje... Nei, jeg vet rett og slett ikke. Men jeg husker at jeg mislikte det veldig mye. Jeg gråt og ville tilbake. Ville ikke begynne på skole her. Savna Pakistan veldig mye, men det gikk jo bedre etter hvert. Jeg var jo i 12-13-årsalderen, og det er noe med den alderen. Du er i tenårene og du funderer på hvem du er, sånn litt identitetskrise, det var litt vanskelig. Men jeg er glad det skjedde da, at jeg flytta hit såpass ung. Nå er jeg glad for at jeg flytta. Hvis jeg hadde flytta seinere ville det gått mye mer utover skolegangen min. Nå fikk jeg gå på barneskole her – hvis jeg hadde kommet seinere måtte jeg gått på Rosenhoff.

Det er interessant å sammenligne det hun sier om identitetskrise med skoleinformantens refleksjoner over. Vanligvis hører vi mest om barn som flytter fra Norge i ungdomsalder og opplever kontrasten til Pakistan som vanskelig. Her ser vi at flytting tilbake til Norge også kan være en krevende overgang. En annen jente som kom tilbake i grunnskolealder hadde en god opplevelse. Det virker som den norske skolen ga henne positiv bekreftelse på bakgrunnen fra Pakistan-oppholdet, og hun opplevde å ha god faglig ballast med seg, samtidig som hun karakteriserer seg som skoleflink:

Jeg skulle egentlig begynne på en skole der det er få pakistanere, få med minoritetsbakgrunn. Men siden det var fullt der begynte jeg på en annen, og der er det mange. Så det var enklere å komme inn i miljøet. Jeg fikk mange pakistanske venner, var den flinkeste i klassen og alle ville være med meg. Mange av lærerne mine sa at jeg hadde gjort noe med skolemiljøet, at flere ville satse på skolen og det var veldig positivt. Og jeg fortalte om bakgrunnen min, at jeg hadde gått på militærskole og sånt. (...) Tror det var sånn at jeg bare lærte norsk i 7. klasse. Da hadde jeg gym med de andre på trinnet, men ikke de andre fagene, lærte bare norsk. Da jeg kom i 8. klasse var det ikke vanskelig å komme inn i pensum, fordi jeg var flink og fordi skolen i Pakistan var veldig avansert. Så det var egentlig veldig lett for meg. På videregående var det også mange med

minoritetsbakgrunn, og jeg hadde en veldig fin fremgang for min egen del. Ble ikke forsinka med progresjonen.

Denne jenta opplevde å være velkommen i det norsk-pakistanske miljøet, mens andre informanter legger vekt på hvordan de returnerte barna skiller seg ut og risikerer utestengning fra andre norsk-pakistanere:

Hvis du går og ser randomly en mottaksklasse her – du ser de henger ikke med i klesstilen. Jeg kan se med det blotte øye hvem som er oppvokst her.. hele måten å gå på, stå på... De blir mobbeofre, ikke blant nordmenn, men blant sånne som meg.

Det varierer altså hvordan de unge har opplevd å forlate Pakistan til fordel for Norge. De som var noe eldre og selv aktivt med på beslutningen ser ut til å være mer fornøyd enn de som ble bestemt over. Samtidig ser vi at de unge ikke nødvendigvis ser på Norge som siste stoppested. Flere er innstilt på eller holder muligheten åpen for et mer internasjonalt utdanningsløp, som særlig er en nærliggende mulighet for de som har engelskspråklig utdanning fra Pakistan, og især de som har en A level med i kofferten. Av de som starter på videregående eller høyere utdanning i Norge er det noen som velger IB-linjer og engelskspråklige studieprogram på for eksempel BI. Noen ser for seg at de skal studere i utlandet, mens andre er opptatt av å slå seg til ro i Norge.

Ved retur kan det se ut som det er en tendens til at noen norsk-pakistanske foreldre velger private videregående skoler for barna sine fordi de forbinder privatskoler med høyere kvalitet. Kanskje er dette også en forestilling som barna deler. Andre hensyn som spiller inn, kan være et ønske om å velge bort skoler med høy innvandrerandel og elever med noe høyere sosioøkonomisk bakgrunn.

En del sliter i møtet med den norske skolen, og ikke minst er språket en utfordring. Jente, nylig kommet tilbake til Norge, forteller:

Jeg lærte litt norsk gjennom søsknene og foreldrene mine, selv om vi bodde der [i Pakistan], så det var litt lettere for meg enn de andre i klassen min. Halve klassen min på norskopplæringa hadde bodd i Norge før. Flere av dem var nesten bare født her, men hadde hatt noen besøk opp gjennom årene. Mange av pakistanerne her kommer fra landsbyene. De snakker bare punjabi eller urdu. Selv har jeg alltid hatt engelsk på skolen, og har aldri lært språket mitt, bare å snakke, ikke skrive eller lese.

En far mener overgangen ble for vanskelig for sønnens vedkommende, og språket er en viktig del av problemet. Her beskriver han også kontrasten mellom pakistansk og norsk skole, slik han og sønnen opplevde første skoledag:

Den yngste kom tilbake til Norge etter hvert, da han skulle begynne på ungdomsskolen. Gikk i mottaksklasse. Han hadde ikke gått på norsk skole tidligere. Nå går han i videregående, det går greit men.. Han fikk ikke den vennegjengen han skulle fått. Det er ikke så lett å komme inn i miljøet. Og han måtte gå et år i forberedende klasse før han begynte på videregående. Jeg tenkte egentlig at det var bra for ham å gå i vanlig norsk klasse, men det var ikke noen god erfaring for ham. Han sliter både med fag og språk og det sosiale. (...) Jeg husker da sønnen min skulle begynne på skolen her igjen, jeg fulgte ham første dagen. Jeg tror det var litt rare følelser... vi så barna klatret oppå hverandre. Det var bråkete, og vi tenkte liksom ... går det an å lære noe her da? Så det tok tid, men ... (far)

Også en av de unge mennene fokuserer på disiplinære forskjeller når han svarer på hvordan det var å begynne i norsk skole igjen. Han beskriver det som et *kultursjokk* – begge veier – men understreker at det går seg til etter hvert:

I Pakistan, så står vi opp når læreren kommer inn i klassen, man går ikke forbi læreren. Hun går foran deg, og du står når læreren går forbi. Du skal se ned når du snakker til henne. Altså, det er en respekt for lærerne. I Norge så er det ikke noe sånt. Det sjokket jeg fikk da jeg flyttet til Pakistan, jeg fikk det samme da jeg flyttet tilbake til Norge. Det var helt utrolig. Jeg fikk kultursjokk begge veier.

Savnet du det pakistanske skolesystemet da du flyttet hit?

Jeg savnet det ikke, men jeg savnet livet der. Det var ganske.. Det er litt komisk å si det, men jeg savnet at jeg hadde masse folk som gjorde alt for meg. Jeg behøvde ikke å gjøre alt selv. Jeg ble ganske bortskjemt og det likte jeg. Men for å være helt ærlig, så syns jeg det er forferdelig når jeg drar på besøk dit nå, at jeg ikke får gjøre ting sjøl. Men den gangen var det ille når jeg tenkte at jeg skulle ta bussen og ikke ha en sjåfør som skulle kjøre meg frem og tilbake. Herregud, må jeg vaske tingene mine sjøl, hvorfor kan de ikke bli

vasket for meg? Som sagt blir man vant til det, man blir vant til der man bor.

Vurderinger

Hva er så informantenes vurderinger når de ser tilbake? Her har vi stilt åpne spørsmål, og de unge trekker fram litt ulike aspekter, men noe går igjen. En ung mann som går på høyskole i Norge nå, sier at han nok kunne vært en bedre student om det ikke har vært så mye fram og tilbake. Det er andre ting han trekker fram som positivt:

Jeg er veldig stolt over at jeg har bodd i Pakistan i tolv år. Har lært mye om hvem jeg er, hvor jeg kommer fra. Jeg sier jeg er norsk, men jeg er pakistaner. Når du bor i Norge er det vanskelig for foreldrene å forklare hvordan kulturen er. Jeg er veldig stolt av at pappa tok meg med, ga meg mulighet til å studere, bli kjent med besteforeldrene mine. For et par dager siden traff jeg en på bussen som fortalte at han har tenkt å ta barna til Pakistan på ungdomsskolen. Han hadde begynt å lære dem engelsk og urdu. Det er bra. Men hvis man flytter når man går på ungdomsskolen tror jeg det vil være vanskelig.

Den unge mannen som bodde to år hos morfaren sin, sier han ofte tenker på hvordan livet ville vært om han ikke hadde dratt. Særlig med tanke på at levekårene i Pakistan har endret seg til det verre de siste årene, er han glad for valget sitt. Men han reflekterer også over hva det har gjort med ham på et dypere plan. Og igjen er det ikke nødvendigvis Pakistan, men særlig bestefaren som er betydningsfull. For ham representerte med andre ord utenlandsoppholdet først og fremst en unik anledning til å lære sin bestefar å kjenne før han døde, og å få del i hans verdier og livsinnstilling:

Jeg får ofte høre at jeg er veldig ulik søsknene mine, at jeg har ulik tankegang, er mer åpen for ting, for forslag... Bestefaren min var en veldig tålmodig mann. Penger var lite viktig for ham, det var heller relasjoner som telte. Jeg har lært mye av ham, at familie er viktig, at det er mennesker som eier penger, ikke motsatt. Nå har jeg en deltidsjobb, kan jobbe når det trengs. Men for lillebroren min er penger veldig viktig. Det var veldig positivt å lære så mye, at jeg har sett litt av verden.

En kvinne i trettiårene sier også at hun er glad for oppholdet. Samtidig trekker hun fram en rekke negative konsekvenser, med vekt på overgangene og det man mister:

Jeg likte skolesystemet der veldig godt. Og er veldig glad for at jeg gikk på skole der. Men det jeg synes er negativt var at... flere ting egentlig. For det første, hvis man skal bo i Norge og jobbe i Norge, så burde man gå på skole her. Hvis man absolutt skal lære om andre kulturer og studere i utlandet, så kan man gjøre det etter videregående. F.eks. reise til USA eller et annet sted. For da kan man snakke norsk. Og kulturen og samfunnet... man er integrert. Det jeg synes var utfordrende var at jeg mistet jo mine barndomsvenner. For det ble jo ikke det samme da jeg kom tilbake som en voksen person. Det var vanskelig for meg å få meg venner. Jeg begynte jo på Oslo Internasjonale skole. Det var engelskspråklig. Og der var de fleste som studerte ambassadebarn, og de flyttet jo tilbake til hjemlandene sine, så jeg hadde ingen venner som ble værende her. Og det var negativt. Og så er det sånn at selv om jeg kan snakke norsk og jobber og sånn, jeg føler fortsatt at jeg behersker ikke det på den måten jeg kunne ha gjort dersom jeg hadde bodd her hele tiden da. Og jeg ser på dette som et hinder, for jeg kunne gjort mange ting, men nå føler jeg at språket kan være et hinder. Så jeg føler at foreldrene må tenke på det før dem tar med barna til utlandet.

Dobbeltheten i denne kvinnens oppsummering er representativ for flere. En ung kvinne som er i midten av tjuåra nå, var i Pakistan fra hun var tre til tolv år. Hun meldte seg til oss etter å ha lest et innlegg på Facebook der vi ba om informanter, og var svært motivert for å bli intervjuet. Her forklarer hun hvorfor:

Fordi dette er noe jeg selv har vært gjennom. Det angår meg og jeg hadde lyst til å bidra i håp om at rapporten vil hjelpe det norske samfunnet å finne tiltak som gjør at færre foreldre tar barna sine med til hjemlandet. Jeg tror det er viktig å finne alternative løsninger, tilby noe her i Norge, som gjør at man ikke ser hjemlandet som en option.

Men det er ikke på grunn av at jeg har hatt negative erfaringer selv. Den erfaringen jeg har med å bo der i mange år har prega min personlighet positivt. Men jeg var flink på skolen. Gikk på militær skole og det var mye press om å gjøre det bra. Da jeg kom tilbake til

Norge hadde jeg det i meg og jobba mye på skolen. Om jeg kunne velge om igjen ville jeg ikke valgt bort den erfaringen. Årsaken til at jeg mener færre burde gjøre det er at jeg har sett eksempler på folk som ikke har kommet så godt ut av det. Selv om det er en blanding av alle faktorer, men jeg tenker at for mange av dem ville det være bedre å bo ett sted.

Informantene har gjennomgående svært nyanserte framstillinger og vurderinger av oppholdet. Flere sier at de er glad for at de har fått med seg denne erfaringen, men at det også har vært utfordrende. De er veldig glad i Pakistan, og de opplever å ha fått en sterkere identitet. Likevel faller de som oftest ned på at det er best å begrense flyttingen, på to måter. For det første, å holde seg til kortere opphold tidlig i grunnskolealder. For det andre, å velge ett av landene.

Vi får inntrykk av at en del synes det er krevende å kombinere en oppvekst og skolegang i de to landene, og at de faller ned på at det hadde vært best å ha hovedtilknytning ett av stedene. Hvilket sted er imidlertid ikke entydig. De har mistet flere år, mistet venner, og slitt med overgangene. Skolesystemene passer ikke alltid sammen. Men det mest entydige problemet er språk. Dels måtte flere bruke tid på å lære seg engelsk og urdu da de kom til Pakistan, særlig skriftlig. En del framhever at mor heller ikke kunne skrive og derfor ikke kunne hjelpe dem, mens andre har fått hjelp fra mor eller far.

Flyttingen representerer noen begrensninger og problemer, men åpner også muligheter, særlig for de som mestrer skolen. Flere sier at de selv har klart seg bra, fordi de er skoleflinke og flittige, men forteller samtidig om søsken og søskenbarn som har hatt det vanskelig, der summen står i minus.

Overgangen mellom to såpass ulike skolesystemer kan være utfordrende. Selv om de pakistanske privatskolene presenterer seg som moderne, med vekt på refleksjon og praktisk læring framfor pugging, er det store forskjeller. Vi tror denne unge kvinnen har et viktig poeng når hun deler sine tanker om noen unges utfordringer ved å gå fra det ene skole- og læringssystemet til det andre:

Jeg tror det skyldes at ... da de bodde i Pakistan, der var alle så opptatt av skolen. Man måtte bare bestå, har ikke noe valg. Foreldrene har betalt så mye, og ... Men i Norge har de ikke noe sånt system rundt seg, det er liksom bare å være i klassen ... prøve å følge med, man har nesten ingen lekser, de har frie tøyler og klarer ikke å disiplinere seg selv. Så de ender opp med å ikke ta ting seriøst, ikke komme seg noen vei.

Jenta som ville ha et friår representerer en kontrast når hun forbinder den pakistanske muslimske skolen med tolkning og refleksjon, og Norge med pugging:

Det var veldig vanskelig å begynne igjen her på videregående. Etter to års avbrudd. Jeg hadde hatt den friheten, ”slækk” i Pakistan. Og jeg greide meg så fint på skolen der. Det var vanskelig å komme tilbake til de samme rutinene. Jeg sleit med å pugge. Jeg greide ikke lenger å pugge, jeg ville tolke alt. Nå er det sånn at jeg må forstå – ikke pugge. Det har vært vanskelig å greie prøvene, men greier meg bedre i prosjektoppgaver. Men jeg er glad for å være tilbake også. Far har alltid oppfordret meg til å ta ferdig utdanning. Så han har nok pusha meg nå også med at jeg dro tilbake og gjorde det.

Jeg har alltid vært en opp og ned elev, har fått 3-5 som karakterer. Nå får jeg høyere karakterer. Det er kanskje fordi jeg opplevde det var så tøft i Pakistan. Jeg er blitt mer seriøs, mer voksen, har en mer voksen tankegang. Jeg forstår mer enn før, har synspunkter på ting, ofte andre synspunkter enn de andre, har kanskje mer erfaring. Lærere sier at jeg har et voksent syn. De andre i klassen er også to år yngre enn meg.

Råd fra unge og foreldre

Bortsett fra eliteskoler i Pakistan så ville jeg egentlig sendt barna mine på norsk skole. På grunn av det pedagogiske, hvordan de følger opp elevene og dialogen mellom hjem og skole. Det er sånne ting som teller mye. Og særlig i forhold til barn som oppfører seg annerledes, sånne psykologiske ting, det glemmer de der nede. ADHD og sånt – de fanger opp ting på en annen måte her. Og dialog med hjemmet ... de begynner å utvikle tettere kontakt på de private skolene der nede, men... (far)

Vi har spurt foreldrene og de unge om hvilke råd de vil gi til andre familier og foreldre som vurderer om barna skal flytte til Pakistan for en periode. Mens framstillingen av egne erfaringer er nyansert og til tider ambivalent, er rådene de gir ganske tydelige. For det første ser vi en generell skepsis mot utenlandsopphold overhodet, som i sitatet over, for det andre er informantene nærmeste unisone i å anbefale at om barna først skal reise, så må foreldrene være med:

Ikke *send* barna dine til Pakistan, du skal *være med* til Pakistan. For den eneste komfortsonen barna har er deg. Og hvis du sender dem bort for å gå på en boarding school eller noe sånt, glem det! Du vet ikke hva barna driver med, hva de holder på med. For barna er så frustrert at de vil ikke være et sted hvor de føler seg fanget og ikke kan gjøre noe med det. Det er bedre at de reiser med barna sine. (ung kvinne)

Det neste sitatet er fra en far som har hatt alle unntatt ett barn i Pakistan med mor. De senere årene har han hatt et ønske om å påvirke andre til ikke å gjøre det samme:

Hvis du skulle gi noen råd til norsk-pakistanske foreldre i dag?

Jeg begynte ganske fort å gi råd. Jeg sier i hvert fall: Ikke send barna uten at dere blir med. Og egentlig anbefaler jeg ikke å sende barna. Den gangen ... folk rundt oss så hvor bra vi hadde det i Pakistan... men... det var greit nok til barneskolen, men vi hadde ikke gode videregående skoler og universitet i nærmiljøet, så de måtte flytte til Islamabad og sånt, og da ble det jo internatskoler. Folk jeg snakket med mente at kona kunne bli med, men at de selv kunne bli i Norge. Jeg sa det går ikke. Konene har jo lite utdanning, det er ikke lett å følge i de store byene, de kan ikke gi leksehjelp. Noen fikk problemer for de var først litt her, så litt der, og tilbake igjen. Jeg anbefaler enten-eller, at man konsentrerer seg om ett sted. Alt i alt er det sånn at noen klarer det, men de fleste bør ikke gjøre det. (far)

«Timing» av oppholdet er et tema som går igjen hos de unge informantene. Det er ganske stor enighet om at ungdomstida er sårbar, og flere mener at utenlandsoppholdet bør legges til barneskolealder. En ung mann sa det slik: «Hvis dere tar med barna til Pakistan, ta de med dere når de er seks, syv år gammel og ta de med tilbake før femteklasse. Så kan de begynne her i femteklasse. Maks fem, seks år er nok.» Og her hører vi fra en kvinne med noen års opphold bak seg:

Og hvis de tar et sånt valg, ta det tidlig så barna kan få de verdiene som gjør at de kan fungere i det samfunnet. For når barna er rundt en alder av 14-15, da vil de ikke høre på deg. Da vil de ha det sånn som de vil ha det, og da vil de leve sånn som de er vant med. Men i alder, sånn som 9, 10, 7, 8, så kan du få dem til å bli vant med et annet sted.(...) Jeg syns at hvis jeg hadde valget, så ville jeg også sendt

barna mine. Jeg tror det er veldig viktig for å kunne forstå kulturen. Jeg forstår og har forståelse for begge kulturer nå. Og hvis noen spør meg noe om kulturen eller om religionen, så kan jeg svare dem og forklare hvorfor ting er som de er. (ung kvinne)

Flere advarer mot å stykke opp utdanningsløpet, som jenta i sitatet under. Både livet her og der har sine gode og mindre gode sider. Men flyttingen, pendlingen, overgangene er mer entydig negative. Det er leit å miste skoleår. Noen har tatt igjen det de har mistet faglig, men flere havner bakpå. Det kan være flaut å være eldre enn de andre, være hjelpeløs og ikke kunne kommunisere; særlig i tenårene, hardt å lære et nytt språk, nye koder. Mens noen er opptatt av å begrense oppholdet til noen år på barneskolen, mener hun at barn som først har kommet langt i grunnopplæringa i Pakistan, bør få avslutte der før de tar til på høyere utdanning i Norge. Hun forteller at hun selv følte seg ganske «lost» i starten av sitt universitetsstudium i Oslo, men at hun klarte å ta tak i egen situasjon:

Foreldre som tar barna med til Pakistan, de burde enten la barna ta A levels der eller ett år på universitetet før de kommer til Norge igjen. Jeg skulle gjerne gått norskkurs i Pakistan, men det var tøft nok med studiene. Kunne ingenting norsk eller om faglig miljø og utdanning da jeg kom hit. Hva du blir i Norge er avhengig av hva slags folk du ender opp med. Jeg fikk bra muligheter på grunn av at jeg kom inn i et miljø.. Man må være litt aktiv selv. (jente)

Så skal vi vende tilbake til kvinnen vi siterte i forrige seksjon, som ønsket å bidra til prosjektet for at færre foreldre skal sende barna til Pakistan. Hun er altså kritisk til at foreldrenes valg, men har samtidig forståelse for at de gjør det. På den ene siden mener hun at slike opphold er uheldige for mange, på grunn av brudd i kontinuiteten, på den andre side er hun svært opptatt av at barna må kunne ha en religiøs oppvekst:

Det stykker opp skolegangen, stykker opp oppveksten. Barna kan oppleve følelsesmessige nederlag når de kommer tilbake. Det er en påkjenning. Jeg husker tida i mottaksklassen, følte meg ganske hjelpeløs, ingen forsto meg, var redd for å bli mobbet. Og jeg vil ikke at noen skal oppleve det samme. Men jeg ønsker heller ikke at folk skal komme bort fra religionen sin. Selv er jeg ikke opptatt av kultur. Det er ikke viktig, det er knyttet til et annet land. Men religionen ... man kan være like religiøs i Norge.

Hvilket råd ville du gi foreldre?

Skulle ønske jeg kunne si at de ikke burde ta med barna sine til hjemlandet, men jeg kan jo ikke det, for jeg vet hvordan de tenker. Og vi har ikke det riktige tilbudet i Norge som gjør at de ikke trenger å dra... Jeg synes det ville være bra med en islamsk skole i Norge. Det ville være et godt tiltak. Jeg har sett det i Sverige og Danmark, det er vanlige skoler bare at de har et fag som heter religion og eventuelt arabisk. Det ville være mer betryggende for foreldrene, og det ville forhindre mange i å sende barna sine til hjemlandet.

I flere intervjuer kan ordet «tilbake» skaper en viss forvirring i samtalen, noe som er en god illustrasjon på livet deres. Begreper som «her» og «der», og «tilbake» kan ha ulik betydning for foreldre- og barnegenerasjonen. Foreldrene tenker at de sender barna tilbake til Pakistan, mens barna snakker om at de kom tilbake til Norge. De unge kan imidlertid bruke «tilbake» i begge retninger, noe som gjenspeiler den transnasjonale karakteren i livene deres. Flere kjenner det nok som om de tilhører og nærmest befinner seg begge steder, ved en blanding av fysisk, virtuell og følelsesmessig tilstedeværelse. Et eksempel er en av de unge mannlige informantene. Han har bodd i Pakistan fra barneskolealder til han var ferdig med videregående, men har hatt hyppig kontakt med Norge gjennom besøk og kontakt med slektninger her. På slutten av intervjuet viser det også at han har hatt en (hemmelig) norsk-pakistansk kjæreste de siste ti årene, mens hun bodde i Norge og han i Pakistan. Nå planlegger de giftermål.

Familielivet strekkes ut over landegrensene på godt og vondt. Noen nevner uvissheten ved at foreldrene skal «prøve, og se». Faren som flyttet fra en god jobb og som returnerte til en dårlig. Mødre som aldri returnerer. De som har pendlet har vært ekstra belastet med overganger. Flere opplever det som sårt å ha gått glipp av kontakt med far, eller de savner mor som ble igjen i Pakistan. Det er likevel unntak, og flytting kan også bringe positive endringer inn i livet nettopp fordi familierelasjoner endres:

Kanskje var det godt for meg å komme til Norge uten mamma. Ellers hadde jeg det samme beskyttende miljøet som der, vært mer kontrollert. Da kunne jeg ikke møtt kjæresten min. Jeg ble veldig selvstendig, pappa kunne jo ikke følge meg rundt. Mamma kan være veldig kontrollerende. Med alle, også pappa, er hun sånn - at vi skal gjøre som mamma føler.. men siden hun ble syk er hun blitt mer fleksibel, klarer ikke si nei så ofte. Svigermoren min er annerledes

enn mamma. Hun er så søt og hyggelig. Min mor er mer ambitious, har spart penger, fått fint hus, bestemmer alt. Hun har et bra hode, men har ikke fått sjansen til å utdanne seg. Men hun hjalp oss mye med studiene. Det har hatt stor betydning for at lillebroren min har fått så gode karakterer.

Så hva tenker de unge om hva de vil gjøre når de selv får barn? Flere sier klart at det ikke lenger er aktuelt for norsk-pakistanere, inkludert dem selv, å sende barna til Pakistan. De ser det som «utdøende» fenomen, noe vi kommer tilbake til. For en av de eldste informantene med Pakistan-opphold bak seg er det imidlertid en aktuell problemstilling:

Du har jo barn selv nå, er du fornøyd med skolegangen deres her i Norge?

Nei. Jeg syns det er for lite fokus på lekser. I hvert fall når det er ferier, så får de ingen lekser. Vi hadde jo masse lekser som vi måtte gjøre i feriene også. Selv om jeg skjønner at de må få være barn og sånn, men de har ikke den motivasjonen for at de skal gjøre noe skikkelig. Får de 3 eller 4 så sier lærerne at det er veldig bra. Og det gjør meg trist. For de holdningen lærerne har, jeg liker det ikke. De er for laidback. De sier at det er veldig få som får 6'ere, og det syns jeg er trist. Jeg syns at lærerne skal pushe dem litt mer. Og i hvert fall det med lekser.

Har du noen gang tenkt på å sende dem på skole i utlandet?

Jeg har tenkt på det i mange år. Jeg hadde tenkt å sende dem til England. Men jeg kan ikke bo der med dem, så derfor lot jeg det være. Og så har jeg jo tenkt på det med at de skal jo bli boende her i Norge, så da er det kanskje ikke noe vits. Så uansett hvordan skolen er her, så er det beste for dem å gå her. De må føle seg trygge her, kunne språket, ha venner. Men jeg vil at de skal reise til utlandet et år når de går på videregående. Og kanskje sende dem til utlandet når de skal gå på høyskole. Men ikke akkurat nå.

Råd fra pakistanske skoler

De pakistanske skolene er fremfor alt opptatt av at foreldrene må være åpne med barna om sine planer, for at oppholdet og skolegangen skal

være vellykket. Men også større åpenhet og forståelse mellom foreldrene og norske myndigheter anbefales:

Når barna kommer hit, vær ærlig med dem, og veiled dem. Kom flere ganger på besøk og bli kjent med slektninger så tilpasningen blir enklere. Selv om slektningene er hyggelige og glad i barna, kan barna oppleve dem som fremmede. (skoleinformant)

Snakk med barna om planen, hjelp dem til å bli innforstått med at de skal bo her, selv om de ikke er absolutt fornøyd med det. Gi dem et insentiv til å tilpasse seg så de kan dra tilbake når de gjør det bra karaktermessig. Hvis de ikke får si farvel til vennene sine og må forlate halvparten av tingene sine, da føles det som et fengsel. Man kan skaffe alt her, av mat, drikke etc, men barnet vil ikke ha lyst på det. Så hvis du får dem til å innstille seg på nå skal vi dra til Pakistan, vi skal lære et nytt språk, lese Koranen etc, da vil barnet tilpasse seg. Yngre barn, særlig i junior seksjonen tilpasser seg lett; når de får nye venner så glemmer de de gamle. De holder sjelden kontakten med venner i Norge, bare med familie i forbindelse med ferier. (skoleinformant)

Som et forslag, norske myndigheter kunne snakke med foreldre som vil ta med barna til Pakistan, sånn at de ikke blir engstelige for at staten vil ta barna deres. Og anerkjenne at den pakistanske kjernefamilien er annerledes enn den norske hvor foreldrene har mindre å si i barnas daglige liv, særlig når barna blir eldre. Forstå at det ikke er noe galt. (skoleinformant)

Utvikling over tid

Den norske befolkning har hørt masse uff-uff om pakistanske barn som går på pakistansk skole. Det var selvfølgelig slitsomt å leve med det, det var jo mye skriverier. Men jeg mener migrasjon er en prosess, det er naturlig at det må gå seg til. Og man lærer av sine feil.

Dette sitatet rommer mye. For det første snakker denne faren på vegne av mange foreldre som følte seg urettmessig kritisert og mistenkeliggjort for de valgene de gjorde for sine barn, basert på den kunnskapen, idealene og drømmene de hadde - på egne, barnas og familiens vegne. For det andre rommer sitatet en innrømmelse av at

kanskje var det en viss grunn til å kritisere. Kanskje er det begått feil. Men de valgene folk gjorde må ses som ledd i en prosess som går seg til, der ikke all endring og justering kan skje like fort. Og der det er urimelig å forlange at folk skal vite på forhånd hva utfallet vil bli, hva som er kloke valg. Det ser man først senere, og man lærer av sine feil.

Denne mannen snakker ikke bare generelt, men også helt konkret om seg selv. I en barneflokk på seks har alle unntatt én sønn bodd med mor i Pakistan i oppveksten. Far så etter hvert at ikke alt gikk så bra, og da den yngste ble født bestemte han seg for at sistemann skulle ha hele oppveksten og skolegangen i Norge. Han ville lære av sine feil. Det som skjedde var imidlertid at sønnen selv protesterte. Han ville også oppleve Pakistan, slik de eldre søsknene hadde gjort, og som mor snakket så varmt om. I farens historie kobles sønnens ønske og protest sammen med en lei episode i barnehagen. Sønnen kom hjem og fortalte at hadde fått høre av noen andre barn at han ikke var norsk. Etter dette, når gutten har protestert på at han ikke får bo i Pakistan, og faren svarer at det er fordi han er norsk, er det dette sønnen har vist til. Han er ikke norsk.

Som nevnt i metodeavsnittet, der vi redegjorde for utfordringene med å rekruttere informanter med pakistansk bakgrunn, møtte vi tidlig påstanden om at langt færre norsk-pakistanske barn drar til Pakistan på lengre opphold. Dette er en gjennomgående forståelse i våre intervjuer, både blant hovedinformanter og andre ressurspersoner, som også bekreftes av studiens kvantitative materiale (kapittel 3). En far sier det var vanlig fra 1990-tallet og utover, mens de siste fem årene har flyttestrømmen gått motsatt vei. Folk kommer tilbake. Han forteller at praksisen er omdiskutert i hans miljø, og han lanserer flere forklaringer på denne trenden:

De siste årene har det vært en hissig diskusjon ... hva er best for barna? Kan vi ha vår religiøse tro uten å reise tilbake? Flere forstår at de kan bevare tradisjonen uten å reise tilbake, pluss at de ser hvor viktig språk er for barna og familien. Hvis det var morsmåls- og urduundervisning her tror jeg flere ville droppet Pakistan. Det at morsmålet falt bort i skolen her var med på å motivere en del foreldre til å sende barna.

Det er blitt mer og mer fokus på utdanning og at de unge skal klare seg i det norske samfunnet. Da vi sendte barna var også utdanning motivasjon nummer én. Men da så man mot Pakistan, eliten der, man ser jo opp til de som har det bra. Og så ville man sende barna sine på de utdanningene som pakistanske elitefamilier brukte. Private skoler.

Den gangen var det mange familier som så opp til oss som hadde alle barna i Pakistan. Nå er det ikke så vanlig mer.

Han får støtte fra en norsk-pakistansk lærer:

Det er ikke lenger status blant norsk-pakistanere å sende barna på skole i Pakistan. De fleste mener man dermed ødelegger barnas framtid. Når man først skal bo i Norge er det bedre å satse på skole her.

Andre er særlig opptatt av de forverrede forholdene i Pakistan med sikte på manglende politisk stabilitet og sikkerhet. En gutt på 17 år som kom tilbake for et halvt år siden sier:

Hvorfor har du lyst til å bo her og ikke i Pakistan?

Her er det sikkert, der er det ikke sikkert for folk. I forhold til før. Nå er det fare for at det og det skal skje. Så derfor tenker jeg at jeg skal studere her. Der er det fare for at du kan bli kidnappet når som helst, du kan bli skutt, det sprenger bomber der. Det er drap også. Det skremmer deg. Man kan ikke gå ut av huset. Det er fare, kan ikke gå ut om kveldene. Så her det sikkert.

Også skolene forteller at det var flere norsk-pakistanske elever tidligere:

Det har vært en generell nedgang. Jeg vet ikke om det er sikkerhetssituasjonen eller elektrisitetsproblemene. Det er færre elever nå. Vi pleide å ha mange norske elever som var hos oss i mange år, fra pre-school til O levels; hele søskenflokkene var her. Noen dro tilbake [til Norge] og tok med seg resten av barna når de eldste var ferdig med utdanningen i Pakistan. De dro jo til Norge hver sjettede måned uansett, så de tenkte vel at de likevel kunne bli der. Og eldre søsken vil være et godt eksempel for de yngre.

Samtlige vi har intervjuet og snakket med på andre måter hevder altså at det ikke lenger er vanlig at norsk-pakistanske barn og unge flytter til Pakistan for å gå på skole der. Årsakene til denne nedgangen i utenlandsopphold er sammensatte, men det er særlig to forhold som løftes fram av våre informanter. Den vanligste begrunnelsen, og den flest vil være enig om, gjelder forholdene i Pakistan. De siste årenes

politiske og økonomiske utvikling har framfor alt medført store sikkerhetsmessige problemer. Selv om de områdene norsk-pakistanere tilhører ikke er særlig terrorutsatt, er kriminalitet en reell trussel. Barn av utflyttede pakistanere har blitt kidnappet og i en del tilfeller drept til tross for at løsepenger ble betalt. Generell økonomisk nedgang, hyppige strømbrydd og økende korrupsjon nevnes av flere. Kanskje ser også noen norsk-pakistanere annerledes på opprinnelseslandet sitt etter så mange år i en demokratisk velferdsstat. I tillegg kommer at behovet for omsorgsarbeid i Pakistan er blitt mindre siden den eldre generasjonen etter hvert dør ut og flere familiemedlemmer har migrert.

En annen forklaring på nedgangen i utenlandsopphold er at foreldrene har lært av sine erfaringer. De har opplevd at barnas opphold og skolegang ikke ble som forventet, at det ble mer krevende og ga mindre positiv uttelling enn ønsket. Flere mener de kan se at det ikke har gått så bra med de som dro, sammenlignet med dem som ble i Norge og satset på et fullstendig norsk skoleløp. En beslektet forklaring handler om at foreldrene og familiene i større grad orienterer seg mot en norsk hverdag og framtid for seg og sine barn, og at de derfor mener barna bør ta en norsk utdanning og beherske det norske språket fullt ut. Denne forklaringen samsvarer med andre utviklingstrekk, for eksempel i giftemønster. Som vi nevnte innledningsvis i kapitlet, er norsk-pakistanernes partnervalg i ferd med å dreie i retning av et norsk ekteskapsmarked.

Videre aner vi en generell usikkerhet rundt de økonomiske nedgangstidene i vestlige land, som kan skape usikkerhet rundt mulighetene for å reetablere seg i Norge dersom man ikke lykkes i Pakistan. Dette er nok et forhold som så langt er enda mer aktuelt i andre europeiske land, men slike bekymringer kan tilflytte norsk-pakistanere gjennom deres transnasjonale nettverk. Gratis høyere utdanning og Lånekassens tilbud er også forhold som trekker og holder norsk-pakistanere i Norge, særlig i en tid der velferdsgoder er blitt mindre selvsagte. Kort sagt er det flere forhold som tilsier at tilknytningen til Norge blir mer verdsatt, og at dette bidrar til at tyngdepunktet i tilknytningen faller ned på Norge.

Det kan virke som det å sende barna til Pakistan har fått en noe annen sosial betydning, anseelse, i hvert fall i noen norsk-pakistanske miljøer. Mens dette tidligere var ansett som en fornuftig og vel ansett måte å utøve foreldreskap på, kan det se ut som det er blitt mer omdiskutert og delvis kritiseres som ikke smart. Delvis fordi barna ikke klarer seg så godt sosialt og læringsmessig, og derfor ikke innfrir utdanningsambisjonene. Delvis fordi man splitter opp familien og barna må leve uten sin far. Dette kan anses som et brudd med pakistanske verdier der familiesamhold står sterkt. Det er også mye som tyder på at det å sende barna i ungdomsfasen kan ses som et nederlag, at man ikke har klart å få skikk på barna. I dag kan det se ut som om status og

anseelse har skiftet i favør av foreldre som velger å holde barna sine i Norge, og *samtidig* ivaretar barnas kulturelle og religiøse oppdragelse her.

For det er jo ikke sånn at disse familiene nødvendigvis er mindre opptatt av sin identitet og tilhørighet i islam og noe de regner som pakistansk. En viktig endring er, som flere informanter har vært inne på, at det er blitt lettere å bygge og utøve denne identiteten i Norge. Alt fra krydder til moskéer er mer tilgjengelig, og miljøene og nettverkene er større. Samtidig har digitale verktøy og sosiale medier revolusjonert mulighetene for å holde kontakten med mennesker og steder uten å reise. Barn i Norge kan få koranundervisning og «private tutition» av pakistanske lærere over Skype, og vi vet at mange fortsatt tilbringer ferier i Pakistan og drar i bryllup der. Men også her mener mange at trenden har snudd. Nå er det stadig oftere at bryllupet står i Norge, og gjestene kommer hit fra Pakistan, og andre steder i verden, i stedet for motsatt. I flere familier handler det rett og slett om at de er flere *her* enn *der*.

Kort sagt, selv om vi har møtt mange som mener norsk-pakistanske foreldre har fått uberettiget og stereotyp kritikk fra majoritetssamfunnet, får vi også inntrykk av at praksisen er i endring og langt mer omdiskutert norsk-pakistanere imellom enn tidligere. Flere personer med pakistansk bakgrunn har da også uttalt seg kritisk til praksisen. Stortingspolitiker fra SV, Akhtar Chaudry, var tidlig ute, mens lærer og skribent Assad Nasir og journalist Shazia Sarwar er blant de som har problematisert utenlandsoppholdene i det siste.⁶³

Oppsummering

Her gir vi en hovedsakelig deskriptiv oppsummering av funnene våre, men løfter også fram enkelte mer analytiske dimensjoner ved materialet. Dette blir på ingen måte noen uttømmende analyse, og vi viser også til den samlede diskusjonen i kapittel 8.

Det typiske mønsteret er en mor som flytter til Pakistan sammen med barna, mens far blir igjen i Norge for å tjene penger. Motivasjonen for oppholdet er som oftest sammensatt, men noen momenter går igjen: omsorg for eldre slektninger i Pakistan (mor), helseproblemer i den

63. «Hvem bryr seg egentlig om at Fatima (12) er borte?» av Shazia Sarwar, VG 15. juli 2013. «Hvorfor i helvete sendte du dattera di til Pakistan?» av Assad Nasir, Dagbladet 3. februar 2012. «Norske barn må gå i norsk skole» av Akhtar Chaudry, www.utrop.no, 18.10.2007.

norske familien, forretningsdrift i Pakistan (far), samt foreldrenes ønske om sterkere tilknytning for barna til Pakistan, språk, kultur, religion og slekt. Skolegang i Pakistan kan både være et resultat av flyttingen, og en selvstendig drivkraft. Noen foreldre er misfornøyde med norsk skole, mens for andre er det de pakistanske skolenes status og antatt høyere nivå som trekker.

Far kommer relativt ofte på besøk og ferie til Pakistan, og barna og mor drar noen ganger til Norge. I flere familier er det en del reising fram og tilbake, inkludert tilløp til tilbakeflytting som ble avbrutt. Barna flytter tilbake til Norge i ungdomsskolealder, når de skal begynne på videregående, eller etter fullført tilsvarende i Pakistan. I noen familier har søsknene flyttet gradvis til Norge ettersom de når den aktuelle alderen. I en del tilfeller blir mor værende i Pakistan, eller hun deler året mellom de to landene.

I Pakistan bor barna sammen med mor og slektninger, alene med slektninger eller sammen med begge foreldre. Dersom hele kjernefamilien er på plass, er det flere som flytter til mer sentrale strøk enn øvrig slekt, for å komme nærmere de gode skolene og for å leve et mer urbant liv.

Norsk-pakistanske barn går på privatskoler, i likhet med pakistanske barn fra familier som har råd til skolepengene. Pakistanske privatskoler representerer et bredt spenn. Ett skille går mellom urduspråklige og engelskspråklige skoler, et annet gjelder hvorvidt de kun følger pakistansk læreplan og eksamenssystem, eller også – eventuelt utelukkende – tilbyr utdanning innen det britiske Cambridge/GCE-systemet med O levels og A levels eksamener. Våre informanter har i hovedsak erfaring fra engelskspråklige skoler, og flere har tatt britiske eksamener. De beskriver en skole som krever hardt arbeid, med mye fokus på prestasjoner, motivasjon gjennom konkurranse og et tydelig hierarki mellom elev og lærer. Undervisningen er moderne med vekt på refleksjons- og aktivitetsbasert læring, men også pugging. Disiplin sikres gjennom uniformering, klare regler og sanksjoner, men fysisk straff er forbudt. Både de unge, foreldrene og skolene i Pakistan mener pakistanske skoler har et høyere akademisk nivå enn de norske. Matematikk trekkes særlig fram. Den mest gjennomgående utfordringen for de norsk-pakistanske elevene gjelder språk, og flere må i starten jobbe mye med både urdu skriftlig og engelsk for overhodet å kunne følge undervisningen.

Hverdagen for barn og unge er gjennomorganisert med mye tid på skole, lekser, ekstraundervisning/privatlærer og koranundervisning. Både tidsmangel, sikkerhetssituasjonen og normer for kjønnssegregasjon og kvinners ærbarhet begrenser vennskap og fritidsaktiviteter, men flere har mye kontakt med slektninger. Tilsvarende Høgskolen i Oslos tidligere studie (Østberg m.fl. 2006) oppgir våre informanter at overgangen til det pakistanske

skolesystemet, og tilbake til det norske var krevende. Framfor alt måtte de bruke tid på å lære seg godt nok norsk ved retur. Vi deler Østberg m.fl. sin konklusjon om at foreldrene sannsynligvis har undervurdert hvor krevende dette ville være, og hvor avhengig man er av norsk også i andre fag. Flere av våre informanter legger vekt på at det gikk bra til slutt, men de henviser samtidig til andre som ikke har lyktes. Noen har valgt engelskspråklige utdanninger når de kom tilbake til Norge, som IB-linjer på videregående og engelskspråklige høyskolestudier.

Det er bred enighet om at noen foreldre bruker utenlandsopphold for å «få skikk på» ungdommer som anses å ha blitt for norske, har atferds- eller rusproblemer m.m. Å sende en tenåring til Pakistan kan derfor av andre oppfattes som tegn på foreldrenes manglende autoritet og mislykte barneoppdragelse. Slike opphold er åpenbart problematiske fordi det ofte skjer mot den unges vilje, men kan også være belastende i form av stigmatisering fra jevnaldrende og andre i norsk-pakistanske miljøer. De pakistanske skolene er sterkt kritiske til foreldre som bruker Pakistan-opphold for å disiplinere ungdom. Ofte vil dette fungere mot sin hensikt, hevder de. Ungdommen vil ikke være motivert for å prestere i skolen, og oppholdet vil kunne generere mer motstand, mistilpasning og ulydighet på sikt. Denne kritikken av autoritær oppdragelse er til forveksling lik den foreldrene kan møte i norsk skole. De pakistanske skoleinformantene mener generelt at eldre barn får større problemer med å tilpasse seg, og anbefaler foreldrene å legge oppholdet før tenårene, og være åpne om sine planer og hensikter.

De unge voksne informantene har gjennomgående svært nyanserte framstillinger og vurderinger av oppholdet. Flere sier at de er glad for at de har fått med seg denne erfaringen, men at det også har vært utfordrende. De er veldig glad i Pakistan, og de opplever å ha fått en sterkere identitet. Likevel faller de som oftest ned på at det er best å begrense flyttingen. Flere mener man bør holde seg til kortere opphold tidlig i grunnskolealder eller ikke reise i det hele tatt. Et annet råd som går igjen, er ikke å splitte familien, men reise sammen. Dette er også våre foreldreinformanter langt på vei enige i.

Hos de unge er det nok særlig når de skal oppsummere og vurdere erfaringene sine nå i ettertid, og ikke minst i deres råd til andre, at de mer problematiske sidene av oppholdene kommer fram. Da høres en sårhet, som ikke nødvendigvis handler om konkrete hendelser, om en klar opplevelse av ufrivillighet eller mislykkethet, men om savn og tilpasningsvansker. Sagnet av en far man ikke ble kjent med, av søsken som bodde i det andre landet, av barndomsvennene man ikke har, av å være «vanlig». Og om krevende innkjøringsfaser i begge «ender», som den unge mannen som fortalte om «kultursjokk to ganger». Følgende sitat fra en av de unge oppsummerer den gjengse oppfatningen i materialet når det gjelder lange opphold: «Alt i alt er det sånn at noen klarer det, men de fleste bør ikke gjøre det.»

Stabilitet og kontinuitet er tema som på ulike måter går igjen. Det blir tydelig, i hvert fall indirekte, at foreldrenes ambisjon om å skape kontinuitet, forankring og sammenheng i barnas og familiens liv, også kan resultere i det motsatte. Der foreldrene ønsket at barna skulle bli kjent med sine røtter og forstå hvem de er, formidler noen av de unge *også* en opplevelse av rotløshet og av ikke å høre til noen steder. Og av stadig å begynne litt på nytt igjen, slite med språket og være annerledes. Og mens pakistanske familieverdier gjerne framholdes som noe av det man vil ta vare på i møte med norsk individualisme, forteller unge, men også foreldre, om splittede familier. Ikke bare fraværende fedre den gang, men også søskenflokker som har bodd i hvert sitt land og mødre som fortsatt bor i Pakistan nå.

Våre unge informanter legger altså vekt på at de setter pris på tiden i Pakistan, men flere framhever at det var hardt skolemessig. Prestasjonspresset kunne røyne på. For de som klarer seg når de kommer til Norge, vil dette skolepresset komme i et mer positivt lys enn om de hadde lyktes mindre godt. Noen barn faller gjennom i de prestasjons- og konkurranseorienterte pakistanske skolene, mens andre sliter mer med overgangen til ansvar for egen læring og det som kanskje er mer diffuse læringskrav og –metoder i Norge. De som har gått på skoler med engelsk som undervisningsspråk, engelsk eksamenssystem og moderne læringsmetoder har nok i større grad fått med seg kunnskap og kompetanse som er konvertibel i Norge. Samtidig er manglende norskkunnskaper en utfordring for samtlige.

Samtlige informanter hevder at det ikke lenger er vanlig at norsk-pakistanske barn og unge flytter til Pakistan for å gå på skole der. Den vanligste begrunnelsen, er sikkerhetsmessige og praktiske problemer i Pakistan, særlig knyttet til kriminalitet og strømbrydd. Slektningers omsorgsbehov er heller ikke så aktuelt lenger. Andre framhever at foreldrene på den ene siden, har erfart at barnas Pakistan-opphold ble mer krevende og ga mindre positiv uttelling enn ønsket. På den andre siden orienterer foreldrene seg i større grad mot en norsk hverdag og framtid for seg og sine barn. De ønsker at barna tar en norsk utdanning og behersker det norske språket fullt ut. Vi finner at praksisen med å «sende» barn til Pakistan er omdiskutert blant norsk-pakistanere, også i offentligheten. Det kan virke som status og anseelse har skiftet i favør av foreldre som velger å holde barna sine i Norge, og *samtidig* ivaretar barnas kulturelle og religiøse oppdragelse her. Vi antar at dette særlig gjelder i miljøer der høyere utdanning er verdsatt. En slik dreining henger antakelig sammen med endring både i preferanser og mulighetsrommet for dagens norsk-pakistanere. Dels rettes deres ønsker og ambisjoner i større grad mot Norge, dels har det blitt lettere å være «pakistansk», og muslimsk, i Norge.

6 Skolenes erfaringer og tilnærminger

I dette kapitlet redegjør vi først kort for opplæringsloven med vekt på opplæringsplikten/retten og fraværsregler. Et særlig aktuelt spørsmål er som vi så i kapittel 2, lovens geografiske virkeområde. Hvilke forpliktelser har egentlig norske skoler og kommuner i forhold til barn som oppholder seg i utlandet? Videre presenterer vi resultater fra våre intervjuer med skoleledere på barne- og ungdomstrinnet. Det handler om skolenes erfaring med og vurdering av utenlandsopphold blant barn med innvandrerbakgrunn, og hvordan de oppfatter sitt ansvar og rolle i den forbindelse.

Opplæringsloven

I Norge er det opplæringsrett og -plikt for alle barn i grunnskolealder. Foreldrene plikter å sørge for at barnet får opplæring, enten ved godkjent (offentlig eller privat) skole eller godkjent hjemmeundervisning. Hvis eleven går på skole, plikter foreldrene å bringe barnet til undervisningen. Ugyldig fravær er brudd på opplæringsloven og kan straffes med bøter. Unnlattelse av å sørge for grunnopplæring kan også føre til tiltak etter barnevernloven (NOU 1995:18 s 93). Etter 14 dagers ugyldig fravær skal eleven skrives ut av skolen, og foreldrene overtar ansvaret for at opplæringsplikten overholdes. Eleven har ikke rett til at skolen tar igjen det som er mistet ved ugyldig fravær eller der eleven er skrevet ut av skolen.

Det fins to grunnlag for gyldig fravær fra skolen; sykdom og permisjon. Opplæringsloven har en klar regel om at permisjon kun kan innvilges med 10 skoledager om gangen. Loven sier imidlertid ingenting om *hvor ofte* en elev kan få slik permisjon, utover at det skal være forsvarlig. De siste årene har flere kommuner vedtatt innstramninger i sine lokale regelverk. I Stavanger har Kommunalstyret for Oppvekst vedtatt å anbefale at elever normalt ikke skal kunne gis

permisjon (10 dager) oftere enn hvert tredje år. Oslo kommune har innført nye regler for fravær fra og med skoleåret 2013/2014; en såkalt *Oslo-standard*. Grunnskolen skal heretter ikke kunne innvilge permisjon for mer enn inntil 10 skoledager per skoleår.⁶⁴

Elevers utenlandsopphold aktualiserer spørsmålet om Opplæringslovens *geografiske virkeområde*. Når/hvor gjelder opplæringsplikten og dermed reglene om fravær? Opplæringsloven har ingen eksplisitt bestemmelse tilsvarende barnevernloven (se neste kapittel). Det er kun terskelen for å bli «innmeldt» i opplæringsplikten og -retten som er nærmere definert. Her trekkes skillet ved tre måneder.⁶⁵

Retten til grunnskoleopplæring gjeld når det er sannsynleg at barnet skal vere i Noreg i meir enn tre månader. Plikta til grunnskoleopplæring byrjar når opphaldet har vart i tre månader. Departementet kan i særlege tilfelle fritta elevar frå denne plikta. (Oppl §2-15. ledd)

Når det gjelder terskelen for å bli «utmeldt» av opplæringsplikten må vi gå til forarbeidene til opplæringsloven (Ot.prp. nr. 46 1997-98). I punkt 5.1.2 «Geografisk virkeområde» heter det:

Utvalet viser til at det geografiske virkeområdet for lovutkastet følgjer av dei allmenne prinsippa om virkeområdet for lover. Dersom ikkje noko anna går fram av lovutkastet, *gjeld* det såleis *berre opplæringsverksemd i riket*. (...) Unntak frå utgangspunktet om at lovutkastet berre gjeld i riket, gjeld for private skolar i utlandet med statstilskot.

Norske borgarar *som buset seg i utlandet*, har likevel ikkje rett til grunnskole eller vidaregåande opplæring etter reglane i lovutkastet. Dei er heller ikkje omfatta av plikta til grunnskoleopplæring. Utvalet går likevel ut frå at norske borgarar som tek *eit kortvarig opphald* i utlandet, må vere omfatta av grunnskoleplikta." (våre uthevinger)

64. Se [http://www.utdanningsetaten.oslo.kommune.no/getfile.php/utdanningsetaten%20\(UDE\)/Internett%20\(UDE\)/EFP/Dokumenter/Oslostandard%20for%20behandling%20av%20s%C3%B8knad%20om...pdf](http://www.utdanningsetaten.oslo.kommune.no/getfile.php/utdanningsetaten%20(UDE)/Internett%20(UDE)/EFP/Dokumenter/Oslostandard%20for%20behandling%20av%20s%C3%B8knad%20om...pdf) Kommunen omtaler UDir veileder som et supplement til egne retningslinjer.

65. Se også Ot.prp. nr. 46 1997-98, 5.1.2 Utlendingar i Noreg. Her drøftes også forholdet til folkeretten.

De to sentrale begrepene er altså *bosatt* og *kortvarig opphold*.⁶⁶ Dersom et barn er bosatt i Norge, men oppholder seg kortvarig i utlandet, gjelder opplæringsplikten fortsatt. Dersom barnet bosetter seg i utlandet faller opplæringsplikten bort. Hva som ligger i «kortvarig opphold i utlandet» til forskjell fra «bosetter seg i utlandet» utdypes ikke nærmere i proposisjonen.

Spørsmålet er imidlertid behandlet av Utdanningsdirektoratets tolkningsuttalelser, blant annet i svar til Fylkesmannen i Rogaland fra september 2009. Fylkesmannens spørsmål gjaldt «barn som oppheld seg i utlandet og som ikkje er melde som utvandra etter lov om folkeregister §8» og «barn som oppheld seg i utlandet utover dei to vekene kommunen har heimel til å gi permisjon frå den pliktige opplæringa etter opplæringslova § 2-11.»⁶⁷ Det handler altså om barn som fortsatt er *bosatt* i Norge, men *oppholder* seg i utlandet utover to uker (ugyldig fravær). Utdanningsdirektoratet svarer:

Det følger av forarbeida til gjeldande § 1-2 i opplæringslova, jf. Ot.prp. nr. 46. (1997-98) at det geografiske virkeområdet for lova ikkje er lovfest og at det da følger av allmenne rettsprinsipp at lova gjeld i riket, men ikkje for Svalbard, jf. § 2 i svalbardlova. Dette inneber at lova og retten til grunnopplæring gjeld for barn i skolepliktig alder som oppheld seg innafor rikets geografiske grenser.⁶⁸

Her henviser altså direktoratet til forarbeidene, men fokuserer ensidig på begrepet opphold. Dermed oppheves skillet mellom det å *oppholde* seg i utlandet og *bosette* seg i utlandet. Siden Fylkesmannens spørsmål gjaldt barn som oppholder seg i utlandet *utover to uker*, er det rimelig å forstå Utdanningsdirektoratets svar dithen at opplæringsplikten og -retten opphører etter to ukers fravær fra Norge. Sett i lys av

66. Vi kommer tilbake til mer generelle betraktninger rundt bosatt og opphold som tilknytningskriterier i kapittel 7

67. <http://www.udir.no/Regelverk/Tolkning-av-regelverket/Andre-tema/-1-2-2-1-2-11-og-2-13-Elevar-som-oppheld-seg-i-utlandet/> Lesedato 11. august 2013

68. I et tilsvarende tolkningsbrev til Fylkesmannen i Vestfold (31.8.2010) presiserer Udir at siden loven kun gjelder i riket, vil ikke bosettingsstatus i Folkeregisteret ha noe å si. § 13-1. Plikt for kommunen til å sørge for grunnskoleopplæring og spesialpedagogisk hjelp. Kommunen skal oppfylle retten til grunnskoleopplæring og spesialpedagogisk hjelp etter denne lova for alle som er busette i kommunen. (...) Departementet gir forskrifter eller pålegg i enkelttilfelle om kven som skal reknast som busett i kommunen, og om refusjon av utgifter som andre kommunar har til grunnskoleopplæring.

stortingsproposisjonens formulering om kortvarig opphold som *ikke* unntar fra plikten, må to uker (10 skoledager) forstås som direktoratets definisjon av grensen for kortvarig opphold.

Det kan med andre ord se ut som Direktoratets tolkning innebærer at det ikke skal mer til enn et to ukers opphold for at eleven regnes som bosatt i utlandet. Dette virker noe overraskende, siden forarbeidene presiserer at det skal mer til enn et kortvarig opphold for å regnes som ikke lenger bosatt. Inntrykket er altså at direktoratets tolkning innsnevrer lovens virkeområde i forhold til forarbeidene.

Bildet er imidlertid ikke entydig. Utdanningsdirektoratets egen veileder fra 2011 *Barn som ikke møter på skolen* bruker «oppholder seg» og «bosatt i» om hverandre.⁶⁹ Her heter det at «alle barn som er bosatt i Norge har rett og plikt til grunnskoleopplæring» (punkt 1). Et annet sted (punkt 2) brukes formuleringen «alle barn og unge som oppholder seg i Norge» om det samme. Når det gjelder rutiner for avdekking av gyldig vs. ugyldig fravær heter det at hvis skolen finner barnet i utlandet, skal saken avsluttes. Det problematiseres altså ikke om barnet er å anse som bosatt i Norge eller ikke. Betyr dette at et barn som oppholder seg i utlandet lenger enn tillatt permisjon, anses som ikke lenger bosatt i Norge? Og har det ikke noe å si om barnet oppholder seg i utlandet frivillig eller ikke? Her tenker vi særlig på litt eldre barn, jamfør barnelovens bestemmelse om økende grad av selvbestemmelse, og spesifikt lovens § 32 om at barn ved fylte 15 år kan velge utdanning (se også neste kapittel).⁷⁰

Alt i alt sitter vi igjen med et inntrykk av manglende avklaring, men også en viss mangel på logikk. Vi forstår det som at opplæringsplikten gjelder ved midlertidige opphold i utlandet. Det betyr at de som skal oppholde seg i kortere tid må søke om permisjon, som tillates inntil to uker. Det er dermed rimelig å anta at foreldre til barn som blir borte utover de innvilgede to ukene, har brutt opplæringsplikten. På den andre side sier altså Utdanningsdirektoratet at opplæringsplikten/loven ikke lenger gjelder hvis barnet oppholder seg i utlandet utover to uker. Da gjelder ikke loven lenger, og dermed er det ikke grunnlag for reaksjoner eller sanksjoner. I ytterste konsekvens betyr dette at fravær i utlandet per definisjon ikke kan være ugyldig?

69. http://www.udir.no/Upload/Lov_regelverk/Veiledere/Veileder_barn_som_ikke_moter_til_skolestart.pdf?epslanguage=no Lesedato 11. august 2013

70. Verken direktoratets eller de kommunale (se under) retningslinjene nevner spørsmålet om barns samtykke eller pålegger skolene å høre barnet. Barnelovens § 32 nevnes heller ikke. I Oslo vurderes det å ta inn noe om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse i rundskrivet.

Innstramming og forvirring

Vi ser en tydelig tendens til at utdanningsmyndighetene de senere år har lagt vekt på å gå opp rettslige og nasjonalstatlige grenser. Vårt inntrykk er at ansvaret for barn i utlandet er blitt begrenset i forhold til tidligere oppfatninger. Dette kommer ikke bare fram i de eksplisitte tolkningene fra Utdanningsdirektoratet. Vi kan også se en utvikling i veiledningsmateriale og retningslinjer.

Oslo var først ute med å innføre rutiner for skolenes håndtering av barns utenlandsopphold. I veileder fra 2005 pålegges skolene aktivt å følge opp elever som blir borte, med ulike framgangsmåter gitt ulike utfall av skolens undersøkelser.⁷¹ Når det gjelder utenlandsopphold har veilederen følgende formulering: «Barnet er funnet/mottar opplæring. Saken avsluttes. Dersom barnet mottar opplæring i utlandet, skal dette bekreftes skriftlig av foresatte.»⁷² Stavanger kommunes prosedyre fra samme år har tydelig kopiert Oslo, men går et skritt lenger og pålegger skolene å kreve dokumentasjon på at barnet mottar opplæring:

2 a) Det oppnås kontakt med hjemmet. Hjemmet gir melding om at barnet mottar hjemmeopplæring eller opplæring på en skole i utlandet. Hjemmet *må dokumentere* at barnet mottar opplæring og evt. innholdet i denne opplæringen. Saken avsluttes. (vår utheving)⁷³

Utdanningsdirektoratets nasjonale veileder kom ikke før i 2011.⁷⁴ Også denne er i stor grad basert på Oslo kommunes, men den skiller seg ut når det gjelder utenlandsopphold. Her heter det at saken avsluttes hvis skolen finner at barnet er i utlandet. Det stilles altså verken krav om skriftlig bekreftelse eller dokumentasjon. I henhold til Utdanningsdirektoratets tolkning av Opplæringsloven er det da også

71. «Behandling av ugyldig fravær i grunnskolen i Oslo», Rundskriv nr 7/2005, Oslo kommune, Utdanningsetaten

[http://www.utdanningsetaten.oslo.kommune.no/getfile.php/utdanningsetaten%20\(UDE\)/Internett%20\(UDE\)/Dokumenter/rundskriv/Rund_ugyldig.pdf](http://www.utdanningsetaten.oslo.kommune.no/getfile.php/utdanningsetaten%20(UDE)/Internett%20(UDE)/Dokumenter/rundskriv/Rund_ugyldig.pdf) Lesedato 11. august 2013

72. Ingen av retningslinjene nevner spørsmålet om barns samtykke eller pålegger skolene å høre barnet. Barnelovens bestemmelse om at barn fra 15-år rett til å bestemme over egen utdanning nevnes heller ikke. I Oslo vurderes det å ta inn noe om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse i rundskrivet. Hva med Barnekonvensjonen og barnets rett på skolegang?

73. «Prosedyre ved ugyldig fravær fra undervisningen», brev av 22.9. 2006 fra Stavanger kommune, Oppvekst og levekår til alle skoler v/ rektor. I brevet heter det at prosedyrene ble utarbeidet og sendt ut per e-post i 2005. Vi har fått brevet fra kommunen. Det ligger også på linksidene til Stavanger kommune.

74. Se note 7.

tvilsomt om norske skoler har anledning til å stille slike krav, i hvert fall når det gjelder dokumentasjon på at barnet mottar opplæring. Norske myndigheter har jo ikke noe med om barnet mottar opplæring, så lenge opplæringsplikten ikke lenger gjelder. En slik tolkning kan innebære at Stavanger kommunes retningslinjer ikke er i tråd med Opplæringsloven.⁷⁵

Fra Utdanningsdirektoratet har vi fått oppgitt at kommunene ikke har hjemmelsgrunn til å kreve dokumentasjon fra foreldrene på at barnet får opplæring eller innholdet i denne hvis det er dokumentert at barnet befinner seg i utlandet. Begrunnelsen er at lovens virkeområde er avgrenset til Norge. Tolkningen tydeliggjøres også av følgende svar fra utdanningsministeren på spørsmål i Stortinget:

Det er imidlertid kun de med udokumentert fravær som registreres (dvs. hvis skolen finner eleven i Norge uten opplæring, eller de ikke finner eleven). Dersom skolen har fått bekreftet at eleven *ikke oppholder seg i Norge* (og *derfor ikke omfattes* av opplæringslovens rett og plikt til grunnskoleopplæring), registreres eleven ikke. (vår utheving)⁷⁶

Utdanningsmyndighetene har altså lagt vekt på å begrense sitt ansvar. Vårt prosjekt viser at de foreløpig ikke har lyktes fullt ut å formidle og forankre denne forståelsen – verken i egen sektor, i forvaltningen for øvrig eller offentligheten. I medieoppslag uttaler offentlige tjenestepersoner og politikere seg som om opplæringsloven gjelder for barn som oppholder seg i utlandet. Det antydes stadig at foreldre som ikke gir barna skolegang i utlandet eller som plasserer dem på dårlige skoler bryter loven, og at myndighetene forsømmer seg når de ikke sanksjonerer. Et aktuelt eksempel er stortingsrepresentant Hanekamphaug (FrP) i en reportasje fra Aftenposten høsten 2012:

Vi vil ha et nasjonalt register der kommunene rapporterer, så man til enhver tid vet hvor mange som får hjemmeundervisning, holdes hjemme fra skolen og hvor mange man ikke har kontroll på. Det kan

75. Når det gjelder Oslos krav om at foreldrene skriftlig skal bekrefte at barnet oppholder seg i utlandet, kan dette tolkes mer som dokumentasjon på at skolen har undersøkt saken som de plikter?

76. Skriftlig spørsmål fra Morten Ørsal Johansen (FrP) til kunnskapsministeren, Dokument nr. 15:1433 (2012-2013). Innlevert og sendt 06.06.2013. Besvart 14.06 2013 av kunnskapsminister Kristin Halvorsen
<http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=57605>

være naturlige årsaker til at de ikke møter opp, men det kan også være at mange er i hjemlandet. Da har man ingen oversikt over hva slags skoletilbud de får. Vi vet ikke om de har fått den undervisningen *de har krav på* når de kommer hjem etter 2-3 år.(vår utheving)

Endelig er det verdt å minne om Utdanningsdirektoratets egen veileder fra 2007, som fortsatt er tilgjengelig.⁷⁷ Her legges det opp til at skolene kan og bør opprettholde kontakten med eleven under et utenlandsopphold: «samarbeide før, under og etter oppholdet». Slike råd kan gi inntrykk av at norsk skole har forpliktelser overfor elever i utlandet. Det kan med andre ord virke som denne veilederen ikke er oppdatert i forhold til rådende tolkning av loven.

Statsstøttet skolegang og PPT i utlandet

Norsk opplæringslov gjelder altså ikke i utlandet, men privatskoleloven har bestemmelser som regulerer opplæring utenfor Norge. For det første gir den norske stat støtte til norske privatskoler i utlandet, basert på en godkjenningsprosedyre etter privatskoleloven, som er opplæringslovens ekvivalent for private skoler. Skolene godkjennes av utdanningsdepartementet og får 85 prosent statsstøtte. Fylkesmannen i Oslo og Akershus, ved utdanningsavdelingen, utbetaler tilskuddet og har tilsynsansvar med skolene. Elevene gis samme rett til spesialundervisning som private skoler i Norge. De har dermed også en rett til pedagogisk - psykologisk tjenester (PPT).⁷⁸ PPT Utland ble opprettet i 1996 og er lokalisert hos Fylkesmannen i Oslo og Akershus. Denne tjenesten utreder og hjelper barn som går på godkjente og statsstøttede norske skoler i utlandet med hjemmel i privatskoleloven.

For det andre har privatskoleloven også regler om såkalt *kompletterende undervisning* som er en statlig tilskuddsordning under Utdanningsdirektoratet. Formålet er å gi elever ved utenlandske eller internasjonale grunnskoler i Norge eller utlandet statsstøtte til kompletterende undervisning i norsk, samfunnsfag, og religion, livssyn og etikk (RLE). Elever i utlandet må være i alderen 6-16 år (grunnskolealder) og norske statsborgere. Kompletterende undervisning

77. Minoritetsspråklige barn og ungdom på skole i foreldrenes opprinnelsesland. Se kapittel 2
http://www.udir.no/Upload/Brosjyrer/veileder_foreldrenes_opprinnelsesland/5/Veileder_Minoritetspraktlige_pa_utenlandsopphold.pdf. Lesedato 10. januar 2013.

78. I forslag til Lov om friskoler blir rettighetene stadfestet. (jf Ot. Prop. Nr 33, 2002-2003)

må komme i tillegg til vanlig skolegang på en internasjonal eller utenlandsk skole. Det må legges fram et undervisningsopplegg, og alle de tre fagene må inkluderes. Hver elev må få minst 1,5 time undervisning i uken i minst 15 uker per halve skoleår. Det gis ikke tilskudd for kortere perioder enn et halvt skoleår.⁷⁹

Tidligere kunne foreldre og ansvarlige for organisert gruppeundervisning søke om tilskudd. Fra og med 2012 er ordningen lagt om, og nå er det kun nettskoler med sertifisering fra Utdanningsdirektoratet som kan tilby kompletterende undervisning. Globalskolen er en av disse. Skolen har 1500 elever fordelt på nesten 100 land og presenterer sitt tilbud på blant annet denne måten:

Globalskolen gir undervisning med hovedvekt på lese- og skriveopplæring. Ordinære norske fagplaner og retningslinjer for kompletterende undervisning ligger til grunn. (...) Dette er et fleksibelt opplegg for familiene, men likevel med fast struktur gjennom skoleåret. Tilbudet er skreddersydd for familier som ønsker å holde kontakten med Norge og norsk skole.⁸⁰

Globalskolen har per januar 2014 to elever i Pakistan og 17 i India, men antakelig er dette i det vesentlige etnisk norske familier.⁸¹ Skolen informerer om tilbudet via etablerte kanaler som norske ambassader. Det er en generell erfaring at norske barn i utlandet har stort arbeidspress på skolen, og at arbeidet med kompletterende undervisning kommer på toppen av dette. Situasjonen for skolens elever minner altså om mange av våre informantere. Skolen har diskutert muligheten for å markedsføre seg overfor minoritetsforeldre, men har så langt ikke gjort særlige framstøt.

Verken UDir eller Fylkesmannen i Oslo og Akershus kjenner til at ordningen er blitt brukt av elever i Pakistan, Somalia eller andre land som er relevante for denne studien. Vårt inntrykk er at utdanningsmyndighetene og andre offentlige instanser assosierer tilskuddsordningen med andre grupper av norske barn i utlandet, det vil si barn med majoritetsbakgrunn, og at informasjon dermed ikke tilflyter «vår» gruppe. Ordningen berøres ikke av Østberg m.fl. 2006, men

79. For mer informasjon, se <http://www.globalskolen.no/> og <http://www.norskskolen.com>.
<http://www.udir.no/Regelverk/Tilskudd/Skjema/Kompletterende-undervisning---soknadsskjemaer/>

80 www.globalskolen.no. Tilbudet gjelder også for elever som har norsk som andrespråk.

81. Ifølge telefonsamtale med daglig leder.

nevnes i Utdanningsdirektoratets veileder fra 2007, som ble utarbeidet av NAFO (se kapittel 2). I lys av den sterke bekymringen for minoritetsbarns tap av norskferdigheter under utenlandsopphold, og ikke minst kritikken som blir foreldrene til del, er det oppsiktsvekkende at det ikke er gjort mer for å informere om og motivere foreldre med minoritetsbakgrunn til å benytte seg av dette tilbudet. Vi mener dette må rettes på umiddelbart, og at ordningen bør gjennomgås med sikte på denne gruppas situasjon og behov.

Skolene

Intervjuene handlet om gyldig og ugyldig fravær, samt om barn som flytter til utlandet for lengre perioder for så å komme tilbake igjen. Vi spurte dels om hvordan de vurderte omfang, art og årsaker, dels om skolenes tilnærminger. Som nevnt legger Utdanningsdirektoratets veileder (2007) opp til at skolen skal gå i dialog med foreldrene slik at barnets utenlandsopphold blir læringsmessig best mulig, også ift. norskkunnskaper og kontakt med Norge. Samtidig har vi sett at myndighetene i andre sammenhenger trekker langt snevrere grenser for skolenes ansvar. Hva tenker skolelederne selv?

Det har vært viktig å forsøke å skape et helhetsinntrykk av dagens situasjon på den enkelte skole, om mulig også utvikling over tid. Ved å intervju rektorer har vi fått tilgang til prioriteringer og overordnede håndteringsmåter, på bekostning av kunnskap om det enkelte case. Skolelederne bidro også med interessante refleksjoner og vurderinger. Jevnt over finner vi betydelig engasjement og bevissthet i forhold til temaet, noe som vitner om en markert endring fra den situasjonen som beskrives i HiOs studie (Østberg m.fl. 2006). Rektorene er jevnt over positive til de innstramningene som har vært i den enkelte kommune, men flere understreker betydningen av å utøve individuelt skjønn.

Intervjuene med skolelederne viser at retningslinjene er kjent, og rektorene oppgir at de i hovedsak følges. De har imidlertid noe ulik oppfatning og praksis.

Det er særlig spørsmål knyttet til ugyldig eller hyppig fravær i forbindelse med de kortere utenlandsoppholdene som opptar skolelederne, noe som dels kan skyldes at det er mest av disse, dels at de skaper mest hodebry og ressursbruk for skolene. I tillegg kommer at det er rektor som håndterer permisjonssøknader, og at denne problematikken har hatt høy prioritet fra politikere og forvaltning i kommunene. Når det gjelder de lengre, gyldige fraværene, ville vi nok fått mer substansiell informasjon om vi snakket med rådgivere.

Flere av rektorene var opptatt av utfordringer knyttet til *skolestartere*, det vil si barn som forventes å starte på skolen, men ikke dukker opp. Skolene får oversikt fra Folkeregisteret over barn som skal

begynne hos dem til høsten og inviterer til besøksdag i vårsemesteret. Det er frivillig å delta, men flere skoler ønsker å være i forkant og starter undersøkelser rundt barn som ikke kommer på besøksdagen. Flere bruker også betydelige ressurser på å spore opp de som ikke møter til skolestart. Dette er et tema vi ikke fokuserer spesifikt på i den videre framstillingen.

Kortere fravær

Mitt inntrykk er at foreldrene er blitt flinkere ... de leverer permisjonssøknad. Men ganske mange blir lenger borte enn de skal. Og hvis de får avslag drar de likevel. Flere er blitt flinkere til å bruke feriene til hjemreise, men de blir lenger. Det er mange fly som plutselig ikke går på den tida, for å si det sånn.

Jevnt over mener rektorene at foreldre med minoritetsbakgrunn er bedre informert om reglene enn før og søker permisjon som de skal. Når det gjelder rektorenes søknadsbehandling er inntrykket at de bruker individuelt skjønn basert på sin og kontaktlærers kjennskap til den enkelte familie og elev. Flere uttrykker forståelse for foreldrenes og familienes behov for lengre fravær når de først drar til opprinnelseslandet, men mener likevel at hensynet til barnas skolegang bør veie tyngst.

Rektorene samstemmer i at de kortere fraværene er uheldige for barnas skolegang. De understreker at oppholdene kan bli lange når sommerferien forlenges – ofte i begge ender - og at gjentatte kortere opphold til sammen kan gi mye fravær. Fordi oppholdet er midlertidig går barna gjerne ikke på skole i utlandet. Foreldrene har ikke kompetanse eller kapasitet til å undervise barna eller sørge for at de følger med på lekser via nettet. Dette er bakgrunnen for at en del rektorer avslår søknad om to ukers fravær. Vi har hørt flere eksempler på foreldre som ved avslag justerer reisen/feriens lengde i henhold til rektors beslutning.

Ifølge informantene er det ikke vanlig at foreldrene bare reiser uten å si fra, men det forekommer. Det største problemet er foresatte som har søkt og fått innvilget permisjon, men som så blir lenger borte enn de har lov til. Typisk skjer dette i forlengelsen av en skoleferie – både sommer-, påske- og juleferie. I de fleste tilfellene får skolen beskjed fra foresatte eller andre slektninger etter noen dager, om at familien er forsinket. Begrunnelser knyttet til akutt sykdom og flyforsinkelser går igjen. Det danner seg et bilde av typiske forklaringer som rektorene oppfatter som standard, fiktive unnskyldninger.

I de relativt få tilfellene der familien blir borte uten å varsle eller ikke gir beskjed om at de blir forsinket etter permisjon, kan skolen bruke betydelige ressurser på å finne ut hvor barnet befinner seg, slik retningslinjene krever. Noen skoler begrenser seg til å ringe og skrive brev, mens andre driver «detektivarbeid» der de oppsøker familiens adresse, kikker i postkasser, snakker med naboer, og ikke minst andre elever på skolen. De sjekker om familien har meldt flytting til Folkeregisteret, om de har sagt opp sin kommunale bolig, og de snakker med andre som kjenner barnet.

Alle informantene oppgir at skolen varsler NAV. Det varierer derimot hvorvidt eleven skrives ut etter 14 dager, slik de strengt tatt skal. Noen er opptatt av å være konsekvente og praktisere retningslinjene bokstavelig. Mange venter nok. En del rektorer oppgir at de vil skrive barnet ut, for så å ta imot barnet når det kommer tilbake igjen, gitt at skolen har plass. Vi har hørt om svært få tilfeller der eleven ikke fikk fortsette i samme klasse etter et midlertidig opphold. Andre skoleledere vil drøye med å skrive barnet ut, for som én av informantene sa det – «vi vet jo at de kommer tilbake, og så lenge det ikke er kamp om plassene her på skolen er det jo bare pro forma». Det virker som flere drøyer med utskrivning dersom de har fått kontakt med familien og vet at de kommer hjem.

Når det gjelder å finne barnet i utlandet vil skolene basere seg på muntlig informasjon fra foreldrene om at barnet befinner seg i utlandet. Noen krever at foreldrene bekrefter skriftlig, og noen har bedt om og fått dokumentasjon fra skolen. I ett tilfelle – som gjaldt manglende oppmøte ved skolestart - hadde skolens inspektør anstrengt seg mye for å få far til å fremskaffe dokumentasjon fra skolen (i utlandet) der sønnen gikk. Far motsatte seg dette først, men ga seg til slutt og leverte et papir til skolen. Skolen forsto ikke hva som sto i dokumentet, som var på arabisk, men regnet saken som avsluttet. Som vi har sett i første del av kapitlet hadde denne skolen ikke rettslig hjemmel til å kreve slik dokumentasjon, bare til å få godtgjort at barnet befant seg i utlandet.

En rektor forteller at hun i to tilfeller har advart foreldre med at de vil bli politianmeldt hvis ugyldig fravær/forlenget permisjon gjentar seg. Hun begrunner dette med at familien er bosatt i landet og må følge norsk lov. Hun mener det er åpenbart at det dreier seg om permisjon, og ikke utskrivning/flytting av eleven, og anser dermed fraværet som brudd på opplæringsplikten. Hvis foreldrene gjentatte ganger hadde skrevet barnet ut av skolen, for så å melde det inn igjen etter noen måneders fravær, ville hun også anmeldt dem, idet hun anser det som en omgåelse av lovverket. Flere av rektorene er usikre på hvor grensen går for skolens ansvar:

Så lenge det er mine elever så må jeg vite om de får undervisning. Men det er nok et eller annet imellom der i forhold til hva vi har krav på å vite, eller ha innflytelse på.

Andre er opptatt av at media ikke er informert:

Vi hører at de går på engelsk skole i utlandet, men vi får jo ikke noe informasjon mens de er borte. Og det er jo problemet når journalistene ringer og spør meg om jeg vet hvor elevene befinner seg. Og opplæringsloven gjelder jo ikke. Men når de kommer tilbake så kartlegger og spør vi.

Flere rektorer oppgir at de praktiserer reglene strengt og legger vekt på å understreke alvorret overfor foreldrene. De opplever likevel at de har begrenset gjennomslagskraft, blant annet på grunn av manglende sanksjonsmuligheter. Opplæringslovens bestemmelse om forsvarlighetsvurdering er også krevende i praksis:

Opplæringsloven sier ingenting om frekvens, bare at det skal være forsvarlig. For noen barn blir det totale fraværet i løpet av året så høyt at det må kalles uforsvarlig. Men det krever jo mye bokholderi for skolen. Vi må gå tilbake og sjekke hvor mye fravær de har hatt tidligere det året, men også årene før.

Rektorene mener en del foreldre ikke har forståelse eller respekt for skolen og betydningen av tilstedeværelse og kontinuitet, deltakelse i fellesskapet, særlig ved oppstart og avslutning av et skoleår. Denne frustrasjonen gjelder også i forhold til etnisk norske foreldre, men når det gjelder konsekvenser for barnet, og for skolens utfordringer og ressursbruk, er nok bekymringen størst for barn med minoritetsbakgrunn. Flere nevner at det ofte gjelder barn som er svake i utgangspunktet.

Lengre utenlandsopphold

De blir bare sendt. Ofte i forbindelse med ferier. Vi vet sjelden noe i forkant.

De sier de må reise. Det kan være dødsfall, sykdom. Dette er elever som allerede har store utfordringer i forhold til tospråklighet.

Langt de fleste rektorene mener det er uvanlig at elever har lengre utenlandsopphold eller flytter til utlandet for lengre perioder. De vet at det forekommer, men mener det er et begrenset problem.

Unntaket er enkelte av skolene med høy minoritetsandel, der rektor mener det også er for mange lange fravær i elevgruppa. Dette er gjerne skoler der en stor del av elevmassen kommer fra familier med lav sosioøkonomisk status. Foreldrene har lite utdanning og «skolekompetanse»; de kan ikke hjelpe eleven med skolearbeidet og har ikke innsikt i skolens logikk. En av rektorene understreker at hun nok er ekstra negativ til utenlandsopphold siden mange av hennes elever strever mye allerede og kommer fra ressursvake familier.

Rektorenes oppfatning av foreldrenes motiver for å flytte barna til utlandet er sammensatt og samsvarer godt med våre funn i kapittel 4 og 5. Flere framhever foreldrenes ønske om styrke barnas tilknytning til opprinnelseslandets kultur, språk og religion. Dertil kommer foreldre som mener disiplinen er bedre i opprinnelseslandets skole. Det kan hende mor må reise til opprinnelseslandet for å ta seg av en syk slektning, eller at hun selv må ty til slekta i utlandet når hun blir syk, aleneforsørger eller lignende. Enkelte familier oppgir til skolen at de vil prøve å bo i hjemlandet en periode, for å vurdere om de skal flytte for godt. Noen skoler har opplevd at barn kommer tilbake før planen fordi det ikke var vellykket.

Når det gjelder de to gruppene som har særskilt oppmerksomhet i vår studie, etterspurte vi rektorenes overordnede inntrykk. Flere mente norsk-pakistanske familier er blitt mer bofaste i Norge med årene, mens somaliske familier peker seg ut som en gruppe med relativt høy mobilitet. Av eksemplene vi har hørt er det også tydelig at denne gruppa veksler mellom ulike land der de har slektninger.

Rektorene og rådgiverne er skeptiske når det gjelder konsekvensene av lengre utenlandsopphold for elevens faglige utvikling. De er særlig opptatt av språkutviklingen. De mener barna mister norsken raskt og framhever betydningen av at norsk er læringsspråk i alle fag. For eksempel er matematikk i økende grad preget av mye tekst, og elever som har lært mye matematikk i opprinnelseslandet vil ikke nødvendigvis klare seg like godt i norsk skole. Dette er noe foreldrene ikke er klar over, mener rektorene. Dertil kommer at flere foreldre ikke har innsikt i forskjellen på daglig/overflatespråk og et mer akademisk skolespråk (begreper).

De forteller om barn som sliter faglig og sosialt når de kommer tilbake etter lengre opphold; barn som virker forvirret og rotløse:

Foreldrene ønsker å dra til hjemlandet sitt, men glemmer at det er Norge som er barnas hjemland.

Vi har også hørt om tilfeller der skolen vet at barnet/ungdommen ikke ønsker å reise. En rektor ved en ungdomsskole fortalte om en jente som hadde trent hardt og gått gjennom flere krevende opptaksprøver før hun lyktes i å komme inn på en spesiell linje på videregående skole, som var hennes store drøm. Hun måtte si fra seg plassen da foreldrene like før sommerferien besluttet at familien skulle flytte utenlands. Jenta ønsket å bo hos besteforeldre i Norge, men foreldrene sa nei.

Foreldrene sier som oftest fra om at barnet skal reise, men for seint til at skolen har mulighet til å påvirke beslutningen. Foreldre søker sjelden råd fra skolen, men vi har hørt om enkelttilfeller. Våre informanter sier at de fraråder utenlandsopphold, med begrunnelse i barnets behov for kontinuitet, og særlig ved overganger mellom skolenivå (tiende trinn). De forsøker å informere foreldrene om konsekvensene. På ungdomstrinnet advares det om karakternedgang som mulig konsekvens. Skolen forsøker å appellere til foreldrenes ønske om at barna skal gjøre det godt i skole og yrkesliv, her eksemplifisert av to rektorer:

Hvis de er her i Norge for å gjøre det beste for ungene, så gjør de ikke det (sender barna på skole i utlandet). Det er vår holdning. De strever jo når de kommer tilbake, og slett ikke alle skoler i utlandet er like gode. (rektor)

Vi hadde en tyrkisk far som mente det var for lite disiplin i norsk skole. Barna hans hadde gått på tyrkisk skole tidligere, de var her på et forsøk, for å se hvordan det gikk. Så det var litt fram og tilbake. Nå ville han sende dem tilbake, fordi det ikke gikk så bra, og altså fordi disiplinen manglet. Vi hadde møter med ham og anbefalte ham ikke å gjøre det. Da spurte han meg, kan du si at dere skal stramme inn på disiplinen da? Og det kunne jeg jo ikke. Det var oppegående foreldre.

Hvorfor frarådet du det?

Jeg tenker det handler om stabilitet, at det ikke er bra for barn og ungdom å flytte fram og tilbake sånn. Og gutten ønsket å være her, så vi ønsket å få det til. Særlig fordi han gikk på tiende trinn. Vi anbefaler ingen å bytte skole i tiende. (rektor)

På foreldremøter tar skolene opp permisjon og fravær, men ikke de lange fraværene. Det anses som marginalt og litt sensitivt. Dette er noe

foreldrene har rett til, og man vil ikke at de skal føle seg nedvurdert som foreldre.

Det hender at kontaktlærere holder kontakt med elevene i utlandet i en periode, men jevnt over virker det ganske begrenset. Flere rektorer er opptatt av at skolen ikke kan påta seg ansvar for elever som er utenlands og mener lærer må nøye seg med å henvise til lekser og annet materiale som ligger på skolens nettsider og læringsplattform. Inntrykket er at skolene ikke opplyser foreldrene om adgangen til å søke støtte til kompletterende undervisning, noe som antakelig skyldes at de ikke er klar over ordningen.

Når barnet kommer tilbake, etterspør skolene informasjon om hvilken opplæring barnet har fått for å kunne tilrettelegge best mulig for barnet videre. Det er ikke alltid de får tilgang til slik informasjon. Noen ganger kartlegges barnets evner ved retur. Kunnskapen om hva slags skoler barna går på i utlandet virker å være ganske begrenset. Samtidig legger flere vekt på å møte barna med en positiv holdning. En rektor framhever at hun mener barna bør få positiv tilbakemelding på at de har en dobbel kompetanse og kan ha mange positive erfaringer, selv om hun selv er skeptisk til slike utenlandsopphold.

Skolene er frustrert over å bruke tid og ressurser på å planlegge og legge til rette for elever som så blir tatt ut av skolen. Tilsvarende kreves ekstra innsats og ressurser når skolen skal ta imot en elev som har vært borte en stund. Strengt tatt har ikke eleven krav på at skolen hjelper ham eller henne å «ta igjen» det forsømte. Men alle har krav på tilpasset opplæring.

Bekymringer

Som vi har sett, er rektorene skeptiske til utenlandsopphold. Fokus ligger på de uheldige konsekvensene for barnets opplæring og på den psykososiale situasjonen, identitet og tilhørighet. I det følgende vil vi kort presentere hvordan skolene identifiserer, vurderer og handler når de er mer spesifikt bekymret for barn og unge med utenlandsopphold.

Ufrivillige utenlandsopphold

Det varierer hvorvidt vi eller informanten selv tematiserer barnets motvilje mot å reise utenlands, men flere har kjennskap til tilfeller der barnet eller ungdommen ikke ønsket å flytte. Barnets manglende samtykke synes imidlertid ikke å ha egen status som bekymringsgrunn. Det vi her kaller *ufrivillige utenlandsopphold* har ikke skolene nødvendigvis noe begrep for. Inntrykket er at skolene ser på ufrivillige utenlandsopphold som en del av foreldres beklagelige, men lovlige valg for sine barn. Foreldrene har lov til å bestemme over barna sine, hvor

de skal bo og gå på skole. At barnet ikke vil, er ikke nok til at skolen mener de har mulighet til å gripe inn på andre måter enn å gi råd, dersom det er anledning eller de blir spurt. Disse rådene fokuserer i det vesentlige på faglige og psykososiale konsekvenser. Barnets medbestemmelse blir, med noen viktige unntak, i liten grad tematisert overfor foreldrene.

Igjen må vi ta forbehold om at vi ved å intervjuere flere rådgivere kanskje ville fått et annet inntrykk. De sitter nærmere den enkelte elev og vil nok i større grad se den enkeltes motvilje som et problem i seg selv. Men her er poenget at ufrivillig utenlandsopphold ikke er noen etablert problematikk på et overordnet ledelses- og systemnivå.

Tvangsekteskap og kjønnslemlestelse

Hvis det er mistanke om noe annet, melder vi fra til barnevern eller politi.⁸²

Annerledes stiller det seg om utenlandsoppholdet kan vekke mistanke om eller knyttes til tvangsekteskap eller kjønnslemlestelse. Bevisstheten om disse overgrepene synes stor, og det virker som slik mistanke utløser et handlingsrepertoar som er etablert og rutinisert: «Da må jo sosiallærer og helsesøster inn», «da tar jo minoritetsrådgiver affære..». Flere trekker fram og berømmer minoritetsrådgiver for å gjøre en viktig jobb i slike saker.

Dette tydelige skillet mellom problematiske, men lovlige utenlandsopphold på den ene side og tvangsekteskap og kjønnslemlestelse på den andre synes å være juridisk begrunnet. Ugyldig fravær og tvangsekteskap er ulovlig og sågar straffbart, og dermed er det her skolene setter inn kreftene. Vi ser dette også som uttrykk for at tvangsekteskap med årene er blitt en (relativt) etablert «problematikk», et overgrep som uomtvistelig finnes. Det er begrepsfestet og omgitt av regler, retningslinjer og strukturer. Når det gjelder ufrivillige utenlandsopphold er det mer uklart hva man snakker om, og større usikkerhet i forhold til legitimiteten, grensdragninger mellom legitime og illegitime handlinger fra foreldrenes side etc. Omtrent på samme måte som mange nærmet seg tvangsekteskap for noen år siden.

82. Sitatet fortsetter: «Men barnevernet får ikke gjort noe de heller, når barnet er i utlandet.» Dette kommer vi tilbake til i neste kapittel.

Vi har hørt om enkeltcase der hele familier flykter fra barnevernet eller foreldrene sender barnet ut av landet. En rektor forteller at dette er noe elevene på hans skole er bevisst på skjær, og noe de prater om.

Problematferd og disiplinering

En mellomkategori i forhold til bekymring er de tilfeller der foreldrene eksplisitt bruker utreise i oppdragelses- eller disiplineringssøyemed. Dette er flere av rektorene kjent med, selv om de mener det ikke gjelder mange barn. Vi har ikke hørt om mange tilfeller der skolen kjenner til at eleven faktisk ble utsendt, men flere forteller om foreldre som truer barna sine, også når skolens ansatte er til stede. Det er enighet om at det særlig gjelder gutter, her ved to skoler:

Det går ofte på atferd. Vi hadde to gutter for eksempel; to brødre. Begge var krevende, mye negativ oppførsel på skolen, foreldrene ble innkalt på mange møter her på skolen. Så var de borte etter høstferien. Jeg pratet med far som fortalte at han hadde sendt dem til Afghanistan for at de skulle lære å oppføre seg. Jeg spurte hvor lenge de skulle være der, og han sa det kan ta tre, seks, tolv måneder, det er ikke godt å si. Og jeg tenker, det har de jo rett til. Han var der i et halvt år og kom så tilbake igjen. Jeg følte at det var en genuin bekymring hos faren som lå bak. Jeg er jo skeptisk, for vi har jo en tro på å være i nærmiljøet, hos familien, men det kan jo være det fungerer i noen tilfeller. Når det gjaldt han her var det ikke så stor forandring. Det gjorde ikke akkurat noe underverk. (...)

Vi hadde en gutt som ikke dukket opp ved skolestart i åttende. Da vi undersøkte, fortalte mor at han var flyttet til en onkel i England og gikk på skole der. Han kom tilbake i niende og da fortalte han at hadde gått på Koranskole i Somalia. Jeg tror ikke det har en oppdragende effekt på dem. De er født og oppvokst her, og kan være helt ukjent med landet. De har andre rammer for disiplinering der, men når de er tilbake fortsetter problemene. Men foreldrene har nok oppriktig tro på det.

I en del tilfeller er det skolen som først gjør foreldrene oppmerksom på de atferdsproblemene som får foreldrene til å ty til slike strategier. Dette representerer et dilemma for skolen. Skolen har gjerne bedt om en samtale i forbindelse med elevens problematiske oppførsel og overhører at deres løsning ligger i å sende ungdommen ut av landet.

Skolen kan ha sympati med foreldrenes frustrasjon over barnets atferdsproblemer, men fraråder bruk av trusler eller utsendelse.

Såne saker er kjempeproblematiske. At et barn risikerer tap av familie, søsken, venner, alt sammen. Det er så hårreisende. Vi kan jo ikke la være å ta opp problemer med for eksempel nasking, men det er vanskelig når sanksjonene blir så alvorlig.

Det første sitatet over peker mot en viss ambivalens som flere deler. Flere av rektorene er åpne for at et utenlandsopphold kan være hensiktsmessig i noen tilfeller, her er tre eksempler:

Noen kan nok profitere på det. At de får strengere rammer, strengere regi som ikke gir rom for den atferden de har utviklet.

Det er en balansegang. Norsk skole er ikke nødvendigvis det ideelle for alle. Vi skal ikke være for dømmende, tenker jeg. Det er veldig individuelt hva vi ville gjøre. Hvis vi tror det er et ønske om at fysisk avstraffelse skal inngå i disiplineringen, hvis det er det som er agendaen, ville vi reagere. Men hvis det er oppgående foreldre.. da handler det om å gå i fornuftig dialog.

Noen foreldre mener det er vårt samfunn som har skapt problemene. Til dels har de vel rett. Vi ser de som begynner i mottaksklasse, hvor høflige de er, de reiser seg for læreren og ... men etter en stund blir de jo sånn som vi er.

Barn med særlige behov

En spesiell bekymring knyttes til barn med store lærevansker og psykisk utviklingshemmede elever. Flere skoler har erfaring med at foreldre som ikke er fortrolig med slike diagnoser oppfatter barnets utviklingshemning som en sykdom som kan kureres med den rette behandlingen i opprinnelseslandet. Også andre sosiale og læremessige vansker hos barn kan utløse tilsvarende strategier hos foreldrene. Dette er særlig frustrerende for skolene som ser at eleven i slike tilfeller blir tatt ut av spesialtilpassede tilbud med oppfølging fra PPT og andre eksperter, og som ikke vil få tilgang til tilsvarende i utlandet. Noen er søkt inn på eller har fått plass i spesialscole. Etter en periode gis plassen til elever som står på venteliste, og hvis barnet kommer tilbake etter noen måneder må skolen begynne på nytt.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett at barns utenlandsopphold aktualiserer opplæringslovens virkeområde. Nasjonale utdanningsmyndigheter har presisert at rett og plikt til opplæring ikke gjelder for barn som oppholder seg i utlandet utover innvilget permisjon. Dette synes å være en streng tolkning av opplæringsloven, sett i lys av forarbeidenes differensiering mellom å være bosatt og oppholde seg midlertidig i utlandet. Det kan med andre ord virke som utdanningsmyndighetene møter en økende globalisering og transnasjonalitet med å skjerpe den rettslige betydningen av de nasjonale grensene.

Utenlandsopphold blant barn med innvandrerbakgrunn er et tema som engasjerer norske skoleledere. Det er særlig de kortere oppholdene, som til sammen kan gi mye fravær over tid, som rektorene er bekymret for. Inntrykket er at foreldrene er bedre informert om regelverket, og at de søker om permisjon, men i flere tilfeller blir borte lenger enn innvilget. Også lengre utenlandsopphold er kjent i norske skoler. Skolelederne kan ha forståelse for foreldres ønske om å styrke barnas tilknytning til opprinnelseslandet, og i noen tilfeller er de åpne for at barn med atferdsvansker kan profitere på det. Jevnt over er informantene imidlertid skeptiske og mener barna taper både læringsmessig og psykososialt. De vil fraråde foreldre å bruke utenlandsopphold som disiplineringsmetode og løsning på atferdsproblemer. Skolene opplever imidlertid at foreldrene sjelden inviterer til dialog om sine planer, og temaet tas heller ikke opp på foreldremøter og lignende.

Bevisstheten om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse synes stor, og slik mistanke utløser et handlingsrepertoar som er etablert og rutinisert. Ufrivillige utenlandsopphold derimot, er en mer diffus bekymring. Inntrykket er at skolene ser på ufrivillige utenlandsopphold som en del av foreldres beklagelige, men lovlige valg for sine barn.

7 Ufrivillige opphold og norske myndigheters ansvar

Tema for dette kapitlet er norske myndigheters ansvar og muligheter for å hjelpe barn og unge som oppholder seg ufrivillig i utlandet.⁸³ Dette er typisk tilfeller der barnet inntil utreisen var bosatt i Norge, og der én eller begge foreldre fortsatt bor i Norge.

Som vi allerede har vært inne på i kapittel 2, har barnevernet begrensede muligheter til å hjelpe barn i utlandet stått sentralt. Vi har derfor særlig vekt på barnevernlovens virkeområde. Vi ser også nærmere på en helt ny utvikling, nemlig utredningen av norsk tiltredelse til Haag-konvensjonen av 1996. Høringsnotatet fra 2013 lanserer to rettslige endringer med direkte betydning for ufrivillige utenlandsopphold; et forslag om at *barnevernloven* også skal omfatte barn som er *bosatt* i Norge og *oppholder* seg i utlandet, og et mulig nytt vilkår i *barneloven* om at barn skal samtykke hvis de skal flytte utenlands alene. Vi vil redegjøre for disse forslagene sett opp mot tidligere forståelse av folkeretten. Dernest ser vi kort på utenrikstjenesten og politiet, passloven og straffeloven, og hvilke problemstillinger som reises på disse retts- og tjenestoområdene.⁸⁴ Innen denne rammen undersøker vi sentrale føringer og forståelsesmåter i tidligere og gjeldende retningslinjer når det gjelder lovverket og instansenes ansvar. Gjennomgangen og analysen er langt fra uttømmende. Det er et sentralt mål å peke på områder for videre utredning og avklaring.

Ufrivillige opphold har som nevnt ikke vært dette prosjektets hovedfokus. Spørsmål om frivillighet har imidlertid vært inkludert i intervjuene, både med unge, foreldre, skoler og offentlige myndigheter. I kapittel 4, 5 og 6 har vi allerede gjort rede for noen erfaringer og synspunkter. I dette kapitlet er det rettslige og institusjonelle rammer for den offentlige håndteringen som står i fokus. Vi har ikke kartlagt hva hjelpeapparatet faktisk gjør, utover den kjennskap vi har fått til enkeltsaker. For likevel å gi et visst inntrykk av hvilke konkrete situasjoner som kan utløse de rettslige og forvaltningsmessige

83. Dette inkluderer både de som er reist ut mot sin vilje, og de som har reist ut frivillig, men blir nektet å returnere til Norge.

84. For skolenes rolle og opplæringsloven henviser vi til forrige kapittel.

problemstillingene, vil vi innlede framstillingen med to case-beskrivelser. Casene bidrar også til å illustrere noe av den – varierte – praksisen som har utviklet seg rundt slike saker de seneste år.⁸⁵

Case 1⁸⁶

Tre søsken blir etterlatt av far i et afrikansk land. Han vil at de skal bo hos mor. Integreringsrådgiver og norsk barnevern er aktivt engasjerte. Saken er ikke avsluttet idet vår rapport ferdigstilles.

Far og barna er norske statsborgere. Søsknene bodde sammen med mor inntil for fire år siden da de kom til Norge på familiegjengenforening til far. Nå vil ikke far ha ansvaret for barna lenger, tar dem med til mor og forlater dem der uten pass. Mor og barna henvender seg til Norges ambassade, og integreringsrådgiveren engasjerer seg i saken. Hun kontakter barnevernet i barnas hjemkommune. Det viser seg at de allerede har vært involvert i familien. Etter en bekymringsmelding fra skolen innkalte barnevernet far og datteren i tenårene til en samtale. Dette skjedde et par måneder før utenlandsopphold. Barnevernets vurdering er at siden det allerede er opprettet en barnevernssak, er de forpliktet til å bistå barna så langt de kan, selv om det ikke er gjort noen vedtak før utreisen. I kommunikasjonen med integreringsrådgiver luftes flere muligheter, deriblant er barnevernet på ett tidspunkt innstilt på å reise for å hente barna hjem. De vurderer også å forsøke å få tak i barnas reisedokumenter hos far, om nødvendig med hjelp fra politiet, men slår dette fra seg på grunn av risiko for represalier mot barna og mor. Det ble også vurdert hvorvidt den eldste jenta sto i fare for å bli tvangsgiftet. Dette er en kjent løsning når foreldre ikke kan forsørge døtre, og familien ellers er i en prekær livssituasjon. Det ville i tilfelle utløst tiltak etter retningslinjer om tvangsekteskap. Risikoen ble imidlertid vurdert som lav.

Barnevernet vurderer omsorgsovertakelse ved hjemkomst som den mest realistiske løsningen dersom barna skulle returnere til Norge, siden forholdet til faren er vanskelig, og han ikke ønsker dem returnert. Ambassaden på sin side mener at de ikke kan utstede nødpass til barna for å sende dem bort fra mor til et tiltak i barnevernets regi. De vurderer at barnas tilknytning til mor er avgjørende. Søsknene selv ønsker å

85. Vi har varierende informasjon om det enkelte case, blant annet avhengig av hvilken instans vi har fått data fra, men har forsøkt å standardisere case-beskrivelsen så langt mulig, med sikte på å få fram variasjon langs noen sentrale dimensjoner.

86. Data er innhentet både fra integreringsrådgiver, barnevernet og fra søsknene selv.

komme tilbake til Norge, men er opptatt av å bo der sammen med moren. Ambassaden ved integreringsrådgiver engasjerer en NGO med særlig ekspertise på barnrettigheter for å få en «barnets beste vurdering» av barnas livssituasjon. Ekspertuttalelsen bekrefter at barna er i en svært vanskelig livssituasjon, men konkluderer også med at det beste for barna vil være å bo sammen med mor. I lys av familiens samlede situasjon anbefales rebosetting til et tredje land, dvs Norge. På denne bakgrunn jobber integreringsrådgiver for å finne en løsning som muliggjør retur til Norge sammen med mor, som allerede hadde registrert seg som flyktning hos UNHCR. Ambassaden ber – i forståelse med UDI – UNHCR fremme dem for gjenbosetting i Norge som overføringsflyktninger. Barnevernet bidrar til at kommunen inkluderer dem i sin bosettingskvote.

Case 2⁸⁷

Gutt 15 år er etterlatt av eldre bror hos slektninger i utlandet. Han får kontakt med politiet i Norge som overtaler far til å hente sønnen hjem. Dette fører til at gutten er tilbake i Norge etter noen måneder.

Gangen i saken er at gutten kontakter basketballtreneren sin i Norge på e-post og ber om hjelp. Han sier han er blitt lurert med til utlandet, fratatt passet og etterlatt. Han forteller om kummerlige boforhold på landsbygda, i et område der det forekommer skyting. Slektingene behandler ham dårlig, og han er veldig bekymret for framtiden. Han går ikke på skole, og har fått høre at han må bli der lenge. Foreldrene skal ha sagt til skolen i Norge at han skal være borte i tre måneder, men han sier at dette er løgn.

Treneren involverer politiet som har kontakt med gutten først på e-post, så på telefon. Han forteller at slektingene har endret passordet til pc'en fordi de fant ut om e-posten til treneren. På ett tidspunkt fortalte han at han vurderte å rømme. Han sa at han ikke lenger var redd for å dø.

Politiet startet med å samle alle relevante aktører, som barnevernet og skolen, til møte. Samarbeidet med skolen vurderes som godt. Rektor var innstilt på å få gutten hjem. Politiet henvendte seg til UD og den norske ambassade for å få bistand til å finne ut av guttens situasjon og eventuelt hjelpe ham. Konklusjonen der var at det var for farlig å ta seg inn. De kunne heller ikke utsette hjelpeorganisasjoner for fare. Politiet har loggført kommunikasjonen med gutten, inkludert deres råd til ham.

87. Basert på intervju med politiet.

Far hadde vært i kontakt med barnevernet før han sendte gutten ut av landet. Han mente gutten var blitt for norsk; han hadde norske venner og gikk ikke i moskéen lenger. Inntrykket er at gutten hadde atferdsproblemer. Politiet formidler informasjon fra gutten til barnevernet, men oppfatter at barnevernet forholder seg til far som sier at gutten har det bra. Barnevernet mener far ønsker det beste for sønnen. Uansett vurderer de at de ikke kan gjøre noe så lenge han er i utlandet.

Politiet oppretter en såkalt *undersøkelsessak* og innkaller far med status som vitne. De forteller far at skolen og venner er bekymret for gutten, men de avslører ikke at de har kontakt med ham. Politiet ber om informasjon om gutten, hvor han bor, telefonnummer dit etc. Faren blir innkalt flere ganger, må ta fri fra jobben og opplever det nok som en belastning. Politiet understreker at han har møteplikt som vitne, men at han ikke er nødt til å forklare seg. På et tidspunkt oppdager politiet at guttens pass snart vil gå ut. For å fornye passet må han dra til nabolandet, noe som innebærer betydelige praktiske problemer. Politiet kaller far inn til en samtale og gjør ham oppmerksom på dette. Problemet med passet bidrar vesentlig til at far til slutt bestemmer seg for å hente gutten hjem. Barnevernet dekket hjemreisen.

Underveis vurderte politiet å ta ut tiltale etter straffelovens paragraf om vold i nære relasjoner, § 219. Påtaleleder mente imidlertid at subjektiv skyld ikke var til stede.

Barnevernet og barnevernloven

I Norge er det barnevernet som har spesielt ansvar for å hjelpe barn (og foreldre) som har det vanskelig eller blir utsatt for overgrep. Barnevernets arbeidsområde er definert i barnevernlovens formål (§ 1-1):

- å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid
- å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår

I det følgende forutsetter vi at saker om ufrivillige/etterlatte barn kan falle inn under dette formålet, altså at (det er mistanke om at) de lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, og at de ikke har trygge oppvekstvilkår. Et annet, mer komplisert spørsmål er om selve det å sende barnet til et annet land, mot barnets eller ungdommens vilje, kan ses som omsorgssvikt i seg selv. Et tredje moment handler om

midlene som foreldrene bruker ved utsendelse er forsvarlige i forhold til helse og utvikling, og om de er lovlige. Det siste kommer vi noe inn på når vi diskuterer straffeloven senere i kapitlet. For øvrig vil vi nøye oss med å etterlyse en nærmere vurdering av ufrivillige utenlandsopphold opp mot barnevernlovens formål og barnets beste-vurderinger generelt. I det videre skal vi fokusere på lovens virkeområde.⁸⁸

Som vi har sett, ble det tidlig trukket fram at barnevernloven ikke «gjelder» når barnet oppholder seg utenfor Norges grenser. Også i case-beskrivelsene over gjenfinner vi denne oppfatningen, men også andre tolkninger. Mens det kommunale barnevernkantoret i case 2 mente de ikke kunne gjøre noe for gutten før han var tilbake i Norge, har barnevernet i case 1 en noe mer offensiv vurdering av sine handlingsmuligheter. I det følgende skal vi gå tettere på hvordan barnevernlovens virkeområde har blitt omtalt og forstått i offentlige dokumenter om barn i utlandet. La oss begynne med de første retningslinjene som Barne- og familiedepartementet utarbeidet i 2002, *Retningslinjer for håndtering av saker med etterlatte barn i utlandet*.⁸⁹ Disse er fortsatt gyldige og er som nevnt blitt en standardreferanse. Her heter det at:

Barnevernloven gjelder *bare* for barn som oppholder seg i Norge. Det er derfor *lite eller intet* barneverntjenesten kan bidra med før barnet eventuelt er tilbake her i landet. (vår utheving)

Vi finner altså en ganske kategorisk avvisning av at barnevernet skulle ha et ansvar eller muligheter til å hjelpe. Dette nyanseres noe i den videre teksten. Når det gjelder saker der barnevernet allerede er inne i bildet, i form av at undersøkelse er satt i gang før barnet forlater Norge, vil det være aktuelt at det norske barnevernkantoret kontakter det lokale barnevernet der barnet oppholder seg. I saker der barnevernet har tatt omsorgen for barnet før utreise regnes det som bortføring dersom foreldrene sender eller tar med seg barnet ut av landet. I slike tilfeller skal barnevernet følge opp aktivt.⁹⁰ I det følgende ser vi bort fra disse

88. Vi vil presisere at det i flere saker vil være begrenset hva man kan få til i praksis når den unge først er i utlandet, og særlig der den unges sikkerhet kommer i fare hvis det blir kjent at hun eller han har bedt om hjelp. Her er imidlertid fokus på de rettslige rammene.

89. Barne- og familiedepartementet 2002, Retningslinjer for håndtering av saker med etterlatte barn i utlandet. Rundskriv Q-1038 B, 18.6.2002

90. I case 2 derimot, var barnevernet aktive til tross for at de ikke hadde gjort noe vedtak, bare hatt far og barn inne til samtale. De vurderte at det var tilstrekkelig at

tilfellene, for å gjøre fremstillingen enklere å følge. Vi skal holde fast i formuleringen og tolkningen «barnevernloven gjelder bare for barn som oppholder seg i Norge». Denne går igjen i senere dokumenter, i litt ulike varianter. Her er tre eksempler, først fra en veileder fra 2005, så fra en stortingsmelding om bistand til nordmenn i utlandet fra 2011, og til slutt i en veileder for barnevernet fra 2012:

Norsk barnevernlovgivning gjelder bare for barn som oppholder seg i Norge. Det er derfor *begrenset* hva norske barnevernmyndigheter kan bistå med overfor barn som oppholder seg i utlandet. Barneverntjenesten *kan* riktignok følge opp og finansiere eventuelle hjelpetiltak for norske barn i utlandet. Dette er imidlertid ikke noe barnet har rett til, og et avslag på søknad om slik hjelp kan heller ikke påklages etter barnevernloven. I praksis vil derfor barns sosiale problemer som oftest måtte finne sin løsning ved at barnet og familien henvises til det stedlige barnevernet. (BFD 2005:11, våre uthevinger)⁹¹

Dersom foreldreansvaret er felles og begge foreldre er enige om å etterlate barnet i utlandet, er det *lite* norske myndigheter kan gjøre. Kun i saker der det kan påvises omsorgssvikt så lenge barnet er i Norge, kan norsk barnevern gripe inn. Når barnet først er ført ut av landet, har *ikke* norske myndigheter *mulighet* til å forfølge saken, selv om barnet er norsk statsborger, *med mindre foreldrene samtykker til dette*. Dersom utenriktjenesten får kjennskap til at norske barn er i en vanskelig situasjon i utlandet, vil den normalt følge opp saken både gjennom å ta kontakt med foreldrene og gjennom å sende bekymringsmelding til barnevern e.l. på stedet. Med mindre foreldrene samtykker, vil det *bare være i tilfeller der det*

de hadde vært i kontakt med familien, for at de skulle kunne engasjere seg. Kontoret har med andre ord tøyd reglene noe. En viktig tilleggsaspekt er for øvrig at det ikke finnes en barneverntjeneste i det aktuelle landet, slik det ofte vil være tilfelle i disse sakene.

91. BFDs veileder «Norske familier som flytter med barn til utlandet» 2005, http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/rus/2005/0001/ddd/pdfv/239877-norske_familier_som_flytter_med_barn_til_utlandet.pdf

*anses å foreligge akutt fare for barnets liv og helse at man vil gå utover dette. (Utenriksdepartementet 2011:26, våre uthevninger).*⁹²

Barnevernloven gjelder for barn som oppholder seg i Norge. FN's barnekonvensjon, som er inkorporert i norsk lov, tar utgangspunkt i at staten der barnet oppholder seg har plikt til å beskytte vedkommende. Norske barnevernsmyndigheter kan *derfor ikke utøve noen myndighet* i andre land, verken overfor norske eller utenlandske statsborgere. (Bufdir 2012:133, våre uthevninger)⁹³

Vi ser at oppfatningen av at barnevernloven *bare* gjelder for barn som oppholder seg i Norge, og dermed *ikke* for norske barn som oppholder seg i utlandet, har vært stabil gjennom hele perioden. Det fremgår at barn på utenlandsopphold er utenrikstjenestens ansvar og at dette ansvaret er svært begrenset. Barna kan kun få hjelp dersom foreldrene samtykker til det, eller det er «akutt fare for barnets liv og helse». Denne tråden fanger vi opp igjen i omtalen av utenrikstjenesten under.

Samtidig finnes det, om vi ser nærmere etter, visse antydninger til nyansering. For eksempel heter det i første sitat over, fra BFDs veileder 2005, at barnevernet *kan* bidra med *hjelpetiltak* selv om barnet oppholder seg i utlandet. Hjelpetiltak er frivillige tiltak. Her antydes det altså at barnevernet kan hjelpe barn i utlandet dersom foreldrene samtykker til det. Selv om det også sies at barnet ikke har rett til slik hjelp, er dette en viktig nyansering av 2002-formuleringen «lite eller intet». Et vesentlig poeng er at det verken i disse eller andre dokumenter gis veiledning om hvordan barnevernet kan hjelpe barn i utlandet i tilfeller der foreldrene samtykker, eller om de eventuelt kan og bør arbeide for å oppnå slikt samtykke. Endelig ser vi at det siste sitatet over, fra 2012-veilederen for barnevernet, er formulert noe annerledes enn de andre. I stedet for det svært omfattende «lite eller intet de kan bidra med» heter det at barnevernet ikke kan «utøve myndighet i andre land». Hva de eventuelt ellers *kan* gjøre, framgår imidlertid ikke.

Fra de ulike retningslinjene sitter vi med andre ord igjen med et inntrykk av at myndighetene mener barnevernet ikke kan hjelpe barn i

92. Det kongelige utenriksdepartement, Meld. St. 12 (2010–2011) Bistand til nordmenn i utlandet Tilråding fra Utenriksdepartementet av 1. april 2011, godkjent i statsråd samme dag. (Regjeringen Stoltenberg II)
http://www.regjeringen.no/pages/16201689/PDFS/STM201020110012000DDDP_DFS.pdf

93. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet 2012, Tvangekteskap og æresrelatert vold – en veileder til barneverntjenesten.

utlandet. Hvorfor er det sånn? For å utforske dette spørsmålet skal vi se nærmere på selve lovteksten, forarbeidene og senere tolkninger.

En inkluderende og ekskluderende lov

Barnevernlovens stedlige virkeområde (jurisdiksjon) defineres i § 1-2: «Lovens bestemmelser om tjenester og tiltak gjelder for alle som oppholder seg i riket.» Det såkalte tilknytningsprinsippet er altså «oppholder seg». Vi skal vise hvordan dette gjør loven til en inkluderende og ekskluderende lov på én og samme tid.

Vi ser at lovens geografiske virkeområde defineres positivt. Fokus er på hvem den *gjelder for*, som er alle som oppholder seg i riket. I forarbeidenes drøfting av virkeområde var man da også nettopp opptatt av hvor *bredt* loven skulle favne. Fokus var på de barna som ikke åpenbart hadde rett på hjelp, altså på Norges forpliktelser overfor *utenlandske barn* når de oppholder seg i Norge. Det samme gjelder for seinere kommentarlitteratur (Ot.prp.nr. 44⁹⁴, Ofstad og Skar 1999). Den motsatte situasjon - der barn som er bosatt i Norge oppholder seg i utlandet - er ikke diskutert i disse rettskildene. Dermed berøres heller ikke diskusjonen om Norges forpliktelser etter folkeretten overfor «egne» barn som oppholder seg utenfor Norges grenser.

Intensjonen bak «gjelder alle» er uten tvil å lage en inkluderende og sjenerøs lov, der Norge ikke bare påtar seg forpliktelser overfor «egne» barn, det vil si barn med sterk tilknytning til Norge (gjennom statsborgerskap eller fast oppholdstillatelse). Barnevernet skal også hjelpe barn med løsere tilknytning, som utenlandske barn på ferie eller asylsøkeres barn. Den fulle erkjennelsen av lovens rekkevidde har kommet gradvis, og den har ikke vært ukontroversiell (Sandberg 2008). Etter betydelig press, blant annet fra Redd Barna, med henvisning til Norges forpliktelser etter Barnekonvensjonen, ble det slått at asylsøkerbarn har rett til hjelp så lenge de oppholder seg i Norge.⁹⁵ For disse barna er det viktig at loven ikke krever at de er statsborgere eller bosatt i Norge (domisil), som er sterkere former for tilknytning. For norske barn som blir sendt ut av landet ville det derimot være avgjørende om loven (også) gjaldt for barn som er bosatt i Norge, siden bosattstatus/domisil ikke endres ved utreise, eller ved midlertidige opphold. Dette kommer vi snart tilbake til.

Som nevnt sier verken loven eller øvrige rettskilder noe eksplisitt om norske barn som oppholder seg i utlandet. Det ser umiddelbart ut til at man legger til grunn en *antitetisk* tolkning; at det som uttrykkelig er

94. Ot.prp. nr. 44 (1991-1992) - Om lov om barneverntjenester (barnevernloven).

95. http://www.regjeringen.no/pages/14776901/Rundskriv_Q-06_2010.pdf

nevnt regnes med, mens det som ikke er nevnt faller utenfor.⁹⁶ Altså; fordi loven gjelder for barn som oppholder seg i Norge, gjelder den ikke barn som ikke oppholder seg i Norge. Sett i lys av intensjonen om å lage en sjenerøs og inkluderende lov, virker det ulogisk at norske barn skal miste muligheten til beskyttelse og hjelp fra barnevernet idet de ikke lenger oppholder seg på norsk jord, uavhengig av utenlandsoppholdets lengde, hvor foreldrene oppholder seg, og om utreise skjer frivillig.⁹⁷ Det kan tilsynelatende virke som en uintendert konsekvens.⁹⁸

Spørsmålet om Barnevernlovens anvendelse når barnet oppholder seg i utlandet er imidlertid vurdert av Justisdepartementet. Som nevnt i kapittel 2 skjedde dette i forbindelse med et dokument 8 forslag fra SVs stortingsrepresentanter i 2004.⁹⁹ Disse politikerne ønsket å endre loven slik at den også gjaldt for barn som oppholdt seg i utlandet. I departements vurdering står folkeretten sentralt. På den ene side anføres det at

-
96. Takk til Kirsten Sandberg, Institutt for offentlig rett, UiO, for forklaring her.
97. Vi tenker ikke minst på tilfeller der barnet er sendt ut av riket for bevisst å forhindre myndighetene i å realisere lovens formål. Der det er utenlandsoppholdet som skader deres helse og utvikling, og som hindrer hjelp og omsorg til rett tid.
98. Også et annet aspekt ved denne teksten er verdt å kommentere. I § 1-2 brukes begrepet «alle» uten at det presiseres nærmere. Vi vil spørre om det er entydig at «alle» kun henspiller på barna, og at det ikke har noe å si om foreldrene oppholder seg i Norge eller utlandet. Part i en barnevernssak er jo som oftest foreldrene, samt barnet når hun eller han er fylt 15 år. Som nevnt har flere av rettingslinjene som tolker loven vært beregnet på tilfeller der hele familier bor i utlandet. Det har derfor ikke vært aktuelt å tenke inn tilfeller der begge eller én forelder fortsatt er bosatt og oppholder seg i Norge
99. Innst. S. nr. 17 (2004-2005), Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene May Hansen, Heikki Holmås, Inga Marte Thorkildsen og Ingvild Vaggen Malvik om å endre lov om barnevernstjenester og andre relevante lover slik at loven gjelder for barn som er norske statsborgere og som oppholder seg i utlandet.
<http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2004-2005/inns-200405-017/?lvl=0> Forslagsstillerne ville for det første at barnevernloven skulle endres til å inkludere barn (med norsk statsborgerskap) som oppholder seg i utlandet. For det andre ville de ha en internasjonal avdeling i barnevernet. Bakgrunnen var Spania-barnas situasjon, som oftest oppholdt seg i Spania sammen med foreldrene. Forslaget ble avvist av Stortingskomiteén, på anbefaling fra departementet og med henvisning til en vurdering fra Justisdepartementets lovavdeling. Komiteén og BFD ville i stedet ha det spanske barnevernet mer på banen og styrke tilbudene i tilknytning til norske skoler og PPT utland. Denne vurderingen overføres til sammenhenger der det er snakk om etterlatte barn i land der det verken fins barnevern eller norsk PPT/norske skoler.

Det alminnelige utgangspunkt er at norske rettsregler får anvendelse på norsk territorium, mens det må vurderes konkret for den enkelte regel om den også kan gis anvendelse for norske statsborgere som oppholder seg utenfor norsk territorium. Barnevernloven kommer etter dette bare til anvendelse på barn som oppholder seg i riket, jf. § 1-2.¹⁰⁰

Igjen formuleres tolkningen kategorisk – «bare til anvendelse på barn som oppholder seg i riket». På den andre side opplyses det at muligheten for å *anvende* loven er tilstede, men at anvendelsen ikke kan *iverksettes* i utlandet:

Selv om det kan sies at folkeretten således ikke er til hinder for at norske rettsregler isolert sett gis anvendelse overfor nordmenn som oppholder seg i utlandet, vil folkeretten hindre at vedtak som innebærer tvang eller utøvelse av forvaltningsmyndighet iverksettes overfor norske statsborgere med mindre oppholdsstaten samtykker.¹⁰¹

Om barnevernloven får anvendelse for barn med norsk statsborgerskap som oppholder seg i utlandet vil kunne variere både etter hvilke regler det er tale om i barnevernloven, hva som er grunnlaget for oppholdet og varigheten av barnas opphold i utlandet. En rettslig vurdering av barnevernlovens anvendelsesområde må foretas i tilknytning til faktiske problemstillinger. (i Halhjem 2004:19)

Vi ser at Lovavdelingen åpnet for at folkeretten ikke er til hinder for at barnevernloven kan gjelde et stykke på vei og i bestemte tilfeller. I stedet for å utrede videre hva dette mulighetsrommet kunne innebære, la departementet og komitéens flertall utelukkende vekt på begrensningene i Lovavdelingens vurdering. De trakk den konklusjon at folkeretten hindret Norge i å la barnevernloven gjelde for barn som

100. Dok.nr.8: 40 (2003-2004) Forslag fra stortingsrepresentantene May Hansen, Heikki Holmås, Inga Marte Thorkildsen og Ingvild Vaggen Malvik om å endre lov om barneverntjenester og eventuelt andre relevante lover slik at loven gjelder for barn som er norske statsborgere og som oppholder seg i utlandet Vedlegg 1: Brev fra Barne- og familiedepartementet v/statsråden til familie-, kultur- og administrasjonskomiteen, datert 2. april 2004.

101. Referanse: se forrige note.

oppholder seg i utlandet, eller som det heter i stortingsmeldingen om bistand til nordmenn i utlandet nylig: «forslaget ble ikke vedtatt, blant annet fordi det ville stride mot territorialprinsippet i folkeretten.» (Meld.st. 2011:26). Denne bruken av folkeretten for å forsvare status quo er vanskelig å forstå. For det første fordi Sverige i samme tidsrom hadde «bosatt i» som prinsipp for sin barnevernlovgivning, og påla sitt barnevern en langt mer aktiv rolle i forhold til etterlatte barn. For det andre fordi Barnekonvensjonen og Haag-konvensjonene har hatt «bosatt i» som tilknytningsprinsipp. Særlig påfallende blir det imidlertid når man leser et nytt høringsnotat om Norges tiltredelse av Haag-konvensjonen av 1996. Her angis hensynet til folkeretten som *selve begrunnelsen for* å utvide norsk barnevernlov til også å gjelde barn som er bosatt i Norge og oppholder seg (midlertidig) i utlandet. Dette kommer vi snart tilbake til. La oss først se til Sverige.

Sammenligning med Sverige

I Sverige var det mye mediefokus på såkalt «strandsatta» eller «dumpede» barn på begynnelsen av 2000-tallet. Sosialstyrelsen ga ut retningslinjer for sosialtjenestens/barnevernets¹⁰² håndtering av slike saker i 2004; *Saksbehandling i saker der barn som er bosatt i Sverige søker hjelp hos svensk utlendingsmyndighet.*¹⁰³ Her slås det fast at foreldre har rett og plikt til å bestemme i saker som gjelder barnets personlige anliggender, inkludert hvor barnet skal bo. Videre understrekes det at foresatte skal ta hensyn til barnets ønsker og synspunkter, i takt med økende alder og utvikling.

I motsetning til Norge er Sveriges sosialtjenestelov, som i dette tilfellet motsvarer barnevernloven, basert på et *domisilprinsipp* for tilknytning og ikke opphold. Retningslinjene definerer de etterlatte barnas utenlandsopphold som midlertidig og forutsetter at de er ment å skulle returnere til Sverige. Det slås ettertrykkelig fast at loven gjelder barn som er bosatt i (har hemvist i) Sverige, uavhengig av hvor de oppholder seg, og uavhengig av statsborgerskap:

102. Sverige har en samlet sosialtjeneste for personer over og under 18 år.

103. Vår oversettelse. Sosialstyrelsen Meddelandeblad, Handläggning inom socialtjänsten av ärenden då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter November 2004. Reviderat juli 2006 (Retningslinjene ble revidert i 2006 da de nye bestemmelsene i passloven ble inkludert.)

Kommunen har ett yttersta ansvar för dem som vistas (har hemvist) i kommunen. Enligt rättspraxis¹⁰⁴ upphör inte vistelsen (hemvisten) för att en person tillfälligt vistas utomlands, om avsikten är att återvända till Sverige. Socialtjänstlagen gäller alltså för dessa barn och de insatser som socialtjänsten kan behöva bistå med är ekonomiskt bistånd och insatser för barnets skydd eller stöd.¹⁰⁵

Retningslinjene skisserer hovedtrekkene i de offentlige tjenestenes fremgangsmåte som følger: Oftest er det utenriksdepartementet som informerer sosialtjenesten/barnevernet om at barnet er i utlandet og trenger hjelp. Sosialtjenesten kontakter foresatte og diskuterer barnets situasjon og eventuell hjemreise med dem. Foresatte blir her blant annet informert om mulighet for økonomisk bistand til hjemreise. De får vite at slik bistand i unntakstilfeller og som siste utvei kan gis direkte til barnet, og at sosialtjenesten må innlede en undersøkelse dersom det foreligger begrunnet mistanke om at barnet «far illa». Sosialtjenesten utsteder betalingsgaranti til utenriksstasjonen.

Videre presiseres at et vedtak om omsorgsovertakelse («ingripande med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)») må baseres på barnets forhold i Sverige. Akutt omsorgsovertakelse (omedelbart omhändertagande) kan ikke besluttas *kun* for å få barnet hjem. Imidlertid er det ingenting i veien for å fatte akutt eller annet omsorgsvedtak selv om barnet ikke befinner seg i Sverige, og selv om vedtaket ikke kan iverksettes før barnet er returnert. Forutsetningen er at foresatte befinner seg i Sverige:

Ett beslut om ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU eller ett beslut om att ansöka om vård med stöd av LVU kan fattas även om barnet inte vistas i landet. Förutsättningen är det finns en behörig kommun och att barnets vårdnadshavare finns kvar i Sverige. Beslutet kan dock inte verkställas så länge barnet finns i utlandet utan först vid ankomsten till Sverige. (3, vår utheving)

104. Fotnote 3 i dokumentet: «RÅ 1987 ref 174 om hemvist i Sverige och RÅ 1990 ref 119 om ansvarig kommun.» Det henvises altså til en sak i Regeringsrätten 1987 ref 174, som omtales på s 10 her:

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/37/43/df6b54c3.pdf>

105. Det presiseres at dette gjelder uavhengig av statsborgerskap: «Utländska medborgare med opphållstillstånd og som är folkbokförda i Sverige har i princip samma rättigheter og skyldigheter som svenska medborgare. Undantagen från denna princip har ingen betydelse för de fall som är aktuella här.»

Retningslinjene pålegger sosialtjenesten/barnevernet en *plikt* til å vurdere om det er nødvendig å undersøke behovet for bistand etter sosialtjenesteloven eller et inngrep ihht LVU (plikt til å vurdere å iverksette undersøkelse). I denne sammenheng skal tjenesten samarbeide med foreldrene og anlegge et barneperspektiv.

Sverige er bundet av de samme folkerettslige forpliktelser og begrensninger som Norge. Dette innebærer at heller ikke svenske myndigheter kan iverksette vedtak eller utøve tvangsmyndighet i utlandet, men dette anses altså ikke å være til hinder for at barnevernsundersøkelse igangsettes og vedtak fattes i Sverige. Sammenlignet med de norske retningslinjene er det påfallende at de svenske ikke tematiserer folkerettslige eller andre begrensninger når det gjelder å gjennomføre undersøkelse. Tvert imot blir svensk barnevern pålagt å være aktive.

Hva kan egentlig norsk barnevern (ikke) gjøre?

Norges barnevernlov har altså et annet tilknytningsprinsipp enn Sveriges, som er noe av forklaringen på at norsk barnevern har et mer begrenset handlingsrom enn det svenske. Vi sitter likevel igjen med noen spørsmål til myndighetenes tolkning av dagens lovgivning.

Først vil vi trekke fram henvisningen til folkerettens (Barnekonvensjonen) prinsipp om at det er barnevernet i landet der barnet oppholder seg som har ansvar for barnet. Dette var et reelt poeng i forhold til Spania-barna, og tiltak har blitt satt inn for å styrke koblingen mellom norske skoler/familier og det lokale, spanske barnevernet. «Våre» barn og unge oppholder seg imidlertid i land som ikke har barnevern eller andre lignende tjenester. Det er derfor stor sannsynlighet for at myndighetene der ikke vil eller kan opptre slik dette folkerettslige prinsippet forutsetter. Vi vil spørre om det da er rimelig at Norge som barnets domisilland forholder seg passivt. Kan dette være i tråd med Barnekonvensjonen?

Våre øvrige spørsmål gjelder barnevernloven. Hva er det egentlig barnevernet *ikke* kan gjøre? Og kan de ikke gjøre *noen* ting? Ut fra de opplysningene vi sitter med, er det både uklarhet og uenighet om dette i etaten og ansvarlige myndigheter. Her skal vi bare trekke opp noen problemstillinger.

Det er uomtvistelig at norsk barnevern ikke kan utøve tvangs- eller forvaltningsmyndighet i andre land.¹⁰⁶ Dette betyr for eksempel at de

106. Et viktig argument for dette, er at vi heller ikke vil at andre land skal drive barnevern eller annen myndighetsutøvelse hos oss.

ikke kan reise og hente barnet uten foreldrenes samtykke. Men kan de hente barnet *med* samtykke fra foresatte?

Undersøkelse er et sentralt begrep i barnevernet. En barnevernsundersøkelse kan ses som selve grunnstammen i virksomheten, og er en forutsetning for vedtak – både om frivillige tiltak og om tvangsbruk. Når barnevernet mottar bekymringsmelding er de pålagt å iverksette undersøkelsessak etter bestemte frister. I tilfeller med ufrivillige opphold kan man tenke seg at en undersøkelse ble iverksatt for å bringe på det rene om barnet faktisk befinner seg i utlandet, om barnets omsorgssituasjon i fravær av foreldrene er tilfredsstillende, eller om foreldrene unndrar barnet omsorg, samt om barnet er der frivillig. Det er opplagt at barnevernet har begrensede muligheter i praksis til å skaffe informasjon om et barn som de ikke selv kan oppsøke. Men en undersøkelsessak ville gjøre det mulig å innhente opplysninger fra tredjepart i Norge. Barnevernet kunne også engasjere fagfolk lokalt i det landet der barnet oppholder seg, til å utrede barnets situasjon (med eller uten samtykke fra foresatte) i den grad man visste hvor barnet var og det ble regnet som forsvarlig. Slik vi så det ble gjort i case 1.

Det ser imidlertid ut til å være en utbredt oppfatning at barnevernet ikke kan opprette undersøkelsessak så lenge barnet er i utlandet. Dette begrunnes med henvisning til barnevernloven § 4–3. Ifølge denne har barneverntjenesten rett og plikt til å foreta undersøkelser *når det er rimelig grunn til å anta at barn lever under forhold som kan gi grunnlag for tiltak etter loven*. Vi er kjent med at forvaltningen tolker denne paragrafen slik at siden det ikke er mulig å sette inn tiltak så lenge barnet oppholder seg i utlandet, så kan man heller ikke sette i gang undersøkelse, selv om det er grunn til å tro at barnet lever under forhold som ville utløst tiltak dersom barnet var i Norge. Vi er usikre på om dette er en rimelig tolkning. Er det riktig at muligheten for å sette i gang en undersøkelse er avhengig av muligheten for å gjøre et vedtak? Og hva med frivillige tiltak; er det like uaktuelt?¹⁰⁷

Uten å kunne iverksette undersøkelse er det begrenset hva barnevernet kan gjøre overhodet, vil noen mene. Betyr dette at barnevernet heller ikke kan kontakte foreldrene og forsøke å få til en dialog, samarbeid eller samtykke til å hjelpe barnet hjem? Kan ikke

107. Fra andre saker vet vi at oppmerksomhet fra hjelpeapparatet kan slå ut begge veier. I noen familier vil det få foreldrene til å innse alvoret i barnets frustrasjon og bidra til at barnet kommer tidligere hjem. I andre familier kan barnets situasjon forverres ved at han eller hun blir straffet for å be om hjelp, eller utsatt for ytterligere kontroll.

barnevernet gi råd og veiledning med sikte på å overtale og overbevise foreldrene? For eksempel ved å forklare at slike utenlandsopphold kan gå ut over barnets helse og skoleprestasjoner, eller ved å tilby reisedekning. Et annet formål med en slik kontakt kunne være å undersøke om foreldrene står under press fra andre slektninger og trenger hjelp til å stå imot. En streng tolkning av dagens retningslinjer – med formuleringer som «gjelder ikke» og «lite eller intet» - er at barnevernet ikke kan kontakte familien på noen måte, fordi barn i utlandet per definisjon ikke er barnevernets ansvar. Vi vet at noen barnevernkontor forstår loven slik. Ifølge andres, mer moderate tolkning vil barnevernet kunne ta initiativ overfor foreldrene så lenge de samtykker. Atter andre håndterer nok saker på en måte som beveger seg i en juridisk gråsoner.¹⁰⁸

Så langt dagens barnevernlov. Før vi forlater dette rettsfeltet skal vi ta for oss en helt ny utvikling, der det kan ligge an til at lovens tilknytningsprinsipp blir endret av hensyn til folkeretten, nærmere bestemt Haag-konvensjonen av 1996.

Norsk tiltredelse Haag-konvensjonen av 1996

Høsten 2013 sendte Barne-, likestillings- og familiedepartementet (BLD) ut på høring et forslag om Norges tiltredelse til Haagkonvensjon av 19. oktober 1996 om jurisdiksjon, lovvalg, anerkjennelse, fullbyrding og samarbeid når det gjelder foreldreansvar og tiltak for beskyttelse av barn.¹⁰⁹ Denne konvensjonen var i sin tid resultat av et ønske om å revidere Haagkonvensjonen fra 1961 som omhandler kompetanse og lovvalg med hensyn til beskyttelse av mindreårige. Revisjonen skulle reflektere den økte vekten på barnets beste i lys av Barnekonvensjonen. Kort sagt er konvensjonens formål å styrke vernet for barn i saker med tilknytning til flere stater, og å styrke internasjonalt samarbeid på dette området. Forenklet sier konvensjonen at

108. Et siste spørsmål, som ikke er berørt noe sted, er om barnevernet kan melde bekymring til politiet, slik at politiet kan opprette en undersøkelsessak, slik vi så i case 2 og som vi kommenterer under.

109. «Haagkonvensjonen 1996 er utarbeidet av Haagkonferansen for internasjonal privatrett; en internasjonal organisasjon som arbeider for harmonisering av internasjonal privatrett. Internasjonal privatrett er betegnelsen på de reglene som avgjør hvilken stats rett som skal komme til anvendelse der en tvist har tilknytning til flere stater. Haag-konferansen har 7 medlemmer, inkludert EU. Norge har vært medlem siden 1955. Først og fremst kan konferansens medlemstater delta i konvensjonene, men flere av dem kan også tiltres – og er tiltrådt – av ikke-medlemsstater.» Kilde: Høringsnotatet s. 10.

- Det er barnets bosettingsland som skal vedta beskyttelsestiltak (*jurisdiksjonsregel*)
- Det er barnets bosettingslands lover som skal legges til grunn (*lovvalgsregel*)
- Vedtatte beskyttelsestiltak skal *anerkjennes* og kan *fullbyrdes* i andre land
- Landene skal *samarbeide*

Konvensjonen har et bredt formål og omfatter mange ulike avgjørelser om beskyttelse av barn, både privatrettslige og offentligrettslige. I Norge har den imidlertid inntil nylig blitt assosiert med foreldretvist- og barne bortføringsaker.¹¹⁰ Et eksempel er Stortingsmeldingen om bistand til nordmenn i utlandet (2011), der konvensjonen kun nevnes i forbindelse med barne bortføring. Norge har ikke tiltrådt konvensjonen ennå, men regjeringen har de senere år arbeidet med sikte på tiltredelse. BLD sendte forslag til tiltredelse ved gjennomføringslov på høring høsten 30. september 2013 med frist 3. januar 2014.¹¹¹

Vi har gjennomgått høringsnotatet med henblikk på situasjonen for barn som blir sendt til eller etterlatt i utlandet mot sin vilje. Slik vi oppfatter notatet som helhet ligger departementets oppmerksomhet i første rekke på foreldretvister og dernest på enslige mindreårige flyktninger. Dette er i tråd med de to bias vi har identifisert på barnerettsfeltet, i favør av foreldre/voksenvister og barn med svak tilknytning til Norge. Vi mener dette innebærer at rettsforholdene ikke er vurdert like grundig for alle kategorier av saker om barn med tilknytning til flere stater.¹¹² Dette kan skyldes et fokus på temaer som er relevante i de aktuelle konvensjonslandene, men notatets forslag

110. Til forskjell har det svenske barneombudet Fredrik Malmberg eksplisitt vist til Haagkonvensjonen av 1996 i forbindelse med etterlatte barn.<http://www.barnombudsmannen.se/nyheter/2010/11/1996-ars-haagkonvention-kan-skydda-de-dumpade-barnen/> Se også <http://www.barnombudsmannen.se/i-media/pressmeddelanden/2010/6/stark-skyddet-for-barn-som-dumpas-i-utlandet/> og <http://www.barnombudsmannen.se/nyheter/2012/2/regeringen-vill-starka-skyddet-for-barn-i-internationella-situationer/>

111. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013) Høringsnotat. Forslag til lov om gjennomføring i norsk rett av Haag-konvensjonen 19. oktober 1996 om beskyttelse av barn mv. Økt beskyttelse av barn med tilknytning til andre stater – ved barne bortføring, i foreldretvister og barnevernsaker <http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Hnotat.pdf>

112. Vi er klar over at konvensjonen gjelder konvensjonsland, men ser notatet også som en anledning til å gå opp noen mer generelle rettslige og institusjonelle avklaringer, slik departementet gjør i forslag om samtykkekrav i barneloven, for eksempel.

gjelder også lovendringer som vil få generelle konsekvenser. Ufrivillige utenlandsopphold og etterlatte barn er ikke en gjennomgående dimensjon, men temaet gis en særskilt behandling. Her diskuterer departementet flere interessante problemstillinger. To temaer er direkte relevant for vårt prosjekt, nemlig en endring av *barnevernloven* til også å gjelde barn som er bosatt i Norge og oppholder seg midlertidig i utlandet, og et mulig vilkår i *barneloven* om barns samtykke til å flytte alene til utlandet. Det første tiltaket presenteres som en nødvendig følge av norsk tiltredelse, mens det andre ikke er en nødvendig, men ønsket utvikling for å styrke barns medbestemmelse. Vi skal se kort på begge.

Endret tilknytningsprinsipp i barnevernloven

I høringsnotatet stadfester BLD at «utgangspunktet for å treffe et vedtak etter barnevernloven kapittel 4 er at barnet faktisk oppholder seg i Norge på det tidspunkt vedtak treffes». Det opplyses imidlertid også at Høyesteretts kjæremålsutvalg utvidet anvendelsesområdet noe i en tolkning fra 2004. Utvalget vurderte at oppholdet er ment å skulle være av en viss varighet, slik at ferieopphold og lignende er uten betydning. Vi noterer at vi ikke har sett referanser til denne tolkningen i vårt materiale angående ufrivillige opphold.

Tilknytningsprinsippet i konvensjonen er «habitual residence». På norsk oversettes dette til «bosted» og «bosatt i». BLD påpeker at dette også gjelder den norske barneloven, men ikke barnevernloven. Som følge av norsk tiltredelse vil det derfor være nødvendig å endre barnevernlovens virkeområde/tilknytningsregel. Departementet foreslår at det skal framgå av § 1-2 første ledd at barnevernloven *også* gjelder for barn som anses bosatt i Norge. Det slås fast at dette vil gi barn som oppholder seg midlertidig i utlandet en sterkere beskyttelse enn etter gjeldende rett. Når det gjelder de mer konkrete implikasjoner skriver departementet:

Den foreslåtte endringen i § 1-2 får ikke betydning for barneverntjenestens plikt til å treffe frivillige hjelpetiltak og andre midlertidige tiltak overfor barn som oppholder seg i Norge. Departementet legger til grunn at den foreslåtte endringen ikke vil medføre endringer i barneverntjenestens adgang til å treffe vedtak om midlertidig hjelpetiltak og akuttvedtak overfor barn som ikke oppholder seg i Norge. I disse tilfeller vil ikke bosted være tilstrekkelig og det er et krav om at barnet oppholder seg i Norge. Forslaget om å innta bosted som et tilleggsvilkår i § 1-2 er kun ment å få betydning for adgangen til å treffe langvarige beskyttelsestiltak, som omsorgsovertakelse. Dette støttes etter departementets

vurdering av at konvensjonen legger jurisdiksjon til å treffe midlertidig vedtak og hastevedtak til den stat der barnet oppholder seg.

Vi er usikre på om denne tolkningen tar tilstrekkelig høyde for variasjonen i saker der et barn oppholder seg i utlandet. Vi tenker særlig på saker i land som ikke er konvensjonsstater og som ikke har barnevern eller andre myndigheter som kan treffe midlertidige vedtak og hastevedtak. Det er ikke klart hva denne lovendringen vi si for barnevernets ansvar i forhold til ufrivillige opphold, men det må i hvert fall bety at barnevernet kan iverksette undersøkelse. De mer konkrete implikasjonene må utredes videre.

Uansett er det viktig å påpeke at BLD her mener at en endring av barnevernloven, fra kun *oppholder seg* til også *bosatt i*, er en nødvendig følge av tiltredelse til Haag-konvensjonen av 1996, som er et sentralt folkerettslig instrument på barnerettens område. Som vi har sett tidligere i kapitlet har det blitt skapt et inntrykk av at folkeretten *forhindret* Norge i å la barnevernet gjøre noe for barn som oppholder seg i utlandet. Dette kom særlig fram i avvisningen av stortingsrepresentantenes forslag om å endre barnevernloven. I ettertid synes dette som en unødig streng tolkning av folkerettens begrensninger. Dertil er vi usikre på om tolkningen av dagens lov, med opphold som tilknytningsprinsipp, har blitt tolket for strengt når det gjelder saker der barnet oppholder seg ufrivillig i utlandet og én eller begge foreldre bor i Norge.

Barneloven og barns samtykke til utenlandsopphold alene

Barneloven gir barn rett til å være med på beslutninger og sier at denne retten skal utvides med alderen (§ 33). Når barnet er fylt 12 år skal det legges stor vekt på hva barnet mener, blant annet i sak om hvem av foreldrene det skal bo hos (§ 31). Ved fylte 15 år kan barnet bestemme over valg av utdanning (§ 32). Mange av bestemmelsene i loven er skrevet med tanke på samlivsbrudd og foreldretvister om omsorg og bosted for barn, som for eksempel nevnte § 31. Spørsmålet om barnets rett til å være med på beslutninger om hvorvidt hun/han skal bo hos foreldrene eller ikke, er ikke tematisert. Og når § 42 sier at barnet har rett til samvær med begge foreldre, oppfatter vi at dagens tolkning og bruk av samværsbegrepet peker mot situasjoner der foreldrene bor hver for seg, og ikke barns rett til samvær med sine foreldre overhodet.

Derfor er det svært interessant at BLDs høringsnotat om Haag-konvensjonen av 1996 kobler barns rett til familieliv etter Barnekonvensjonen til saker om ufrivillige utenlandsopphold.¹¹³ Departementet tar særlig opp tilfeller der foreldrene vil at barnet skal flytte alene og skriver blant annet følgende:

Det er ikke tilfeller der foreldre og barn er enige om at barnet i en periode skal flytte alene eller ta et opphold i en annen stat – og der forholdene rundt barnet i tillegg legges til rette og barnets beste søkes ivaretatt – som er problematiske etter gjeldende rett. Det er snarere tilfeller der barnet selv ikke ønsker å forlate Norge uten sine nærmeste omsorgspersoner. Artikkel 8 i EMK bestemmer at «[e]veryone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence». Artikkel 9 i FNs barnekonvensjon fastsetter at medlemsstatene skal sikre at barn «shall not be separated from his or her parents against their will». (50-51)

Videre påpeker departementet at flytting inngår i det som forstås som ”personlege tilhøve” for barnet etter barneloven § 31, noe som innebærer at barnet skal informeres, høres og få anledning til å uttrykke sin mening (BLD Høringsnotat 2013 s.50). Og de viser til artikkel 9 i FNs barnekonvensjon som fastsetter at medlemsstatene skal sikre at barn ”shall not be separated from his or her parents against their will”. Helt konkret ber departementet om synspunkter på et mulig nytt vilkår i barneloven «om barnets samtykke i tilfeller der barnet skal flytte til/ta opphold i en annen stat uten følge av foreldre». Vilkåret vil gjelde i tillegg til de generelle reglene om barns medvirkning i barneloven § 31, og styrke barns rett til selvbestemmelse og medvirkning. Forslaget gjelder for barn som er fylt 12, alternativt 15 år. Samtykket skal i utgangspunktet gis overfor forelder. For øvrig er ikke forslaget presisert nærmere i forhold til barn som sendes ut av landet av sine foreldre.

Dette er et interessant forslag i lys av vår studie. Vi mener det er all grunn til å innføre et slikt vilkår. Samtidig er vi usikre på hva det vil innebære i praksis. Hvis samtykke skal gis til foreldre uten at andre instanser involveres, kan effekten bli begrenset i de tilfeller der foreldrene er rede til å lure eller tvinge barnet. I foreldretvist-saker kan

113. Lassen og Stang (2008) forklarer at barnets rett til familie og familieliv både er en positiv rett til å kjenne og få omsorg fra sine biologiske foreldre (artikkel 7 nr 1) og en rett til beskyttelse mot inngrep i barnets familie- og privatliv (art 16 og 9).

samtykket anvendes i retten. Ved «forelder-barntvist» om ufrivillig opphold er dette ikke aktuelt, siden barn ikke kan reise sak for domstol etter barneloven.

Departementets forslag om samtykkevilkår kan for øvrig med fordel diskuteres i sammenheng med en nylig utvikling på «tvangsekteskapsfeltet». Her har det etter hvert blitt vanlig å anbefale bruk av skriftlige avtaler, med foreldre og/eller barnet/ungdommen, for å forhindre at barn blir etterlatt mot sin vilje eller tvangsgiftet på reiser til utlandet. Slike avtaler anbefales både i Bufdirs veileder for barnevernet om tvangsekteskap og æresrelatert vold og i IMDIs rutiner for skolen i tilsvarende saker.¹¹⁴ Sistnevnte har et vedlegg som heter «Skjema for oppfølging ved reiser utenlands» som skolen er ment å bruke for å lage en avtale med eleven.¹¹⁵ Under overskriften «bakgrunn for ønske om oppfølging» finnes flere kategorier som kan krysses av, deriblant «frykt for ufrivillig skolegang i besøkslandet» og «frykt for manglende retur til Norge». Videre kan man fylle ut følgende: «V/manglende retur til Norge, og senest innen (dato); ønsker jeg kontakt med norske myndigheter for å avklare min situasjon». Det angis at «dette skjemaet oppbevares ved skolen og kan bare trekkes tilbake ved hovedpersonens personlige fremmøte for gjennomføring av sluttsamtale.» Eleven signerer på at «jeg bekrefter å ha lest og forstått dette skjemaet, og gir mitt samtykke til at informasjonen deles med dem som har en oppfølgings rolle i forbindelse med min utenlandsreise.» Her er det altså innført ordninger som gir barnet anledning til å markere sitt ikke-samtykke overfor offentlige myndighetspersoner (skolen mm).

Når vi først er inne på skriftlige avtaler vil vi også nevne avtaler med foreldre. Bufdirs veileder har en mal for avtale/egenerklæring der barn bekymrer seg i forkant av en utenlandsreise. Blant annet foreslås følgende tekst for en avtale mellom barnevernet og foreldrene:

Barnet/den unge skal ikke utsettes for press, tvang, trusler eller fysisk/psykisk vold i løpet av turen til besøkslandet med formål å påvirke hennes/hans valg i forhold til ekteskap, *skolegang*, *livsstil* eller annet. Brudd på vilkårene vil ses i sammenheng med det barneverntjenesten allerede har kjennskap til vedrørende barnet/den unges situasjon, dets bekymring for reisen og motvilje mot ekteskap.

114. Vi kjenner til eksempler på bruk av avtaler, men har ikke oversikt over omfang eller erfaringer.

115. http://www.imdi.no/Documents/BrosjyrerHefterHaandbok/Rutiner_mot_TVE.pdf

Dersom vilkårene ikke overholdes, vil barneverntjenesten vurdere å melde forholdene til politiet. (vår utheving)

Her ligger vekten på bruk av tvang og press i løpet av turen. Det er interessant at tvang i forhold til skolegang og livsstil nevnes i tillegg til ekteskap, som noe barnevernet skal bekymre seg for, og som noe som vil kunne danne grunnlag for tiltak, sågar politianmeldelse. I Bufdirs veileder heter det ellers at avtalen blant annet bør inneholde en beskrivelse av barneverntjenestens tiltak *hvis barnet ikke returnerer* som angitt eller blir utsatt for straffbare handlinger under utenlandsoppholdet.

Det presiseres at en slik avtale ikke er et formelt anerkjent juridisk dokument, men at det gir foreldrene et signal om at barnevernet tar saken alvorlig. Om foreldrene vil være innforstått med avtalens status er usikkert, og vi vil spørre om foresattes rettssikkerhet er tilstrekkelig ivaretatt. Et annet spørsmål er om slike avtaler skaper forventninger hos den unge som ikke kan innfris. Oslo Røde Kors er over tid blitt skeptiske og fraråder i dag å bruke skriftlige avtaler. De mener det skaper falsk trygghet hos den unge og at man heller burde råde dem til ikke å dra ut av landet hvis de er bekymret.

En styrking av barns uttalerett kunne ytterligere ivaretas gjennom å inkludere barnet i de formelle prosedyrene som et utenlandsopphold innebærer.¹¹⁶ For det første kan dette være aktuelt når det gjelder melding av flytting til Folkeregisteret. Det er den eller de som har foreldreansvar som fyller ut flyttemelding for barn under 18 år. Begge foreldre skal signere om barnet flytter alene til utlandet, mens barnet ikke selv skal underskrive flyttemeldingen. Et krav om at barn over 12/15 år selv må underskrive, i tillegg til foreldrene, ville sikre at barnet informeres om disse planene. En annen formell prosedyre der barns deltakelse kan styrkes er når foreldre melder barnet ut av skolen. Vi understreker imidlertid at effekten må veies opp mot mulige uintenderte negative konsekvenser. For eksempel kan et barn bli presset av sine foreldre til å signere på samtykke. Det er viktig at norske myndigheter ikke bruker dette mot barnet i neste omgang.

Utenriktjenestens ansvar og muligheter

Som vi så i avsnittet om barnevernet over, har utenriktjenesten et visst ansvar i forhold til vanskeligstilte barn i utlandet. *Utenriksinstruksen*

116. I følge Barnekonvensjonens artikkel 12 skal barnet gis anledning til å bli hørt i enhver rettslig og administrativ saksbehandling som angår barnet.

definerer utenriksstasjonenes ansvarsområde. Her er det tatt inn en egen bestemmelse som pålegger stasjonene å yte bistand ved tilfeller av tvangsekteskap (utenriksinstruksen kap. 8 § 18). Slik bistand faller under det såkalte konsulære arbeidet til utenriktjenesten. Utlendingsdirektoratet har utarbeidet et rundskriv for utenriksstasjonenes håndtering av tvangsekteskapsaker, som dels gjelder den utlendingsrettslige siden, dels den konsulære siden (UDI RS 2011-21).¹¹⁷

Det fins ingen tilsvarende bestemmelse i utenriksinstruksen om ufrivillige opphold eller etterlatte barn. Ser vi på Stortingsmeldingen om konsulær bistand får vi da også inntrykk av at utenriktjenesten kan gjøre lite: «Dersom foreldreansvaret er felles og begge foreldre er enige om å etterlate barnet i utlandet, er det lite norske myndigheter kan gjøre.» (Meld.St. 12:26) Vi gjentar et utdrag fra meldingen som også er sitert i kapittel 3:

Dersom utenriktjenesten får kjennskap til at norske barn er i en vanskelig situasjon i utlandet, vil den normalt følge opp saken både gjennom å ta kontakt med foreldrene og gjennom å sende bekymringsmelding til barnevern e.l. på stedet. Med mindre foreldrene samtykker, vil det *bare være i tilfeller der det anses å foreligge akutt fare for barnets liv og helse* at man vil gå utover dette.» (Utenriksdepartementet 2011:26, våre uthevinger).¹¹⁸

Vi har ikke funnet noen nærmere definisjon av «akutt fare for liv og helse». Casene som er presentert i starten av dette kapitlet viser at utenriksstasjoner engasjerer seg i saker der det ikke er snakk om tvangsekteskap, og der det heller ikke synes å være akutt fare for barnets liv og helse i bokstavelig forstand. Dette er typisk stasjoner med

117. Fra Handlingsplaner mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse 2012: Bistand fra utenriksstasjonene til unge utsatt for tvangsekteskap. Regjeringen ønsker å styrke arbeidet mot tvangsekteskap ved utenriksstasjoner som ligger i områder med betydelig utvandring til Norge og hvor tvangsekteskap forekommer. Problematikken ble omtalt i Meld. St. 12 (2010-2011) "Bistand til nordmenn i utlandet". Utenriksstasjonene er pålagt å yte bistand ved tilfeller av tvangsekteskap, jf. Utenriksinstruksen kap. 8 § 18. Utlendingsdirektoratet har utarbeidet et rundskriv for utenriksstasjonenes håndtering av tvangsekteskapsaker (UDI RS 2011-21). (22)

118. Det kongelige utenriksdepartement, Meld. St. 12 (2010–2011) Bistand til nordmenn i utlandet Tilråding fra Utenriksdepartementet av 1. april 2011, godkjent i statsråd samme dag. (Regjeringen Stoltenberg II)
<http://www.regjeringen.no/pages/16201689/PDFS/STM201020110012000DDDDPDFS.pdf>

integreringsrådgiver. Slike stillinger er opprettet som ledd i arbeidet mot tvangsekteskap og har hatt tilknytning til Integrerings- og mangfoldsdirektoratets satsing under BLDs handlingsplaner mot tvangsekteskap.

Går vi til den siste planen (2013-2017) ser vi at «etterlatte personer»¹¹⁹ omtales som integreringsrådgivernes, og dermed utenriksstasjonenes arbeidsområde:

Ordringen med integreringsrådgivere på utenriksstasjoner skal videreføres. De skal bidra til styrket innsats mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, *herunder arbeidet med saker som omhandler personer som er etterlatt i utlandet*. Arbeidet skal sees i sammenheng med Utenriksdepartementets innsats for likestilling og menneskerettigheter. (s. 15, vår utheving)¹²⁰

I tråd med dette viser IMDIs statistikk at halvparten av integreringsrådgivernes saker i perioden 2008-12 var saker om «etterlatte barn» eller «frykt for etterlatt» (henholdsvis 39 og 10 prosent).¹²¹ Det synes avklart at etterlatte barn er noe utenriksstjenesten kan og skal jobbe med, og at denne sakstypen tar relativt stort plass. Samtidig er altså handlingsmulighetene sterkt begrenset av foreldrenes samtykke på den ene siden og akutt fare for liv og helse på den andre. Utenriksstasjonen kan forsøke å få til en dialog med foreldrene, men om de ikke lykkes skal terskelen være høy for å hjelpe barnet hjem. Vi tror det er behov for å avklare hva som ligger i «akutt fare for liv og helse», sett opp mot Norges forpliktelser etter Barnekonvensjonen og barnelovens bestemmelser om barnets beste, og hvordan denne vurderingen skal gjøres.

Det finnes i utgangspunktet ikke barnefaglig kompetanse ved ambassadene. I de land som ikke har et utbygget barnevern, finnes det som regel frivillige organisasjoner med barnefaglig kompetanse som også samarbeider med relevante eksperter. Også FN-organisasjoner (UNICEF; UNHCR) kan foreta vurderinger av hva som er «barnets beste» i enkeltsaker. Det bør vurderes om ambassadene kan knytte til seg slik kompetanse, som ledd i saksforberedelsen i vanskelige saker

119. Vi forutsetter her at «personer» omfatter barn, siden annet ikke er presisert.

120. Barne- og likestillingsdepartementet (2013), Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013–2016) http://www.regjeringen.no/upload/BLD/IMA/tvangsekteskap/handlingsplan_2013.pdf

121. IMDIs statistikk for arbeid mot tvangsekteskap 2012.

http://www.imdi.no/Documents/Tall_og_fakta/Tvangsekteskap_2012.pdf

som omhandler mindreårige, slik vi så det i case 1 over. En uhildet og profesjonell «best interest of the child»-vurdering vil sikre at barnets interesser blir hørt og ivaretatt så langt det lar seg gjøre.

Nødpass og passloven

En sentral utfordring i utenriksstasjonenes bistand til barn ligger i passloven. For barn under myndighetsalder skal begge foreldre underskrive for å få utstedt reisedokumenter/pass. Kravet om begge foreldres underskrift er innført for å forhindre at den ene forelderen fører barnet ut av landet mot den andres vilje. Barn og pass har blitt tematisert innen rammen av foreldrekonflikt og barne bortføring, og det kan se ut som denne konfliktlinjen – mellom voksne – har en så dominerende stilling at konflikter mellom foreldre og barn ikke gjøres relevant eller må vike.

Det finnes en unntaksbestemmelse i passlovens § 4, 3. ledd, som gir mulighet til å utstede pass til umyndige uten foreldres samtykke, men kun «dersom det er åpenbart ubetenkelig». Forskriftene til passloven omtaler ikke bestemmelsen nærmere, og anvendelsen avgjøres ved den enkelte ambassade. Integreringsrådgiverne erfarer stor variasjon i praksis. Generelt ser det ut til at en streng vurdering av akutt fare for liv og helse legges til grunn. Konsekvensen er i flere tilfeller at mindreårige norske statsborgere som er ufrivillig etterlatt i utlandet må vente til de 18 år før de får pass. Når de så kommer tilbake til Norge er de for gamle for barnevernets omsorg. Når barn som *ikke* er norske statsborgere må vente til de er 18 år, vil oppholdstillatelsen i Norge kanskje løpe ut, og som voksne har de ikke lenger rett på gjenforening med familien i Norge.¹²²

Den svenske passloven har også en unntaksbestemmelse for pass til barn, innført med virkning fra 1. juli 2006.¹²³ Som i Norge kreves foresattes samtykke for å utstede provisorisk pass til barn for direkte hjemreise til Sverige, men pass kan unntaksvis utstedes uten slikt samtykke om det fins «synnerliga skäl». Slike særskilte grunner er definert som: «om barnet befinner sig i en situation där det finns risk för att dess hälsa eller utveckling skadas eller det annars finns särskilda skäl.»¹²⁴ De tidligere omtalte retningslinjene *Handläggning inom*

122. Slike langsiktige konsekvenser er foreldrene ofte ikke klar over når de tvangssender barn utenlands.

123. Socialdepartementet. Regeringens proposition 2005/06:144 Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige

124. SOU 2012:35, Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap Betänkande av Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. «När ett

socialtjeningen av ärenden då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter (2006) utdyper dette til å gjelde både fysisk og psykisk helse eller sosiale utvikling. Før pass utstedes skal det innhentes en uttalelse fra kommunal nemd som utfører oppgaver under lov om sosiale tjenester, basert på de opplysninger man kan skaffe innenfor kravet om hastebehandling. Barn som ikke er statsborgere kan på tilsvarende måte få utstedt fremmedpass ved at Migrationsverket (tilsvarende Utlendingsdirektoratet) kontakter sosialnemnden.

Unntaksbestemmelsen i Sverige synes videre enn den norske. Den nåværende svenske bestemmelsen kom som resultat av fokus på etterlatte barn. I sitt høringssvar til forslaget, støtter det svenske barneombudet substansen, men spør om lovendringen egentlig er nødvendig. Han mente den eksisterende teksten var tilstrekkelig, idet det allerede den gang var tillatt å utstede pass til barn uten foresattes samtykke. Han viser til at denne unntaksregelen har blitt tolket i en avgjørelse fra Regeringsrätten (RÅ ref 127) om at

undantagsregeln få antas vara avsedd för mycket särpräglade fall där barnets ålder, behov och egna önsknningar bör ges en avgörande betydelse. Fall där barn mot sin vilja lämnas utlandet och fråntas sina pass måste enligt Barnombudsmannen anses vara mycket särpräglade.¹²⁵

I det samme høringssvaret finner vi noen interessante refleksjoner rundt barns rett til pass som en menneskerettighet med sterkt vern:

Når det gjelder de barn som har svenskt medborgarskap bör det även påpekas att artikel 3 i det fjärde tilläggsprotokollet till den

barn som vistas i utlandet behöver återvända till Sverige får det, av skäl som framgår ovan, förutsättas att det i första hand är vårdnadshavaren som beslutar om det. Enligt 7 § 2 passlagen kan dock en passansökan avseende ett barn under arton år bifallas utan vårdnadshavares medgivande om det finns synnerliga skäl. Begreppet synnerliga skäl kommenterades i förarbetena till passlagen (prop.1977/78:156 s. 43 f.). I 11 § passlagen regleras möjligheterna att utfärda provisoriskt pass för direkt resa till Sverige. I bestämmelsens andra stycke föreskrivs att pass för direkt resa till Sverige får utfärdas på begäran av någon som är under 18 år även utan vårdnadshavarens medgivande om barnet befinner sig i en situation där det finns risk för att dess hälsa eller utveckling skadas eller det annars finns särskilda skäl. Bestämmelsen lämnar ett större utrymme för undantag från kravet på medgivande än 7 § 2 samma lag.»

125. 19 december 2005 | Remissvar Promemorian Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige (S2005/8472/ST)

europeska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna stadgar att ingen får förvägras rätten att resa in i den stat som han är medborgare i. I motsats till rätten att lämna sitt land (artikel 2 i samma tilläggsprotokoll) får denna rättighet inte inskränkas.¹²⁶

Her bruker altså det svenske ombudet menneskerettighetene og retten til fri bevegelse som argument for at Sverige bør sikre barnet rett til provisorisk pass uavhengig av foreldrenes samtykke. Disse formuleringene er særlig interessante i lys av norske vurderinger, her fra KRDs rapport *Barn på skole i utlandet* fra samme år:

I St.meld. nr. 49 (2003-2004) Mangfold gjennom inkludering og deltakelse blir det slått fast at verken norsk lov eller menneskerettighetskonvensjonene pålegger norske myndigheter noen plikt til å forhindre at foreldre sender barna sine til opprinnelseslandet/utlandet. FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter artikkel 12 sier at enhver har rett til å forlate et hvilket som helst land, også sitt eget, og at ingen vilkårlig skal berøves retten til å reise inn i sitt eget land. Retten til å forlate og vende tilbake til sitt land framgår også av FNs verdenserklæring om menneskerettighetene artikkel 13. (KRD 2005:9)

Både det svenske og norske sitatet viser altså til retten til å reise ut av og inn i sitt eget land i forbindelse med barn som sendes til utlandet. Men der det svenske barneombudet snakker om *barnets* rett til å reise, ser KRD ut til å tenke på *foreldrenes* rett til å bestemme hvor barnet skal reise. Lest med et barneperspektiv ville jo «retten til å vende tilbake til sitt land» kunne tilsi en forpliktelse på Norge om å hjelpe barnet hjem.

Støtte til hjemreise

I tillegg til nødpass er finansiering av hjemreise en sentral utfordringer i saker om etterlatte barn. Det finnes ikke midler ved ambassadene til å finansiere hjemreise og oppholdsutgifter for de som hjelpes tilbake til Norge etter ufrivillige utenlandsopphold. Ambassaden kan gi

126. <http://www.barnombudsmannen.se/vart-arbete/nya-remissvar/2005/12/promemorian-utfardande-av-provisoriska-pass-for-barn-for-direkt-resa-till-sverige-s20058472st/>

nødlidighetslån til ubemidlede som har evne til å betale tilbake lånet ved hjemkomst. Barnevernet har i utgangspunktet ingen hjemmel for dekning av slike utgifter, med mindre de hadde omsorgen for barnet før utenlandsreisen. Vi vet imidlertid at noen barnevernkontor betaler. NAV har heller ingen hjemmel for denne type ytelse for personer som oppholder seg i utlandet.

Det er etablert en ordning for finansiering av hjemreise for personer som risikerer eller har vært utsatt for tvangsekteskap. Ansvar for tildeling ble overført fra BLD da IMDi i 2008 fikk ansvar for det nasjonale kompetanseteamet mot tvangsekteskap. Ordningen ble utvidet til også å gjelde kjønnslemlestelse i 2012. Den nye, utvidede tittelen på siste handlingsplan, Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse *og alvorlige begrensninger av unges frihet* (2013 – 2016), kan tolkes som en utvidelse av problemområdet slik at også ufrivillig etterlatte eller utsendte barn og unge vil kunne fall inn under tiltak som finansieringsordningen. Så langt er dette ikke avklart. Vi vil understreke at det er mye arbeid med disse sakene, og en rekke instanser både i Norge og utlandet er involvert i håndteringen. Det er derfor ille om en god løsning av en vanskelig sak skulle strande på manglende midler til hjemreise. Vi mener derfor at den eksisterende finansieringsordningen må utvides.

Politiet og straffeloven

I case 2 så vi at politiet startet undersøkelsessak for dels å finne ut av guttens situasjon, dels forsøke å få ham tilbake til Norge. Det synes klart at dette aktive engasjementet bidro til at far hentet sønnen hjem. Slik undersøkelse kan benyttes dersom det foreligger bekymring for eller mistanke om at noe kan ha tilstøtt en person, eller at det foreligger straffbare forhold. Hensikten er å klarlegge fakta i saken. At personen befinner seg i utlandet er ikke til hinder for dette. I en slik undersøkelsessak kan det kalles inn vitner som har plikt til å møte, men ikke til å forklare seg. Vi så at vitneavhøret gir mulighet for dialog og påvirkning. Politiet vurderte også å ta ut tiltale mot far etter straffeloven, men konkluderte negativt. Dermed fikk man ikke en realitetsvurdering av hvorvidt ufrivillig opphold rammes av straffeloven, i dette tilfellet § 219 om vold i nære relasjoner. Vi er ikke nærmere kjent med politiets resonnement bak valget av denne paragrafen, men vil knytte noen mer generelle kommentarer til spørsmålet om ufrivillige utenlandsopphold og straffbarhet.

Er det lov å lure barnet sitt til å reise fra Norge og forlate/holde han eller henne i utlandet mot sin vilje? Straffeloven har i liten grad vært

tematisert i den norske debatten om etterlatte barn.¹²⁷ Et interessant unntak finner vi i KRDs rapport *Barn på skole i utlandet* fra 2005. Her trekker departementet et skille mellom, på den ene siden, uønskede, men lovlige handlinger som må motvirkes gjennom dialog, og på den andre, ulovlige handlinger som kan aktualisere straff. Et første tilfelle er når foreldrene bruker ulovlige metoder:

Det er vesentlig å skille mellom uønsket praksis som er lovlig, og ulovlige handlinger, for eksempel når det gjelder hvilken *måte* barna sendes bort fra Norge på. Hvis et barn sendes til utlandet ved bruk av straffbar tvang eller vold, er det en ulovlig handling i følge norsk lov. (KRD 2005:9, vår utheving)

Verken her eller andre steder utdypes hva som konkret kan ligge i straffbar tvang. Vi merker oss imidlertid at departementet, under overskriften «lovbrudd», går videre til å omtale «dumping av barn» som en egen problematikk, som faller *utenfor* rapportens tema:

Barn/unge som ”dumpes» [fotnote*] er i *en kategori for seg*. Denne problematikken tas også opp i andre sammenhenger og omtales ikke spesielt i denne rapporten (jf. handlingsplaner mot kjønnslemlestelse og tvangsekteskap, se www.odin.dep.no/bfd/).

*Fotnote: Vi definerer ”dumping” her både som avstraffing, i form av å bli sendt ut av landet, av barn/unge med uønsket ”norsk” handlings- og adferdsmønster og i betydningen at barn/unge blir lurte, bortført, tvunget eller truet til foreldrenes opprinnelsesland for å bli omskåret og/eller giftet bort. (KRD 2005:10, vår utheving)

Her etableres altså *dumping av barn* som noe annet enn «barn på skole i utlandet», som er rapportens tema. Dumping kan ifølge departementets forståelse ha to formål; 1) å straffe/korrigere barn med uønsket atferd, og 2) å gjennomføre tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Sistnevnte handlinger er eksplisitt behandlet i norsk straffelovgivning; tvangsekteskap ved eget straffebud og kjønnslemlestelse ved egen lov. Når departementet i tillegg nevner dumping av barn som metode for

127. Det svenske barneombudet har tatt til orde for å vurdere kriminalisering av «dumping» av barn 16. juni 2010 Pressmeddelande. Stärk skyddet för barn som dumpas i utlandet. <http://www.barnombudsmannen.se/i-media/pressmeddelanden/2010/6/stark-skyddet-for-barn-som-dumpas-i-utlandet/>

avstraffing av uønsket atferd under samme overskrift («lovbrudd») skapes det et inntrykk av at slik praksis er ulovlig og eventuelt straffbart, uten at dette presiseres eller utdypes nærmere. Denne tvetydige statusen har fortsatt fram til i dag. Dumpede og etterlatte barn assosieres dels tett med tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, som er straffbart. Dels har etterlatte barn en bredere betydning, som en illegitim praksis med diffus rettslig status.

I offentlige dokumenter som fulgte etter 2005-rapporten synes det som at utsending/etterlating defineres som innenfor foreldre retten. Straffeloven gjøres ikke relevant, med mindre det er snakk om en kobling til tvangsekteskap eller kjønnslemlestelse. Dette er altså handlinger som etter økt offentlig oppmerksomhet og egne politiske prosesser har fått egne straffebestemmelser. Det er imidlertid enighet om at tvangsekteskap også ville kunne straffes etter straffelovens *generelle* bestemmelser om tvang. Vi kjenner ikke til at det er vurdert om de generelle bestemmelser om tvang ville kunne omfatte påtvungne utenlandsopphold eller flytting for barn.

Derimot er barnebortføring straffbart ved egen lov. I den forbindelse brukes begrepet *omsorgsunndragelse*, som enten betyr unndragelse i forhold til den andre forelderen eller barnevernet der det er foretatt omsorgsovertakelse. Vi vil spørre om det i noen tilfeller kan dreie seg om omsorgsunndragelse når foreldre bestemmer at deres barn ikke skal leve sammen med dem. I forbindelse med forslag om utvidet straffeansvar i barnebortføringssaker, altså at også saker der den gjenværende forelder har samværsrett eller der det er avtalt delt omsorg skal inkluderes, uttalte Justisdepartementet at det først og fremst er barnets interesse i å ha samvær og kontakt med begge foreldrene som trenger strafferettslig beskyttelse.¹²⁸ Hva da med barn som nektes samvær med begge foreldre *av* begge foreldre?

Et annet strafferettslig begrep er *frihetsberøvelse*. Foresattes frihetsberøvelse overfor barn har vært diskutert i forbindelse med husarrest som metode i oppdragelsen, men ikke i forbindelse med ufrivillige utenlandsopphold. For øvrig har vi funnet eksempler på tiltale om frihetsberøvelse av barn i utlandet i forbindelse med foreldretvister. I 2013 ble en norsk statsborger med irakisk bakgrunn siktet og dømt for bortføring av sine fire barn og for å holde to døtre (14 og 16 år gamle) innesperret i Irak.¹²⁹ Mor anmeldte far da hun

128. Justis- og beredskapsdepartementet, Prop. 46 L (2011–2012) Endringer i straffelova mv. (internasjonal barnebortføring mv.)

129. <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.10945369>
<http://www.ba.no/nyheter/krim/article6547878.ece>
<http://www.ba.no/nyheter/krim/article6595347.ece>

ønsket å ta barna med til Norge, men ble hindret av faren. Tiltalen gjaldt *barnebortføring* og *frihetsberøvelse* i forhold til de to eldste døtrene. Han ble i tillegg dømt for mishandling mot ektefelle og barn.¹³⁰ Vi er kun kjent med tiltalen og dommen fra media.¹³¹ Det er verdt å spørre hva som ville vært den rettslige situasjon dersom mor var innforstått med at døtrene skulle bortføres fra Norge og holdes innesperret i Irak, slik at de to ikke fikk lov til å komme tilbake til Norge. Slik vi forstår det, gjelder en barnebortføring kun i forhold til en annen omsorgsperson. Hva med frihetsberøvelse?

Den såkalte «Nadia-saken» i 1998 er et annet relevant eksempel.¹³² Foreldrene tok datteren Nadia med til Marokko mot hennes vilje og ble tiltalt for frihetsberøvelse/kidnapping.¹³³ Ifølge Nadias vitneutsagn skal hun ha blitt dopet, slått og truet med kniv. Nadia hadde nylig fylt 18 år da bortføringen skjedde. Vi er usikre på hvordan saken ville stått strafferettslig dersom Nadia var 17. Ville foreldrene bare kunne tiltales for bruk vold og trusler, eller ville også selve utreisen være straffbar? Ville det være en kidnapping dersom Nadia var under 18 år?

Endelig vil vi nevne to andre eksempler på (mulig) straffbare handlinger i forbindelse med utenlandsopphold. I dette prosjektet har vi hørt om flere saker der foreldrene fratar sine barn/ungdommer reisedokumenter slik at de ikke kan reise hjem igjen på egenhånd. Vi vil spørre om dette i noen tilfeller kan regnes som ulovlig tvang. Vi er også blitt kjent en sak der politiet har tatt ut tiltale etter § 219 om vold i nære relasjoner mot en mor, der en del av tiltalen går ut på at hun har sendt barna til en skole i hjemlandet der de ble utsatt for fysisk avstraffelse. Politiet mente mor visste om dette og dermed bidro til voldsutøvelsen. Øvrige deler av tiltalen omfatter mors egen vold mot barna. Saken er så vidt vi vet unik i Norge, og er etter vårt syn et eksempel på at politiet tenker transnasjonalt i sin forståelse av vold i nære relasjoner.

130. Mannen ble dømt til fengsel i tre år og tre måneder og til å betale sin eks kone og fire barn til sammen 470.000 kroner i erstatning.

131. http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Krenket_-slo-og-bortforte-barna-3001256.html#.UuT8zdTKz5o

132. Den opprinnelige påstanden om forsøk på tvangsekteskap ble frafalt.

133. I den forbindelse omtalte Språkrådet «familiekidnapping» som nyord. Fra Språknytt 1997/4: «Familiekidnapping her kidnapping som foretas av en familie: Nadia-saken [...] bringer til overflaten et skjult, men dramatisk problem: familiekidnapping og tvangsgifte av unge mennesker som har krav på beskyttelse i Norge. Arbeiderbladet 6.10.1997»

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett på norske myndigheters ansvar og muligheter for å bistå barn og unge som oppholder seg ufrivillig i utlandet, med særlig vekt på barnevernets geografiske virkeområde.

Den rådende tolkning av barnevernloven har vært at den ikke gjelder for barn som oppholder seg i utlandet, uavhengig av om foreldrene oppholder seg i Norge. Offentlige retningslinjer har hatt fokus på begrensningene og ikke mulighetene i barnevernets handlingsrom. Videre er det lagt til grunn at folkeretten *forhindret* Norge i å endre loven til å omfatte barn som oppholder seg i utlandet. I ettertid viser dette seg som en unødig streng tolkning av folkerettens begrensninger på nasjonalt lovverk. Vi gir vår støtte til BLDs forslag om å endre tilknytningskriteriet i barnevernloven til å omfatte barn som er bosatt i Norge og oppholder seg midlertidig i utlandet.

I Norge har barns ufrivillige utenlandsopphold fått lite eller ingen oppmerksomhet i barne- og familierettssammenheng. Vi mener dette blant annet skyldes en bias mot foreldretvister og barn med svak tilknytning til Norge. Denne studien dokumenterer et behov for rettslige og institusjonelle avklaringer når det gjelder tvister mellom foreldre og barn der barnet har sterk tilknytning til Norge og oppholder seg ufrivillig i utlandet. Vi tenker særlig på ungdom som befinner seg i ikke-konvensjonsland og land som ikke har barnevern.

Videre trekker kapitlet opp en del problemstillinger knyttet til utenriktjenestens og politiets forpliktelser og muligheter. Vi etterlyser en nærmere avklaring av og diskusjon om utenriktjenestens premiss om «akutt fare for liv og helse» og en utvidet adgang til å utstede nødpass til barn uten foreldres samtykke, etter svensk modell. Når det gjelder politiet, peker vi på muligheten for å opprette undersøkelsessak som ledd i en dialog med herboende foreldre, og vi mener det bør vurderes om ufrivillige utenlandsopphold i noen tilfeller vil være straffbart.

8 Oppsummerende drøfting og anbefalinger

Innledning

I dette avsluttende kapitlet vil vi syntetisere og drøfte noen hovedtendenser på tvers av prosjektets ulike delstudier. Vi identifiserer og sammenligner noen mønstre i de to gruppene vi har hatt særskilt fokus på, og vi løfter fram noen problemstillinger som delstudiene ut fra ulike utgangspunkt har belyst. For en utdyping av de ulike momentene viser vi til foregående kapitler.

Stadig flere norske barn er knyttet til andre land enn Norge gjennom livsløpet. Slike tilknytninger representerer både en berikelse og noen utfordringer. Prosjektets formål har vært å drøfte hva slags konsekvenser utenlandsopphold i grunnopplæringen har for innvandrerbarns utdanningsforløp og den videre integreringen i Norge. Bringer barn og unge med seg språkferdigheter og forståelser som gjør dem godt rustet til et utdannings- og arbeidsliv innen en mer globalisert verden, eller preges erfaringene av halvspråklighet, rotløshet og vanskelige overganger mellom ulike nasjonale utdanningssystemer? Bli tilknytningen til Norge mer porøs gjennom forankring til ulike steder og kulturtradisjoner?

Temaet plasserer seg inn i en pågående debatt om barn som oppholder seg i utlandet og norske myndigheters ansvar overfor disse barna. Når barndommen blir mer transnasjonal, gjelder dette også barns problemer og utsatthet. Utover 2000-tallet har bekymringer for omsorgssvikt og rettighetsbrudd mot barn som oppholder seg i utlandet blitt tematisert i media og offentlig debatt, samt i offentlig politikk. Vår gjennomgang av debatten viser at ulike grupper av barn med utenlandsopphold (misjonærbarn, Spaniabarna, *Third Culture Kids*, innvandrerbarn, bortførte barn) har blitt diskutert i parallelle, separate debatter. Spørsmålet om hvor langt norske myndigheters ansvar strekker seg for barn med behov for oppfølging i utlandet og ved retur gjelder alle gruppene. Vår studie kan sees som et bidrag til en mer helhetlig tilnærming, for på denne måten å se fellestrekk og særtrekk hos ulike kategorier barn. Vi finner et presserende behov for å få fram nyanser i mønstre og erfaringer, så vel som å få på plass tiltak som møter de generelle og spesifikke utfordringene personer og

myndigheter stilles overfor, rettslig og praktisk. En hovedutfordring ligger i å identifisere hvilke forhold som gjør barns utenlandsopphold bekymringsfulle og spisse tiltak på tvers av type opphold. Vi mener dessuten at et større helhetsbilde kan bidra til å unngå uberettiget generaliseringer og overdreven problemfokus.

Noen mønstre

Det tegner seg et overordnet mønster når det gjelder utflytting og retur for barn med bakgrunn fra Somalia og Pakistan. Andelen barn som flytter til Pakistan er gått noe ned siden 2004, mens utflytting av barn med bakgrunn fra Somalia har økt.

En annen forskjell mellom de to gruppene som studien omfatter, er at barn med bakgrunn fra Pakistan først og fremst flytter til foreldrenes opprinnelsesland, mens for de med somalisk bakgrunn er Somalia et mindre aktuelt tilflyttingssted. Her er andre land som Storbritannia, Kenya i større grad benyttet. Egypt er dessuten et aktuelt tilflyttingssted. For norsk-pakistanere er Storbritannia et viktig tilflyttingsland.

I omfangsstudien finner vi at mange barn er registrert utflyttet uten foreldrene sine, det vil si at foreldrene ikke flytter til samme land som barna innenfor det samme kalenderåret. Vi vet imidlertid ikke om de oppholder seg der uten foreldre. Noen barn vil allerede ha en av foreldrene i utlandet, og dermed vil flytting «alene» ikke være det samme for alle barn. Samtidig indikerer flytting «alene» at det ikke dreier seg om familieflytting, der hele familien flytter til et annet land sammen, for eksempel tilbake til foreldrenes opprinnelsesland. At det ikke er snakk om utflytting som familie fanges også opp av analysene vi har gjort av bortfall av barnetrygd. Denne analysen viser at flere med bakgrunn fra Somalia enn fra Pakistan er i utlandet uten at de er registrert som utflyttet i Folkeregisteret fordi foreldre fortsatt er registrert som bosatt i Norge. Vi antar derfor at praksisen der barn oppholder seg hos slektninger er utstrakt, men hvor stor denne andelen er, forteller ikke våre analyser noe om.

Mønstrene for utenlandsopphold blant barn med innvandrerbakgrunn henger trolig sammen med migrasjonens art og faser, men også med ulike migrantgruppers tradisjoner og levemåter. Arbeidsinnvandrere vil ha lettere for å sende barna til hjemlandet, mens dette ikke er aktuelt for de som nettopp har flyktet fra landet. For flyktninger vil dette kunne endre seg over tid. Et eksempel er kurdiske irakere der forholdene i Kurdistan er blitt betydelig bedre de siste årene. For flyktninger som vurderer retur, kan det være aktuelt å prøve seg fram før de eventuelt flytter for godt, og for en del barn kan det bety et lengre utenlandsopphold, før de eventuelt kommer tilbake til Norge

dersom familien ikke trives. Andre foreldre vil kanskje foretrekke et midlertidig opphold, for barna, eller hele eller deler av familien, før de igjen bosetter seg i Norge. For somaliere er hjemlandet i en oppbyggingsfase, men fortsatt utrygt og preget av langvarig krig i store deler av landet. Den somaliske diasporaen er spredt både i vestlige land, Midtøsten og Afrika, noe som bidrar til å utvide det geografiske mulighetsrommet og dermed mobilitet. Det er på denne bakgrunn vi må forstå norsk-somaliernes «bredere» flytte- og oppholdsmønstre.

Når det gjelder migrasjonsfaser er det rimelig å anta at lengre botid i Norge vil øke tilknytningen og redusere utenlandsopphold. Dette mønsteret finner vi for norsk-pakistanerne, både i statistikken og i intervjumaterialet. Det er utbredt enighet om at det er mindre vanlig og mindre status å sende barna til Pakistan. Dels fordi landet ikke lenger har så sterk trekk-kraft (pull), dels fordi den norsk-pakistanske befolkningen har «falt mer til ro», er mer forankret i og verdsetter livet og framtiden i Norge. Jo lenger botid, jo færre utenlandsopphold er altså mønsteret i den norsk-pakistanske gruppa. For norsk-somaliene derimot, er det foreløpig omvendt. Her er tendensen at andel utflyttinger og midlertidige utenlandsopphold øker når familiene har bodd lenge nok i Norge til å oppnå statsborgerskap. Et norsk pass betyr ikke nødvendigvis en sterkere tilknytning til Norge, men en rettslig status som forenkler mobilitet og gir en verdsatt sikkerhet. Økningen i utflytting de siste årene *kan* ha en sammenheng med at flere har kommet i denne fasen. Men betyr dette at somaliene bruker Norge som springbrett ut i videre migrasjon? Hvordan vurderer de verdien av å integreres i et samfunn med så mange materielle goder og muligheter som det norske? Vil også de på sikt komme over i en fase der tilknytningen til Norge stabiliseres?

Hva slags opphold?

Det er flere kjennetegn ved oppholdene som er felles for de to gruppene. For det første er oppholdene for mange *lite planlagt*. Foreldrene tok avgjørelsen mens de allerede var i utlandet på ferie hos slektninger. For det andre er utenlandsopphold ofte forbundet med en *oppsplitting av familien*. I mange tilfeller er far fortsatt i Norge og sørger for familiens inntekter, mens deler eller resten av familien bor i utlandet. Familiemedlemmer kan oppholde seg i utlandet til forskjellig tid; noen søsken flytter ut først, eventuelt sammen med mor, mens søsken flytter tilbake Norge til faren når det er oppportunt. Dette er særlig et mønster vi ser blant de med pakistansk bakgrunn. Til forskjell fra dette er det mange mødre i Kenya som bodde sammen med *alle* barna mens faren arbeidet i Norge. En ytterligere forskjell i bosettingsmønstrene er at særlig i Somaliland og Puntland, men også i

Kenya, var det mer vanlig at ett barn eller søsken oppholdt seg uten foreldre. Noen av disse hadde vært sammen med foreldrene en periode i begynnelsen, for så å bli værende igjen i etterkant. I vårt materiale ser vi også en forskjell mellom Pakistan og Somalia/Kenya når de gjelder alder og *lengde* på oppholdet. De fleste Pakistan-oppholdene er lengre og starter i yngre alder enn Somalia- og Kenya-oppholdene. Flere av de norsk-pakistanske barna har dratt i førskole- og barneskolealder og kommet tilbake når de skal starte på eller etter fullført videregående. I Somalia har vi stort sett hørt om opphold på ett til tre år i løpet av barne- eller ungdomsskolen. De norsk-somaliske familiene i Kenya hadde gjerne reist da de eldste barna hadde gått noen år på skole i Norge, men med store barneflokker, vil nødvendigvis yngre søsken oppholde seg i Kenya fra tidlig alder. De somaliske familiene mente oppholdet ikke måtte vare for lenge, og nevnte ofte fire år som passe. De planla å returnere til Norge før barna begynte på videregående skole.

De fleste bosatte seg i utgangspunktet der de hadde familie og slektninger. Også her er det en viss forskjell mellom de to gruppene. Flere av de norsk-pakistanske bodde først hos slektninger i rurale strøk, men flyttet etter hvert til eget nybygget hus, eller til urbane strøk og storbyer for å sikre barna bedre skoletilbud. I Kenya har noen familier slått seg ned i velrenommerte strøk i storbyene som et ledd i en ønsket sosial mobilitet, muliggjort av mannens inntekt i Norge. Mest vanlig var likevel at de bodde hos, eller i nærheten av, slektninger, en stor andel bodde i en somalisk dominert bydel i Nairobi eller tilsvarende i andre storbyer. Dette mønsteret finner vi også for de som oppholder seg i Somalia.

Årsaker til oppholdene

Vi finner de samme årsakene til utenlandsopphold i de to gruppene. Disse viser både til familienes situasjon i Norge og til forhold i landene de oppholder seg i. Foreldrenes motivasjon er oftest sammensatt, men vi har identifisert fire typer motiver; *familieanliggender*, *skolegang*, *økt kulturforankring* og *disiplinering*. Når oppholdet var forårsaket av *familieanliggender* var dette ofte en kombinasjon av flere ting (se f.eks Carling, Erdal og Horst 2012, Erdal 2012, Erdal 2013). Det kunne være forventninger til mødre om å pleie eldre familiemedlemmer eller det var egne eller et av barnas helseproblemer som gjorde at de ønsket et opphold i bedre klima. Fedres forretningsdrift var også medvirkende årsak blant norsk-pakistanske familier. I Somalia er flere foreldre involvert i utviklingsprosjekter eller deltar på annen måte i gjenoppbygging av infrastruktur, skoler eller forretningsvirksomhet. For andre lå motivet særlig i å forbedre familiens samlede levekår. At

mor og barn oppholdt seg i et lavkostland gjorde at fars inntekt rakk lenger. Tjenerskap og sjåfør trekkes fram som «luksuriøse» sider ved livet i Pakistan Også mødre i Kenya forteller om hjelp i hjemmet som et gode ved utenlandsoppholdet.

Det er ikke bare forholdene i andre land som lokker eller trekker. Noe skyver også familiene og barna ut av Norge. For flere har opplevelsen av å tilhøre en stigmatisert og ekskludert minoritet vært med på å gjøre andre land mer attraktive. I Somalia, men også andre land der den somaliske diasporaen er stor og konsentrert, har de sett muligheten for å leve som del av en majoritetsbefolkning og føle seg kompetente, benytte eget språk etc. For en del er det også snakk om en mer håndfast flukt fra norske myndigheters krav og kontroll, som når noen flytter barna eller familien for å unnslippe barnevernet.

Et *bedre skoletilbud* står sentralt i foreldrenes motivasjon. Betydningen av god utdanning er gjennomgående og må ses i sammenheng med et ønske om sosial mobilitet. Når norsk-somaliske barn sendes på internatskoler i Kenya eller de norsk-pakistanske innmeldes på privatskoler som foreldrene assosierer med den sosiale eliten, gjøres dette ut fra et ønske om en utdanning som sikrer dem suksess i det videre utdanningsforløpet. Alle norsk-pakistanske barn i vårt utvalg hadde gått på privatskoler. Familiene bruker ressurser på skolepenger, og på privatlærer om ettermiddagene. Privatskoler benyttes likeledes i Somaliland og Puntland i de tilfellene der foreldrene var opptatt av barnas utdanning. I Kenya var det også flere som gikk på velrenommerte privatskoler, mange av disse var del av muslimske (internasjonale) skolekjeder. De norsk-somaliske foreldre var, tilsvarende de norsk-pakistanske, opptatt av å finansiere privatlærer slik at barna klarte seg bedre i skolen.

Særlig for barn med somalisk bakgrunn begrunnes skoleoppholdet med dårlige erfaringer i den norske skolen. Foreldrene er bekymret for om familien oppnår sine utdanningsambisjoner hvis barna fortsetter skolegangen i Norge. De anser at undervisningssystemet i Storbritannia, Kenya eller Egypt er bedre enn det norske. Også norsk-pakistanske foreldre og unge mener at de pakistanske privatskolene holder høyere akademisk standard enn i Norge. Flere har valgt skoler med britiske eller internasjonale eksamenssystem, og noen foreldre er også opptatt av å gi barna sine en religiøst forankret, men moderne utdanning. Skolemyndigheter og rektorer i Pakistan og Somalia har et nyansert syn og er til dels skeptiske til at foreldre sender barna sine på skole i opprinnelseslandet. De pakistanske rektorene peker på språk- og overgangsproblemer som de mener hindrer progresjon hos diaspora-elevene, men hevder samtidig at utdanningstilbudet er bedre enn i Norge. Representantene for utdanningsministeriet i Puntland og Somaliland viser til skolenes manglende ressurser, lærernes begrensede

kompetanse og en undervisningsform som ikke stimulerer til selvstendighet og refleksjon.

En tredje motivasjon for utenlandsopphold er ønsket om sterkere *kulturell forankring*. Foreldrene ønsker at familien ivaretar felles verdier og livsanskuelse gjennom at barna tilegner seg et kulturelt og religiøst fundament. For det første handler det om kunnskap, om islam og språket som foreldrene snakker. For det andre handler det om kulturelle tradisjoner, en livsanskuelse og levemåter som familien og slektninger ønsker å opprettholde. Fra barnet og den unges ståsted kan oppholdet bidra til en mer avklart personlig identitet og stolthet over familiens sosiale, kulturelle og religiøse bakgrunn.

Den siste grunnen til at barn har et opphold i utlandet er foreldres forsøk på å *forebygge eller håndtere konflikter og problematferd*. Ofte er det snakk om ufrivillige opphold, men barn kan også være innforstått med en slik løsning. Flere påpeker paradokset i at ungdom som er i ferd med å sikre seg en framtid i et vestlig land sendes til levekår og en mer krevende og usikker livssituasjon som foreldrene har ønsket å unnsnippe (se f.eks. Bledsoe and Sow 2011, Lidén 2013, IMDi 2014). Praksisen må imidlertid forstås som foreldrenes reaksjon på det de ser som uønsket tilpasning til en vestlig ungdomsstil, familiekonflikter eller atferdsproblemer. Et opphold ute skal få den unge på «rett kjøll» og avverge ytterligere negativ utvikling. *Trusselen* om slike utsendelser er i seg selv et disiplineringsgrep. I den pakistanske delstudien var det bred enighet om at noen foreldre bruker utenlandsopphold for å «få skikk på» ungdommer som anses å ha blitt for norske, har atferds- eller rusproblemer. Likeledes oppga flere av de norsk-somaliske ungdommene at konflikter på skolen og dårlig ungdomsmiljø hadde vært årsaken til oppholdet hos slektninger. Også konflikter og mistilpasning forårsaket av familiegjengforening eller nye familiekonstellasjoner kan være en årsak til at barn sendes til slektninger. Begrenset eller ingen skolegang er situasjonen for flere av disse barna under utenlandsoppholdet.

I Somalia og Kenya brukes betegnelsen *dhaqan celis* på vestlige diasporabarn og -unge som på grunn av uakseptabel oppførsel og levemåte sendes til slektninger for ”kulturell rehabilitering”. Dette er en stigmatiserende betegnelse, og barna utsettes for negative holdninger fra lokalbefolkningen. Samtidig misunnes deres vestlige tilknytning. Den utbredte bruk av *dhaqan celis* som forklaring på særlig ungdommers opphold, gjør disse barna sårbare, især om de under oppholdet bor alene hos slektninger. Også blant norsk-pakistanere hefter det et visst stigma ved at barn sendes til Pakistan i tenårene. Ofte forbindes det med uønsket atferd og dermed med foreldrenes manglende autoritet og «mislykte» barneoppdragelse. De pakistanske skolene er sterkt kritiske til foreldre som bruker Pakistan-opphold for å disiplinere ungdom. Det vil fungere mot sin hensikt, hevder de.

Ungdommen vil ikke være motivert for å prestere i skolen, og oppholdet vil kunne generere mer motstand, mistilpasning og ulydighet på sikt.

Transnasjonale strategier

Midlertidig utenlandsopphold for barn kan forstås ut fra det *mulighetsrom* som migrasjon og andre trekk ved økt globalisering skaper. Foreldrenes kunnskap og sosiale nettverk omfatter steder, institusjoner og personer som de har vokst opp med, og disse ressursene farger hva de voksne ser som muligheter og løsninger på egne og familiens livssituasjon. Våre to delstudier får fram en litt forskjellig dynamikk i hvordan mulighetsrom skapes. De norsk-pakistanske familienes forflytninger er bilaterale, mellom to land, og handler mye om å opprettholde kontakt med opprinnelseslandet, slekt og kultur. I Pakistan er oppholdet preget av stedsforankring, til familiens landsby og eiendom, og det å investere i felles familieressurser er et viktig omdreiningspunkt. Den somaliske diasporaen er i større grad kjent for å spre risiko og satse på flere «hester» der fellesskap bygges opp på nye steder der diaspora-slektinger møtes, som i Storbritannia, Kenya, Egypt. Ambisjoner om et tilpasset skoletilbud og å styrke kulturell kontinuitet kan ivaretas gjennom samvær i tette diasporamiljøer. Kontakt med andre diasporamiljøer er også vesentlig for norsk-pakistanere og forårsaker midlertidig eller mer permanent opphold, som andelen utflyttinger til Storbritannia tyder på.

Mulighetsrom på tvers av landegrenser viser også til hvordan familier tenker at *løsninger på problemer* er å finne et annet sted framfor å løse dem lokalt. To av årsakene til utenlandsopphold; ønsket om å sikre god skolegang og disiplinproblemer, er eksempler på dette.

Vi har sett at kulturell og religiøs kontinuitet er et viktig anliggende for flere foreldre. Et barns oppdragelse representerer kulturell kontinuitet. Ikke minst i en migrantsituasjon kan den kulturelle oppdragelsen bli særlig eksistensiell for foreldrene, slik flere av de unge vi har intervjuet forteller. Barn kan også brukes som et sosialt bindemiddel. Barns mobilitet mellom familier kan i en del samfunn forstås i sammenheng med tradisjonen om å dele ansvaret for og rettighetene i barn innen storfamilien og slektsgruppa. Barn anses som en ressurs som utveksles mellom familiemedlemmer, og det er ikke uvanlig at barn skifter hushold i løpet av barndommen. Med transnasjonal migrasjon kan opprettholdelsen av denne tradisjonen føre til at barnet forflyttes på tvers av landegrenser fordi familiemedlemmene som man anser man kan veksle ansvaret for barnet med bor på ulike kontinenter.

Nasjonale rammeverk

Utenlandsoppholdet kan således ses som ledd i en transnasjonal orientering der foreldrene ser forankring i flere land som en ressurs i deres streben etter det gode liv for familien. Transnasjonale handlingsrom er imidlertid ikke sømløse. Betingelsene for oppholdet styres av nasjonale rammeverk. For det første er bevegelsesmulighetene styrt av nasjonale *lovverk* som regulerer innvandring og rettigheter. For det andre må man tilpasse seg ulike lands *institusjonelle ordninger*, for eksempel utdanningssystem. Et tredje trekk er at ferdigheter og sosiale nettverk ikke nødvendigvis er verdsatte ressurser i et annet land, noe man kanskje ikke forutså i utgangspunktet.

Mens motivasjonen for utenlandsopphold knyttes til det transnasjonale handlingsrommet, er det tydelig at erfaringene med oppholdet formes av de nasjonale betingelsene: regelverk og de institusjonelle rammene. Informantene forteller om vanskelige overgangene mellom ulike skolesystemer og undervisningsspråk. Et annet framtrædende trekk er at både de unge og foreldrene ser for seg en framtid i Norge, eventuelt et annet vestlig land etter utdanningen. Dette igjen aktualiserer behov for å opprettholde norsk språk og andre betingelser som kreves for å følge utdanningsforløpet ved retur. Flere har bitterlig erfart at f.eks. vitnemål fra videregående skole ikke godkjennes i Norge, eller at skoleferdigheter ikke er konvertible mellom land.

Også andre uforutsette betingelser ved landene de oppholder seg i kan virke inn på utenlandsoppholdet. Særlig i delstudien fra Pakistan blir endret sikkerhetssituasjon i landet, konkretisert ved økt kriminalitet, terrorangrep og kidnapping av diasporabarn, trukket fram som en faktor som gjør landet mindre attraktivt. I tråd med det bilaterale forflytningsmønstrer vil retur til Norge være det vanligste alternativet. Konfliktsituasjonen i Somalia påvirker også hvilke steder og land foreldre overveier å reise til.

Et siste moment som aktualiserer det nasjonale nivået er at ikke bare det sosiale nettverket og kulturelle forankring har blitt mer vesentlig over tid, men også verdsetting av demokrati og velferdsgoder i Norge. Å ha fotfeste ett sted sikrer rettigheter både på kort og lang sikt, og mange ser fordelene med at dette blir Norge. Ikke minst et internasjonalt anerkjent og gratis utdanningssystem trekkes fram som et vesentlig motiv for å anse Norge som framtidig forankringssted.

Utenlandsopphold og integrering

Vanligvis måles integrering i deltakelse i utdanning og arbeidsliv. Konsekvensene av oppholdet for videre utdanningsforløp ved retur er dermed et sentralt integreringsmål. Når det gjelder skolegang tegner

delstudiene et todelt bilde. Motivasjon for skolegang og videre utdanning er i mange tilfeller en konsekvens av skolegangen de fikk i utlandet. Ikke minst gjelder dette norsk-somalierne. Det er flere eksempler på at elever som ble ansett som svake før utenlandsoppholdet, gjennomfører videregående skole og tar høyere utdanning når de kommer tilbake til Norge. Puggeskole, privatlærer og disiplin har bidratt bedre arbeidsrutiner og det har hjulpet dem faglig, forteller de. Det er samtidig en annen del av elevene som ikke kan vise til denne suksesshistorien under utenlandsoppholdet og/eller ved retur. Som en av de unge med opphold i Pakistan oppsummerer erfaringene når det gjelder lange opphold: «Alt i alt er det sånn at noen klarer det, men de fleste bør ikke gjøre det.» Vi har ikke grunnlag for å si noe mer tallmessig om hvordan disse utgangene fordeler seg, og anser dette som et tema som kan følges opp i videre forskning.

Utenlandsoppholdet vil ha konsekvenser for framtiden. Flere trekker fram de *negative konsekvensene* bl.a. for norskspråklig kompetanse. Språkproblemer ved overgangen til et nytt land er en barriere både ved utreise og retur. Manglende kompetanse i undervisningsspråket kan forkludre utdanningsambisjonene. Andre betingelser som virker negativt på utbyttet vil være om oppholdet er ufrivillig. Mange forteller om andre barn som sliter, som er ensomme, utsettes for fysiske sanksjoner og stigmatisering, har ingen skolegang eller dropper skolen. Flere forteller også hvordan de selv er i en slik situasjon. Slike ufrivillige utenlandsopphold har integreringsmessige konsekvenser. Barn hemmes i utdanning, deres familierelasjoner kan bli skadelidende, deres tillit til norske myndigheter kan utfordres hvis norske myndigheter ikke kan eller har ansvar for å bistå når de blir kontaktet. I tillegg kan sårbarhet i en vanskelig livssituasjon bidra til orientering mot rus, radikalisering og begrenset motstand mot tvang om giftemål ol.

Informantene trekker på den andre siden fram flere *positive* ringvirkninger, som i stor grad henger sammen med hvordan de kan overføre erfaringer fra ett lands samfunns- og utdanningssystem til et annet. For det første gjelder det kunnskap og erfaringer som har bidratt til å forme dem som personer. De forteller om opplevelser, sosialt nettverk, ferdigheter og refleksjoner (språk, skolemotivasjon og -vaner, disiplin, kulturelle kunnskaper, innsikt i levekår osv) som har gjort dem mer modne og målrettet. Andre momenter som trekkes fram er flerspråklig kompetanse. Et tredje moment er at en sterkere kulturell forankring gjør det enklere å være minoritet i Norge. Især norsk-somalierne vektlegger at oppholdet motiverer dem til utdanning og samfunnsdeltakelse. Ikke minst vekker innsikt i et krigsherjet hjemland et samfunnsengasjement og ønsket om å bidra både til det norske samfunnet (gjennom utdanning og et meningsfullt liv) og, for noen, også til oppbygging av hjemlandet. Erfaringer av et privilegert liv i

Norge, og de dype kontrastene mellom landene, hadde gjort dem mer selvbevisste, forteller de. Som en sa: «Somalia made me». Slik de snakker om det, innebærer ikke dette at tilknytningen til Norge blir nødvendigvis svakere ved flere forankringssteder. De ser likevel for seg et utdannings- og arbeidsliv i Norge eller andre land, og ønske om å lykkes virker integrerende på sikt.

Avslutningsvis vil vi reflektere over noen ytterligere trekk den transnasjonale oppveksten som informantene forteller om, og som berører det mange anser som forutsetninger for en videre integrering. Det første handler om orientering mot individualisering vs kollektive familieverdier. En global oppvekst medfører en (oppsplittende) familiepraksis som bryter med noen av forutsetningene for å internalisere de kollektivistiske familieverdiene som ofte tilskrives disse familiene. Foreldre og barn får erfaringer fra måter å leve på, og snakker om familie og fellesskap på i et språk som er gjenkjennelige for hva som ofte assosieres med norsk individualisme. Dette fører oss til et annet trekk, nemlig hvordan det globale handlingsrom innebærer konfrontasjoner og forhandlinger mellom ulike oppfatninger, bl.a. forårsaket av utenlandsopphold. I innledningskapitlet påpekte vi hvordan ulike forståelser av barndom og barndomsbetingelser preger oppfatningen av barns midlertidige opphold i utlandet. Vi trakk fram forståelser av barns tilknytning til foreldre vs. oppvekst hos slektninger, forståelse av ufrivillighet, foreldrerett og barnerettigheter, og hva som anses som viktig i barns liv på kort og lengre sikt. Vi stilte spørsmål om det er overlappende barndomsforståelser mellom barn, foreldre, myndigheter og andre aktører i dette feltet vi studerer, og om nye betingelser som transnasjonale (familie)praksiser viderefører eller endrer oppfatningene av gode barndomsbetingelser. I ettertid ser vi at mange av de refleksjonene de unge og foreldre formidler over sine opphold, har mye til felles med synspunkter som har kommet fram under mediedebatten eller begrunnelsene for hvorfor myndighetene bør engasjere seg. Både de unge og foreldre etterspør f.eks. barns medbestemmelse, de er kritiske til at barn sendes ut uten foreldre og de drøfter nyansert dimensjoner ved ulike utdanningsystemer. Økt refleksivitet og utveksling av forståelser på tvers av sted og tradisjoner skaper bevegelighet også i tenkemåter. Eller framstår dette bare slik fordi slike brytninger og refleksjoner sjeldent kommer fram i den norske offentligheten? Uansett berører det et aktuelt tema om hvordan kulturelle forestillinger inngår i det som «flyter» ved økt globalisering og migrasjon, og at dette foregår som en vedvarende utveksling av fortellinger, ideer og reaksjoner mellom personer og nettverk plassert geografisk og sosialt på ulike steder.

Anbefalinger

Styrke og tilpasse tilbud til elever i utlandet

- Den statlige tilskuddsordningen *Kompletterende norskundervisning* må gjøres kjent i minoritetsgrupper med tradisjon for barns utenlandsopphold. Ordningen bør gjennomgås og eventuelt tilpasses denne gruppas situasjon og behov.
- Vi vil oppfordre de norske nettskolene som driver kompletterende undervisning til å gjøre seg bedre kjent med innvandrerbarns utlandsopphold og markedsføre sitt tilbud aktivt også overfor dem.
- Opprette et nettsted for norske barn og barn med tilknytning til Norge som bor i utlandet, for eksempel under ung.no. Alternativt styrke ung.no eller annen nettjeneste med sikte på de spesifikke behovene disse barna har for informasjon, ressurser, kontakter, og bistand.
- Alarmtelefonen for barn og unge, tlf. 116 111, drives av Barnevernvakta i Kristiansand. Vi har fått oppgitt at de i liten grad får telefoner eller e-poster fra barn med minoritetsbakgrunn som er etterlatt i utlandet. De får en del telefoner fra personer med etnisk norsk bakgrunn i utlandet - både fra barn/ungdom selv, men også fra foreldre, "naboer" i leiligheter/hotellrom, og fra Sjømannskirker. Telefonen burde i større grad markedsføres og bygge kompetanse på minoritetsbarn som oppholder seg ufrivillig i utlandet.

Styrke skoletilbudet ved retur

- Igangsette intensive språkkurs for nye utenlandske elever i norsk skole, inklusive de med utenlandsopphold med tidligere skolegang i Norge. Det er behov for ulike typer kurs, inkludert sommerkurs.
- Utvikle og tilpasse innføringsopplæring til en større variasjon av elevgrupper (elever fra europeiske land, elever som har hatt midlertidig utenlandsopphold).

Forebyggende tiltak

- For å redusere motivasjon for utenlandsopphold er det nødvendig å utvikle norsk skolesystem i dialog med innvandrerforeldre på en måte som ivaretar de særlige utfordringene som minoritetsspråklige elever har og sliter med. Dette må inkludere et helhetsperspektiv: også deltakelse og språkopplæring i barnehagen og oppfølging av elever som sliter tidlig i barneskolen og ungdomsskolen.
- Større variasjon i undervisningstilbud innenfor den ordinære skolen: f.eks.
 - Gi alternative undervisningstilbud ved enkelte skoler med læringsstrategier som ivaretar strukturelle rammer og intensiv ferdighetstrening
 - Gi tilbud om engelskspråklig klasse på ungdomsskole- og videregående nivå der fagundervisning foregår på engelsk, men med utvidet norskopplæring.
- Styrke rådgivningstjenester til skoler og foreldre, eventuelt i samarbeid med NAFO. Foreldrenes manglende kunnskap om norsk skole gjør det lettere å se skoler i opprinnelseslandet som løsning.
- NOKUT er nasjonalt kompetansesenter for utenlandsk utdanning og behandler søknader om godkjenning av utenlandsk høyere utdanning. Det bør vurderes om NOKUTs kompetanse på utenlandske utdanningssystemer, også på videregående nivå, kan være en ressurs i forhold til minoritetsbarns skolegang i utlandet, evt om NOKUTs mandat må utvides.
 - For eksempel kan det være aktuelt å bidra til å styrke skolenes veiledning av foreldre med innvandrerbakgrunn som ønsker at barna skal gå på skole i utlandet, og for å ta imot barn som kommer tilbake.
 - Vurdere å inngå samarbeid med et utvalg utenlandske videregående skoler med IB-tilbud og andre som holder tilstrekkelig nivå i aktuelle land der norske elever går på skole (inkludert Kenya, Pakistan), og gjøre liste over disse skolene enkelt tilgjengelig. Dette kan spore foreldre til å velge skoler med tilstrekkelig nivå for enklere overgang til norsk skolesystem.

- En del barn og foreldre sliter med utfordringer knyttet til disiplin. Vi mener det er viktig å se nærmere på hvordan skolen, evt i samarbeid med barnevernet, kan komme disse foreldrene i møte for å finne andre løsninger enn utenlandsopphold. Særlig gjelder dette barn som sliter med kontrasten mellom en oppdragelse basert på ytre disiplinering/lydighet (hjemme) og en basert på indre disiplinering (på skolen). Et tilbud om ICDP kurs gjennom skolen kan være aktuelt.
- Videreutvikle dialog gjennom skolen, barnevernet og politiets samarbeidsfora som kan styrke/ bistå foreldrene i løsninger på at barn dropper ut av skolen/utfører kriminalitet. Styrke bevisstheten i hjelpeapparatet om at ufrivillige utenlandsopphold kan inngå i foreldres disiplineringsstrategier, slik at dette temaet inkluderes i dialogen.

Ufrivillige opphold

- Styrke barnets rett til medbestemmelse. Barnekonvensjonen skal være inkorporert i norsk lovgiving, og ulike lover skal være harmonisert når det gjelder barns rettigheter. Dette må i større grad ivaretas ved formelle administrative rutiner som utmelding av skole, flyttemelding til utlandet, for eksempel at barn (over 12 år) skal underskrive flyttemeldingene.
- Barneperspektiv på kommunenes og Utdanningsdirektoratets rutiner/veiledere. Klargjøre hvordan skolene skal forholde seg ift barnets/ungdommens rett til medbestemmelse, jfr barneloven
- Det bør utredes hvorvidt det å sende et barn til utlandet mot sin vilje, eller etterlate det der, i noen tilfeller kan regnes som ulovlig tvang, omsorgsunndragelse eller frihetsberøvelse, eller på andre måter være straffbart. Evt. om straffeloven bør endres. Her tenker vi særlig på de tilfeller der det gjelder en ungdom som sendes alene mot sin uttrykte vilje, for eksempel der det er signert skriftlig erklæring før utreise, eller der barnet fratas reisedokumenter.
- Det bør utredes i mer detalj hvilket ansvar norske myndigheter har for å gi bistand til barn med ufrivillig opphold i utlandet,

særlig i land som ikke har barnevern og der barns rettigheter står svakt. Høringsnotatet om konsekvenser av norsk tiltredelse til Haag-konvensjonen av 1996 gir godt grunnlag for videre utredning. Barnets alder og medbestemmelse etter barneloven bør trekkes inn.

- Det bør lages retningslinjer for vurdering av «akutt fare for liv og helse» og for bruk av passlovens §4, 3.ledd ved ufrivillig opphold. Dette vil bidra til styrket kompetanse, rettsikkerhet og likebehandling ved ambassadene. Slike retningslinjer kan med fordel samordnes med eksisterende rundskriv etc om tvangsekteskap m.m.
- Passloven bør gjennomgås med sikte på saker der barn er ufrivillig etterlatt i utlandet med vekt på barns rett til pass og økende medbestemmelse. Unntaksbestemmelsen for nødpass må vurderes om den er hensiktsmessig, jfr den svenske tilsvarende. Det er behov for å se særlig på situasjonen for barn som må bli boende i utlandet til de 18 år før de får utstedt nytt pass.
- Vi støtter BLDs forslag, i høringsnotat om tiltredelse av Haag-konvensjonen av 1996, om å utvide barnevernlovens tilknytningsprinsipp til også å gjelde barn som er *bosatt* i Norge, og til innføringen av et vilkår i barneloven «om barnets samtykke i tilfeller der barnet skal flytte til/ta opphold i en annen stat uten følge av foreldre.»
- Aktuelle veiledere må vise hvordan barnevernet, politiet og andre kan jobbe med saker om ufrivillige opphold i utlandet, med vekt på juridisk handlingsrom og metoder for å oppnå foreldres samtykke til å hente barnet hjem. Gitt at barnevernloven endres i tråd med BLDs forslag, må det klargjøres hva dette betyr for slike saker. Det er avgjørende å snu fokus bort fra hva barnevernet *ikke* kan gjøre til hva det *kan* gjøre innen rammene av norsk lov og folkeretten. Vi anbefaler at den svenske tilnærmingen trekkes inn i dette arbeidet.
- IMDIs ordning for finansiering av hjemreise for personer som risikerer eller har vært utsatt for tvangsekteskap eller kjønnslemlestelse bør utvides til å gjelde barn og unges ufrivillige opphold.

- Det bør vurderes om norske utenriksstasjoner i større grad bør benytte lokal barnefaglig kompetanse som ledd i saksforberedelsen i vanskelige saker som omhandler mindreårige. En uhildet og profesjonell «best interest of the child»-vurdering vil sikre at barnets interesser blir hørt og ivaretatt så langt det lar seg gjøre.

Forslag til videre forskning

- Midlertidige opphold og skolegang i utlandet bør inngå som variabel i studier av prestasjoner, rekruttering og frafall blant elever med minoritetsbakgrunn.
- Egen studie som kartlegger konsekvenser av utenlandsopphold for norskferdigheter (jfr Østberg 2006).
- Studie av familiers og unges utflytting til Storbritannia.

Litteratur

- Ahmed, A (2011) *Why do Norwegian Somali families with school age children move to "third" country? Investigation on the onward movement of some Norwegian Somali families in the diaspora*. Masteroppgave i Multicultural and International Education. Oslo: Høgskolen i Oslo
- Bakken, A.(2003) *Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?* NOVA Rapport (15) Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bakken, A. 2008. Er kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner avhengig av klassebakgrunn og minoritetsstatus? I: *Tidsskrift for ungdomsforskning* 8/2008, 85-93.
- Bakken, A.(2010) *Prestasjonsforskjeller i Kunnskapsløftets første år - kjønn, minoritetsstatus og foreldres utdanning*. NOVA Rapport (9). Oslo: NOVA
- Barne-, likestillings- og integreringsdepartementet (2005): *Norske familier som flytter med barn til utlandet*. Veileder http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/rus/2005/0001/ddd/pdfv/239877-norske_familier_som_flytter_med_barn_til_utlandet.pdf
- Barne-, likestillings- og integreringsdepartementet (2008): *Handlingsplanen mot tvangsekteskap (2008-2011)*
- Barne-, likestillings- og integreringsdepartementet (2012): *Handlingsplanen mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2012)*
- Barne-, likestillings- og integreringsdepartementet (2013): *Handlingsplanen mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016)*
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013) *Høringsnotat. Forslag til lov om gjennomføring i norsk rett av Haagkonvensjonen 19. oktober 1996 om beskyttelse av barn*.
- Bledsoe, C og P. Sow. (2011) Back to Africa: Second Chances for the Children of West African Immigrants. *Journal of Marriage and Family* 73:747-762
- Bredal, A (2006) "Vi er jo en familie". *Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Oslo: Unipax, 2006.
- Bredal, A og L. Skjerven (2007) *Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer* Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Oslo
- Bredal, A. (2011), *Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*. ISF-rapport 2011:4
- Carling, Jørgen (2005) *Gender dimensions of international migration*. Global Migration Perspectives, 35. Geneva: Global Commission on International Migration.
- Carling, J.;Erdal, M. B.og Horst, C (2012) How does Conflict in Migrants' Country of Origin Affect Remittance-Sending? Financial Priorities and Transnational Obligations Among Somalis and Pakistanis in Norway, *International Migration Review* 46(2): 283-309.
- Channel Four. Special report. 2012 <http://www.channel4.com/news/british-somalis-going-back-for-a-future>

- Dzamarija, M. (2004) *Norske barn i utlandet – Utvalgte land: Pakistan, Marokko, Tyrkia og Spania*. Oslo: SSB
- Engebriqtsen, A. (2007) Kinship, Gender and Adaptation Processes in Exile: The case of Tamil and Somali Families in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33:5, 727-746
- Engebriqtsen, A. (2010) Ali's Disappearance: The Tension of Moving and Dwelling in the Norwegian Welfare Society. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(2):277-297
- Engvoldsen T. (2010) *Somalisk ungdom i norsk skole. En kvalitativ undersøkelse av beskyttende faktorer blant somalisk ungdom*. Masteroppgave i flerkulturell forebyggende barnevern. Porsgrunn: Høgskolen i Telemark
- Erdal, M. B. (2012) *Transnational ties and belonging: Remittances from Pakistani migrants in Norway*. PhD thesis, Sociology and Human Geography, University of Oslo.
- Erdal, M.B. (2013) Migrant Transnationalism and Multi-Layered Integration: Norwegian-Pakistani Migrants' Own Reflections *Journal of Ethnic and Migration Studies* Volume 39(6): 983-999.
- Ericsson, K. og G. Larsen (2000) *Skolebarn og skoleforeldre. Om forholdet mellom hjem og skole*. Oslo: PAX forlag
- Fangen, K. (2008) *Identitet og praksis. Etnisitet, klasse og kjønn blant somaliere i Norge*. Oslo: Gyldendal Akademiske
- Fekjær, S. N. (2007). Kan forskjeller i sosial bakgrunn forklare utdanningsforskjeller mellom minoritetsgrupper? I: *Søkelys på arbeidslivet* 3/2007, 349-359.
- Gardner, K (2012) Transnational Migration and the Study of Children: An Introduction. *Journal of Ethnic and Migration Studies* Volume 38, Issue 6, 889-912
- Goody, E. N. (1982) *Parenthood and the Social Reproduction, fostering and Occupational Roles in West Africa*. Cambridge: Cambridge University Press,
- Halhjem O. A. (2004) *Velferd for norske barn i Spania: hva vet vi, hvem har ansvaret, hvilke planer foreligger?* Rapport fra et forprosjekt. Rapport 8/2004 Diakonhjemmet høgskole. Avdeling for forskning og utvikling
- Hansen, P. (2012) Khat, Governance and Political Identity among Diaspora Returnees to Somaliland. *Journal of Ethnic and Migration Journal* 39: 1 143-159
- Henriksen, K.(2010). Barn av innvandrere – ekteskap og utdanning. Flere studenter, færre unge bruder. *Samfunnsspeilet*. 2/2010 Oslo: SSB..
- Holloway. S. og G. Valentine (2000) Spatiality and the *New Social Studies of Childhood*. *Sociology* vol. 34: 4 763-783
- Holm I. M. (2011) *Somaliere og norsk skole. En studie av somaliere i Norge med særlig fokus på relasjoner mellom lærere og foreldre*. PhD avhandling. Tromsø: Universitetet i Tromsø
- Horst, C. (2006) *Transnational nomads. How Somalis cope with refugee life in the Dadaab camps of Kenya*. New York: Berghan books
- Horst, C. (2006b) Connected lived: Somalis in Minneapolis, family responsibilities and migration dreams of relatives. *New Issues in Refugee Research*. Research Paper no 24. Geneva: UNHCR
- Horst, C. (2006c) Buufis among Somalis in Dadaab; the Transnational and Historical Logics behind Resettlement Dreams. *Journal for Refugee Studies*. Vol 19:2 142-157
- Horst, C. (2008) The Transnational political engagements of refugees: Remittance sending practices amongst Somalis in Norway. *Conflict, Security and Development* 8:3 317-339

- Horst, C. (2013) The depoliticization of diasporas from the Horn of Africa: From refugees to transnational aid workers, *African Studies* 72(2): 228–245.
- Integrated region Information Network (IRIN) (2003) *A Gap in their Hearts : The experience of separated Somali children*. Nairobi: UN office of the coordination of Humanitarian Affairs.
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet IMDi (2013) *På tvers av landegrensener. Arbeid mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse ved fire norske utenriksstasjoner*. Oslo: IMDi
- Johnsdotter, S. (2007) Dumping av svensksomaliska barn? Om familjar, föräldrar och barn i en transnationell kontext. I M. Eastmond och L. Åkesson (red) *Globala familjer. Transnationell migration och släktskap*. Stockholm: Gidlund förlag
- Kommunal- og regionaldepartementet (2005). *Barn på skole i utlandet*. Rapport Kunnskapsdepartementet (2010) NOU 2010: 7 *Mangfold og mestring Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringsystemet*
- Lambo, I. (2012) In the shelter of each other: notions of home and belonging amongst Somali refugees in Nairobi. *New Issues in Refugee Research*. Research Paper no 233. Geneva: UNHCR
- Levitt, Peggy and Mary Walters (red) (2006) *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation* Russell Sage Foundation
- Lewis, I.M. (1994) *Blood and Bone. The Call of Kinship in Somali Society*. Lawrenceville: The Read See Press
- Lidén, H. (2005) *Mangfoldig barndom Hverdagskunnskap og hierarki blant skolebarn*. Thesis. Oslo:UNIPAX
- Liden, H, H. Rusten og M.A. Aarset (2008) *Høring av barn i utlendingssaker*. ISF Rapport. Oslo:ISF
- Lidén, H. (2013) Den splittrade transnationella familjen. I M. Bak og K.v Brömssen (red) *Barndom och migration*. Umeå: Borea
- Lindley, A. (2007) Protracted displacement and remittances: the view from Eastleigh, Nairobi. *New Issues in Refugee Research*. Research Paper no 143. Geneva: UNHCR
- Løwe, T. (2008) *Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn. Unge oppvokst i Norge med foreldre fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam*, Statistisk Sentralbyrå, SSB, Rapport 2008/14
- Nielsen, K. B. (2004) Next Stop Britain; The Influence of Transnational Networks on the Secondary Movement of Danish Somalis. *Sussex Migration Working Paper* no 22. Brighton: Sussex Centre for Migration Research
- NIRAS Konsulenterne (2005): *Undersøgelse af længerevarende udlandsophold blandt børn med ikke-vestlig baggrund*, februar 2005
- Pollock, D. C., R. Van Reken (2009). *Third culture kids: growing up among worlds*, (Rev. Ed.) London: Nicholas Brealey
- Olwig, K.F. (2007) *Caribbean Journeys. An ethnography of migration and home in three family networks*. Duke University Press
- Olwig, K.F. (2012) The Care Chain, Children's Mobility and the Caribbean Migration Tradition ' *Journal of Ethnic and Migration Studies* , vol 38, no. 6, pp. 933-952
- Open Society Foundation (2013) *Somalis in Oslo. Somalis in European Cities*. At home in Europe. Oslo: Prio
- Osman, A. In search of Green Pastures: The onward immigration of Somali-Swedes to Britain. *Journal of Migration Research*. Vol 2 (2) 133-140
- Ot.prp. nr. 44 (1991-1992) - *Om lov om barneverntjenester (barnevernloven)*.
- Pettersen, S. (2013) *Utvandring fra Norge 1971-2011* Rapport 2013/30. Oslo:SSB

- Salole, Lill (2013) *Krysskulturelle barn og unge. Om tilhørighet, anerkjennelse, dilemmaer og ressurser*, Gyldendal Akademisk
- Sandnes, Toril, 2013, Kjenner kjærligheten ingen grenser? Ekteskap og skilsmisser blant innvandrere og deres norskfødte barn. *Samfunnsspeilet* 5/2013 ss. 38-42
- Siyad, A., Bildsten C., Hellevang, C. (2006) *Somaliere i Norge: Noen Erfaringer*. Mølla Kompetansesenter AS Somali Utviklingsforum, Leieboerforeningen, Oslo.
- Sletten, M. og A. Engebriksen (2011) *Kartlegging av opplæringstilbudet til enslige mindreårige asylsøkere og barn av asylsøkere* NOVA Rapport 20 Oslo:NOVA Sosialdepartementet. Regeringens proposition 2005/06:144 Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige
- Socialstyrelsen Meddelandeblad (2006), *Handläggning inom socialtjänsten av ärenden då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter* November 2004. Reviderat juli 2006
- SOU 2012:35, Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap Betänkande av Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap.
- St.meld. nr. 49 (2003-2004) *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse*.
- Støren, L. A., Helland, H; (2010). Ethnicity Differences in the Completion Rates of Upper Secondary Education: How Do the Effects of Gender and Social Background Variables Interplay? *European Sociological Review*.
- Tiilikainen, M. (2011) Failed Diaspora: Experiences of Dhaqan Celis and Mentally Ill Returnees in Somaliland. *Nordic Journal of African Studies* 20(1), 71-89
- UNDP (2013) Somalia Human Development report 2012. Empowering Youth for peace and Development. Kenya: UN office of the coordination of Humanitarian Affairs.
- Utdanningsdirektoratet (2007) *Minoritetsspråklige barn og ungdom på skole i foreldrenes opprinnelsesland*. Veileder
- Utdanningsdirektoratet (2011) *Barn som ikke møter på skolen*. Veileder
- Utenriksdepartementet (2011) Stortingsmelding 12. Bistand til nordmenn i utlandet
- Van Heelsum, A. (2011) Why Somalis move ? An Investigation into migration processes among Somalis. Paper for the *ECAS Conference in Uppsala, Sweden* 15-18 June 2011. Amsterdam: IME
- Valenta, M. (2008) *Asylsøkerbarns rett til skole. Kartlegging av skoletilbudet til asylsøkerbarn*. Rapport NTNU samfunnsforskning AS Trondheim: NTNU
- Vertovec, S (2009) *Transnationalism*. London:Routledge
- White, A, C. Ní Laoire, N. Tyrrell og E. Carpena-Méndez (2011) Children's Roles in Transnational Migration *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Volume 37, Issue 8: 1159-1170
- Østberg, S. et al (2006) *Skolegang i Pakistan – barn med innvandrerbakgrunn som går på skole i foreldrenes opprinnelsesland*. Rapport. Oslo: Høgskolen i Oslo
- Aarset, M. F. og M. L. Sandbæk (2009) *Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonkontekst*, ISF Rapport 2009:007, Oslo, Institutt for samfunnsforskning
- LOV 1981-04-08-7 Barneloven
- LOV-1992-07-17-100 Barnevernsloven
- LOV-1991-07-04-47 Ekteskapsloven
- LOV 1995-12-15 nr 74 Lov om forbud mot kjønnslemlestelse
- LOV-1998-07-17-61 Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (opplæringslova)
- LOV-1902-05-22-10 Straffeloven
- LOV 1988-07-08 nr 72: Lov om anerkjennelse og fullbyrding av utenlandske avgjørelser om foreldreansvar m v og om tilbakelevering av barn (barne bortføringslov)

Institutt for samfunnsforskning

2014:5

Forfatter/ Author	Hilde Lidén, Anja Bredal og Liza Reisel
Tittel/Title	<p>Transnasjonal oppvekst</p> <p>Om lengre utenlandsopphold blant barn og unge med innvandrerbakgrunn</p>
	<p>Den foreliggende studien belyser omfang, årsaker til og konsekvenser av lengre utenlandsopphold for barn med innvandrerbakgrunn. Arbeidet er gjort på oppdrag av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), som etterspør kunnskap om hvordan barn og ungdommer med utenlandsopphold lykkes i skolegang, utdanning og yrkeskarriere, og hvordan de mestrer tilværelsen etter retur til Norge. I forskningsarbeidet inngår en omfangsstudie basert på uttrekk av filer fra Folkeregisteret. Den kvalitative studien omfatter intervjuer av barn og foreldre, utført både i Norge, Pakistan, Kenya og Somalia. Videre er representanter for skoler og skolemyndigheter i Norge og de aktuelle landene intervjuet. En dokumentstudie har tatt for seg debatten om lengre utenlandsopphold for barn, samt aktuelt regelverk.</p> <p>Andelen barn som flytter til Pakistan er gått noe ned siden 2004, mens utflytting av barn med bakgrunn fra Somalia har økt. Dette kan både skyldes ulik botid i Norge og endringer i holdninger til utenlandsopphold.</p> <p>Familiens motivasjon for utenlandsopphold kan deles inn i fire kategorier, der disse ofte overlapper i den enkelte familie: Familieanliggender, skolegang, styrke kulturell og religiøs forankring, disiplinering. Ofte er det flere årsaker til at et barn eller familien har et utenlandsopphold.</p> <p>Erfaringene med utenlandsopphold er sammensatte. Mange mener oppholdet har hatt stor betydning for dem selv, men anbefaler ikke dette for andre. De peker særlig på omkostningene for barnet med å tilpasse seg nytt undervisningsspråk, skolesystem og kulturelle koder. De mener barn ikke må tvinges til et utenlandsopphold mot eget ønske og ikke bo alene uten familien. Diasporabarn som er sendt utenlands av foreldrene har et dårlig omdømme, og særlig i Somalia kan dette gi negative opplevelser for barnet. Kvalitet i skoletilbudet er også helt avgjørende for barnets utbytte på sikt. Informantene med pakistansk bakgrunn, som ofte har hatt lengre opphold ute, er mest kritiske, men også de med somalisk bakgrunn har klare motforestillinger til utenlandsopphold. Likevel mener flere av disse at de har fått sterkere motivasjon for å ta utdanning, også de som var svake elever da de reiste ut. Selv om overgangene, også språklig, har vært utfordrende, har kontrastene til sikkerhet, velferd og gratis høyere utdanning i Norge bidratt til en klarere retning for eget liv. De mener at en sterkere identitet som norsk-somalier gir en selvforståelse som styrker integrering i det norske samfunnet.</p>

Emneord	Barn, innvandrere, etnisk minoritet, skolegang i utlandet, transnasjonale familier, etterlatte barn, ufrivillig utenlandsopphold, Integrasjon, Pakistan, Kenya, Somalia
	<p>The present study investigates the prevalence, causes and consequences of spending long periods abroad for children with immigrant background. The work was commissioned by the Directorate of Integration and Diversity (IMDi), which requested more knowledge about why some children and young people are studying in their parents' country of origin or other countries, about the consequences of this for their achievements in schooling, education and professional careers, as well as how they fare in life generally after returning to Norway. The study includes a prevalence study based on data from the national population register. The qualitative study includes interviews of children and parents, carried out both in Norway, Pakistan, Kenya and Somalia. Moreover, representatives for the schools and school authorities in Norway and the relevant countries are interviewed. A document study addresses the debate in politics and in media over extended periods of study abroad, as well as the relevant legal regulations.</p> <p>The proportion of children of Pakistani descent who move to Pakistan has decreased after 2004. For children of Somali immigrants the trend is the opposite. The causes are both different duration of residence in Norway for the two groups and changes in attitudes among Pakistani immigrants in Norway.</p> <p>Parents chose to bring their children to their own countries of origin for a variety of reasons. Four main types of reasons are a) family business and responsibilities, b) improving the child's education, c) making the child's cultural attachment stronger (language, religion, traditions) and d) disciplining. Often several reasons are combined.</p> <p>The informants' experiences with stays abroad are mixed. Many feel that while it has had a positive impact for them, they would not recommend it to others. They point in particular to the costs children have to bear in terms of adapting to a new language of instruction, school system and cultural codes. They argue that children should not be forced to go abroad against their wishes and should not live alone without their family. Diaspora children who have been sent abroad by their parents have a bad reputation, and especially in Somalia this may result in negative experiences for the child. The quality of schooling is decisive for whether the child will be able to benefit in the long term. Informants with Pakistani background, who often have had extensive stays abroad, are the most critical, but also informants of Somali background express clear reservations against stays abroad. Still, many also feel that their motivation for education has been enhanced, also those who were weak pupils when leaving Norway. Even if the transitions, also linguistic ones, have been challenging, the experience of the contrasts to the security, welfare and free education in Norway has contributed to a clearer direction in their own lives. They feel that a stronger identity as Norwegian-Somalis provide them with a sense of themselves that in effect strengthen their integration in Norwegian society.</p>
Index terms	Immigrant children, transnational families, Schooling abroad, Children left behind, integration, Pakistan, Kenya, Somalia

TRANSNASJONAL OPPVEKST

OM LENGRE UTENLANDSOPPHOLD BLANT BARN OG UNGE MED INNVANDRERBAKGRUNN

Den foreliggende studien belyser omfang, årsaker og konsekvenser av utenlandsopphold.

Arbeidet er gjort på oppdrag av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), som etterspør kunnskap om hvordan barna og ungdommene lykkes i skolegang, utdanning og yrkeskarriere, og hvordan de mestrer tilværelsen etter retur til Norge.

Erfaringene med utenlandsopphold er sammensatte. Flere mener oppholdet har hatt positiv betydning for dem selv, men anbefaler ikke dette for andre. De peker særlig på omkostningene med å tilpasse seg nytt undervisningsspråk, skolesystem og kulturelle koder. Barn må ikke tvinges til et utenlandsopphold mot eget ønske og ikke bo alene uten familien. Kvalitet i skoletilbudet er også helt avgjørende for barnets utbytte over tid. For flere har oppholdet sporet til en sterkere motivasjon for å ta utdanning, også for dem som var skolesvake da de reiste ut.

Rapporten bekrefter at en del unge sendes til utlandet mot sin vilje og drøfter norske myndigheters ansvar for og muligheter til å bistå disse. Dette tema berører flere rettslige og institusjonelle utfordringer og gråsoner, særskilt hva gjelder praktisering av opplæringsloven og barnevernloven. Studien anbefaler en utredning av norske myndigheters forpliktelser overfor denne gruppen sårbare barn.

Institutt for
samfunnsforskning

Institute for
Social Research

Munthes gate 31
PO Box 3233 Elisenberg
NO-0208 Oslo, Norway
T +47 23 08 61 00
samfunnsforskning.no

ISBN (trykk): 978-82-7763-433-3
ISSN (pdf): 978-82-7763-434-0
ISSN: 0333-3671